

ზაზა აბზიანიძე

ალექსანდრე ყაზბეგი

ილუსტრირებული ბიოგრაფიები 13

ჩანაწერებში ამოკითხული ბიოგრაფია



გამომცემელი
მარინე ცხადაია

რედაქტორები:
გიორგი კაკაბაძე
გია ჯოხაძე

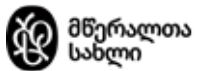
დიზაინი და კომპიუტერული უზრუნველყოფა
ლია სულაქველიძე

© ზაზა აბზიანიძე, 2021
© გამომცემლობა „პეგასი“, 2021

ვიზუალური მასალა:

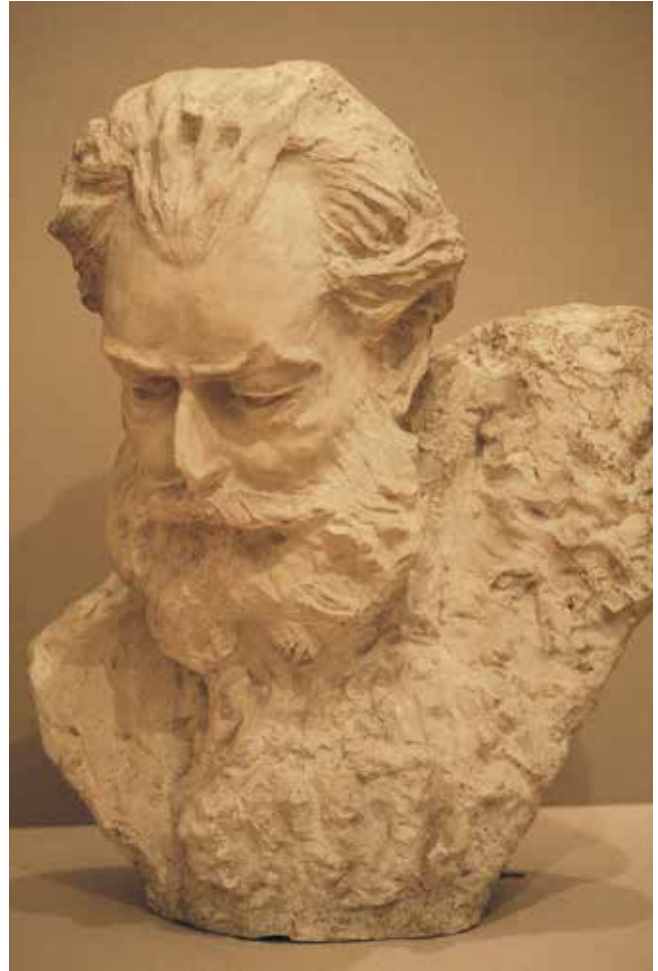
- ©საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
- © საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო
- ©საქართველოს ეროვნული არქივი
- ©გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმი
- ©ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი
- ©სტეფანწმინდის მუზეუმი

წიგნი გამოიცა მწერალთა სახლისა და საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტროს მხარდაჭერით.



გამომცემლობა „პეგასი“
თბილისი, ედ. მაღალაშვილის ქ. №5
ტელ.: 568 105467
ელ-ფოსტა: bookpegasus@gmail.com
ვებგვერდი: www.pegasus.ge

ISBN 978-9941-9759-3-6



ვახტანგ კოტეტიშვილი – ალექსანდრე ყაზბეგის ბიუსტი

ადამიანი, რომელსაც სულ
რომ არაფერი დაეწერა, მხოლოდ
ბიოგრაფია შეინახავდა მკაცრი
ისტორიის ხსოვნაში.

ვახტანგ კოტეტიშვილი

წინაპრები: ყაზბეგიანთ წინაპრები ჩოფიკაშვილები ყოფილან: „ალექსანდრეს პაპის მამა, ყაზიბეგი XVIII საუკუნეში სტეფანწმინდის მოურავად ითვლებოდა. ამ სამოურავოში შედიოდა თვითონ სტეფანწმინდა, გერგეტი და დარიალის ხეობა.

ამრიგად, საქართველოს ქიშკარი ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილს ებარა. „ამ ვინოების პატრონს, – წერდა ალექსანდრე ფრონელი, – მუდამ შეეძლო ებატონა მთელს კავკასიაზე; ვისაც საქართველოში ბედი მის კლიტე-გასალებს ჩაუგდებდა ხელში, ის მცირე მფლობელიც რომ ყოფილიყო, უძლიერეს ფეოდალად გადაიქცეოდა. მაშინ სწორედ მის ნებაყოფლობაზე იქნებოდა დამოკიდებული ვინ გაატაროს და ვის შეუკრას გზა.

ძე ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილისა, ალექსანდრეს პაპა – გაბრიელი, მალე უძლიერეს ფეოდალად იქცა. რუსეთის საქართველოში შემოსვლისთანავე მან აზნაურის წოდება და მაიორის ჩინი მიიღო, მამის სახელი გვარად დაიმტკიცა და ასე დაიწყო ყაზბეგების გენეალოგია“.1) (უფრო დანვრილებით – იხ. „დამატება“).



გენერალ-მაიორი გაბრიელ ყაზბეგი — ალ. ყაზბეგის პაპა
© (ლმ)

1848 წლის 8 იანვრის გამთენიისას, 2) სტეფანწმინდაში, ხევის გამგებლის – მიხეილ ყაზბეგის საგვარეულო სასახლის აივანიდან თოფის გრიალმა მოხვევით ამცნო პირმშო-მემკვიდრის დაბადება. თოფის ხმას რუს ოფიცერთაგან ნაჩუქარი მაშხალების ზალპი დაერთო – პირველი და უკანასკნელი ფოიერვერკი ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრებაში...

თუკი არსებობს რაიმე სიტყვა, რომლითაც შეიძლება ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიის სიმბოლური მახასიათებელი აღინიშნოს, ეს იქნება – „ფატალური უიღბლობა“: უმეტესობა მაიმედებულ ცხოვრებისეულ წამონწყებათაგან, როგორც წესი, საპირისპირო შედეგით მთავრდება და ნაბიჯ-ნაბიჯ, უღმობლად აახლოებს აღსასრულს.

ვახტანგ კოტეტიშვილმა, ყაზბეგის ბიოგრაფიის ყველაზე გულმტკივანმა მთხრობელმა, მიანიშნა ამ უიღბლობის პირველმიზეზზე: „იგი განწირული ადამიანი იყო, და მას ვერავითარი საშუალება ვერ იხსნიდა. შეიძლება უკეთეს პირობებში გარდაცვლილიყო, ან ერთი თუ ორი წლით მეტი ეცოცხლა, მაგრამ განა ეს შეანელებდა მისი სიცოცხლის თუ სიკვდილის საშინელებას? რასაკვირველია, ვერა.“

პიროვნულად ალ. ყაზბეგი ისეთივე ფატალური თოკით იყო შეკრული, როგორითაც ითანგებოდნენ მისი ატეხილი გმირები. მასაც იგივე სცილა და ქარიბდა ჰლუპავდა, რომელთაც ჩანთქეს მისი ძმადნაფიცები. და ვინ იცის, იქნებ ალ. ყაზბეგს პიროვნული ხსნა არც კი უნდოდა...“³⁾

ეს „ზეგარდმო სასჯელი“ (ყაზბეგისავე მტკიცებით, მამა-პაპათაგან ბაგრატოვანთა ტახტის ლალატისათვის) მისი ბავშვობიდან იწყება და საფლავამდე გასდევს.

სანდრო ყაზბეგის პირველი ცხოვრებისეული ნაბიჯების რამდენიმე აღწერა არსებობს: „სანდრო გახდა თავის დედ-მამის მზე და მთვარე. უამისხილვით მამას ერთი დღეც არ შეეძლო დარჩენილიყო, ისე უყვარდა. შვილს რაც უნდა ეთხოვნა, ყველაფერს აუსრულებდა. მაგალითად, იმ დროს, რუსეთიდან მოსულა ერთი გლეხი კაცი, რომელსაც რუსეთიდან საქართველოში „კანარეიკები“ მოჰყვანდაო. ეს კაცი სანდროს მამას გამოეცხადა, მოწმობა უჩვენაო; მას ნება მისცეს საქართველოსკენ წამოსვლისო. ამ კაცს სანდროს მამისთვის ორი კანარეიკა უფეშქაშებია უფულოდ, თავის გალიით. სანდროს როგორც დაუნახავს კანარეიკები მამისთვის დაუნყია მუდარა: – მამა ხუთი კანარეიკა მიყიდე, თორემ ვიტირებო!

მამას უყიდია ხუთი კანარეიკა, 25 მან. მიუცია.

იმავე ღამეს სანდროს ჩიტები კატამ დაჭამა. ახლა
ამაზე ატეხილა ტირილი: მოკალით კატაო!

გავიდა ხანი. ერთ დღეს ჩამოუვლიათ აქლემებს.
სანდროს დაუნახავს თუ არა აქლემი, მისულა მა-
მასთან და დაუნყია ხვეწნა:

– მამა, აქლემი მიყიდეო!

იძულებულმა მამამ უყიდა აქლემიც, რის წვა-
ლებით, ხვეწნით და მუდარით რამდენიმე თუმანი
მისცა ფასად. ეს აქლემი მოიყვანეს შინა და დააბეს.
ერთი კვირა ჰყვანდათ შინა და სანდრო მათ შეექ-
ცეოდა, ხშირათ აწვალებდა, მოსვენებას არ აძლევდა.
მეორე კვირას აქლემი კლდიდამ გადაიჩეხა, დაიმ-
ტვრა და მოკვდა“ (ზაქარია ჭიჭინაძე). 4)



სტეფანნმინდა. შეფერადებული საფოსტო ბარათი

წერილი გამზრდელს: ყოველივე ზემოთქმულის წამ-
კითხველს, რალა თქმა უნდა, დააინტერესებს, რო-
გორ აღიქვამდა ამ გროტესკულ სურათს თავად
ალექსანდრე ყაზბეგი?! ყოველივე ამის ზნეობრივი
შეფასება მან თავის გამზრდელს – ნინო ფიცხე-
ლაურს გაანდო წერილში, რომელიც სტეფანწმინ-
დაში გაუგზავნა საერთო რვეულში თავმოყრილ
მოთხრობებთან ერთად:

„ჩემო საყვარელო გამზდელი ნინო!

ჩემისთანა ღარიბ კაცს რა ექნება, რომ შენ დაგიგ-
დოს ან სახსოვრათ და ან მოგიძღვნას?! ამაზედ უძ-
ვირფასესი მე არა მქონდარა და ამის გამოისობით
შენ გიძღვნი ემ რამთვენიმე ჩემი გრძნობისა და
სულის მოძრაობას, რომლის აღზრდაშიაც შენ
ისეთს მონაწილეობას იღებდი. აბა, მოიგონე ის
დროება, როდესაც მე ბავშვობაში მივიღინენ
ისე, როგორც მეფის შვილს. მანუბიერებდნენ უკა-
ნასკნელ გარყვნილებამდინ. მასწავლიდნენ შურს,
ამპარტავნობას და სიძულვილს! ხელის-ხელ ამას-
თან მოიგონე შენი ზღაპრები... რომლებსაც უფრო
ვენდობოდი და რომლების შინაარსიც უფრო იბეჭ-
დებოდა ჩემს თავში, ვიდრე დარიგება სხვა პირე-
ბისა. გახსოვს რა თანაგრძნობით მიაშობდი მო-
სამსახურის და ყმების მდგომარეობაზედ ბატონის
ხელში?... გახსოვს შენმა სიტყვებმა რამთენჯერ
დამაღვრევინა მდულარე ცრემლები და თანამაგ-
რძნობინა ტანჯული, ხალხის უსამართლობისაგან
პირებისათვის.

შენი სიტყვები არ დაიკარგა მუქთათ და აქ დაი-
მარხა ჩემს გულში... და ეხლა ამთვენი ხნის გან-
მავლობის შემდეგ, როდესაც შემიძლიან ანგარიში
მივცე ჩემს მოძრაობას, შემიძლია სიამაყით გითხრა,
შენს გაზრდილში თუ იპოვება რამე რიგიანი ბავშვო-
ბიდანვე ჩანერგილი, ამის მიზეზი შენა ხარ, რომ-
ლისათვისაც გმადლობს წარმოუთქმელად.

შენი ა კ ა კ ი ა მ ო ჩ ხ უ ბ ა რ ი ძ ე“. 6)

მტრები: ამ წერილით თუ განვსჯით, ბავშვს დაბადე-
ბიდანვე ორი მტერი ჰყავს.

– დედა და მამა.

გავეცნოთ ამ „მტრებს“, მათ ყოფას და შევეცა-
დოთ გავერკვეთ, რა არის სანდრო ყაზბეგის ეგზომ
ღვარძლიან დასკვნაში სიმართლე და რა – განაწყ-
ნებული შვილის დაუნდობლობა.

დედა: თავად ესტატე თარხნიშვილის ქალი – ელისა-
ბედ (შინაურთათვის – კეკე), „თავადის თუმანიშვილის
ნაქერივალი“ (პირველი ქორწინებიდან ელისაბედს
სამი ქალიშვილი დარჩა).

ელისაბედი „საკმაოდ სიმპატიურ შთაბეჭდილებას
ახდენს, თუმც თავისი წრის მედიდურობა მასაც საკ-
მაოდ ჰქონია... – ეს არც თუ გაუგებარია, თუ მამით
ალექსანდრეს დედა ეკუთვნოდა დიდი მოურავის,
გიორგი სააკაძის მოდემას, დედით – ბატონიშვილ
სოფიოს, გიორგი XII-ის ქალის შვილის-შვილი იყო,
და მასში ჯერ კიდევ ცოცხლობდა სამეფო სახლის
სიამპარტავნე“ (ვახტანგ კოტეტიშვილი). 7)

თავად თარხნიშვილებს და მათ შორის ელისაბედ
თარხნიშვილის ოჯახს მამულები ქართლში, ახალ-
ქალაქში, ჰქონდათ. აქ ისინი (როგორც ნინო ლუკას
ასული თარხნიშვილი იგონებდა) „სხვა და სხვა შერ-
ქმულ სახელებით იხსენებოდნენ, როგორც, მაგა-
ლითად იორამიანნი, გლახანნი, ბერაანი და ბეცია-
ანი. ამ ბეციაანთ-თარხნიშვილებს ეკუთვნოდა ალ-
ყაზბეგის დედაც, და ალექსანდრესაც ეს სიბეცე დე-
დის გვარიდან გამოჰყოლია“. 8)



ალექსანდრე ყაზბეგის დედა – ელისაბედ თარხნიშვილი
© (ლმ)

იოსებ გრიშაშვილი: „ყაზბეგის დედა თარხნიშვილის ქალი იყო, ქართლელი. კარგად იცოდა ჩვენი ძველი ლიტერატურა და მშვენიერი სასიმღერო ხმა ჰქონდა. ა. ყაზბეგის ბოიოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ამ ჩინებულ მანდილოსანს ალ. ჭავჭავაძის მუხამბაზები ზეპირად სცოდნია. 12 წლის ყაზბეგიც ამ გავლენას განიცდის და ზემორე პატარა ლექსიც (ციტირებული იყო 12 წლის ყაზბეგის „ცისკარში“ გამოქვეყნებული ლექსი „ნანა მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“ – ზ.ა.), ყაზბეგისათვის უჩვეულო ნყოფით, მუხამბაზის ზე-გავლენით არის თქმული“. 9)

ლიზა ყაზბეგის თვალით დანახული „კეკე-ბიცოლას“ პორტრეტი გაცილებით უფრო კონტრასტულია: „... იყო მაღალი ტანისა, სასიამოვნო შეხედულებისა... უფრო ლამაზებში ჩაითვლებოდა. შინაურათ, ქართულათ გაზრდილი ქალი იყო, ბუნებით ჭკვიანი... ძალიან ბევრი ღირსება ჰქონდა. მაგრამ საშინელი ბოროტი და შურიანი იყო. მეტისმეტად მედიდური ხასიათი ჰქონდა, თავის გამოჩენა მეტისმეტად უყვარდა... ძალუა ჩემი, ბიძაჩემზე ბევრად უფრო ჭკვიანი იყო და განვითარებული. ბუნებრივი ნიჭი შესწევდა და კითხვაც ძალიან უყვარდა, საღმთო წერილი კარგად იცოდა და სახარებას და დავითნს ხშირად კითხულობდა... „ქართლის ცხოვრება“, „ვეფხისტყაოსანი“ გავარჯიშებული ჰქონდა, „ცისკარი“ მოსდიოდა და საზოგადოდ თვალ-ყურს ადევნებდა ქართულ ლიტერატურას. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ზოგიერთი ლექსი ზეპირად იცოდა და ხშირად დამლეროდა ხოლმე... ამისთანა განვითარებულს მანდილოსანს, დიდ ღირსებასთან ერთად, ფრიად დიდი ნაკლულებაც ჰქონდა“. 10)

მამა: მიხეილ ყაზბეგი – გაბრიელ ყაზბეგის უფროსი ვაჟი გახლდათ. ისე რომ, მიხეილს თანამდებობა მემკვიდრეობით ერგო. აი, შემდგომ კი, დესპოტური ხასიათის მიუხედავად (ანდა – სწორედ ამიტომ), მამის კვალდაკვალ იგი ადვილად შეეწყო ახალ „ნაჩალნიკებს“ და არმიის პრაპორშჩიკობით (1819) დაწყებული სამხედრო კარიერა გვარდიის გენერალ-მაიორობით (1859) დაასრულა.

„მიხეილი იყო მაღალი, წარმოსადეგი და მშვენივრად შეყრილი ყმანვილი კაცი, გვარდიის პოლკოვნიკი, რომელსაც მთავრობა ძალიან სწყალობდა. კარგი ცხენოსანი, მოთამაშე და მაშინდელი ყმანვილი კაცის ლაზათს რაც შეადგენდა, ყველაფრით შემკობილი... სწავლა არსად დაემთავრებინა... რუსულში ძალიან კოჭლობდა... ძალიან უჭირდა მწიგნობრობა... სტუმრის მიღება-მასპინძლობა და უხვობით თავის გამოჩენა სავსებითა ჰქონდა შესწავლილი... სტუმრის თავის სასარგებლოთ დამონაგებას მშვენივრად ახერხებდა.“.11)

მიხეილ ყაზბეგის პირველი ცოლი ქეთევან საგინაშვილი გახლდათ (ცნობისათვის: ნიკოლოზ ბარათაშვილის მამიდაშვილი). შვილი მათ არ მისცემიათ. „როცა საგინაანთ ქალი გარდაიცვალა უშვილოდ, ბიძა-ჩვენმა მიხეილმა შეირთო თარხნიშვილის ქალი, თუმანიანთ ქვრივი, რომელსაც ჰყავდა სამი ქალი პირველი ქმრისაგან“, – იგონებდა ალ. ყაზბეგის ნათესავი ქალი, სოფიო თარხნიშვილი. იმხანად ამგვარ ქორწინებებში, როგორც წესი, მატანკლების ხელი ერია, რომელთაც, ეტყობა, „ბედგამონაცვალთა“ დაწყვილება გადაწყვიტეს.



სტეფანწმინდის ისტორიული მუზეუმი (1978 წ.)
© (სკმდეს)

„მადლიერი ვაჟიშვილის“ თვალთ დანახული დედ-მამა ასე გამოიყურებოდა: „მამა ჩემს და დედა ჩემს განსაკუთრებითი თავისებური ხასიათი ჰქონდათ. უყვარდათ დიდ-კაცობა და მდიდრულად ცხოვრობდნენ, მაგრამ ყველგან თავისებური პირადობა ეტყობოდათ. მაგალითად: სამი მზარეული გვყავდა, ორი მეჯინბე, ორი კუჩერი, ექვსი ლაქია, ორი კიდევ პატარა ბიჭი ხელზე მოსამსახურე, ხუთამდის „მცველები“ (სხვა სახელი ვერ მომიგონებია იმ ხალხისათვის, რადგანაც მათი საქმე მხოლოდ შეიარაღებული გაყოლა იყო მამიჩემისა, როდესაც მიდიოდა სადმე), შვიდი მოახლე და ერთი ბაზიერი, თავის ურიცხვ ქორ-მეძებრით. ჩვენი წასვლა სადმე ერთი ორომტრიალი იყო, რადგანაც ამოდენა სახლობის დასაძრავად მთელი თვეები მზადება გვინდებოდა“.

მიხეილის ეპოლეტები, როგორც ჩანს, არაფრით ხიბლავდა მის ვაჟს, რომელმაც სარკასტულად ჩახატა მამის პორტრეტი თავის ყველაზე უსიმპათიო პერსონაჟთა შორის („...დაბალი, ჩასუქებული, კისერჩაძვრენილი, უშნო კაცი“).

არანკლებ „კომპლიმენტარულია“ ავტობიოგრაფიული პასაჟი ყაზბეგის ერთი დაუმთავრებელი მოთხრობიდან: „მამა იყო ძველებური კაცი, სახლიც და ცხოვრებაც ძველებურადა ჰქონდა მოწყობილი. ურიცხვი მოსამსახურენი, რომელნიც უსაქმოდ დაეთრეოდნენ, ჩვეულებისამებრ მთელის საათობით დაადგებოდნენ ბატონს თავსა და რომელსამე მათგანს რისთვისმე შეძლებულ გლახკაცს აბეზლებდნენ. ან კიდევ ბატონის გულის მოსაგებად და მის წინ ერთგულების გამოსაჩენად, რომელსამე მეზობელთან დავის ასატენად აქეზებდნენ. დაბეზლებული გლეხი ისჯებოდა. მეზობელს დავა აუტყდებოდა და ისეც მძლავრი მებატონე თანდათან უფრო მძლავრდებოდა, ძლიერდებოდა“ („განდევნილი“).12

სამაგიეროდ, იმავ ღიზას სიტყვით, მიხეილ ყაზბეგს „...გააფიებით უყვარდა თავისი შვილი და მხოლოდ იმით ამტკიცებდა, რომ ანებივრებდა და მეტისმეტად რყვნიდა“.

რას იზამ?! მამის გული ვერ უძლებდა პირმშოს ცრემლთაღვრას! არადა, რა გაკაჟებული გული ჰქონდა?! – არც შინაყმების დასჯა-დანოკებაზე შეტოკებულა, არც მოხვევთა სასონარკვეთილ საჩივრებზე... არ უყვარდათ ხევში „მრისხანე ბატონი“.

ძნელია, რამე სანუგეშო თქვას კაცმა ამ „ოჯახური პორტრეტის“ შემყურემ. და არც რა იყო სანუგეშო: ორი ზრდასრული ადამიანი ფანატური მონდომებით ცდილობდა თავისი პირმშოს „კეთილშობილ ბატონად“ გაზრდას; იმ დროს, როცა მთელი მათი ანტიპედაგოგიკა კლასიკურ ეგოცენტრიკს და განსხვავებულ სოციუმში არსებობისათვის სრულიად მოუმზადებელ ადამიანს ძერწავდა. მთლად უშედეგოდ მათ „მონადინებას“ ნამდვილად არ ჩაუვლია: ალექსანდრე ყაზბეგის ზემოთ მოყვანილი წერილი ძიძისადმი ისევე, როგორც მისი სუსხიანი წერილები დედისადმი, ან სრულიად გამაოგნებელი საქციელი (თან ხევში!) – მამის საფლავზე ცხვრის საძოვრად წასხმა იმაზე მეტყველებს, რომ სხვაზე ადრე სწორედ მან გააცნობიერა თავის ხასიათში დედ-მამის ეს ავბედითი ნაძერწი და შემდგომ ყველა თავისი მარცხი, წარუმატებლობა თუ შეცდომა (შესაძლოა, უკვე გადამეტებითაც კი) სწორედ თავის საცოდავად ნეტარ მშობლებს გადააბრალა.



ალექსანდრე ყაზბეგის მამის – მიხეილ ყაზბეგის პორტრეტი
© (სკმდეს/სიმ)

„მამის საფლავთან“ დაკავშირებული უსიამოვნო ეპიზოდი, სტეფანწმინდელი გიორგი თოფაძის მიერ აღწერილი, ჩვენ ვახტანგ კოტეტიშვილის წიგნიდან გვახსოვს: „სტეფან-წმინდაში, ალ. ყაზბეგმა ცხვარი ჩამორეკა. ფარა მოედო ეკლესიის ეზოს, სადაც დასაფლავებულ იყო ალ. ყაზბეგის მამა მიხეილი. ეს ამოედენა ცხვარი დადიოდა მიხეილის საფლავზე, აბინძურებდა იქაურობას, რაც ვერ მოითმინა ალ. ყაზბეგის დედამ, და შვილს აივნიდან გადმოსძახა, რომ ცხვარი გამოერეკა იქიდან. ალექსანდრემ პასუხი არ გასცა. დედა კვლავ სთხოვდა ალექსანდრეს, პატივი ეცა მამის საფლავისათვის, და როცა ალ. ყაზბეგი გამოიყვანა მოთმინებიდან, ამ უკანასკნელმა საჯაროდ დედას ასძახა: მამა ჩემი ისეთი კაცი იყო, ცხვარი კა არა, ძაღლები უნდა დადიოდნენ მის საფლავზეო, და ცხვარი მაინც არ გამოერეკა“.¹³⁾

ყაზბეგთა სასახლეში: „სასახლე“ – მისი უმცროსი ბინადრის აღწერით, ესაა: „დიდი, ორსართულიანი სახლი, უხერხულად და უშნოდ აშენებული, როგორც ყველა ძველი მეზატონის სახლები“, – მაგრამ, ასეა თუ ისე, ხევის მოურავისაა და ჩვენც „სასახლედ“ მოვიხსენიოთ.

„სასახლის საჯინიბოში ყოველთვის 50 ცხენი ება, – სიღარიბეში გაზდილი ადამიანის გაოგნებით წერდა ზაქარია ჭიჭინაძე, – ასევე უხვი იყო სხვადასხვა პირუტყვთა რიცხვი, თვით ირემ-კანჯარი და შინაურ და გარეულ ფრინველებითაც კი სავსე იყო ამ სასახლის საქათმეები და ბოსლები. მოსამსახურეთ რიცხვი ხომ დაუღვეველი ყოფილა. სამზარეულოც დიდად იყო მოწყობილი, მარხვასა და ხსნილში ყოველდღიურად კეთდებოდა ცხრა თავი საქმელი, სულ ძვირფასეული. ხშირად გარეული ნადირის ხორცი, ნამეტურ ფრინველების, თევზეულობა და ევროპული საქმელიც. დღეში კეთ-

დებოდა 30 კაცის სადილი. სუფრის ჭურჭელი სულ ვერცხლისა იყო. როცა ყაზბეგი თბილისში გადმოვიდა საზამთროთაო, მაშინ ეს ვერცხლის ჭურჭელი ერთი საძნე ურემი გამოვიდაო, ნუ დაივინყებთ, რომ ყველა იარაღიდან ორ-ორი ან სამ-სამი ცალი მთაშიც დასტოვესო, მაგრამ მაინც იმოდენა ვერცხლის ჭურჭელი ჰქონდათ, რომ რაც თბილისში წამოიღეს, ერთი ამდენი გამოვიდაო“.¹⁴)



ყაზბეგების სახლი და კარის ეკლესია
© (სკმდეს/სიმ)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1859 წლის დასაწყისი
– სანდრო მშობლებს ჩამოჰყავთ თბილისში და აბარებენ ჰაკკეს ვაჟთა კერძო პანსიონში.

„პანსიონს მაშინ განაგებდა მხოლოდ ერთი ჰაკკე. ჰაკკე გერმანელი იყო, ყოველმხრივ განათლებული კაცი. გერმანიიდან დაიბარა მაშინდელმა კავკასიის ცალკე კორპუსის კომანდირმა ნეიტგარტმა თავის შვილების აღსაზრდელად. ხოლო ნეიტგარტის შემდეგაც ტფილისში დარჩა და პედაგოგ რაევსკისთან ერთად პანსიონი დააარსა. ჰაკკე სასტიკი კაცი იყო, მაგრამ თან იმოდენად მამობრივს მზრუნველობას იჩენდა თავის შევირდების მიმართ, იმოდენას სცდილობდა და ყურს უგდებდა მათს ზნეობრივსა და გონებრივ განვითარებას, რომ თითქმის მთელს თავისუფალ დროს, კლასში მეცადინეობის შემდეგ, იმათ ანდომებდა, ხან ემუსაიფებოდა, ხან ართობდა მუსიკით და მართავდა ხელდახელ კონცერტს როიალზედ, რომლის დაკვრაც საუცხოვოდ იცოდა“.
(ილია ჭავჭავაძე). 15)

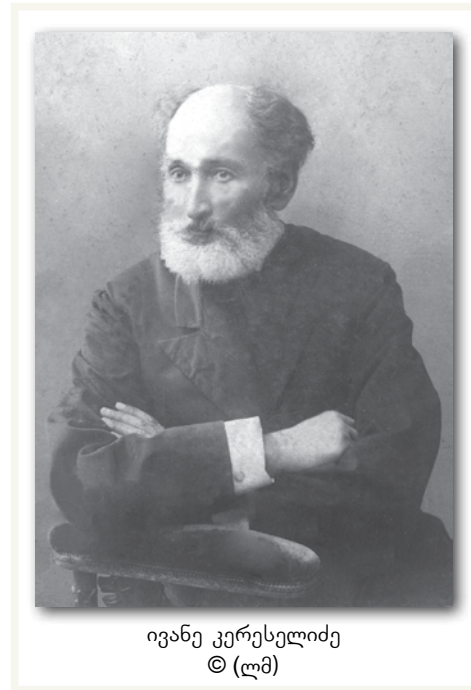
ჰაკკეს პანსიონი მართლაც საუკეთესო იყო თბილისში, მაგრამ ყაზბეგთა არჩევანი უფრო იმან განაპირობა, რომ ამ პანსიონში მასწავლებლობდა და იქვე, შორიანხლოს სახლობდა თავის პატარა ვაჟიშვილთან ერთად სანდროს ყოფილი გუვერნიორი კორბო, რომელთანაც ბინა დაიღო მისმა შევირდმა. სწორედ ეს კეთილისმყოფელი დამთხვევა აღმოჩნდება პირველი ყაზბეგის ბიოგრაფიის იმ ფატალურ უიღბლობათა მწკრივში, სადაც ნებისმიერ სასიკეთო ჩანაფიქრს საპირისპირო შედეგი მოაქვს: ერთ მშვენიერ დღეს სანდრო (მსახური ბიჭის – იელუპას „ასისტენტობით“) მიეპარა სადილის შემდგომ ჩათვლემილ კორბოს, ბალიშზე, მელიოტ თავთან თოფის წამალი დაუყარა და ცეცხლი წაუკიდა...

როგორც მოსალოდნელი იყო, ალექსანდრე ყაზბეგის ოჯახში არავის აღუქვამს ადამიანური ღირსების შეურაცხყოფად ეს ეპიზოდი; შემდეგაც სიცილით იხსენებდნენ და კორბოს ლანძღავდნენ – ბავშვის საცემად გაიწიაო... „უკონტროლო სიყვარულის“ ამ ინერციით, ვახტანგ კოტეტიშვილიც კი გულაჩუყებით წერს, რომ „ალექსანდრეს მოუსვენარ ბუნებას მონდომებია ახალი სიცელქეო“. არადა, ამ „სიცელქეში“ უკვე მკაფიოდ მოისმის რაღაც საგანგაშო ნოტი... აღარაფერს ვამბობ იმაზე, რომ კორბოს შეურაცხყოფის საზღაურად სანდრო ჰაკკეს პანსიონს გამოეთხოვა, რითაც მთელ მის შემდგომ სწავლა-განათლებას მყარი საფუძველი გამოეცალა, ხოლო მის ფსიქოლოგიურ განვითარებას დააკლდა ის სოციალიზაცია უცხო გარემოცვაში, რომელიც ესოდენ აუცილებელი იყო სწორედ გარდამავალ ასაკში და რომლის არქონამ კიდევ არაერთი სიურპრიზი განუმზადა „ყაზბეგიანთ სასახლის“ ჭირვეულ ბინადარს.

1862 წლის ოქტომბერში მშობლებს ალექსანდრე ქსენოფონტ კანონიჩის პანსიონში გადაჰყავთ, ხოლო ერთი წლის შემდეგ – თბილისის I კლასიკური გიმნაზიის მე-4 კლასში.

„თბილისში დიდკაცურად მიეცა ცხოვრებას ალ. ყაზბეგის მამა, კუკიაში ბინა დაიჭირა, მორთული ძვირფასი ხალხებით, ატლასებით და სხვადასხვა ძვირფასი სურათებით და ოქროსა და ვერცხლის იარაღებით. ოთახს ამშვენებდა სხვადასხვა ყვავილები. როგორც მთაში, აქაც უხვი იყო ყველაფერი, მოსამსახურეთ რიცხვი, სადილი ისევ 30 კაცისა კეთდებოდა. მოსამსახურეებს გარდა მალე შეიძინეს ეტლი, ორი ცხენი საჯდომი და მრავალიც სხვა ცხენი სტუმართათვის, მენველი ძროხები და სხვა. მთელს თბილისში სახელი გაითქვა ყაზბეგმა, როგორც კარგმა მეპურმარილემ.

თბილისში ალ. ყაზბეგს დაუჭირეს ორი გუვერნანტკა, ერთი რუსი და მეორე ფრანგი ქალი, მათ გარდა რამდენიმე მასწავლებელი. ქართული ენის მასწავლებლად „ცისკრის“ რედაქტორი ივანე კერესელიძე მოიწვიეს. მასწავლებლის მოსაყვანად ხშირად ეტლს ჰგზავნიდნენ ხოლმე. მასწავლებლებზე დიდი ფული იხარჯებოდა, მამა არას დაგიდევდა. მიხეილ ყაზბეგი ხშირად მასწავლებლებსაც უმართავდა ნადიმს. ივანე კერესელიძე იტყოდა: „ეტლი მოვიდოდა, დღეს მობრძანდი სადილათაო. მეც დაგვჯდებოდი ეტლში და ნავიდოდი დიდი გაბერვითაო, აქ კაი ქეიფს, კაი სადილს გეახლებოდი და საღამოზე ვბრუნდებოდი შინაო“.



ივანე კერესელიძე
© (ლმ)

სოფელში ცხოვრებას დაჩვეულ სანდრო ყაზბეგს რომ არ მოსწყენოდა ქალაქში, მას შეუკერეს ორნაირი ტანსაცმელი; ევროპული და ქართული, ძვირფასი ოქრო-ვერცხლით მორთული. ამას გარდა მოუყვანეს ორი კარგი ცხენი, ერთ ცხენზედ სანდრო ჯდებოდა, მეორეზე მისი გამდელი მოსამსახურე კაცი და ქალაქის ქუჩებში დადიოდნენ სასეირნოდ. წვიმიან დღეებში სანდრო სასეირნოდ დაჰყავდათ გუვერნანტკებს ეტლით. სანდროს მამამ ეს არ აკმარა შვილსა, მან მოინდომა თავიანთი უბნის მდაბიო ოჯახის შვილების დაახლოვება თავის შვილთან; მთელი უბნის ბიჭები იკრიბებოდნენ მათ ეზოში და სანდროსთან ერთად თამაშობდნენ. სანდროს დედამა აივნიდან უმზერდნენ. თამაშობის გათავების შემდეგ სანდრო აივანზე ავიდოდა, ჯიბეში ჩაიყოფდა ხელსა და რამდენიმე მუჭა ვერცხლის ფულს გადაუყრიდა თავის ტოლ ამხანაგ ბიჭებს, ესენი საჩქაროდ აჰკრეფდნენ და მადლობით წავიდოდნენ. [...]. ხანდისხან თურმე სანდრო ყაზბეგიც იღებდა კრივში მონაწილეობას, მაგრამ კრივის დასაწყისში, როცა პატარა ბიჭები დაიწყებდნენ ხოლმე, ყველა პატარა ბიჭი ერიდებოდა სანდროსთვის დარტყმას, იგინი ნელა არტყამდნენ თურმე ისე, რომ სანდრო არც კი გრძნობდა დარტყმასა. მის მამას კიდევ უხაროდა უსაზღვროდ: ჩემი შვილი ჯანიანი ბიჭი გამოდის, კრივში მარჯვედ იქნევს ხელებს და იმედი მაქვს რომ დღეგრძელი გამოვავ“ (**ზაქარია ჭიჭინაძე**).16)

„ცხოვრების რინგზე“ მოჩხუბარიძის ბიოგრაფიის თვალმიდევნებისას, ცრემლი რომ მოგერევათ პოლემიკურ ორთაბრძოლებში აკრძალული ილეთით დარეტიანებული, გამიზნული აგრესიის ასაცდენად ფსიქოლოგიურად აბსოლუტურად მოუმზადებელი „ბედის ნებიერას“ დანახვისას, კი გაიხსენებთ თანაუბნელი „სპარინგ-პარტნიორებისაგან“ დანდობილ პატარა „მოკრივეს“ კუკიიდან და მის ნეტარ მამას...

აქ ხაზგასმით ვგულისხმობ სწორედ ფსიქოლოგიურ ორთაბრძოლაში განცდილ მარცხს – სასიყვარულო ასპარეზზე იყო ეს, ლიტერატურულზე თუ თეატრალურზე, ანუ იქ, სადაც სანდროს შვიდწლიანი მეცხვარეობისას გამძლავებული ალალი, კაცური თვისებები გვერდზე დარჩა...

ზაქარია ჭიჭინაძის მონაყოლს დავუბრუნდეთ, საინტერესოა: „სანდრო სახლიდან სასწავლებელში ეტლით დაჰყავდათ. გიმნაზიაში ყოფნის დროს სანდროს უფრო დაუნყეს მშობლებმა პატივისცემა და სიყვარული, მათი პატივისცემა საზღვარს აღემატებოდა. ვინც კი უმზერდა ამ სიყვარულს, ყველას უკვირდა და მრავალნი ამბობდნენ, რომ ასეთის გარდამეტებულის სიყვარულით ესენი ყმანვილს გარყვნიანო, სამუდამოდ გააფუჭებენო. შინ მოსვლისას სანდრო გიმნაზიის ფორმას გამოიცვლიდა, ჩაიცვამდა ჩერქეზულ ტანსაცმელს, შეიმოსებოდა იარაღით, შეჯდებოდა ცხენზე და გააჭენებდა თბილისის ქუჩებში. სადილობამდის ასე დასეირნობდა, ვიდრე შინ არ დაბრუნდებოდა, მანამდის სადილს არ გამოიღებდნენ, მშვირებიც რომ ყოფილიყვნენ, სანდროს ეწყინებო. სანდროს წყენა კი მისის მშობლებისათვის ძვირფასად ღირდა. საღამოთი სანდრო ევროპულს ტანსაცმელს იცვამდა.

სახლში კარგ დროსა და ღვინის გატარებას დაჩვეული ალ. ყაზბეგი ნაცნობთა სახლებშიც დაიარებოდა სტუმრად. ნამეტურ კვირა დღეობით. დღესასწაულებში და თავისუფალ დროს მით უფრო ჰპატიჟებდნენ, რადგან იგი ადრითვე შეეჩვია ჩინებულად ლეკურის თამაშსაც. უკანასკნელად იმ ზომამდის მივიდა, რომ 1880-იან წლებში ქართული თეატრის სცენაზე, ხანჯლებითაც დაიწყო თამაში, რაც დიდად აკვირვებდა ქართველ საზოგადოებას“. 17)

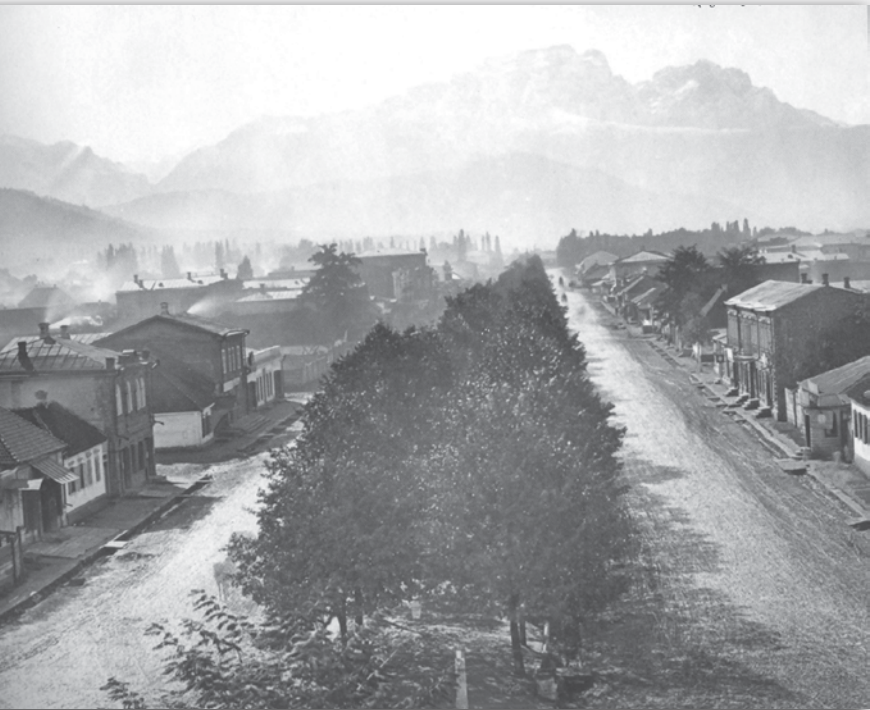


თბილისის კლასიკური გიმნაზია © (სკმდეს)

ლიზა ყაზბეგი, თავის მხრივ, იგონებდა: „გიმნაზიაში სანდრომ უკეთ დაიწყო სწავლა და დიდად უხაროდა ფორმის ჩაცმა. თავისი სურათი გამომიგზავნა და მწერდა: „აბა, ნახე, როგორ მიხდებაო“, ეხლაც თვალწინ მიდევს ეს სურათი და მაგონდება ჩემი სანყალი, ლამაზი სანდრო...“

გიმნაზიიდან ზაფხულში რომ დაბრუნდა, სანდროს ცვლილება ეტყობოდა, უფრო მუყაითი იყო სწავლაზე, რაღაცა ლექსების წერა შევამჩნიე, მაგრამ კი არავის გვიჩვენებდა, როდესაც ლექსების წერაში შევასწრებდი და ვსთხოვდი, რომ ეჩვენებინა, ის დამიმალავდა ხოლმე და მეტყობდა: „ამგვარი ლექსები ქალების წასაკითხად არ ვარგაო“. 18)

გარეშე თვალით. ნანყვეტი ვახტანგ ორბელიანის ქალიშვილის, **მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანის**, მოგონებიდან: „ნალჩიკიდან კავკავში წავედით, სადაც მამაჩემი სამუშაოდ გადაიყვანეს. კავკავში გატარებული დრო ძალიან ცუდად მახსოვს და ვერ ვიტყვი, რამდენ ხანს დავყავით იქ. იქაური ჩვენი ნაცნობებიდან მახსოვს გენერალი ყაზბეგი, მისი შვილი სანდრო (შემდეგში ჩვენი ცნობილი მწერალი), რომელსაც სასონარკვეთილებამდე მიჰყავდა მამამისი თავისი აუტანელი ქცევით და მისი მამიდაშვილი სოფიო ესენოვა – ოსის ქალი. სანდროს ძალიან ხელგაშლილად უყვარდა ცხოვრება, რაც ძალიან აწუხებდა მამამისს, რომელსაც შვილის ქეიფები კისერზე აწვებოდა. მაშინ ვინ იფიქრებდა, რომ ეს დარდიმანდი ყმანვილი ასეთი სასახელო მწერალი გამოვიდოდა!“ 19)



ვლადიკავკაზი. XIX ს-ის ბოლო
დ. ერმაკოვის ფონდი © (სემ)

1865 წლის შემოდგომა სტეფანწმინდაში შფოთიანი იყო. კვლავ **ლიზა ყაზბეგს** მოუფსმინოთ: „ბიძაჩემმა ერთ შემოდგომაზე თბილისში წასვლა ვეღარ მოახერხა: თითქმის ზამთრის პირამდენ ყაზბეგში დარჩნენ და თუმცა შემდეგ მაინც წავიდნენ, მაგრამ ამ დაგვიანებამ სანდროს სწავლა ძალიან შეაფერხა: გიმნაზიიდან გარიცხეს: შესვლისათვის ხელახლა ეგზამენია უნდა დაეჭირა და ეს კი ვერ შეძლო. ეს დაგვიანება მთლად დედ-მამის ბრალი იყო: სანდრო ძალიანა წუხდა და თბილისისკენ ილტვოდა, მაგრამ ამაოდ...

სანდროს სწავლაზე მუყაითობა ეტყობოდა, წერის ხალისიც შევამჩნიე, იმ დროს დაიწყო თავისი პირველი კომედია „**ალმზრდელები**“, რომელსაც ეხლა იმის ქალაქებში გადაკეთებულებს და სათაურშეცვლილებს ვხედავ. კომედიაში თავისი დედ-მამა ჰყავდა მიზანში ამოღებული. იმათი უსწავლელობა და უვარგისი ანტიპედაგოგიური მოქმედება, პირველი თავი, რაც დაწერილი ჰქონდა, ყველას გვაჩვენებდა და გვაკითხებდა, გარდა თავის დედ-მამისა. ერთ დღეს მთელი ოჯახობა ერთად ვსადილობდით, კარგ გუნებაზედაც ვიყავით, სანდროს თავის დედ-მამამ შეურჩიეს ისეთი მომენტი, როდესაც შესაძლებლად სცნეს გაბედვა: „აბა, რომ ამბობ კომედიასა ვსწერო, ჩვენ რომ არ გვაჩვენებ, ე ბიძაშენს და შენ ბიძაშვილებს მაინც წაუკითხე“! სანდრომაც შეგვისრულა სურვილი: გამოიტანა თავისი რვეული და დაიწყო კითხვა. პირველივე სტრიქონების წაკითხვაზე, სადაც დედ-მამამ თავიანთი სურათი იცნეს, – ძალუამ ღრიალი მორთო. „ვაი, ჩვენი ბრალი, რომ შენი სასაცილონიც გავხდით! რაც შეეძელით არას ვიშურებდით: გასწავლიდით, გემუდარებოდით და შენ თუ გიჟი, დამთხვეული ხარ, ვისი რა ბრალია?! ეგ არის შენმა მზემ, თუ ჩვენ სასაცილოთ გაგვაკეთე, ქვეყანა მოგინონებს!..“

ამგვარი საყვედურებით აავსეს მშობლებმა სანდრო. სანდრომაც რამდენიმე მკვახე სიტყვა მიუგო და კინალამ კრივი გაიმართა. ამითი გათავდა კომედის კითხვა (სანყალი დიმიტრი ბევრს იცინოდა ამ მართლა და კომედიაზე).

სანდრომ სიყმანვილიდანვე შეისწავლა მშობლების ხასიათი, იმათ სუსტ მხარეებს ალლო აულო და იმათთან გამობმაურებით, ხშირათ თავის წადილს ასრულებდა.

აი, რა მოიმოქმედა: რადგანაც იმისი მშობლები თბილისს წასვლას აგვიანებდნენ და ამით იმის სწავლას აფერხებდნენ, იმან ერთ დღეს თავის პატარა ჩამადანს ლაგება დაუნყო, თბილისს მივდივარო. მნახველებმა ისე მიიღეს, რომ წინადავე ალაგებს ბარგსაო და არაფერი ყურადღება არ მიაქციეს. როდესაც სადილად მოიკითხეს სანდრო, მაშინ ველარც სანდრო იპოვნეს და ველაც იმისი ჩამადანი ნახეს. შეიქმნა ერთი ალიაქოთი, სანდრო ტფილისს გაიპარაო. შეატყობინეს მამაჩემს და სთხოვეს: „არიქა, ნიკოლოზ, სანდრო ტფილისს გაგვეპარა, და შენს მეტს არავის გაუგონებს, გვიშველე, დააბრუნეო“. მამაჩემიც ცხენით გაიჭრა, რადგანაც ეგონა, იქნებ შორს მომიხდეს მიწევარო, მაგრამ იქვე სტანციასთან როგორცვე მივიდა, სანდრო ჩვენის დუქნის კედელთან ატუზული ნახა. როდესაც მამაჩემი გამოეხმაურა, მაშინ შესჩივლა: რა ვქნა, სწავლა მინდა და არ მივყევარო, და მეც მინდა შევაშინოვო“. მამა ჩემი დაჰპირდა: თუ მშობლები არ წაგიყვანენ, მე თითონ წაგიყვანო და ამ რიგად პატარა ყაჩაღი შინ დააბრუნა“. 20)

საბოლოოდ, სანდრომ მეცადინეობის რამდენიმე თვე გააცდინა, გამოცდები ველარ ჩააბარა და გიმნაზიიდან გაირიცხა. ამჯერად საშინლად გამწარდა: შესაძლოა, გულის სიღრმეში კი უკავშირებდა ამ მარცხს „კორბოს ეპიზოდს“, მაგრამ ისევ და ისევ მშობლებისაკენ მიმართა მთელი თავისი რისხვა.

რისხვა: „ჩემი შიში, რომ არ დაგეგვიანებინეთ გიმნაზიაში, და წადილი ისეთი ძლიერი იყო, რომ შინიდან ჩემოდანაკიდებულნი, ქვეითი გამოგექეცით, ცივს ყინვაში. თქვენ გამოგზავნეთ კაცები, დამიჭირეთ, მომათრიეთ და, მკაცრის მოქცევის შემდეგ იანვრამდინ დამაგდეთ. რა გამოვიდა იქითგან?.. გამომრიცხეს გემნაზიიდან და როდესაც ისევ მინდოდა შესვლა, მაშინ ეგზამენია მომთხოვეს იმაში, რაც გაეველოთ ჩემს ამხანაგებს ჩემს იქ უყოფელობაში. ეგ აშკარა იყო, რომ 8 თვე ნადირობაში და უსაქმო გატარების შემდეგ, ყოველათ შეუძლებელი იყო ეგზამენის დაჭერა. ამ უბედურებას მიემატა მამიჩემის ავადმყოფობა, რომელსაც წადილი იმ სურვილათ გადაექცა, რომ გვერდიდან აღარ მოვშორებოდი. ასე რომ, არამცთუ თქვენის მიზეზით გემნაზიის სწავლა დავკარგე, ისიც კი აღარ იფიქრეთ, რომ სხვა რომელსამე გზაზე დავიყენებინეთ“. 21)

ნიკოლოზ ბარათაშვილი ხომ არ გაგახსენდათ ამ წერილს რომ კითხულობდით?! დედ-მამის უგულისყურობას რომ შესჩივის ბიძამისს – გრიგოლ ორბელიანს: „ვსთხოვე უნივერსიტეტში მანც გაგზავნა, რომ თუ შტატსკი ვიყო, ვიყო... არც ეს შემისრულეს. უბედურების გამო, მამაც ამ დროს ავად შეიქნა და ავადმყოფი ჩემს თხოვნაზე ასე მეტყოდა: „შვილო, ხომ ჰხედავ შენის სახლის გარემოებასო, იქნება მე აღარც კი გავანო ამ სნეულებასაო, შენს სახლს არ უპატრონებო?“ ამის შემდეგ გული აღარ იყო, რომ კიდევ შემენუხებინა მამა ჩემის თხოვნით. დავრჩი ისევ ჩემს მამულში, განვწესდი სამსახურში და დაუმორჩილდი ჩემს მკაცრს ბედსა, თუმცა ხანდისხან ჯავრით ვაპირებ მასთან შებმას...“ 22)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1866 – ალექსანდრეს ოჯახის მდგომარეობა უკან და უკან მიდის. მამის ჯანმრთელობა უარესდება.

„მამაჩემის შემოსავალი შემცირდა სხვადასხვა მიზეზებით. ამის გამოისობით, მამულს მოუნდა თვალყურის მჭერელი, რომელიც ბიჭების ხელში იყო და რომელსაც თვალყურს არ ადევნებდა არავინა, რადგანაც მამაჩემს სხვა შემოსავლები ჰქონდა. მამაჩემი დარჩა ფასანაურში სანამლებლად და მე კი წავედი სოფელში, რომ რაც შეიძლება თვალყური მედევნებინა მამულისათვის“ (ალ. ყაზბეგი).

მიხილ ყაზბეგი, მელიტონ ბარათაშვილისაგან განსხვავებით, ეტყობა, მართლაც გრძნობდა მოახლოებულ ალსასრულს და გარდაიცვალა კიდევ წყალმანკით ფასანაურში **1866 წლის 18 ივლისს, 64 წლის** ასაკში.

„გარდაიცვალა იმ დროს, როდესაც, შინ ერთი გროში არა გვექონდა, გარდა იმ ათის თუმნისა, რომელიც მე ჩამოვუტანე ამ უბედურსა სიკვდილის წინა დღით და რომელიც იყო ნაყოფი პირველის ჩემის ოფლისა“ (ალ. ყაზბეგი).

მამამისის პანაშვიდზე სანდრომ ერთი უცნაური მიზანსცენა გაითამაშა, რომელსაც ლიზა ყაზბეგი ასე აღწერს: „გულგადაღელილი, საყლოჩაკეცილი, მოკუზული სანდრო ცხედარს გარს უვლიდა და მათრახს ძალზე იცემდა! ნინო თავპირში ცემით წინ მიუძღოდა, ძალუაჩემი თმაგანწილი, წინანდელზე უფრო თავგამოდებული ხმითა ტიროდა და დიდის უნარით ცხედარს ჩასძახოდა სანდროს თავგანწირულებას და დიდს მწუხარებას. მაყურებლები ერთიანად ატირდნენ და საერთო ვაი-ვაგლახი გამართეს.

სანდრო ძლივს მოაშორეს კუბოს. დიდი მადლობით და ქება-დიდებით შემოიყვანეს მეორე ოთახში კისერდასიებული, დასისხლიანებული. ჩვენ ჯერ გონს ვერ მოვსულიყავით, გაშტერებით ვუყურებდით და ასჯერ ვეკითხებოდით, რათა ქნა ეს საქმე?..

– მართალია, მათრახით ტყავის გაძრობა დიდი მხეცობა არის, მაგრამ მე ასე მოვიქეცი ხალხის გულისათვის: ასე რომ არ მოვქცეულიყავ, იტყოდნენ, რომ მამის სიკვდილი უხარიანო“, – თავს იმართლებდა ეს უცნაური ჭირისუფალი. **23)**

რა ხდება სინამდვილეში ამ 18 წლის ჭაბუკის გულში, რომელსაც ამიერიდან „ოჯახის უფროსი“ ერქმევა, მაგრამ დედა-ბატონის ბრძანებით, ღამ-ღამობით ჭიშკარს უკეტავენ, – დილამდე რომ არ იჯდეს „ლიტერატურულ საღამოებზე“ ლიზასთან, იმხანად მის ერთადერთ მეგობარსა და მესაიდუმლესთან (რაც ასე არ მოსწონს უფროს ელისაბედს!). და, მაინც, რა ხდება?! რატომ არ შეუძლია დარბაისლური იერით იდგეს მგლოვიარეთა შორის და სამძიმარს იღებდეს ყოველგვარი ექსცენტრულობის გარეშე, ისე, როგორც ამას ნებისმიერი სხვა ახალგაზრდა არის-ტოკრატი გააკეთებდა?!

დიახაც რომ არ შეუძლია! არ შეუძლია ეგზომ „თეატრალიზებული“ რიტუალის ჩვეულებრივი მონაწილე იყოს, რადგან გაცნობიერებულად თუ გაუცნობიერებულად არ აიგივებს თავის თავს თავისივე გარემოცვასთან.

„– აკი არ გიყვარდათ მამაჩემი?! თეატრს აწყობთ?! თეატრს მე განახებთ!“ – იტყვის გულში და მართლაც გაითამაშებს პაროდულ მიზანსცენას მათრახით, დასისხლიანებული ზურგითა და კისრით... კიდევ კარგი, განსვენებული ამას ვერ ხედავს, ნევს ვალმოხდილი...



ყაზბეგების კარის ეკლესია და სახლის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი © (სემ)

„მეფე მოკვდა. გაუმარჯოს მეფეს!“ – აქ კი გაიფიქრებთ, რომ არის ამ წარმართულ, დასისხლიანებულ როკვაში განსვენებული მამის გარშემო რაღაც ქვეცნობიერი პლასტიკი, გაცილებით უფრო ღრმა, ვიდრე ის პირველი სიტუაციური გალიზიანება... გაიფიქრებთ, რომ მემკვიდრემ უნებლიეთ დაუკავშირა სრულწლოვანების აღსანიშნავი სიმბოლური ინიციატია (სისხლსა და თვითგვემას რომ მოითხოვს) „ბელადის“ სიკვდილს და პრეისტორიული რიტუალი არქეტიპული სიზუსტით აღასრულა...

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1866, ივლისის 25 – დაკრძალვა მიხეილ ყაზბეგისა სოფელ სტეფანწმინდაში.

[მამა] „როდესაც მოკვდა, ეგ ფულები გადასატანად თავის სასაფლაოზედ ძლივს გვეყოფინა და დამარხვა მოგვიხდა ვალზედ. ჩვენში დამარხვა ხომ სხვა ქვეყნების დამარხვას არ ემსგავსება? მთელი ხევი შეიყარა...“ (ალ. ყაზბეგი).

საქორწინო ხაფანგი: ელისაბედ ყაზბეგი საგონებელში იყო ჩავარდნილი: თან უნდოდა სანდროს სათანადო განათლება მიეღო, რისთვისაც ის რუსეთს უნდა გამგზავრებულიყო; თან, გუმანი უკარნახებდა, რომ არაფერი კარგი ამ წამონყებიდან არ გამოდნებოდა და ჯობდა ვაჟიშვილი აქვე დაექორწინებინა. ამ მიზნით, ნათესავ-მეგობრებთან ერთად 1867 წლის გაზაფხულზე მთელი საიდუმლო გეგმა შეიმუშავეს: სანდრო უნდა ჩასულიყო მამამისის გასესხებული ფულის ამოსაღებად ახალქალაქში, სადაც მისი მასპინძელი და შემწე მისივე ბიძა (ელისაბედის ძმა) უნდა ყოფილიყო. სინამდვილეში „ვალები“ მიზეზი იყო და და-ძმას სანდროსათვის „საბედოს“ გაცნობა ეწადათ.

ვისაც კი სანდრო ყაზბეგის ახალგაზრდობის დროინდელი ფოტოსურათები უნახავს, ადვილად წარმოიდგენს, რა ეფექტს მოახდენდა ჩოხა-ახალუბ-ში გამოწყობილი ჭაბუკი მხედრის გამოჩენა მასპინ-ძლების ჭიშკართან. სიტუაცია, ვგონებ, სწორედ ისეთი იყო, შემდგომ თავად სანდრომ რომ ჩაინერა ფოლკლორული ნიმუშების შეგროვებისას:

ყმანვილო, ტურფად აღზრდილო,
დიდს გორას აენონები,
ვინც გნახავს, დედით ნაშობო,
ყველას შენ მაენონები.

აღტაცება – აღტაცებად, მაგრამ, მასპინძლებმა რალაც წამდვილად ვერ მოზომეს და, ყაზბეგისავე თქმით, ყოვლად უტიფრად ცდილობდნენ მის სა-ქორწინო მახეში მომწყვდევას. ამ ეპიზოდზე იგი დაუფარავი სარკაზმით ჰყვება: „ბიძაჩემის ცოლის დას ჰყვანდა ერთი ქალი, რომელიც უეჭველათ უნ-დოდათ ჩემთვის შეერთოთ და ამ აზრის აღსრუ-ლებისათვის ყველა წესიერს და უწესო მოქმედებას არა შურობდნენ. მატარებდნენ იმ ქალის საზოგა-დოებაში, სმაში ღვინოს მაძალებდნენ და იმ ქალს კი ამღერებდნენ, ააღერებდნენ ჩემთან, მელა-პარაკებოდნენ იმის მზითევეზედ, სილამაზეზედ, სი-თეთრეზედ, მიხატავდნენ სხვადასხვა ამამღელვა-რებელს უპატიოსნო კარტინებს და ერთის სიტყვით ცდილობდნენ, რომ როგორმე წავეცდინეთ და ეთ-ქმევიინებინათ, რომ მამწონს ანუ მიყვარს (ეს „მამ-წონს ანუ მიყვარს“ კალმის წაცდენა არ გეგონოთ – ძალიან მრავლისმეტყველია და ჩვენ აუცილებლად დავუბრუნდებით ამ თემას – ზ.ა.). ისინი კარგათ იცნობდნენ ჩემს ხასიათს და იცოდნენ, რომ თუ ერთხელ რამე წამომცდენიყო ამ გვარი, მაშინ უარის თქმას ველარ მოვახერხებდი და ჯვარს გა-დამწერდნენ. მაგრამ ბედნიერმა შემთხვევამ გა-მამაგრა როგორც სალი კლდე და მოატყუა ჩემი მღვენელები თავის ანგარიშებში. მე დღე და ღამე

საფიქრელათ სწავლა შემექნა, მე მოსვენებას არ მაძლევდა სტუდენტების ცხოვრება, რომელსაც ისე ცოცხალის ფერებით მიხატავდა ხოლმე ერთი ჩემი ნასტუდენტარი ნათესავი.

ამ დროებაში ჩემი მასპინძლები იქამდე მივიდნენ, რომ დაიწყეს პირდაპირ ჩემთან ლაპარაკი იმ ქალის შერთვაზე და მითხრეს გადაწყვეტილი, რომ თავს არ დამანებებენ. ჩემი მდგომარეობა სასაცილოზე უარესი იყო!“. 24)

19 წლის სანდრომ, მისდა სასახლოდ, ამჯერად გონივრულობა და ხასიათის სიმტკიცე გამოიჩინა და დამშვიდობებისას, მასპინძლების ხმაში გაჟღე-რებული მუქარის პასუხად, თანმხლებ მოხვევსთან ერთად უკვე ცხენზე ამხედრებულმა, უკმეხად განუცხადა, რომ თავისი ნებით თუ არ გაუშვეს სახლიდან, ძალით გაიკაფავენ გზას: „...მამინათვე თავი დავგანებეს და, სწორე გითხრათ, კარგიცა ჰქნეს“, – იგონებს კმაყოფილი...



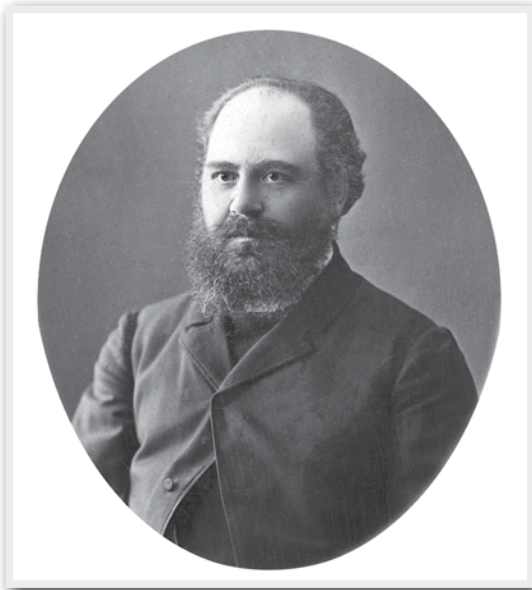
ალექსანდრე ყაზბეგი ახალგაზრდობისას. XIX ს-ის 70-იანი წლები. ვლადიკავკაზი © (ლმ)

„საგანმანათლებლო გეზი“ ელისაბედ ყაზბეგს უკვე მივიწყებული ჰქონდა, მაგრამ მისი, „საქორწინო ხაფანგს“ თავდაღწეული შვილის შინ მიბრუნებამ შეახსენა – რალაც უნდა ეღონა. ამასობაში „მატრიმონიალური პათოსიკ“ გაუნელდა და ბუნდოვანი იმედებიც აკიაფდა რუსეთში საუნივერსიტეტო განათლების მიღებასთან დაკავშირებით. სამწუხაროდ, ბატონიშვილ დავით ბაგრატიის ძესთან (ენათესავებოდნენ ერთმანეთს) გაგზავნილ წერილს სანდროსათვის მოსკოვში ხელშეწყობის თაობაზე დელიკატური უარი მოჰყვა.

„მამიჩემის სიკვდილის შემდეგ, – იგონებდა ყაზბეგი, – მე დამრჩა მხოლოდ ერთი მეგობარი, ნამდვილი მეგობარი, ბ[ახუტაშვილი], რომელიც იყო მოსკოვის უნივერსიტეტში. მე მივსწერე მას ჩემს გამოურკვეველს მდგომარეობაზე და ვთხოვდი რჩევას. ჩემს წიგნში ჩაუმატე, რომ მსურდა რუსეთს წასვლა და უეჭველათ სწავლა. ამაზედ იმან მიპასუხა პირდაპირ როგორც შეეფერებოდა სვინდისიანს კაცს შემდეგით: „უკეთუ შენ გინდა წამოხვიდე, რომ აქ იქეიფო, მდიდარი საცოლე მონახო, როგორც ზოგიერთი ყმანვილი კაცები მოდიან, მაშინ შენ გირჩევ, რომ არ წამოხვიდე. გარდა უპატიოსნებისა მაგ გვარ მოქმედებაში უანგარიშობა არის, და ეს უანგარიშობა იმაში მდგომარეობს, რომ რუსეთის მდიდარი ქალი ჩვენს ქართულს ცხოვრებას და ჩვეულებას ვერ მოეწყობა და, მამასადამე შენი მომავალი მონამლული იქნება. და თუ შენ გინდა ნამდვილათ სწავლისათვის წამოხვიდე, იმედი გაქვს შენის ძალისა, რომ აღსრულებაში მოიყვან შენს სურვილს, მაშინ წამოდი. მხოლოდ გახსოვდეს, რომ სწავლის გაგრძელება კაცისათვის, ვინც ერთხელ შესწყვიტა, ისე ადვილი არ არის, როგორც შენ უყურებ“. 25)

პასუხი, მომავალი „სტუდენტის“ ხასიათის გათვალისწინებით, ყოველად ადეკვატური იყო, მაგრამ

პატივმოყვარე მოხვევს მაინც სანყენად დარჩა: „ამ წიგნმა რამდენათაც გამახარა, როგორც მეგობრის გულწრფელმა წიგნებმა, ისე მანყენინა კიდევ. მე ვერ შევრიგებოდა იმ აზრებს, რომ ჩემმა მეგობარმა ერთს მინუტს ცილი მწამა უპატიოსნო აზრებში. მე მივეც ჩემს თავს სიტყვა, რომ წავიდე და დავუმტკიცო როგორც ბ[ახუტაშვილ]-ს, ისე მთელ ქვეყანას, რომ ჩემმა წინანდელმა ნებიერთა აღზრდამ იმდენათ არ გამრყენა, რომ სწავლის გაგრძელება არ შემეძლოს“.26)



ალ. ყაზბეგის მეგობარი – ალექსანდრე ბახუტაშვილი
© (ლმ)

გადანყვეტილება მიღებულია და 1867 წლის ზაფხულში 19 წლის სანდრო მოსკოვში გასამგზავრებლად ემზადება: „...დედაჩემს მოველაპარაკე ჩემს გადანყვეტილებაზე და დედაც თანახმა გამიხდა ჩემს წასვლაზედ რუსეთში... ას თუმანს თან წავიღებ და როცა ფული გამომელევა, მაშინ თვეში 50 მან. გამომიგზავნის. მოვემზადე ძალიან ჩქარა და წავედი ქალაქს ვ[ლადიკავკაზს], სადაც ადგილი უნდა ამელო დილიჯანში... გამომიცხადეს, რომ ერთ კვირაზედ ადრე ჩემი გასტუმრება არ იქნება, რადგანაც... ადგილები სულ დაჭერილი იყო. კიდევ ერთი კვირა ლოდინი!.. ეს ხანი საუკუნოთ მეჩვენებოდა, მაგრამ რას ვიზამდი?.. აქ ცოტაოდენი ვალები მქონდა მამიჩემის დამარხვაში დახარჯული და, რასაკვირველია, ამ ვალებს გასტუმრება უნდოდა... გავუსწორდი ამ ვალებს და დამრჩა მე ფული ორმოცდათი თუმანი“. 27)

რას იფიქრებდა ალექსანდრე ყაზბეგი, რომ საუკუნენახევრის შემდეგ რა საინტერესო იქნება მის თაყვანისმცემელთათვის. სტრიქონ-სტრიქონ, ყველა მარშრუტისა და „პრეისკურანტის“ დეტალების აღნუსხვით, ჩაიკითხონ ეს გულუბრყვილო, საყვარელი და მრავლისმთქმელი –

„საბუღალტრო ჩამონათვალი“.

„ამ ფულიდან დამეხარჯა:

- ვლადიკავკაზიდან როსტოვამდინ დილიჟანი – 28 მ.
- პურის ჭამა – 7 მან
- როსტოვიდან ცარ[იცინამდე] გემით – 7 მ.
- ცარიცინიდან კალაჩამდინ გემით – 1 მ.
- კალაჩიდან ნიჟნი-ნოვგოროდამ. გემით – 14 მ.
- ნიჟნი-ნოვგორ. მოსკოვამდინ – 10 მ.
- პურის ჭამა და სხვადასხვა ქალაქების ნახვა – 25 მ.
- მოსკოვში სანამ დავბინავდებოდი – 25 მ.
- 6 პერანგი – 3 მ. – 18 მ.
- 3 ზენარი – 6 მ.
- 1 საბანი – 12 მ.

სხვა თეთრეული – 12 მ.
 3 პირსახოცი – 3 მ.
 12 ცხვირსახოცი – 4 მ.
 3 გალსტუკი – 2 მ.
 1 საათი – 25 მ.
 1 წყვილი შავი ტანისამოსი – 45 მ.
 1 წყვილი უბრალო ტანისამოსი – 37 მ.
 1 წყვილი წაღები – 6 მ.
 ერთი მაღალ ყელიანი წაღები – 10 მ.
 ერთი ქუდი – 6 მ.
 ერთი შუბა – 45 მ.
 წიგნები – 25 მ.
 მასწავლებლები – 25 მ.
 წვრილათ დამეხარჯა – 25 მ.

 423 მ.
 გამოვიდეთ – 500 [დგან]
 დარჩება – 77

ამ ფულით ვიცხოვრე ორი თვე და, რასაკვირველია, მაშინვე მივსწერე დედაჩემს ჩემი ჯიბის მდგომარეობა“. 28)

მოსკოვში ალექსანდრე თავისუფალ მსმენელად (გიმნაზიის დასრულების დამადასტურებელი ატესტატის არარსებობის გამო) ჩაირიცხა ორი წლით ადრე დაარსებულ პეტროვო-რაზუმიოვსკის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიაში (ან „ტიმირიაზევსკის“ სახელით რომაა ცნობილი). თავდაპირველად, ბახუტაშვილის ნაბაძვით, მას ერჩივნა უნივერსიტეტში ესწავლა, მაგრამ ეს გეგმა ჩაიფუშა: „უნდა გამოგიტყდეთ, – იგონებდა ყაზბეგი, – აქედგან რომ წაველი, მე არამც გიმნაზიიდან ატესტატი არა მქონდა, არამედ ძალიან ცოტათ ვიყავ მომზადებული, მაგრამ ჩემი ამხანაგის მოცადინეობამ და ჩემმა თავაუღლებელმა სწავლამაც იქამდისინ მომამზადა, რომ შემეძლო აშკარათ გამეგრძელებინა სწავლა უნივერ-

სიტეტში. მაგრამ, საუბედუროთ, ლათინური ენის გაზეპირება, ნამეტნავათ მაშინ, როდესაც დარწმუნებული ხარ, რომ წერა და კითხვის მეტი არ დაგჭირდება ექიმობისათვის რათაც ვემზადებოდი მე, ძალიან გამიძნელდა. მაშასადამე, მე უნივერსიტეტში შესვლის ნება არა მქონდა და შემეძლო მხოლოდ შესვლა პეტროვსკის აკადემიაში, სადაც არავითარ გემნაზიის დოკუმენტს არ ითხოვენ. აქედან კი ასობით ამგვარი ხალხი გადადიოდა მედიკო-ხირურგიის აკადემიაში, რომლების ოსტატებიც ამბობდნენ, რომ ჩვენ კი მივიღებთ, მაგრამ კურსიდან კურსში კი გაუჭირვებთ ეგზამენებით. მეც მინდოდა ამ გზაზე დავმდგარიყავ და ამისათვის მინდოდა პეტერბურლს წასვლა. ჩემი ამხანაგიც ამას აპირებდა. წავიღეთ ამისი პალტო, უკანასკნელი „მეტი“ განძი და დავაგირავეთ თხუთმეტ მანეთად. ამ ფულით წავედით პეტერბურლში“. 29) (ეს ამხანაგი, რომელიც ერთადერთი ინიციალით („ჭ“) მოიხსენიება, როგორც პროფ. ივანე ლოლაშვილმა დაადგინა, იყო სტუდენტი ლევან სპირიდონის ძე ჭავჭავაძე. იგი მოსკოვში ყაზბეგთან საცხოვრებლად გადმოსულა 1869 წელს).



მოსკოვის პეტროვო-რაზუმიოვსკის სამეურნეო აკადემია © (სკმდეს/სიმ)

პეტერბურგში უაზროდ გატარებული რამდენიმე დღე: ჯერ – ბიძაშვილის, გიორგი ყაზბეგის (რომელიც იმხანად გენშტაბის სამხედრო აკადემისს კურსანტი იყო), უშედეგო ძებნა, მისგან ფულის სესხების იმედით. შემდგომ: ამ იმედგაცრუების „საპირწონედ“ – გემით გამგზავრება ახლომდებარე პეტერგოფში (შიც: ამ დროს ლევან ჭავჭავაძე პეტერბურგში რჩება თავისი საქმეების მოსაგვარებლად!), უსაზღვრო აღტაცება რუსეთის იმპერატორთა ამ დიდებული რეზიდენციის დეკორატიულ მშენებლათა ხილვისას („პეტერგოფი არის ერთი ისეთი ქალაქი, რომელშიაც კაცი გაშტერებას მიეცემა ხელოვნებაზედ“). არცერთი სიტყვა პეტერბურგში წამოსვლის თავდაპირველ მიზეზზე: მოსკოვის სამეურნეო აკადემიიდან პეტერბურგის სამედიცინო-ქირურგიულ აკადემიაში გადასვლის შესახებ!

უკვე ნათლად იკვეთება, რომ სტეფანწმინდაში ჩაფიქრებულ „საგანმანათლებლო ეპოპეას“ სრული კრახი ელის.



პეტერგოფი

მოსკოვში თავიდანვე ყველაფერი ისე წარიმართა, როგორც ბახუტაშვილმა იწინასწარმეტყველა (სხვათა შორის, პირველი ოთხი თვე სანდროს თავისთან აცხოვრებდა – თან თავის სტიპენდიას უყოფდა). თავად სანდრო, გამწარებული სტეფანწმინდაში შეპირებული ყოველთვიური თანხის გამოუგზავნელობით, ასე აღწერდა ამ სურათს: „გაიარა თვემ, მეორემ, მოაღწივა იმ დღემაც, როდესაც ფული უნდა მომსლოდა, მაგრამ მე ალერსიანი წიგნების მეტი არა მომდიოდარა, დავრჩი სრულებით უფულოთ, გამოუცდელი, მოუმზადებელი ამგვარი ცხოვრებისათვის. მე იქ ვიდექ ერთს ჩემ მეგობარ სტუდენტთან ერთათ უფ. ბახუტაშვილი რომელიც მედიკი იყო და ამ წელიწადს ათავებდა. ის იყო სტიპენდიანტი და თვეში ოცდახუთს მანეთს იღებდა. დავრჩით ამ ოცდახუთს მანეთზედ მე და ჩემი ამხანაგი. ბახუტაშვილს თავის დღეში არ შეუმჩნევივინებია, რომ მე იმას უშლი და ის ჩემთვის ვინროვდება რაშიმე, მაგრამ წარმოიდგინეთ თქვენ ჩემი სატანჯველი, როდესაც კი წარმომიდგებოდა კაცი, რომელიც ოთხის წლის განმავლობაში დაეჩვია და მოეწყო თვეში ოცდახუთი მანეთის ხარჯს, ერთბაშად შუაზე ეყოფა ეს ხარჯი. ამ გვართ გაიარა ოთხმა თვემ, ყოველ მინუტას მოველოდით ფულსა და ჩვენ კი გროში არ მოგვდიოდა ერთი იმ წიგნების მეტი, რომელსაც ავსებდა დედაჩემი ჩემთან ტრფიალით. მოახლოვდა ზაფხული, დავაგირავეთ შუბები, მეტი ტანისამოსი წინათვე გვქონდა დაგირავებული და გამოსყიდვის ნებაც კი გვქონდა დაკარგული“.

მოსკოვიდან სტეფანწმინდაში ამგვარი შინაარსის წერილები რომ იგზავნება, არაა გასაკვირი:

„საყვარელო დედავ!

მე ყოველივე თქვენი მოქმედება განსაცვიფრებლათ მიმაჩნია! აგერ ხუთი თვე შესრულდა და მეექვსე თვეში ჩავდექით რაც ოთხის თუმნის მეტი ფული

არ გამომიგზავნია. ერთი ეს შემატყობინა რითი უნდა ვიცხოვრო? თქვენი მოქმედება ვერ გამოიგია, რას სწადით! უკეთუ ამ წიგნის უკან ჩემს ფულს არ გამომიგზავნით, ესეიგი, ანგარიშით ოცდაერთს თუმანს, აქ საცა იქნება ვიშოვი ფულებს და წამოვალ. რა გავაკეთო, რისთვის დავრჩე უკეთუ ფულს არ გამომიგზავნი. არა ერთი, რასა ფიქრობთ, თუ ღმერთი გნამსთ, ერთი შემატყობინეთ. იძახით ხუთი თუმანი ბევრი არისო, აბა როგორ ბევრია? აი თვეში რა გვეხარჯება ოცდახუთი მანეთი სადილი და ოთახი, ხუთი მანეთი ჩაი და შაქარი, სამი მანეთისა სანთლები თვეში ორი მანეთი წაღებისათვის უნდა გადაიდოს. ერთი თუმანი წიგნები. დარჩა ხუთი მანეთი. ეგეც ან ბულკს იყიდი, ან რძესა. აბა რალა რჩება ერთი მითხარ!? ჩქარა შემატყობინე, მიგზავნი ფულებს თუ არა. მომიკითხეთ ყველანი, დანარჩენს ბახუტოვი გაიმბობსთ. მე პეტერბურგში გადაველ. უნივერსიტეტში უნდა შევიდე და თუ ფული არ მომივა, ჩემი ამთვენი ჯაფა ჩაივლის. მაშინ მაინც აღარ დავრჩები აქა რაც უნდა იყოს.

ა. ყ ა ზ ბ ე გ ი“. 31)

ან კიდევ:

„საყვარელოვ დედავ!

1869-ს იანვარს 7-სა

აგერ ექვსი თვე შესრულდა, რაც ველი ფულს და ოთხი თუმნის მეტი არ მომსვლია. მე განსაცვიფრებლათ მიმაჩნია თქვენი მოქმედება მისთვის, რომ თქვენ ძალიან კარგად იცით ჩემი აზრი და სურვილი. განგიმეორებთ, მე აქ მოვსულვარ სასწავლელათ და არა თუ ფულების მოსაგებათ. ერთი ეს ჰკითხეთ თქვენ თითონ თქვენს თავს: კაცს, რომელიც ისე უკან არის დარჩენილი როგორც მე, შეუძლიან კიდევ ისწავლოს და თავის თავისც გაიკვებოს? თქვენის გამოისობით კინალამ აქ პეტერბურღში სასწავლებელში შესვლას მოვცდი.

ილაჯი რომ გამინყდა, გიორგისთან მოველ და ვთხოვე დეპეშა მოგწეროს. ჩვენს დეპეშაზე პასუხი მივიღეთ, რომლის მიზეზითაც ვჩქარობ პასუხი მოგწერო დეპეშით კი არა და წიგნით, რადგანაც სათქმელი ბევრი მაქვს. ჩვენ მოგწერეთ, რომ ოცდაათი თუმანი გამოგვგზავნა. მე გწერდით იმის ძალით, რომ ექვსი თვე არის ფული არ მომსვლია და ინგარიშით თვეში ხუთი თუმანი, რამდენი გამოვა? ოცდაათი თუმანი განა? მასუკან მაგ ოცდაათს თუმნითგან მე მივიღე ოთხი თუმანი. მე იმ ოთხს ანგარიშში არ ვაგდებ ამიტომ, რომ ყოველისფერი დაგირავებული მაქვს და მარტო სარგებელი რვა თუმანი არის, უნდა მივცეთ. თუმცა ეგ რვა თუმანი გამოგვგზავნა. მე გწერდით იმის ძალით, რომ ექვსი თვე თქვენის გამოისობით, ესე იგი, თქვენის უ..... გამო, მაგრამ მე ოთხი თუმანი ვიკმარე, მაღლობა მითხარით. თქვენ კი ჩვიდმეტი თუმნის მეტს არ მიგზავნით. მაგ ოთხი თუმნისთვისაც თავი დამინებებია. ანგარიშით ცხრა თუმანი კიდევ მერგება. რისთვის არ მიგზავნით? არა, ერთი, რომ დაგიკრეფიათ გულ-ხელი, რას ფიქრობთ? იცით რა მოვალეობაში დგებით? ყველაზედ უპირველესი ესა არის, რომ კაცი, რომელსაც გაეხსნა გონება და აქამდისინ დაბმული თვალეები ძლივს აეხილა, დადგა სიმართლის გზაზე, თქვენ ასე ურევთ გზასა. რომ შიმშილით არ მოვკვდე, უნდა ყველაფერს თავი დავანებო. აქამდისინ მძინარემ ძლივს გავიღვიძე და თქვენ თქვენის მოქმედებით ლამის არის დამაძინოთ ისევე ხელმეორეთ და თუ კიდევ დამეძინა, ესე იგი, დამეკარგა სურვილი სწავლისა, ძნელადლა მომივლის. ახლა შევხედოთ სხვა მხრით, ესე იგი, მატერიალურადა. მე მაქვს შეძლება, თქვენ არ მიგზავნით. გარდა ამისა, რომ არ მიგზავნით, დღეს-ხვალიობითა და რალაც ზღაპრულის ლექსებით მატყუებთ. მეც, რასაკვირველია, გიჯერებთ და სწავლის მეტს არას ვაკეთებ. მეც მოველი დღეს და

ხვალ. ამ მდგომარეობაში ზამთარს რომ მოესწრო ხომ გამყინავდა! თქვენ იქნება ეს სიტყვები ხუმრობა გგონიათ, მაგრამ, როდესაც სანდრო ლაპარაკობს ამისთანა საქმეზედ, დამიჯერეთ ის არ იხუმრებს. თქვენ სრულებით არ გენდომებოდათ და ძალიან ადვილათ შეიძლებოდა, რომ ჩემი მკვლევლები გამხდარიყავით. მე განა გავბედავ რომა ვთქვა, არ გიყვარვარ? არა, მე დარწმუნებული ვარ ძალიან გიყვარვარ, მაგრამ ეს იმიტომ მოგდისთ – ამ ცხოვრებაში გამოუცდელი ხარ. ახლა გთხოვთ ესე წიგნი რაწამს მოგივიდესთ, ცხრა თუმანი გამომიგზავნეთ მისთვის, რომ ჩვიდმეტი თუმანი არ მყოფნის. ახლა თავი დავანებოთ წარსულს და მოვიფიქროთ მომავლისათვის. წარსულს ვეღარ დავიბრუნებთ, მხოლოდ ვეცადნოთ, რომ ეს აღარ გამეორდეს. აბა მოვიფიქროთ როგორ ემჯობინება. – მე ამას გთხოვ და ვამჯობინებ კიდევ, რომ თქვენი პენსია აქ გადმომცეთ, რადგანაც აღარც მე და აღარც თქვენ იმის ფიქრი არ გვექნება, რომ ან მშვიერი ვიქნები და ან მწყურვალი. თუ რომ ეს აზრი აასრულე, დიდათ და დიდათ დამავალებთ და დიდს სიკეთეს იზამთ. და უკეთუ არა იზამთ ამას, მაშინ თვეში ხუთ თუმანს ნაკლებ ვერ ვიცხოვრებ, ისიც თუ ყოველ თვე და თვე დროზედ მომივა. გწერთ ახლა, რომელი გირჩევენიათ: პირველი თუ მეორე. თუ რომ არც ერთს არ იზამთ, მაშინ მე მრჩება ორი გზა: ან შინ მოვიდე, რომელსაც რაც უნდა იყოს არ ვიზამ, და ან ზღვის სამსახურში შევიდე და დავმორდე ყოველს ჩემს ნათესავს და მიწანყალს. ზღვის სამსახურში თუ შეველ, ჯამაგირს დიდს მომცემენ. ახლა თქვენ თითონ მოიაზრეთ და ჩქარა შემატყობინეთ. ნინო, ბარბარე, სალომე, პავლე, იაგო, როსტომა, სოლომონ და სხვანი ძალიან, ძალიან მომიკითხე და დამიკოცნე დედუშკა და გიგიტა თავიანთ სახლობით. ლუკამ სრულებით დამივინყა, თუმცა ეგ იმედი არ მქონდა. მაინც დავშთები შენი სიკვდილამდის მონა

და მყვარებელი

შვილი ა. ყ ა ზ ბ ე გ ი, დაგიკოცნი ხელეხს“. 32)

სტეფანწმინდიდან – მოსკოვს თავსშეფარებულ „უძლებ შვილს“ არანაკლებ დრამატული ეპისტოლეებით პასუხობენ:

„1869-ს, ნოემბრის 14-ს.

„ჩემო სიცოცხლე და სიხარულო შვილო ალექსანდრე!

მოგეხვევი აღგრძნებულის დედა შვილურის სიყვარულით და დაგიკოცნი ურიცხვით მშვენიერს სახეს და მოგილოცავ, შვილო, შენის დაბადების დღეს. [.....] შვილო, თუმცა დიდს ტანჯვას ვითმენ, შენთვის ყოველს მწუხარებას და ტანჯვას ვიტვირთებ, მაგრამ შენი წიგნის დაგვიანება კი მკლამს. რა არის, შენს კეთილს გულს ვენაცვალე, რომ ამთენს წიგნებს გწერ და ერთი წიგნის პასუხი არ მამწერე! არ ვიცი, რა მიზეზია! არც ამ მუხრანსკის ვალისასაც არას პასუხს მწერ. ოთხმოც თუმანსა გვთხოვს. შენი ვექსილი აქვს გევედრები, შვილო, რომ ყველა შენი ანბავი მამწერო და შეიბრალო შენი შენუხებული მშობელი. ან შენი სწავლისა რა ქენ? ეგზამენია დაიჭირე თუ არა? ან რას აპირებ? ან, შვილო, მაგთენს ვალს რომ იღებ, რაზედ ხარჯამ? განა არ იცი, რომ შენს ოჯახს არაფერი შეძლება არ აქვს? პირში სულს ვიძრობ და ისე გიგზავნი ფულს. რა შემოსავალი გვაქვს, შენი ჭირიმე? ვერას მოგწერ ამის მეტს, რომ დიდს სიღარიბაში ვარ. გეფიცები ყოვლად ძლიერ ღმერთს, და აბა ვალი საიდან გადავიხადო? რაც პენცია მაქვს ამას შენ გიგზავნი და სხვა არა მაქვს შემოსავალი. [.....]. ათს თუმანს ახლა შენ გიგზავნი. ღმერთი მამიცია შენთვის თავდებათ და მამიშენის სულს გეფიცები, რომ უკაპეიკოთ დავრჩი ყოვლის ნაკლებულებით. გეხვეწები, გევედრები, რიგიანათ მოიქცე, სწავლის ბეჯითი

იყავ. შენს ტოლსა და ამხანაგებში შენც უკან ნუ დარჩები. შენის მშვენიერის თავის ჭირიმი, ნუ გახდი შენს თავს და შენს სახელს მტრის გულისათ, მაცოცხლე, შვილო. თვეში ერთხელ შენის წიგნით ყოველი შენი ანბავი შემატყობინე. ჩემი სიცოცხლე შეინირო არამც თუ მე შეძლება მექნება რამ, ოღონდ ნურას დამიმაღამ. ოღონდ თვეში ერთხელ წიგნი მამწერე, შენი ანბავი შემატყობინე შენი ჭირიმი. გეხვეწები ცრემლით შენი მშობელი წიგნი მამწერო და ესეც მამწერო, რა მიზეზია შენი ამთენს ხანს წიგნის მოუწერლობა: ესეც მამწერე, მართლა ცოლს ირთავ? ისე ღმერთმა შენი თავი გამიბედნიეროს, როგორც გამახარებ მაგითი, მაგრამ ამას კი გთხოვ, რომ კარგი იყოს და მტრის გულისათ არ გახდე. ჩემს ლეჩაქსაც გავყიდი შენთვის თუკი შენ ყოველს შენს ანბავს დაწვრილებით შემატყობინებ. კიდევ მოგეხვევი და კეთილს გულს დაგიკოცნი შენი ბედნიერების ღვთის წინაშე მთხოველი

დედა ე ლ ი ს ა ბ ე დ ყ ა ზ ბ ე გ ი ს ა .

წინო დიდის სიყვარულით პირსა კოცნის და გილოცვენ ერთობ შენი ხალხი შენს დაბადების დღეს...“. 33)

„წებნიან ზღვა“ – მეტაფორაა, რომლითაც ამ წერილის ადრესატის ყველაზე ღმობიერი ბიოგრაფი – **ვახტანგ კოტეტიშვილი** წარმოსახავს ყაზბეგის ცხოვრების ყველაზე დაუოკებელ პერიოდს: „ახალგაზრდა არისტოკრატი, რასაკვირველია, იგრძნობდა განთავისუფლებას იმ მრავალ მზრუნველ თვალებისგან, რომელნიც მის ოჯახში ერთგვარად აბრაზებდნენ კიდევ, და უკვე თავისი ნებით გაქანდებოდა იმ დარდიმანდობის და „დროს გატარების“ დაქნილ ლიანდაგზე, რომელზედაც აქამდე ოჯახის ტრადიციები მაინც იოკებდნენ.

აღ. ყაზბეგს თან გაჰყვა ოჯახის ის უხილავი ძალა, რომელიც მედიდური და ხელგაშლილი

ცხოვრების სიყვარულს გაუძლიერებდა, უოჯახობა კი ყოველგვარ ზღუდის გადალახვის ნებას მისცემდა და როგორც სჩანს, ალ. ყაზბეგი მოსკოვში მადა აწყვეტილია, არაფერს არ ჰზოგავს, და „დიდი ცხოვრების“ ვნებიან ზღვაში თავდაყირა ეშვება დიდი განცდების მაძიებელი. ასეთ პირობებში დიდი რამ ძალის გამოჩენაა საჭირო, რომ ადამიანში მოხდეს შინაგან თვალთა ახელვა, და იმ უჩინარ ბორკილების დაწყვეტა, რომელსაც ცუდად გაგებული თავისუფლება ჰქვია. ალ. ყაზბეგის ცხოვრებაში ასეთი დიდი რამ და უეცარი არაფერი მომხდარა. მოზრუნება მოხდა იშვიათი, რის ახსნაც ასე მეჩვენება:

ადამიანი, რომელიც სავეს იყო დიდი და ნაირი შთაბეჭდილებების წყურვილით, რომელიც ხარბად სვამდა არისტოკრატიის მახვილ ცხოვრებას, თითონაც არისტოკრატი და დაუზოგავი მფანტავი, თურმე ამ ეფექტიან გარეგნობაში ატარებდა ბნელ და ესთეტიურ სიძულვილს ამ ცხოვრების მიმართ. თურმე მისი ბუნება შეკრული ყოფილა შინაგან განდევილობის სილამაზით და რომანტიკის ტრალიზმით. ვინ წარმოიდგენდა რომ, თითოთ საჩვენებელი ფრანტი, თითქოს ქარატაცებული მხოლოდ აფარებული სახე ყოფილა, რაც ჰმაღავდა უბედურ რომანტიკოსს, დაკარგულ მეოცნებეს უცხო ეპოქის კალთაზე დასაღუბად განმზადებულს. ერთად ერთი ახსნა, რომელიც ალ. ყაზბეგის ბუნებას უდგება, ჩემის აზრით, ეს არის ამ თავბრუდამსხმელ სადარბაზო ცხოვრებაში, მხოლოდ იზრდებოდა ის ზნეობრივი უღელტეხილი, რომელიც ყრმობის ჟამს ბატონურ სახლიდან მწყემსებში გააქცევდა ინსტინქტურად, და დავაჟკაცებულს კი ხევს ჩააჭიდინებდა ხელს შეგნებულად, სადაც იგი ეძიებდა უკანასკნელ იმედს, რომ ამ ცოტა დედამინაზე მაინც გადაერჩინა სხვაგან დაკარგული სიცოცხლის აზრი“. 34)

არცერთი სხვა მკვლევარი ასეთი ცნობისნადილით და იმავდროული სიფაქიზით არ ჩასწვდომია ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებითი სამყაროს ონტოლოგიურ კავშირს მისი რომანტიკული ნატურის სიღრმისეულ თვისებებთან. რა უიმედო რეალისტებად მოჩანან ამ ფონზე ალექსანდრე ჭავჭავაძე ან გრიგოლ ორბელიანი!

ალექსანდრე ყაზბეგი „ვენეზიან ზღვას“ ერთ დაუმთავრებელ მოთხრობაში („კაცის წადილი“) ასე იხსენებდა: „მოსკოვში განთქმულს „ტვერსკოი“ ბულვარზედ ჩვეულებისამებრ ურიცხვი ხალხი დასეირნობდა... აქ მოდიოდნენ გუნდ-გუნდათ ყმანვილი მუშა ქალები... ყმანვილობა გულღიაობა არის, მთვარე მომხიბლავად გამღვიძებელი გრძნობისა, გული დაუცხრომელი ტოლს ეძებდა, სული შფოთავდა და მიიბრძოლებოდა პატრონისაგან გაუგებარს საგნისკენ. ...ყველა ყმანვილი კაცი დაეძებდა ტოლად ქალსა, ყველა მიდიოდა ლამაზ მუშა ქალებთან, მდაბლად, კონტად. სიამოვნების ღიმილით ეუბნებოდა: სალამო მშვიდობისა M-ლე, ნებას მომცემთ თქვენთან ვიარო?“ და პასუხად ესმოდა: „დიდის სიამოვნებით!“ და ცოტა ტიტინის შემდეგ, ქალი, კაციტგან მიპატიჟებული, ხელგაყრილი კავალერის მკლავში, ჩაის დასალევად მიდიოდა. ჩაის მოსდევდა შტოფი არაყი და სელიოტკა, სიმღერა და შემდეგ... შემდეგ დამეგობრება, რომელშიაც ილევოდა ყმანვილობის მილტოლოვილება!...“³⁵)



მოსკოვი. ტვერსკაია ქუჩა. XIX ს-ის ბოლო

ღმერთო, რამდენი წლის უნდა გახდეს კაცი, რომ მიაგნოს ამ „გაუგებარს საგანს“ და არ განიხიბლოს, „ყმანვილურ გულლიაობას“ ცოტა გონიც დაატანოს და მართლაც „გაუგებრობის მსხვერპლი“ არ გახდეს, როგორც ეს რუსეთში ალექსანდრე ყაზბეგს დაემართა...

ამ ბოჰემურ ფონზე, საბედნიეროდ (ან – პირიქით) ალექსანდრე ყაზბეგს ის ყოვლისწამლექავი გრძნობა ატყვევებს, რომელიც ამ რამდენიმე წლის წინ ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციამ ფსიქიკურ გადახრებს მიაკუთვნა, იმ დროს კი „სიყვარულს“ ეძახდნენ...

დედისათვის განკუთვნილ წერილში ალექსანდრემ დეტალურად აღწერა სიტუაცია, რომელიც წინ უძღოდა ნიშნობის ცერემონიალს სოფელ ჩერვლიონ-ოეში (მოსკოვის სიახლოვეს):

„[საყვარელო დედავ!]

ათასჯერ ბოდიშს ვითხოვ, საყვარელო და დაუვინყარო დედავ, რომ აქამომდის ჩუმად ვიყავი და ჩემი დანვრილებითი ამბავი ვერ შეგატყობინე. ვფიცავ ყველა ციურს და მინიურს, რომ ჩემი გული და გონება მხოლოდ იმ აზრში არის, როგორც მოვაგვარო, მოვახერხო საქმე ისე, რომ ამ თქვენს სიბერეში, მოგცეთ მშვიდობიანი ცხოვრება, პატივი და დიდება, როგორც შეეფერება თქვენს შთამომავლობას. ხელის-ხელდაჭერით ამ აზრს მოზადევს, აზრი ჩემი ოჯახის ამალღებისა, რომელიც გსურსთ თქვენცა. დამიჯერე, მუდამ დაუვინყარო დედავ, რომ მზათა ვარ ყოველისთვისინ ჩემი თავი მსხვერპლად მოგიტანოთ თქვენა და ზემოსხენებული აზრების აღსრულებას. აქამდისი ჩემი საქმეები იმ მდგომარეობაში იყვნენ, რომ ჩემი სიტყვები არაფერი სანუგეშო იქნებოდნენ. ეხლა კი შემიძლიან წარმოვსთქვა თავამალღებულმა, რომ ჩემი აზრები თავდება და ძლივს ჩემსა ბებერს დედას და ძველს

ოჯახს ავაყვავებ იმ ბედნიერებით, რომლითაცა ჰყვოდა მამიჩემის და პაპიჩემის დროს. ეხლა საქმეები იმ მდგომარეობაში არიან, რომ ყოველს ჩემს კეთილის მყოფს შეეძლება ჰქონდეს იმედი ჩემზედ. ნამეტნავად შენ, ჩემო მარტო ერთო ნათესავო, შენა, ჩემის მამის სახსოვარო!

წიგნი თავისით არის მცირე ხმაურობა, მცირე სიტყვები იმასთან, რაც ჩემს გულში ტრიალებს, – გახსენი და ნახავ ამავე კარტინებს, მხოლოდ გაჩაღებულებს პატიოსანის ნათელით წმინდისა, როგორც მთის დაუფლელი ბროლი და ცისკრის ალიონი, თეთრი და პატიოსანი, როგორც უპირველესი ყაბყი ზამთრისა, – უმტვერო, სპეტაკი და პატიოსანი, მუდამ ფარული უწმინდურობისგან, მიხეილ მთავარანგელოზის ძალით. მაინც მაგის ფრთას უფარავს ყოველთვისინ ჩვენი ოჯახი იმ უბედურობის და დასანგრევის ქარებისაგან, რომელიც რამთვენჯერმე დასტრიალებდა თავზედ ჩვენს ოჯახს.

დიდება მაგის სახელს! დიდება მაგის ძალას! მუდამ ყველა კეთილ სურვილში დამხმარებელს. საკვირველმა სიზმარმა გამომიყვანა იმ მდგომარეობიდგან, რომელსაც ეძახიან დავარდნას, მხნეობის დაკარგვას. ვითომ ყაზბეგში ვიყავ ჩვენს ეკლესიაში, იქა ვლოცულობდი და ცრემლითა ვსთხოვდი, რომ რალაც საქმე ესრულებინა ჩემთვის ღმერთსა (ეს იყო ის დრო, როდესაც გავიცანი ღმერთალი გრაფი ჩერნიშოვი-კრუგლიკოვი თავის შეუდარებელის ქალით მოსკოვის პატიოსანთა სობრანიაში). ვითომ მთავარანგელოზმა გამოშალა თავისი ფრთა და მიტხრა: „დედაშენის ლოცვა მივიდა ღმერთამდის, რომელმაც შეინყალა იმისი მდგომარეობა და თხოვნა. გასწი და ჩემი ფრთა არ გაგიშვებს თავის მფარველობიდგან“. წამოვდექი რალაც კეთილ გუნებაზედ და ვიზითით წაველ. აქ ჭავჭავაძეები არიან ორნი, ძალიან მდიდრები, რუსის ქალები ჰყავთ

ცოლებად, – იმათთან, რომელთაც ძალიან უყვარვარ და ყველა საქმეში ხელს მიმართავენ. ჩერნიოვო-კრუგლიკოვი იქ იყო. თურმე ერთი ჭავჭავაძეთაგანი ისეთი დაახლოებული მეგობარი ყოფილა, როგორც ძმა. რასაკვირველია, ქალიც იქ იყო. რასაკვირველია, მივესალმე როგორც სახლის პატრონებს, რომლებიც ის იყო სოფლიდგან მოვიდნენ და საშინლად გაეხარდათ ჩემი ნახვა, ისე ჩერნიოვო-კრუგლიკოვს თავისის ქალით. სულ მესამე დღე იყო, რაც ვიცნობდი უკანასკნელებს. სობრანიში წარმადგინა იმათთან ერთმა ჩემმა ნაცნობმა ყმანვილმა კაცმა კნიაზ გალიცინმა. მე, რასაკვირველია, ვთხოვე ქალს კადრილი, რომელზედაც მივიღე სრული თანხმობა. მაგრამ იმისმა მშვენიერმა სახემ და ტანმა კინალამ იქვე არ დამათრო. ქალმა შემამჩნია. მხიარულათ იყო და მთხოვა რომ ვიარო იმათას. კიდევ რამ-თენჯერმე ვიტანცევით ერთად და ნავედით თავთავის სახლში. ამ შეხვედრის უკან ყოველთვისინ ვემზადებოდი რომ ვიზიტი გამეკეთებინა, მაგრამ როგორღაც ბევრსა ვფიქრობდი და არ ვიცოდი როგორ მივსულიყავი. ჭავჭავაძეებთან რომ ვნახე იმან გამამიყვანა ფიქრიდგან და შევიწროებიდგან. აქ სუყველანი სადილათ დავრჩით და პირობა შევკარით, რომ სალამოზედ თიატრში ერთად წავსულიყავით. კაცები ვიყავით კრესლებში, ქალები კი ლოჟაში. პირველი აქტის უკან სამს ქალთან გადაველ ლოჟაში და მთელი თიატრი მხოლოთ იმის ყურებაში გავატარე. თავისუფალ დროში კი ლაპარაკი არ განყვეტილა ჩვენში. აქეთგან ჩავარდა საძიკველი ჩვენის დაახლოვებისა. თიატრი როცა დაიშალა და სტუმრები წავიდნენ, მე ჭავჭავაძეთანთას წავედი ვახშმათ. მე დარწმუნებული ვიყავ, რომ ჩემი მდგომარეობა არავის არ შეემჩნევა, მაგრამ ვახშმის წინათ ერთმა ჭავჭავაძის ცოლმა გამიყვანა ცალკე ოთახში და პირდაპირა მკითხა: „ძალიან გიყვარს გრაფის ქალი“? მე საშინლათ გავწითლდი. ბოლოს

ლაპარაკი იმითი დათავდა, რომ მითხრა: „ძალიან მდიდარი არის, მაგის მეტი არავინა ჰყავს მაგის მამას. ეხლა აქვს მზითად დანიშნული ოცი ათასი თუმანი და მამის სიკვდილის უკან დიდი მამული და ფული დარჩება. ნახეთ, გაციანით ერთმანეთი და თუ მოგეწონებათ საქმე შეიძლება!“. ისეც მოხდა. მეორე დღეს გაუკეთე ვიზიტი, მერე კვირაობით დავიწყე სიარული, მერე უფრო ჩქარ-ჩქარა. ამა-სობაში საშინლათ დავახლოვდით. ერთ დღეს ჭავჭავაძეებთან მოიყვანა ქალი მამამ და თვითონ ისევ წავიდა. იმ სალამოზედ მეც მიველი. მე ვთხოვე ქალს დაეკრა ერთი სონატა ფორტოპიანზედ, რომელიც მე მომწონდა ძალიან. ქალი გამოვიდა და დაუნყო ფორტოპიანის კლავიშებს გადარბენა. მე კედელზედ მიყუდებული გულმღელვარებით უყურებდი ქალს. აქ უნდა აგინეროთ იმისი სახე, რომელმაც ისე დამიმონავა და ნება აღარ მომცა თავისუფალი აზრისა. მშვენიერის მალლის ტანისა, ამაყურათ ამაღლებულის მკერდი სუნთქამდა იმ სუნთქვით, რომელიც ამტკიცებს მცირე მღელვარებას. მშვენიერს თეთრს უმტვერო პირსსახეზედ ეშლება ვარდსავით სინითლე, ტუჩები ასის ფერი მარჯანსავით მომღელვარე, პატარები და მუდამ მოცინარი. ნიკაპი რგვლათ მოყვანილი, ცხვირი სწორე და რიგიან პირის სახესთან მშვენიერი დიდი ლურჯი თვალები, მოელვარე თითქო ცეცხლი ეს არის უნდა ამოხდესო, რომელსაც იფარავენ გძელი მშვენიერი წამწამები. ზემოდან მშვენიერათ წამოსდგომიან შვილდსავით მოხრილი წარბები, მაღალი შუბლი და ხუჭუჭი თმები ამგზავსებენ ანგელოზს, დაუდარებელს გრაფინიას. მშვენიერი თითები, გრძელი და თეთრი როგორც ბროლი უფრო მშვენიერდებიან ალის ფერის ფჩხილებით. უკანასკნელი ამბავის დროს იყო თეთრს უმტვერო ტანისამოსში მქრქალის ლენტებით მორთული და თმა გაშვებული ლოკნებით. არა, არ შემეძლიან აგინერო იმისი



ქრისტოფორის ბაზა, რუსი სენი და რაიონი

სახლი სოფ. ჩერვილიონოეში, სადაც ჩერდებოდა
ალექსანდრე ყაზბეგი © (ლმ)

წარწერა ფოტოსურათზე, დიდი ალბათობით, ნინო
ჩერნიშევი-კრუგლიკოვას ეკუთვნის

მშვენიერება. ეს არი ციური უმანკოება! ამასთან
სიკეთე იმისი, რომელსაც საზღვარი არა აქვს!..
ეს იჯდა და უკრავდა ფორტოპიანს, რომელმაც
ერთბაშად სრულებით დამავინყა ჩემი თავი და
მიყვარდი ხელზედ საკოცნელათ სიტყვებით: „ნინო,
მიყვარხარ, ნუთუ არა გრძნობ ამ ამბავს?“ ცოტათი
შეკრთა ამ სიტყვებზედ, განითლდა, მაგრამ
ხელი არ წამართო. მე დაუნყე ლოშნა და კიდევ
ვკითხე: უყვარვარ მეცა თუ არა? ამაზედ მიპასუხა
მღელვარებით: „ისე როგორც ჩემს სიცოცხლეში
არავინ მყვარებია“. ამის უკან წამოდგა და ჩემ
გულზედ გამოდო თავისი თავი. ერთმანერთი გვეს-
მოდა ორთავ. მე მეჭირა ერთი ხელით იმისი ხე-
ლი და ვკოცნიდი, მეორე ხელი მქონდა შემოხვე-
ული ტანზედ, აღგზნებულის თვალეებით უყურებდი
პირის სახეში. წარმოიდგინე ჩემი ბედნიერი მდგო-
მარეობა იმ წამს. ქალი, რომელსაც თითქმის

ღმერთადა ვთვლიდი, ქალი რომელისაც თითქოს
მეშინოდა, რომელთანაც ვერ ვბედავდი მეტი სიტყ-
ვის თქმას, ეხლა იყო მოკრული ჩემ გულთან,
იმისი ხელი მეჭირა ხელში და ვკოცნიდი იმთვეს,
რამთენიცა მსურდა! ქალმა, რომელსაც გრაფებიც
დასდევდნენ, თავადებიც, ღენერლებიც და სხვე-
ბიც ამოარჩია კაცი ბევრით სხვებზედ ღარიბი,
ბევრით სხვებზედ ულამაზო, ბევრით სხვებზედ
უარესი! ჩემს სიხარულს არა ჰქონდა საზღვარი.
ამ მდგომარეობაში მოგვასწრო ჭავჭავაძის ცოლმა,
რომელმაც ნამდვილის მეგობრულის მხიარულებით
მოგვილოცა. მაშინვე ყველამ შეიტყვეს, რომ მე და
ნინოს ერთმანერთი გვიყვარს და გამოუცხადეთ
სიყვარული. ყველამ თვითეულად მოგვილოცეს.
ორი საათის განმავლობაში, ვიდრე მამა მოუვიდოდა
ნინოს, მარტოკეები ვისხედით ერთს ოთახში, რო-
მელშიაც სიჩუმეს დაშლიდა ხოლმე ალერსიანი სი-
ტყვეები და გატაცებულ ცეცხლით სამსე კოცნა..
ორმა საათმა გაიარა ჩქარა, ნამეტნავათ ამ დროს
და მოვიდა, რომელსაც ჭავჭავაძე ელაპარაკა. შეგ-
ვატყობინეს, რომ მამა თანახმა არის და თვითონ მო-
დის გასტინაში, რომელშიაც გამოველით. შემოვარ-
და მამა და ცრემლიანის აღელვებულის თვალეებით
ჯერ ქალი დაჰკოცნა მერე მე. მერე ცოტა ხანს უკან
მითხრა: „აი, შვილო, აღმიზღია ჩემი ქალი კეკლე-
ცობაში და სიყვარულში ჩემი სიცოცხლე გამიტარე-
ბია იმაში, რომ იმ ცოტა დღეების უკან, რაც მე
დამრჩა საცხოვრებლათ, ჩემმა ნინომ იმავე მხ-
იარულებაში გაატაროს. ღმერთს უნდოდა, რომ მე
ჩემს სიბერეში შენ გამჩენოდი პატრონათ და ნინოს
საყვარელათ“. ამ დროს გამოართვა ხელი ქალს და
მე, შეაერთა და სთქვა: „აი ჩემი ქალის ხელი. ოცი
ათასი თუმანი აქვს მზითვათ და მაგის გარდა, როცა
მოვკვდები, სულ თქვენი იქნება. ნინოს მშვენიერო-
ბა და კეთილ-გულობა არის შენთვის უკეთესი სიმ-
დიდრე. ღმერთმა ისე გაგაბედინიეროთ, როგორც

ჩემი ბებერი დაფერფლილი გული სთხოვს“. ეს სიტყვები განწყვიტა შამფანსკის პროპკების ხმაურობამ და რამდენსამე მინუტს უკან ყველამ მოგვილოცეს ბედნიერობა. ეხლა ამ მდგომარეობაში ვარ, არავინ სხვებმა ჯერ არა იცის რა. შობის მესამე დღეს დიდი ბალი ექნება ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვს, რომელშიაც გამომაცხადებენ აშკარა სასიძოთ.

მაქვს იმედი, რომ თქვენი ლოცვაც არ მამაკლდება ამ სრულს და ნამდვილს ბედნიერებასთან, რომელზედაც თქვენის ნების დართვისაც უნდა ჩქარა შემატყობინოთ. კიდევ გაგიმეორებ და დაგარწმუნებ, რომ რამთვესაც ჩემს სიამოვნებაზედა ვფიქრობ, იმთვეს თქვენზედა და ჩემს ოჯახზედა. ეხლა უნდა გითხრათ, რომ ჩემი მდგომარეობა იმ მიმართულებაში არის, რომ ძალიან ძნელი იქნება ჩემი გამოცხადება შენთან, რომ ამ საქმისთვის ერთი ასი თუმანი მომინდება. გეფიცები პატიოსანს სიტყვას, რომ უკეთუ შეიძლებოდეს როგორმე სხვა მხრიდან შოვნა, მე შენ არ შეგანუხებდი. აქ ყველანი მიყურებენ მეც როგორც შეძლებულს კაცსა და, უკეთუ სომხებისაგან ვისესხე, მაშინვე ხმა გავარდება და შენი მტერი. ჭაჭყავაძეები მაძლევენ, მართალია, ფულს, მაგრამ იმათიცა მრცხვენნიან. არც იმათ უნდა შეიტყონ ჩემი მდგომარეობა. იანვრის გასულს ქორნილი იქნება და მაშინ ნახავთ რა პატივით გადაგიხდი მაგ ხელის გამართვას. ანგარიშიში მიიღე, აგერ იანვრიდგან არა მომსვლია აქ ფული. ისესხეთ, დააგირავეთ, თუ ძალიან გაჭირდა გაყიდეთ რაც შეგხვდესთ. უთუოდ ასი თუმანი გამომიგზავნეთ. ამასთან გამომიგზავნე ბეჭედი პრინც-ალბერტმა რომ მაჩუქა და შენი ბროშკა თუ არ გენანება, რომ ნიშნათ მივცე. ესენი ყველაფერი ჩემთვის ისე საჭირო არის, როგორც ავათმყოფისათვის ნამალი. უკეთუ ესენი არ გამომიგზავნე, ჩემი საქმე საშინლად გაძნელდება, მაგრამ თუ სულ ჩაიფუშა, გაძლევ პატიოსანს სიტყვას, რომ ჩემს

თავს აფუტეხავ რასმე. ვიცი, საყვარელო დედავ, რომ როგორც ძნელი უნდა იყოს შენთვის ფულისა და ბროშკის გამოგზავნა, ჩემს დალუპას არ მოინდომებ. დაგიკოცნი იმ ტკბილს ძუძუებს, რომელიც ყოველთვისინ მახარებდნენ ხოლმე და გთხოვ უეჭველათ გამომიგზავნო ნივთები და ფული.

შენი სიკვდილამდის ა. ყ ა ზ ბ ე გ ი“. 36)

მართლაც გამორჩეულად საინტერესო წერილია ალექსანდრე ყაზბეგის ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაში. და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მისი ბიოგრაფიის ესოდენ რომანტიკულ დეტალებს მისგანვე ვისმენთ. არანაკლებ საინტერესოა ადრესატის მოსახუხსხავად შერჩეული ფსიქოლოგიური პალიტრა, სადაც ერთმანეთს ენაცვლებიან გულწრფელი გრძნობები და ენატკბილობა (წინა წერილების კატეგორიული ტონი გავისხენოთ!); სამომავლო დაპირებანი – „სატყუარების“ მთელი კოლექციით! დიპლომატია (ადრესატის პატივმოყვარეობის გათვლით) და შეუფარავი შანტაჟი („გაძლევ პატიოსანს სიტყვას, რომ ჩემს თავს აფუტეხავ რასმე“). მოკლედ, 22 წლის ავტორის კვალობაზე ეს ეპისტოლური ჟანრის თავისებური „შედეგია“.

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან – 1869-1870 წლები:
ეს წლები ალ. ყაზბეგისათვის აღმაფრენისა და სასოწარკვეთის, ამასთან, შემოქმედებითი მოღვაწეობის დასაწყისის წლებია. ამ წლებში დაიწყო და მარცხით დამთავრდა ალექსანდრე ყაზბეგისა და ნინო ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვას ხანმოკლე რომანი; ამ წლებშიალ. ყაზბეგი მოთხრობებს წერს: „აკაკია მოჩხუბარიძის თავგადასავალი“, „თავის მახეში“ (დაუმთავრებელი); ამავე პერიოდში ალექსანდრე თარგმნის შექსპირის „რომეო და ჯულიეტას“, გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“.

ამ წლებში ალექსანდრე წერს ავტობიოგრაფიულ რომანს „საქართველოს ბომონდი“ („ცხოვრების ჩარხის“ პირველი ვარიანტი). აქ ავტორს შეაქვს სოფ. ჩერვლიონოეში მიღებული შთაბეჭდილებანი და ბოლო მოქმედებაც იქვე მიმდინარეობს. ამ რომანის პერსონაჟებია: თეიმურაზი – ალ. ყაზბეგი, ლიდა – ნინო კრუგლიკოვა, გიორგი შაბათაშვილი – ალ. ბახუტაშვილი, პავლე სვეტლიცკი – გრაფი ჩერნიშევ-კრუგლიკოვი, თეიმურაზ-ყაზბეგის კონკურენტები არიან იგნატიჩები – დიდი ფულის პატრონები და თალღითურ საქმეებში გაქნილნი. თეიმურაზ-ყაზბეგი მათთან მარცხდება და სატრაფოსაც კარგავს“.

„ჩერვლიონოს დრამის“ მიზანსცენები ალექსანდრე ყაზბეგმა მართლაც ჩახატა თავის ავტობიოგრაფიულ ნარატივში (რომელშიც, გულწრფელნი თუ ვიქნებით, მომავალი დიდი პროზაიკოსის კალმის მონასმიც კი არ იგრძნობა): სულმდაბალი, მდიდარი მეტოქენი განუწყვეტელ ინტრიგებს ხლართავენ ქართველი სასიძოს წინააღმდეგ; ჩერნიშოვებთან სტუმრობისას – კონფლიქტი ქართველების შეურაცხმყოფელ მხცოვან გენერალთან და ა.შ. ეს მიზანსცენები მოგონილი არ იყო. უთუოდ არსებობდნენ მეტოქენიც (თუმცა თავდავიწყებით შეყვარებული ნინა კრუგლიკოვასათვის ქვეყნად ერთადერთი მამაკაცი არსებობდა, და ეს სანდრო ყაზბეგი გახლდათ!); გრაფის ოჯახისაგან დარცხვენელმა გენერალმაც საჯაროდ მოუხადა ბოდიში ქართველ სასიძოს...

ისე მგონია, რეალური დრამის ფონი ყაზბეგმა უმთავრეს მიზეზად წარმოსახა, ხოლო ჭეშმარიტ მიზეზზე სიტყვაც კი არ დაუძრავს და სწორადაც მოიქცა! არც მოპასანს (რომლის გარდაცვალების წელიც (1893) და პარიზის ფსიქიატრიულ კლინიკაში დასმული დიაგნოზიც (ცუდად ნამკურნალევი

ათაშანგი) ასე ფატალურად ემთხვევა ყაზბეგისას) აღუწერია თავისი სენი ავტობიოგრაფიულ პროზაში, თუმცა პირად წერილებში არაფერს მალავდა. დანარჩენი უკვე მისი ბიოგრაფების აღსანერი იყო და საფრანგეთში არავის მოსვლია აზრად ამ ფატალურ გარემოებათა მიჩუმათება.

XIX საუკუნის დასასრულის ქართველი საზოგადოება არც იმდენად ჩამორჩებოდა ფრანგულს (სადაც მოპასანს „ზურგს უმაგრებდნენ“ პოლ გოგენი, ძმები გონკურები, ალფონს დოდე და ა.შ.), როგორც ამას პარიზიდან დაბრუნებული (და ყაზბეგის მოძულე) იონა მეუნარგია ამტკიცებდა. მაგრამ ცხადია და ბუნებრივიც, რომ ევროპის შუაგულში და კავკასიაში –

„ტოტემი“ და „ტაბუ“ განსხვავებული ინტენსივობით მოქმედებდა და მოპასანის სენს პარიზში არ ახლდა ის სტიგმატიზებული „კუდი“, როგორც – იმავე დიაგნოზს სტეფანწმინდასა თუ თბილისში. დღესაც კი ქართული მწერლობის მკვლევარს ურჩევნია, დავით კარიჭაშვილის მკითხველების მსგავსად, ამოხიოს ლიტერატურის ისტორიიდან ნებისმიერი გვერდი, ოღონდ აირიდოს ის დისკომფორტი, რომელიც ტაბუირებული ტოტემის/მითის „ხელყოფას“ მოაქვს. რალა თქმა უნდა, საბჭოთა „წინემაც“ კარგად იმუშავა და გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან ვახტანგ კოტეტიშვილის ბიოგრაფიული თხრობის მანერა – მწერლისადმი დაუოკებელი ინტერესის, პატივისცემის, თანაგრძნობის და, იმავდროულად, სულისშემძვრელ ტრაგედიათა მიზეზებისა და შედეგების დაურიდებელი წარმოჩენისა – ნელინელ დავინწყებას მიეცა...

ამოხეული ფურცლები: ახლა ჩავხედოთ დავით კარიჭაშვილის იმ წინასიტყვაობას 1904-1905 წლებში გამოცემული ყაზბეგის ერთტომეულისათვის, რომელიც ბიბლიოთეკებში შემონახული ამ წიგნის ეგ-

ზემპლარების უმეტესობიდან საგულდაგულოდ ამო-
უხევიათ „მორალისტ“ მკითხველებს: „1870 წელს
რუსეთში ყოფნის დროს ყაზბეგი ავად გახდა ავის
სნეულობით და საქართველოში დაბრუნდა ავად-
მყოფი. დედა მისი აღნიშნავს, რომ სანდროს მორ-
ჩენაზე თხუთმეტი თუმანი დაიხარჯაო“. 37)

სკანდალური დატოვება ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვთა
ოჯახისა ქართველი სასიძოს მიერ, ცხადია, რალაც
ინტერპრეტაციას მოითხოვდა. პირველი ვერსია
თავად ამ დრამის „გმირმა“ შეგვთავაზა თავის
ავტობიოგრაფიულ ნარატივში; მეორე ვერსია ჩვენს
კოლეგას – როსტომ ჩხეიძეს ეკუთვნის; მის ვრცელ
და ნამდვილად საინტერესო ბიოგრაფიულ რომანში
(„ყაზბეგიანა“) შეყვარებული სანდრო ყაზბეგის „სა-
ქორწინო გვირგვინისაგან“ თავდახსნა მიჩნეულია
იმ ფობიად, რომელიც ოჯახური ცხოვრების გა-
უცნობიერებელ, პანიკურ შიშს გულისხმობს და
რომელსაც „გამეტოფობია“ ჰქვია.

როსტომ ჩხეიძემ, გოგოლის, მოპასანის, კაფკას
ანალოგიურ ფობიათა მაგალითების მოხმობით,
თავის „ყაზბეგიანაში“ სცადა დაესაბუთებინა ეს
მოსაზრება: „ერთი წუთითაც არ შეიძლება და-
ვეჭვდეთ მისი სიტყვების გულწრფელობაში, – წერს
ავტორი ალექსანდრე ყაზბეგის შესახებ, – ჩაშლილ
ქორწილს ეთნიკურ შეუთავსებლობას რომ და-
აბრალებდა, გვარტომობის სხვადასხვაობას, მაგ-
რამ დამაფიქრებელი ისაა, რომ ნინო ჩერნიშოვ-
კრუგლიკოვას ნაცვლად, სასძლო ქართველი ქალი
რომ ყოფილიყო, ნიშნობა მაინც სავალალოდ დას-
რულდებოდა. მოტივი სხვა გამოიძებნებოდა, ცნო-
ბიერება სხვა მიზეზს მოიძებნებოდა, მაგრამ სინამდვი-
ლეში იდუმალი ინსტინქტი წარმართავდა ყოველივეს
და ის ააღებინებდა ხელს დანიშნულზე.“

რუსი არა ყოფილა ძიძია, ვისი ხატებაც „ხევისბერ
გოჩაში“ გადავიდოდა. რუსი არა ყოფილა მკერო

მალალაშვილი. არც ის უცნობი ქალი ყოფილა რუსი,
მარიდ რომ გარდაისახებოდა „განკიცხულში“. 38)

აქ ავტორი წერტილს სვამს. გულწრფელად უნდა
ვალთარო, რომ რალაც მომენტამდე ეს პასუხი ჩემ-
თვისაც სავესებით დამაჯერებლად ჟღერდა, მაგ-
რამ ყოველივე ზემოთქმულთან მორიგმა მიბ-
რუნებამ (ისეთი დეტალის ჩათვლით, როგორიცაა
იმ ავადსახსენებელი სენის კატასტროფული შედე-
გები შთამომავლობისათვის, რაც იმ დროს უკვე
საყოველთაოდ ცნობილი იყო) მაფიქრებინა, რომ
როსტომ ჩხეიძის ფრაზაში: „სინამდვილეში იდუ-
მალი ინსტინქტი წარმართავდა ყოველივეს და
ის ააღებინებდა ხელს დანიშნულზე“ – „**იდუმალი
ინსტინქტის**“ ნაცვლად – „**იდუმალ მიზეზს**“ თუ ჩავ-
წერთ, რეალობას უფრო დაუვახლოვდებით.

ალექსანდრე ყაზბეგი თავის მეგობრებთან ბედს
რომ უჩიოდა უცოლობისა და არგაჩენილი მემკვიდ-
რის გამო, ეს სპექტაკლი როდი იყო! იგი სრულიად
გულწრფელად მისტიროდა შეუძღვარ „ოჯახურ
სიამტკბილობას“, ოღონდ, რალა თქმა უნდა, მიზეზად
ხან ვის ასახელებდა და ხან – ვის. მთავარი მიზეზი
თვითონ რომ იყო – ეს შესანიშნავად იცოდა და,
ასე მგონია, ამანაც შეუწყო ხელი მისი ცხოვრების
უკანაკნელი წლების თვითგანადგურების ულმობელ
პროცესს...

ახლა იმ აღსარებას მოვუსმინოთ, „ჩერვილიონოს
დრამიდან“ ოცი წლის შემდეგ რომ გაანდობს ზა-
ქარია ჭიჭინაძეს: „რომ იცოდე, ზაქარია, თუ
რანაირად მინდოდა ცოლის შერთვა, თუ რანაირად
მიყვარს ყმანვილები და როგორ მსურდა, რომ მე
ჩემი საკუთარი შვილი მყოლოდა, მაგრამ, ჩემდა
საუბედუროდ, ამ ბედნიერებას მოვაკლდი. ეხლა
ბევრს ვდარდობ, ბევრს ვნანობ, მაგრამ რალა
დროს? ვსწყევლი მხოლოდ იმ პირებს, ვინც ჩემს
ასე დარჩენას ხელს უწყობდნენ, ღმერთმა ჰკითხოს
იმათ, ისინი იყვნენ ჩემი პასუხისმგებელნი“. 39)

ვინ არიან ეს ანონიმი პერსონები? ეგებ მისი სიჭაბუკის დროის „ერთადერთი მეგობარი“ ალექსანდრე ბახუტაშვილი („ბ“), რომელმაც შეაგონა, რომ „...მდიდარი რუსის ქალი ქართველს ვერ შეეწყობა და მომავალი მონამლული გექნება“-ო და ახლა ჩერვლიონოეს მთელი დრამა იმას ბრალდებოდა? თუ ლიზა ყაზბეგი („განკიცხულში“ „სოფიოდ“ მონათლული), რომელიც ესოდენ უცერემონიოდ ერეოდა ბიძაშვილის ინტიმურ ცხოვრებაში? თუ ლიზას ძმა – დიმიტრი („მიტკა“), თავისივე ცქრიალა ოსმა მოახლემ შვიდი შვილი რომ გაუჩინა და მთელი შემდგომი თანაცხოვრება სისხლს უშრობდა „ჯვარდაუნერლობის“ გამო?..

ჩემს ინტერპრეტაციას წარვუძღვარებ ქართლში „საქორწინო ხაფანგს“ გადარჩენილი სანდროს მონაცოლს „საპატარძლოს“ უტიფარ ნათესავეებზე, რომლებიც „ცდილობდნენ, რომ როგორმე ნავეცდინეთ და ეთქმევივნებინათ, რომ მამწონს ანუ მიყვარს“, – და ყაზბეგისეული სიმტიკიცით წარმოთქმული მისი „კრედო“: „ისინი კარგათ იცნობდნენ ჩემს ხასიათს და იცოდნენ, რომ თუ ერთხელ რამე წამომცდენიყო ამ გვარი, მაშინ უარის თქმას ველარ მოვახერხებდი და ჯვარს გადამწერდნენ“.

თუ არმწონებული „საპატარძლოს“ გაქნილი ნათესავეების ეშმაკური ნაქეზებით წამოცდენილი – „მამწონს ანუ მიყვარს“ – ყაზბეგისეული მამაკაცური ეთიკით – ჯვრისწერისა და ქორწინების უპირობო გარანტიას, – შეყვარებული ქართველი არისტოკრატის მიერ გრაფ ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვების ოჯახისათვის მათი წარმტაცი ქალიშვილის ხელის თხოვნა და უკვე საჯაროდ გაცხადებული მშობელთა თანხმობა იმავე არისტოკრატს არაფერს ავალდებულებს?!

და, რაც მთავარია, ეს ხელის თხოვნა იყო არა მაჭანკლების მონადინებით შედგენილი სცენარის ფინალური აქტი, არამედ – ერთმანეთზე შეყ-

ვარებული ორი ადამიანის გაცნობიერებული ნაბიჯი!

მგონია, ალექსანდრეს ავბედიტობანი მოსკოვში სწორედ იმ დაწყველილი დღით დაიწყო, როდესაც მას ექიმმა განუმარტა, რომ ბულვარზე გაცნობილი, კისკისა, „ლამაზი მუშა ქალები“ არც ისე უფნებელნი იყვნენ, როგორც მას ეგონა და „ავი სენის“ (ანუ – ათაშანგის) მსხვერპლი შეიქნა...

ამ თავზარდამცემი აღმოჩენის შემდეგ, მოსკოვში სანდროს აღარაფერი ესაქმებოდა. რა მიზეზს მოძებნიდა ეს უგონოდ შეყვარებული მეტრფე საქორწინო გეგმების ჩასაშლელად, ამას მნიშვნელობაც აღარ ჰქონდა... ალბათ, ერთადერთი, რასაც ევედრებოდა ღმერთს – სასწრაფოდ გასცლოდა იქაურობას, რათა მშობლიურ კერას შეფარებულს, რამენაირად მესხიერებიდან წაეშალა ესოდენ ზღაპრულად დაწყებული და კომმარულად დამთავრებული „მოსკოვური სიზმარი“...

სამშობლოში დაბრუნება.

ანტონ ფურცელაძე იგონებდა: „მე ვიცნობდი ალ. ყაზბეგს პატარაობიდანვე, ვიცოდი რა აღზრდაცა ჰქონდა, რა გზაზედაც იყო დაყენებული. დედის-ერთა, ნებიერი, ხიჭიჩიდანვე ლამაზ გამზრდელებში გართული...“ და მერე უკვე მის დაბრუნებას რუსეთიდან, საიდანაც: „...გამოისტუმრეს მთლად მოშლილი, ჩაფუშული სახით, მოშვებული ტანით, მოღებულ ჯანით, ჩამქრალი თვალებით.



ანტონ ფურცელაძე © (ლმ)

ასე რომ, დაბრუნებული თავის ქვეყანაში, ის ჩრდილიც არ იყო იმ მშვენიერი, ცოცხალი და მალხაზი ყაზბეგისა, რომელსაც ჩვენ ვიცნობდით წინად“.40)

ვახტანგ კოტეტიშვილმა ეს ყოფითი დრამა შემოქმედებითი ფსიქოლოგიის იშვიათი წვდომით (განსწავლულობითაც, რალა თქმა უნდა), დიაბეტურულად განსხვავებული განზომილებით დაინახა: „მე მგონია, რომ ალ. ყაზბეგის მზგავს ადამიანებს, შემოქმედებამდე და შემოქმედების პროცესშიც, თუ არ დაემტვრათ ცხოვრება, ისე შეუძლებელიც არის მათი შემოქმედება“ .41)

როგორი გაბედულებაა საჭირო ამ ერთი პარადოქსული ფრაზის წარმოსათქმელად! ცხადია, მრავალი მაგალითი მოჰყავს და ლომბროზოს „გენია და შემოქმედება“ მაგიდაზე უდევს, მაგრამ მაინც, როგორ გინდა ამდენ კლიშეში მომწყვდეული მკითხველი დაარწმუნო, რომ სვებედნიერი, ამჩატებული ყმანვილი სულისშემძვრელი ნაწარმოებების ავტორი ვერ გახდება, თუ მთელი თავისი ილუზიები თავს არ დაემხო! მხოლოდ ამ კატასტროფის შემდეგ, გარეშემოთაგან ზურგშექცეულმა, მარტოდმარტომ უნდა მოიცალოს და თავისი სულის სიღრმეში ტკივილისაგან გადახსნილ ნაპრალში დაინახოს მასავით უიღბლო, შმაგი, საკუთარი თუ თვისტომთა ბედით გულდათუთქული, განკიცული არსებანი...

სტეფანწმინდაში მოგვიწევს შეყოვნება, მოსკოვიდან დაბრუნებულ სანდროსთან ერთად, რომელიც დედამისს გამოგნებულ სიურპრიზებს უწყობს და ისეთ დრამებს აყურებინებს, სცენაზე რომ არაფრით გამოსდიოდა...

ყაზბეგების სიძე, ივანე ფურმანი, რომელსაც 1870 წლის ნოემბერში სანდრო მოსკოვიდან სტეფანწმინდაში უნდა ჩამოეყვანა, ცოლს გზიდანვე უგზავნიდა „ინსტრუქციას“: „...გააფრთხილე დედა, რომ მოერიდოს არამც თუ საყვედურს, არამედ მეტს კითხვებსაც. სთხოვე ჩემ მაგიერ, ასე მოიქცეს **საერთო** სარგებლობისათვის“.



სადგური ყაზბეგი © (ლმ)

მთავარი კითხვა, რომლის ამოთქმასაც ვერ ბედავდა ვერც ერთი შინაური, რალა თქმა უნდა, სანდროს რუსეთში არშემდგარ დაქორწინებას ეხებოდა: მაინც რა მოხდა ისეთი ამ სოფელ ჩერვლიონოეში, რომ უკვე დანიშნული ჯგერისწერა ჩაიშალა; ვინ იყო ის წარმტაცი ნინა ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვა, სანდრო რომ მოაჯადოვა; და, საერთოდ, იყო კი? თუ მთელი ეს ლამაზი ზღაპარი სანდრომ დედისათვის ფულისა და ძვირფასეულობის გამოსატყუებლად შეთხზა?! მერამდენედ ფურცლავდა ლამლამობით ცრემლმორეული ელისაბედ ყაზბეგი სანდროს რომანტიკული ნიაღვრეებით სავსე წერილს და პასუხი ვერ გაეცა ამ კითხვებისათვის – ხან ერთს დაასკვნიდა, ხან იმის საპირისპიროს. და განა მარტო ელისაბედი?! ყაზბეგის ბიოგრაფოსთა დიდი ნაწილი დააბნია ამ კითხვამ... საბოლოო პასუხი კი 1949 წელს ივანე ლოლაშვილის პუბლიკაციით გახდა ცნობილი, საიდანაც ჩანდა, რომ ჩერნიშოვ-

კრუგლიკოვის ქალის ისტორია სრული სიმართლეა.

აქვე უნდა ითქვას, რომ დღეს ძნელია დავეთანხმოთ ლოლაშვილისეულ ინტერპრეტაციას, რომელიც ყაზბეგის ავტობიოგრაფიულ ნარატივს („საქართველოს ბომონდი“, 1870) ემყარებოდა, სადაც მთავარ გმირს სიყვარულს ეროვნული თავმოყვარეობა დაათმობინებს. მიუხედავად ამისა, რომანტიკული დრამა ჩერვლიონოეში მაინც შეუწელებელ ინტერესს იწვევს და პირდაპირ მივყავართ იმ თემასთან, რომელსაც ჰქვია:

შეყვარებული ყაზბეგი: ოლონდ, ჯერ „შეყვარებული“ ალექსანდრე ყაზბეგის ორი ლექსი გადავიკითხოთ. წინწკლები „შეყვარებულთან“ გამიზნულად დავტოვე, რადგან ყაზბეგის პროზის ექსპრესიული ეროტიკული პასაჟებისაგან განსხვავებით, ფოლკლორულ ნიმუშებზე ამოზრდილ მის სასიყვარულო ლირიკას გზნების ნატამალი არ ამჩნევია და მხოლოდ ერთგან, სადაც ის გრძნობამოძალებული ბესიკის კვალშია ჩამდგარი, ეჭვი აღარ გეპარებათ ავტორის გულწრფელობაში.

ორივე ნიმუშს გაგაცნობთ. პირველი, „ფოლკლორულია“, სათაურით – „ლამაზო“:

ლამაზო! ქმარი გყოლია
კაცი არ მოგეგზავნება,
მაგრამ, მერწმუნე, შენებრივ
ვარდისგან გულსა ევნება.
გაქსუვდებოდის ცხოვრება
თუ ესე სატრფოს ენება,
ყვავილი დაჭკნეს, თუ მზესა
მას შუქი აღარ ექნება. 42)

ალეგორია გასაგებია, თუმცა საფიქრებელია, რომ „ლამაზოს“ რეპუტაციას არაფერი ემუქრებოდა. აი, მეორე ლექსი, „ბესიკური“, ალბათ, მთლად



გერგეტის სამება
შალვა ლეჟავას ფოტო

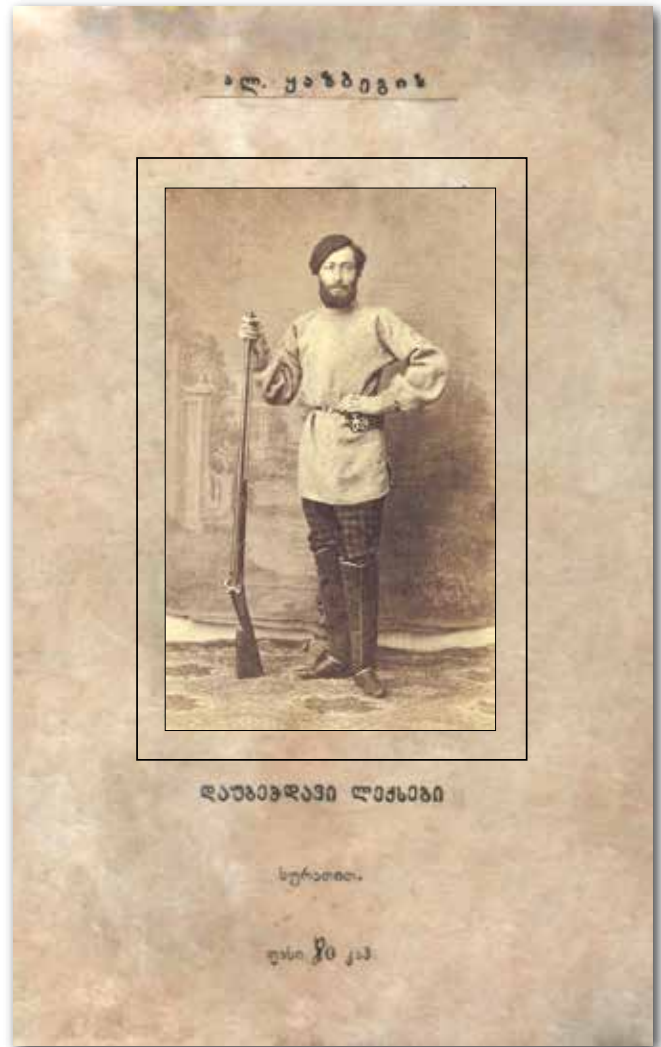
გულგრილს არ დატოვებდა ორ მეტრფეს შორის აღმოჩენილ ერთ არსებას...

ლექსის ადრესატი პოეტის რაყიფია (ბესიკის ენაზე თუ გადავალთ), სახელად – „დათა“, რომლის დამუქრებითა თუ ვედრებით ჩამოცილებასაც ლამობს წარმტაცი ვერას „შავი ხალით“ გულდადაღული პოეტი:

გულისა ძერა, ყუყუნა ვერა,
უცხო ხილია!
გსურს მოიპარო? მსურს დავიფარო,
ჩემი თვალია!
მტრად გაგისდები, მისთვის მოვკვდები,
ჩემი ვალია!
ნუ მეცილები, უკან ხელები...

ჩემი წილია!
მაგას ვერ მოგცემ, გსურს, კიდეცა გცემ,
თუნდა მკალია!
შენ ვერ იხილო, მე არ გინილო,
სხვის სამკალია!..
შენ თუ იქარებ, მეცა ვიჩქარებ...
შეგხვდე ხმალია!
შენ ვინ რას მოგცემს? მე კი გულში მცემს
შავი ხალია.
ის ჩემი ღმერთა და ერთად ერთა,
მწველი თვალია,
სული დაგული, მისგან დაგული
დაუკვალა.
ლამაზი ვერა, თუმც გულის წერა
უცხო ხილია,
ნუ მეცილები, იქით ხელები,
ჩემი წილია.

(„დათას“) 43)



„დაუბეჭდავი ლექსები“
© (ლმ)

პუშკინისაგან განსხვავებით, ყაზბეგს თავისი „დონჟუანური სია“ არ დაუტოვებია. არც ჟან-ჟაკ რუსოსათვის მიუბაძავს და ნახევარი საუკუნის შემდეგ თავის „აღსარებაში“ არ გამოუმზეურებია „ბავშვური ეროტიზმის“ დაუჯერებლად დრამატული სამყარო... სანდროს პირველი ვნებების ისტორიას ხევში ჩამონოლილი ნისლი ფარავს; სიჭაბუკის წლებზე კი ერთადერთი მონაცოლია შემორჩენილი, და თან ძალიან სევდიანი: 18 წლის სანდროს შეპყვარებია ძიძიშვილის მული – ძიძია, სოფელ გარბანიდან... აბა, რომელი 16-17 წლის სოფლელი გოგოს გული არ შეტოკდებოდა თვალეზანთებული, მომხიბლავი ახალგაზრდა ბატონის დანახვაზე... ძიძიაც, რა გასაკვირია, სანდროს ყოვლისწამლევაკვი ემოციურობის ტყვეობაში მოექცა და მხოლოდღა ულმობელ ადათს დამორჩილებული, უფროსი ძმების დაჟინებით (ეგ შენი მომყვანი არ არისო!) გამოესალმა თავის სატრფოს... მალევე დაჭლექდა... „სანდროს სახელის ხსენებით დალია სული ხევის ჯულიეტამ“. იმავე გადმოცემით, მის საფლაგზე სანდრომ ფიცი დადო, რომ სხვას არავის შეირთავდა ცოლად... აკი შეასრულა კიდეც (თუმცა, ვგონებ, სხვა მიზეზის გამო...). ერთი კი ნამდვილად შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი პროზის „თავადიშვილ“ პერსონაჟთაგან განსხვავებით, სანდრო ყაზბეგი მართლაც შეძრა ამ ტრაგედიაში, რაც აისახება კიდეც მის მომავალ ნაწარმოებებში.

ყაზბეგის ახლობელთა მოგონებებში ვერაფერს ამოიკითხავთ ძიძიას გარეგნობაზე, მაგრამ აქ ის თვითონ შეეშველა „ბიოგრაფოსებს“ და დაგვიტოვა ქვეყანაზე ყველაზე სასურველი, ყველაზე მაცდური, ყველაზე მომხიბლავი ყმანვილი ქალის პორტრეტი, რომელიც ჩვენ სკოლის მერხიდან გვახსოვს: „ძიძია იყო თექვსმეტის წლისა, მაშასადამე ასაკზე მოსული ქალი, სრულიად გაშლილი და გადაფურჩქნული, სიტყვით, იმ ხანში, როდესაც ძარღვებში

აღლევებული სისხლი ქაფდება, სდულს და ჩუხ-ჩუხით მომდინარეობს, როდესაც გული მიიღტვის რალაცა ჯერედ უცნობი ბედნიერებისაკენ და თრთოლვით შესთამაშებს ყვავილებს და ბუნებას, სიცოცხლე ედემად ეშლებს, ცხოვრება სიამოვნების ნექტარს ექადის. ის იყო ტანადი, ლამაზი, მშვენიერის დაკოკრებულის ლამაზის თხელის ტუჩებით, რომელნიც თითქოს საკოცნელად მომზადებულიყვნენ...“.

„შეყვარებული ყაზბეგის“ ბიოგრაფიიდან „მოსკოვური“, „დარდიმანდული“ პერიოდი მეტ-ნაკლები მიახლოებით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ; „ჩერვლიონოეზე“ მან თვითონ უამბო დედამისს რალაც ინფანტილური გულგადახსნითა და აღტაცებით... აი, მთელი დანარჩენი მისი ინტიმური ბიოგრაფია ისეთი იდეალია, ისეა ფრაგმენტებად მიმობნეული მისივე პროზასა და თანამედროვეთა მოგონებებში, რომ მხოლოდ წარმოსახვას თუ შეუძლია, შეავსოს ის ავისმომასწავებელი სურათი, რომელზეც სულიერი სიფაქიზე და ავზნეობა უცნაურად და ამოუხსნელად მეზობლობენ ერთმანეთთან.

როდესაც გახსენდებათ ონისეს პირველი რეაქცია ძიძიას დანახვაზე, რალა თქმა უნდა, 18 წლის გრძნობადაუოკებელი სანდრო ყაზბეგი წარმოგიდგებათ თვალწინ და გაიფიქრებთ, რომ ბევრი რამ ალექსანდრე ყაზბეგის ჭაბუკ გმირთა იმპულსურ ხასიათში უთუოდ ავტობიოგრაფიული შტრიხებითაა ნაკარნახები: აქ „**მომეწონა**“ – „**შემიყვარდას**“ **სინონიმი**, ხოლო სიყვარული ისეთივე აბსოლუტური ცნებაა, როგორც მასთან დაწყვილებული სიკვდილი. სასიყვარულო არჩევანი, როგორც წესი, ფატალურია, რადგან გამორიცხავს უკანდახევას ან გადაფიქრებას: როგორ წარმოგიდგენიათ ელბერდი, რომელიც განუცხადებს ენდის, რომ მისი შერთვა გადაიფიქრა და ნიშნად მიცემული დამბაჩის დაბრუნებას ითხოვს... მთაში მიღებული

ხანს დარჩა, შეჰხედა, ამოიოხრა და გამობრუნდა. კარებთან რომ მოვიდა, ერთი კიდევი მიიხედა, დაინახა, რომ ქალის თვალები ელგუჯასაკენ არის მოქცეული და ისეთი სახით უყურებენ, თითქოს იმათაც უგრძობნიან მოხვევის გულის მოძრაობა და ისინიც თანაუგრძობენ, მაღლობას ეუბნებიანო...

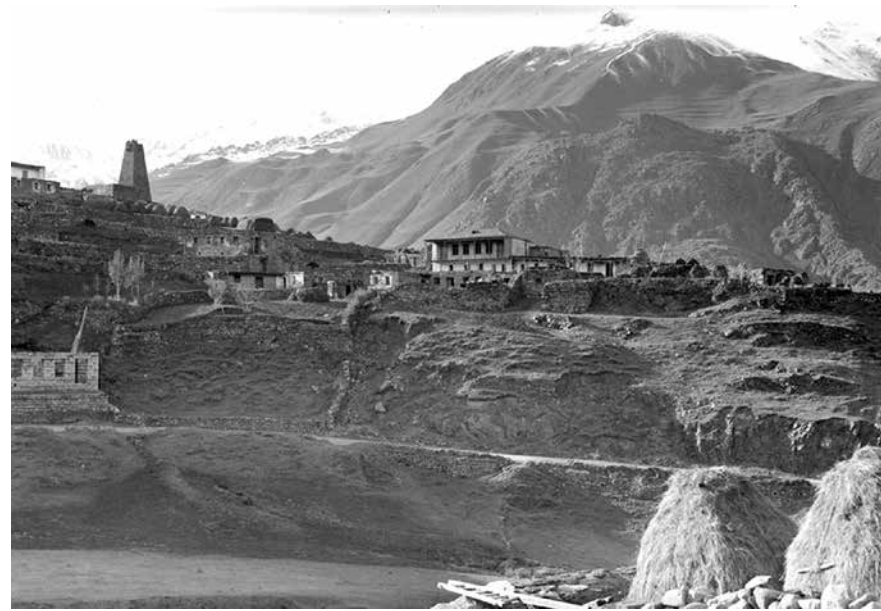
ელგუჯამ ველარ მოითმინა, გადახტა და გულში ჩაიკრა ქალი, რომელიც შეშინებული და აღელვებული, რალაცა გამოუცდელის გრძობისაგან და მონებული ძალზედ ეკვროდა მკერდზედ.

ამ წუთებში გამოიხატებოდა წადილი, შიში, სიყვარული, ბრძოლა აღძრულ გრძობასთან, მაგრამ იმათგან ვერც ერთი კი ვერ გეტყოდათ – რა მოსდით, რასა შვრებიან, ან ასე რად იქცევიან და სხვა რიგად არა?

ღმერთმა იცის, დიდხანს გაგრძელდებოდა ეს იმათთვის სანატრი წამები, ან სადამდის მიაღწევდა, თუ ისინი ამ თავის დაღინეებიდან არ გამოეყვანა ხმაურობას, რომელიც მოისმა სასტუმროს კარებიდან.

ელგუჯამ უკანასკნელად ძალზედ მოუჭირა მკლავები, აღვზნებულად აკოცა, გამოვარდა გარედ მთვრალსავით, გიჟსავით და გულის ძგერით მიწვა კარებთან“. 44)

ალექსანდრე ყაზბეგის პროზის ამ ერთ-ერთ ყველაზე ექსპრესიულ პასაჟში „ელგუჯას“ მაგივრად „სანდრო“ რომ ჩასვათ, ზედმინევენიტი სიზუსტით აღწერს ერთ-ერთ ეპიზოდს ალექსანდრე ყაზბეგის ახალგაზრდობის დროინდელი იმ სასიყვარულო თავგადასავლებიდან, რომლებიც მან თავის „გამოხშირულ“ ავტობიოგრაფიულ ჩანაწერებში არც კი ახსენა, მაგრამ მთელი მისი არსება, ყველა ძარღვი თუ უჯრედი გაჯერებული იყო იმ ოდინდელი, ტკბილი წამების ნექტარით: მათ წლების მერე შეერიო თვითგანაჩენის შხამი, ვითარც საზღაური უპატიებელი ყმანვილური სიმჩატისა...



სტეფანწმინდა 1933 წ.

ტასო გიგაური („ჩეკიენთ სვიმონას“ რძალი) იგონებდა: „ახალგაზრდა ქალები შურით უყურებდნენ, ჩუმად ჩურჩულებდნენ, ათას სასიყვარულო ამბავს გადასცემდნენ ერთიმეორეს სანდროს ცხოვრებიდან და თანაც თვალს არ აშორებდნენ მას. აქვე ყური მოვკარ, რომ თავისი ძიძის – ნინოს ქალიშვილის მული ჰყვარებიაო, გარბანელი ქალი ძიძია, მაგრამ ნათესაობა აღდგომიან ნინაო და ქორწინებაც ჩაშლილაო. ცნობისმოყვარე ქალების ლაპარაკმა უფრო მეტად დამაინტერესა და სმენად გადავიქეც. მერე კვლავ იმავე ამბავს მიუბრუნდნენ და თქვეს: სანდრო, როდესაც რუსეთიდან დაბრუნებულა და სტეფანწმინდას დასახლებულა, ნინოს ქალიშვილი უკვე გათხოვილი ყოფილა, სანდრო თურმე ხშირად დაიარებოდა გარბანში და ნახულობდა თავის

ძიძიშვილს, რომლის ოჯახშიც ხვდებოდა ახალგაზრდა ყმაწვილ ქალს, ძიძიას. ძიძია მას მოკრძალებით ექცეოდა, როგორც ბატონის შვილს, მაგრამ სანდროს ეს მოკრძალება კიდევ უფრო ახლებდა და მისდამი ინტერესს უღვივებდა.

სანდროს და ძიძიას სიყვარული შეუმჩნეველი არ დარჩენილა ძიძიას ძმებისათვის და ამის გამო თავის დას აუკრძალეს სანდროსთან შეხვედრა. იმას თურმე ეუბნებოდნენ, სანდრო ბატონის შვილია, თანაც ნასწავლი, ჩვენ უბრალო გლეხები და აბა შენ რას გიკადრებსო, შერცხვენილს დაგტოვებსო. ამ აუხდენელი სიყვარულის გამო ძიძია ტუბერკულოზით დაავადებულა. [სანდროს] ხშირად თავის ძიძიშვილიც ეტყოდა თურმე: „სანდრო, აბა რა შენი საქმეა გლეხის ქალი, განა არ იცი, რომ შენი ნათესაობა ამის წინააღმდეგნი არიან?“ „ვიცი, ჩემო ყველავე, კარგად ვიცი, მაგრამ გულს ხომ ვერ ვუკარნახებ: წმინდა არსება ნუ გიყვარსო? მომწყინდა ის არისტოკრატებიც, მათი ბალ-მასკარადები, მათი გარყვნილი ცხოვრება, სწორედ რომ ვიცი ყველაფერი ეს, იმიტომ მინდა წმინდა ქალი და წმინდა ოჯახიო“.

ვერ მოახერხა სანდრომ იმ ქალის შერთვა, ჯვარს არ დასწერდნენ და უკანონო ცოლი კი იმას არ უნდოდა. აი, ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ ძიძია გარდაიცვალა სანდროს დარდით და დღეს ეს ბეჩავიც მარტო დადისო.

– ჰო, მართლა, ნასწურჩულა მეორემ, – სანდრომ ძიძიას საფლავეზე ფიცი დასდო, რომ შენგან მეტს მე ქალს არ შევირთავო და აი, ხედავ, ახლაც მარტოა, ქალიც თავის ხარჯით დაუსაფლავებია.

მე ეს ამბავი მაშინ პირველად გავიგე, მაგრამ ამის შესახებ შემდეგაც ჰყვებოდნენ ხოლმე ხევსა“.45)

„იმ ფაქტს, ალექსანდრე ყაზბეგი თავის პიესებში ბიოგრაფიულ ელემენტებსაც რომ ურთავდა, თანა-

მედროვენიც აღნიშნავდნენ. ვფიქრობთ, ამ კუთხით საინტერესოა ზაქარია ჭიჭინაძის მოგონების ერთი ეპიზოდი: „გიმნაზიიდან გამოსვლის შემდეგ ალ. ყაზბეგი გაჰყვა ქეიფებს, ლხინებს, ქალების არშეყოფას და ცეკვა-თამაშს. ერთი ქალი ისე მოხიბლა ფულით, რომ ბოლოს ეს ქალი ცუდ დღეში ჩავარდა, ამას ალ. ყაზბეგი ხშირად მოიგონებდა ხოლმე და თავის თავსაც სწყევლიდა და გმობდა, ყველაფერს სულ თავის მშობლებს აბრალებდა, მათგან მის გალაღებას და ცუდად აღზრდას. ამ ქალის ამბავი ალ. ყაზბეგმა გამოხატა ერთ თავის პიესაში, რომელიც 1879 წელს თბილისის სცენაზე დადგეს, ეს პიესა ბიოგრაფია არის ალ. ყაზბეგის ცხოვრებისა, მისი აღზრდისა და სხვადასხვა საქმეების“. სავარაუდოდ, აქ საუბარია ალ. ყაზბეგის პიესაზე „ერთი უბედურთაგანი“, რომელიც 1879 წელსაა შექმნილი, მაგრამ დაიდგა 1880 წელს, მაკო საფაროვას ბენეფისზე (გაზ. დროება, 1880 წ. №103) და რომელსაც საკმაოდ უარყოფითი გამოხმაურება ჰქონდა“ (ია ლალუა). 46)



ზაქარია ჭიჭინაძე
© (ლმ)



დარიალის ხეობა – სოფ. გველეთი
დ. ერმაკოვის ფონდი © (სემ)

„მთიელთა ფარი“: სტეფანწმინდაში დავბრუნდეთ, სადაც ალექსანდრე ყაზბეგი მისთვის ნანატრი საქმიანობითაა გატაცებული – მეცხვარეობით! თუმცა, ამ მეცხვარეობისას, სანდროს კიდევ ერთი ბავშვობის დროინდელი ოცნებაც ახდა – უსამართლოდ დაჩაგრული თანასოფლელების თანადგომა. ყაზბეგის მეცხვარეობის წლების მოგონებები სავსეა ეპიზოდებით, სადაც იგი თავგამოდებით იცავს თავისიანებს ხან იმდროინდელ საგზაო პოსტებზე მოდარაჯე მუნდირებიანი მძარცველებისაგან, ხან უცხოტომელი კაზაკებისაგან. ხევში თაობიდან თაობას გადაეცემოდა ჩეჩნეთისაკენ ცხვრის გამოსაზამთრებლად დაძრულ მოხევეთა დამცველად მოვლენილი „ბატონიშვილის“ თავგამოდება.

იაგორ ლუდუშაურის მოგონებაში აღწერილია, რა ვითარებაში შეარქვეს მოხევე მეცხვარეებმა ალექ-

სანდრე ყაზბეგს **მთიელთა ფარი**: „...რამდენიმე ხნის განმავლობაში ყაზბეგის მოქმედებამ თვალსაჩინო გავლენა იქონია ჩეჩნებ-ყაზახებში, რადგან ყველა მათმა სოფლებმა შეიტყვეს ყაზბეგის ვინაობა, რადგანაც ყაზბეგის საჩივრის გამო, თერგის თემის უფროსმა განკარგულება მოახდინა, რომ უკეთუ მეცხვარეს შეურაცხყოფას მიაყენებდა ვინმე, ის მახლობელი სოფელი უნდა მისცემოდა სასტიკ პასუხისგებაში და მის შემდეგ ნაცვლად გაჯავრებისა თავაზიანად დაიწყეს ცხვარ-მეცხვარეთ გაცილება თავ-თავიანთ საზღვარზედა, რის გამოც მთიელმა მეცხვარეებმა სანდრო ყაზბეგს მთიელთა ფარი უწოდეს. [...]

ერთხელ, მუშაობის დროს, როდესაც [ალ. ყაზბეგი] თავის ნაწერებს, ერთ და მთლიან ნიგნში მანერინებდა, შევიდა ლენერალ გ. ყაზბეგის ოთახში, სადაც რუსეთის ხელმწიფის სურათი კედელზე ეკიდა, ჩამოიღო, გამოიტანა ჩვენს სამუშაო ოთახში, ლანძღვა-გინებით და ფურთხილით, გადმოაბრუნა სურათი და უკანა მხარეზე დაანერა შემდეგი:

დავწვი შენი სამართალი,
შენი კანონ-დებულება,
შენი აზრი, მოფიქრება,
შენი მირონ-ცხებულება-ო.

...შემდეგ მოისროლა და შიგ ანთებულ ბუხარში შააგდო ამ სიტყვებით: დაიწოს თქვენი შთამომავლობა, თქვენი კანონი, თქვენი მთავრობის ძალა-ო“.

იმავ მოგონებაში, რამდენიმე გვერდის შემდეგ, კიდევ ერთ მრავლისმთქმელ ეპიზოდზეა მოთხრობილი: „ალ. ყაზბეგის მამის დროიდან, სოფ. გერგეტს და ცდოს ჰქონიყო დადებული ხარჯი თითო კომლზე ხუთი კონა ფიჩხი და ორი ჩარეკი ერბო, რომელსაც თვით ალ. ყაზბეგის დროსაც სცდილობდნენ ყაზბეგის სასარგებლოდ. ეს ძალმომრეული ყალანი, განსვ. ალ. ყაზბეგმა სცნო

უნესოთ, ნაძალადეგ ყალანად, რომლის გადახდევიანებაზე უარი განაცხადა და ამ სოფლებს მიჰმართა შემდეგი სიტყვებით: „ძმებო და მეგობრებო! თქვენი ცოდვა ჰქონდეს თქვენ უსამართლოდ შემანუხებელსა, ჯოჯოხეთის ცეცხლში იტანჯოს იმისი სული, ვინც თქვენს ნანვაგ-ნადაგზე ითბობდა ხელსა იპოხავდა ყელსაო, ცეცხლად შაერგოს იმის ჩამომავლობას, ვინც დღეის შემდეგ თქვენს ნაოფლარ-ნაშრომს ხელი ახლოსო“. – ეს განზრახვა აღსრულებაში მოიყვანა, და იმ დღიდან განთავისუფლდა ამ ხარჯისაგან სოფ. გერგეტი და ცდო... განსვენებულ აღ. ყაზბეგს ბევრი ასეთი კეთილი საქმე აქვს დანერგული ჩვენს ხევში“. 47)

„ნამწყემსარის მოგონებანი“ ალექსანდრე ყაზბეგმა იმ თავგადასავლებიდან ათი წლის შემდეგ დაწერა. ჩანს, ნოსტალგია მოეძალა „მთიელთა ფარს“ და მოგონებებს მიეცა: „მე 18[71] წელს გადავწყვიტე მეცხვარეობა დამენყო. მომეწლო მთა და ბარი, გამეცნო ხალხი და გამომეცადა ის შიშით და სიამოვნებით სავსე ცხოვრება, რომელიც მწყემსს განუშორებელივ თან სდევს.

მე თვითონ, როგორც მთის კაცს, მყვანდა რაოდენიმე ცხვარი, ცოტაოდენი კიდევ ზოგიერთს მინებში გაცვლით მოვაგროვე, მივუმატე ჩემს ფარას, ავიღე ჯოხი და თოფი და ამგვარად შევიქენ მეცხვარე.

რასაკვირველია, პირველი ჩემი ნაბიჯი ყველამ, განურჩევლად, ყველამ მასხრად აიგდო, რადგანაც ამბობდნენ, რომ მებატონეს და მასთან სახელიანი კაცის შვილს უბრალო მეცხვარეობა არ ეკადრებაო, მაგრამ მე ჩემი მიზანი მქონდა, ჩემი სურვილი და ეს იქამდის ძლიერი იყო, რომ არავითარს რჩევას ყური არ ვუგდე; მე მინდოდა მენახა ხალხი, მსურდა გამეგო იმათი სურვილი, მეცხოვრა იმათი ცხოვრებით, ჩემ თავზედ გამომეცადა ის მოთხოვნილება და გაჭირვება, რომელიც უკან სდევს მუშა ხალხს,



ხევი
© (სემ)

და რაღა დამაყენებდა შინ. [.....] ერთის მხრით ლანძღვა იმიტომ, რომ იმათ გაკვეთილს ბილიკზედ არ მივდიოდი და მიზნად არ გამეხადა „ჩინი და პატივი“: მეორე მხრით ლანძღვა იმისათვის, რომ განუწყვეტლივი ჭრიჭინის მაგივრად ძნელი საქმისთვის მომეკიდნა ხელი, და მესამე მხრიდანაც უნდობლობა, რადგანაც იმ ხალხს, ვისაც გულით ველტოდი, ვერ წარმოედგინა კაცი, რომელსაც იმათი ძარცვა შეეძლო და ძარცვის მაგივრად იმათთან ერთად მუშაობას და ძმობას აპირებდა: ასე დაიწყო ჩემი მეცხვარეობის დებიუტი, რა ხელობაშიაც შვიდი წელიწადი გახლდით და რაც ვნახე, გავიგონე და ვიგრძენ, შემდეგიდგან დაინახავთ. [...]

მოვიდა შემოდგომა. მწყემსებმა და დანარჩენმა ხალხმა ნახეს, რომ მთელი ზაფხული მთაში ცხვართან გავატარე, ნახეს, რომ არც სახლი, არც კარი მქონია იქ და, როგორც უმეტესობა მოელოდა, არც შაქარსავით დავმდნარვარ, არც მომწყენია და არც ავად გავმხდარვარ, თუმცა კი ბევრი შხაპუნა წვიმა დამდენია თავზედ.

ყველანი წყნარ-წყნარად დარწმუნდნენ. რომ გულით გამოვეკიდე ამ საქმეს და ადვილად თავს არ დავანებებდი. ამ ხნის განმავლობაში მე დავუმეგობრდი რამდენსამე მეცხვარეს და ყველაზედ მომეტებულად ერთს სტეფანწმინდის მცხოვრებს სვიმონა გიგაურს, რომელიც პირველსავე შეხვედრის შემდეგ მაკვირვებდა თავის მოსაზრებით და ჭკუის გამჭრიახობით.

სვიმონა სწორედ წარმომადგენელი იყო ნამდვილი მთის მეცხვარეებისა. მარდი, გონიერი, სამართლიანი, რომელიც უბრალო ჭიასაც არ აწყენებდა, მაგრამ, თუ უსამართლობას ნახავდა, იმის გული აიმღვრეოდა ჯავრით და ყოველს ღონისძიებას ხმარობდა, გადასახდელად საშუალება ეპოვნა.

ლამაზი, ტანადი, სამართლიანი და ყმაწვილი სვიმონა ყველასაგან საყვარელი იყო, ყველას ჰსურდა



დარიალის სიმაგრე და ციხე („თამარის ციხე“)
© (სეა)

იმისი „ნამგალაობა“ და, რასაკვირველია, ასეთი კაცი ჩემთვის სხვაზედ მეტად ფასობდა: იმის გამოცდილება და ცხვრის ხელის შეწყობა ხომ ხევში სამაგალითოდ იყო გამხდარი.

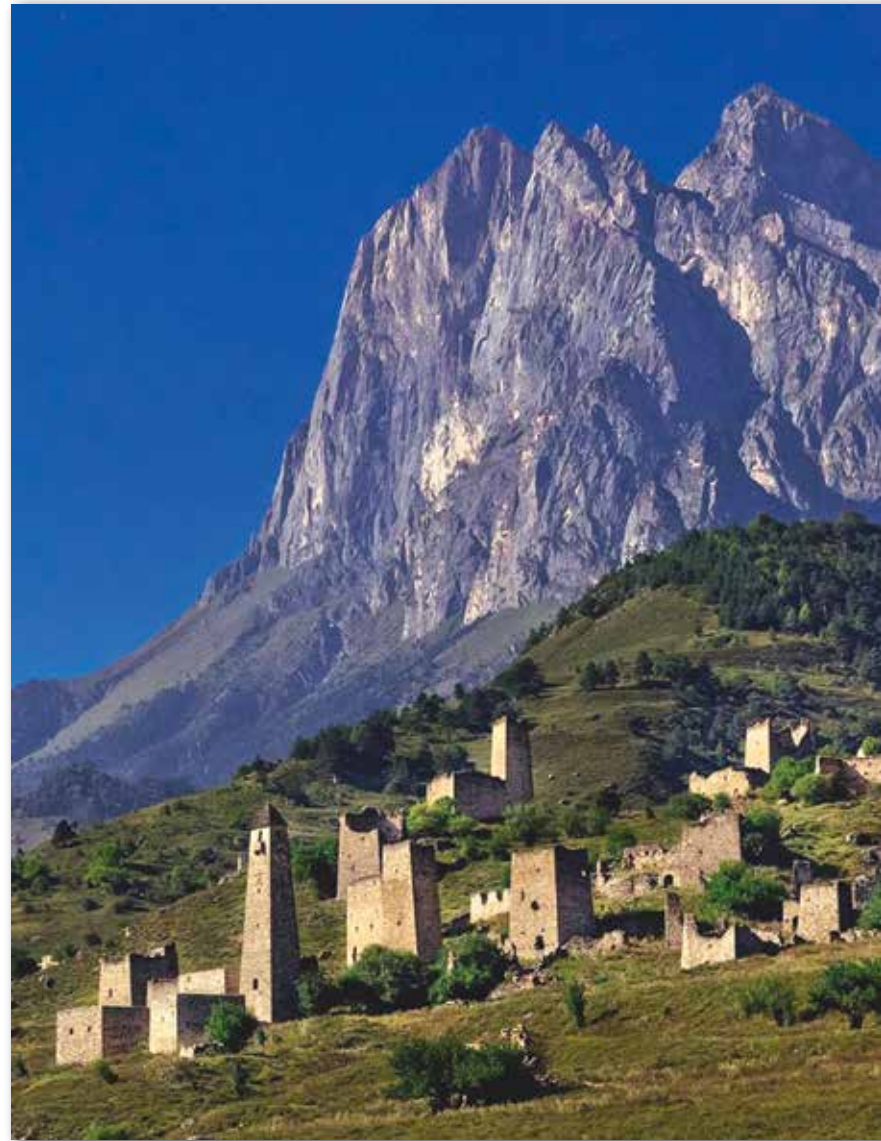
როგორც ზევითა ვთქვი, მოვიდა შემოდგომა, მაგრამ მე ნამგალა ვერ ავიჩინე და ვერ ავიჩინე სწორედ უნდობლობა იყო მიზეზი და გადავწყვიტე, მარტოდ ჩემის მწყემსებით წავსულიყავ ჩეჩენში, სადაც ზამთრობით მთის ცხვარი იკვებება: და რამდენად ძნელია იმ აუარებელი რიცხვის ყაზახის სტანიცების გავლა მარტო ერთის ფარისათვის და ხუთიოდ-ექვსის კაცისთვის – იმას თითონ ჩვენის მოგზაურობიდგან შეიტყობთ. [...]

მთელი ჩვენი მოგზაურობა მინდორზედ, ვიდრე ბრაგუნს გავიდოდით, ერთგვარად მიდიოდა. ყაზახების ურიცხვი სტანიცების ადგილებზედ ისე არ გაგვივლია, რომ შარი არ მოედოსთ და ჩხუბი არ აეტეხათ, მაგრამ მწყემსები სიმარდემ უფრო მეტად დაგვაკავშირა ერთმანეთს და ზურგი გაგვიმაგრა.

თუ საჭიროება მოითხოვდა ხოლმე, ბრძოლით და ჩხუბით ვიკვალავდით გზას, რომელიც სიმართლით ჩვენთვის თავისუფალი უნდა ყოფილიყო. მხოლოდ მაშინ გავიგე, რა მდგომარეობამაც ათქმევინა ჩვენს მწყემსებს, „ღმერთო, გვარიდე რუსის შარს“, რადგანაც მშვიდობიანობის დამცველი ყაზახები უშფოთოდ და შარმოუკიდებლად ფეხს არ გვადგმევინებდნენ.

მაგრამ რა განსხვავება იყო იმათ და ჩეჩენთ სოფლებ შუა, რომელთ ავკაცობაც, შეუბრალებელი გარეგნული ხასიათი ბავშვობიდგანვე ყურში გვქონდა ჩანვეთებული!

ესენი დაგვიხვდებოდნენ თუ არა, ზრდილობიანად სოფლის ბოლოს მოგვესალმებოდნენ, თითქოს დიდი ნაცნობები არიანო, აიღებდნენ ხელში წკებლებს და გვშველოდნენ სოფლის გაცილებას. ღიმილით და



ვაინახების სამოსახლო



ჩეჩნეთი – „მთის მეომრები“

მზრუნველიანად გვეკითხავდნენ ჩვენს მოსავალზედ, მშვიდობიანობაზედ და საზოგადოდ „გურჯეთის ხაზარზედ“, რომლის შეტყობა ისე უნდოდათ.

ხალხში აშკარადა სცოცხლობდა ამ ხალხთან მეზობლობის რწმუნება, უყურებდა გურჯებს როგორც რალაც მოძრავს ძალად, რომლის ბედილბალიც თითქოს ენათესავებოდა ამ სიკეთით სავსე ხალხის ცხოვრებას.

თქვენ ვერა ნახავდით ჩეჩნის სოფლებში ისეთ გალექებულს დამთვრალს ხალხს, როგორც რუსის ყაზახებს, რომელიც დილით საღამომდე დღეს ატარებდნენ დუქნებში, სადაც ყაზახები არამც თუ თავიანთ საცხოვრებელს ჰლუპავენ, არამედ ჰყიდიან თავის ტანისამოსს და ბევრჯერ ცოლებსა და ქალებსაც კი აშიშვლებენ და თავის გალორებულს მუცელს აკმაყოფილებენ.

თქვენ ვერა ნახავდით ჩეჩენში ქალებს, რომლებიც აშკარა გარყვნილი ღიმილით, შეხუმრებით და ნიშნებით შეგინვევდნენ სახლში; ვერა ნახავდით არამც თუ დამთვრალს დედაკაცს, არამედ ნასვამსაც, როდესაც რუსის დედაკაცები, ბევრჯერ ხანში შესულებიც, გალაჯული დგანან დუქნის კარებში, გადაჭარბებულს „ვოტკას“ არწყევენ და გონება-დაკარგულნი, რალაცას ლულლულებენ.

ბევრჯერ იქვე გვერდით უდგასთ რუსის ყაზახები, რომლებიც ან გულგრილად, ან სიამოვნების ღიმილით უყურებენ ამ შესაზარს, სამარცხვინო სურათს, რადგან მოელიან იმათთან სასიამოვნო დროსგატარებას. ისინი იგინებიან, ილანძლებიან უშვერის პირით, ათრევენ ერთმანეთს თმებით, მაგრამ ყაზახებზედ ამას არავითარი მოქმედება არა აქვს, თითქოს ეს ასე უნდა იყოს, თითქო იმათი ცხოვრება მიდიოდეს წესიერს, ადამიანის საკადრის კვალობაზედ.

ბევრჯერ შემხვედრია ასეთი სურათი: როდესაც

ჩეჩენს გაუვლია ყაზახების დუქნის წინ და, რა დაუნახავს შესაზარებელი სურათი: დედა-კაცისაგან დაკარგვა ნამუსისა, პატიოსნებისა და ადამიანის დანიშნულებისა, – გაუთლელს ჩეჩენს, როგორც ისინი ჩვენა გვეგონია, პირი მოურიდებია, ზიზლით გადაუფურთხებია და თვალების ცისკენ მიქცევით წამოუძახნია: იალაჰ! მაგრამ ეს „იალაჰ“ უნდა გაგეგონათ, რა ხმით წარმოუთქვამს იმას, რომ გაგეგოთ, რამდენად აღელვებულა გაურყვნელი ბუნება ამ კაცობა-დაკარგულის სურათის ნახვით...



ჩეჩენები ქორწილში. XIX ს-ის ბოლო ფოტო ჯორჯ კენანის

ჩვენი მგზავრობა, ვიდრე ადგილზედ ჩავიდოდით, გაგრძელდა სწორედ ხუთი კვირა, წყნარი და ზოზინით სიარულითა. ამ ხნის განმავლობაში ორი დღე ზედიზედ მზე არ გვინახავს, რადგანაც არაჩვეულებრივი წვიმა განუწყვეტლივ თავს გვესხმოდა.

წარმოიდგინეთ, რა სიხარულით მივალწიეთ გროზნას, სადაც იმ ხანში ნაჩაღნიკობდა თავადი ნ. ერისთავი, რომელიც მშობლიურის ზრუნვით ეკიდებოდა ამ საცოდავს და დაჩაგრულს ხალხს; მარტო იმას მიაჩნდა ჩეჩენელი ადამიანად, სხვებისთვის კი ეს სახელი გაიგებოდა როგორც ავაზაკი, უეჭველად მტყუანი და ღირსი მათრახისა, გარდახდევინებისა და ბოლოს სარჩობელისა, ან ციმბირისა.

გამოვლილმა გზამ დამანახვა, რამდენი ხათაბალა სდევს ჩემგვარს მგზავრს ყაზახებთან შეხვედრის დროს, და მე მინდოდა მეთხოვა ნაჩაღნიკისათვის ქალაღდი, რომლითაც სტანიცების მმართველებს შემწეობა მოეცათ წესიერების აღსადგენად იმ ხალხში, რომელიც დაესახლებინათ განათლების გასავრცელებლად. [...]

მე მივიღე სასურველი ქალაღდი, რომლითაც ეცხადებოდა სტანიცების ატამანებს, რომ კანონიერი შემწეობა მოეცათ ჩვენთვის და ამ ქალაღდის ძალით დანარჩენ მგზავრობაში ისე აღარავის შეუწუხებივართ, როგორც იქამდინ.

ბრაგუნის მახლობლად მახან-იურტის სტანიცის ადგილი, რომელიც ჩვენ გვექონდა დაქირავებული, შეადგენდა მდიდარს საძოვარს, შემკულს ველ-ტყიანებით და წყლით.

თივა და ჯერი იაფად ისყიდება ჩეჩენების სოფლებში, რომლებიც გარს შემოხვეული აქვს ამ ადგილს და სადაც ისე ხშირად დავდიოდი ხალხის და ჩვეულების გასაცნობლად, რომელიც მაკვირვებდა და მაოცებდა.



მცინვარწვერი ოსეთის მხრიდან

ეს მგზავრობა გათავდა ფარეხების შენებით, რომელიც მნახველს გააკვირვებს, ნამეტურ მწყემსებისგან შრომის განწევა და მოუღალავობა. [...]

ათასში ერთხელ ცხვრის საძოვრად გამრეკი მწყემსი მიჯნაზედ თუ შეხვდებოდა მეორე სასარქლე მწყემსს. ისინი დასხდებოდნენ და ერთმანეთს გაუშლიდნენ გულს, უამბობდნენ თავიანთ თავგადასავალს და ამით ატარებდნენ დროს.

ხანდისხან ღამის სიმშვიდე დაირღვეოდა ჩეჩნების მოტაცებულის ცხენების ბრაგი-ბრუგით და მდეურის თოფის სროლით, თორემ ცვლილებას ვერასა ნახავდით.

მაგრამ კიდევ ერთი დროს გატარება დამავიწყდა, რომელიც მე ისე გამართობდა ხოლმე და დროს მატარებინებდა: ეს გახლდათ ზღაპრები, ამბები, რომელიმე სახელგანთქმული მწყემსის ან ყაჩაღის ცხოვრებიდან და სხვადასხვა ლეგენდური მოთხრობანი.

აქ ვწყვეტავ ამ წერილებს, რადგანაც, რაც ვნახე და გავიგონე, როგორც ეს ყველა ჩავისმინე და გავიგე, გადავწყვიტე მოთხრობებად გადმოგცეთ და გაგაცნოთ იმ ხალხის ჩვეულება, ხასიათი და წესები, რომელიც ან საქართველოს ნაწილს შეადგენს, ან არა და, იმის აუცილებელს დამოყვრებულს მეზობლებს, რომლებთანაც უფრო მკვიდრი კავშირი არ აგვცდება მომავალში“.⁴⁸)

„ჩეკიანთ სვიმონა“: ერთ-ერთი ამ წარუშლელ მოგონებთაგან განსაკუთრებით გულშიჩამწვდომი და ნოსტალგიურია – ესაა ალექსანდრეს წერილი მწყემსობის დროინდელ ყველაზე ახლობელ და ერთგულ მეგობართან – სვიმონა ჩეკიანთან („ჩეკიანთ სვიმონასთან“), რომელიც „ნამწყემსარის მოგონებაში“ სვიმონა გიგაურის სახელით არის გამოყვანილი:

„ძმაო სვიმონა!

გახსოვს რამდენი ღამეები გაგვიტეხია მე დ შენ ერთად. რამდენი ავდრიანი დღე, ჭექა, ქუხილი.

რამდენი შარი მოუკიდნიათ ყაზახებს, რამდენჯერ წინააღმდეგომიღვართ იმათ უსამართლობას?..

გახსოვს, როგორ გაკვირვებდა შენ და დანარჩენს ჩვენს ამხანაგებს, რომ მე, ნებივრათ აღზრდილმა მებატონემ, კაცმა, რომელსაც შემეძლო მოსვენებით ცხოვრება, შინაურს კერას ვირჩიე მოუსვენარი მინდორში და მთაში ხეტება, ხეტება, სავსე განსაცდელით და შემთხვევებით. მაშინ ბევრს არ ესმოდა მიზეზი ჩემი ამგვარი ცხოვრებისა. ბევრნი მძრახამდნენ ამისთვის და მიგონებდნენ ათას ცილის წამებას. მაშინ შენ, ჩემო მეგობარო, მაშინაც გესმოდა ჩემი გულის მიმართულება და ეხლაც კიდევ მოიგონებ. თუ ჩემს ნაწერებს კითხულობს ვინმე, თუ პოულობს იმაში რასმე გულის გასართობს, თუ არა სწყინდება და ბოლომდის ჩადის, ყველა ამის მიზეზი ჩემი წარსულია, ჩემი მეცხვა-რეობა და თქვენთან ცხოვრება შვიდი წლის განმავლობაში, რომელმაც ერთი და იგივე გვაგრძობინა, ერთი და იგივე კენესით დააკენესა ჩვენი გული, ერთი და იგივე მიზანი დაგვანახვა.

არ ვისი ძმაო, შენ და დანარჩენი ჩვენი ნაამხანაგრები რასა ჰგრძნობთ. მაგრამ მე კი ბევრს საღამოს მომაგონდება ჩეჩნის მინდვრები, გაჩაღებული ცეცხლი, რომელსაც გარს შემოსხდომიან მწყემსები და მთელი დღის სიჩუმისა და ღუმილის შემდეგ, გამხიარებულნი, მოლაჟღანდარენი... იქვე დაყრილი ცხარი და იმათ იქით. აქა-იქ, ყარაულად მდგარი მწყემსები, რომლებიც გაქვავებულ სურათებს მიემზგავსებოდნენ. გახსოვს ერთგული ბროლია, მურა, ფარეხა, რომელიც ისე ფრთხილად გვინახავდნენ ჩვენც და ჩვენს საქონელსაც, რომ არც ერთი ჩვენთაგანი პირში ლუკმას ისე არ ჩაიდებდა, რომ პირველი ლუკმა ამ ძაღლებისათვის არ მიგვეცა.

მერე?... დამშვიდებული ჩუმი ღამე, მთვარე, რომელიც გედსავით მიცურავდა ცაზედ და ნაზს, მოალერსე სხივებს გვესროდა ჩვენ, თეოზედ გასულს მწყემსებს. ღმერთო, რაოდენი გრძნობა იღვიძებდა მაშინ, რაოდენი სურათები იხატებოდა თავში?! აი იმ დროს ითქმოდა: „კაცის გული ზღვაა, რას რა გაჰფიქრებს“?

გახსოვს ჩეჩნელი ელბერდ, ჩვენი მასპინძელი? გახსოვს იმისი სახლობა? გახსოვს ყაზახების სტანიცები, ჩეჩენთ სოფლები, გროზნა, მინდორი, მთა, ტყე? გახსოვს რამდენი მშვენიერი სურათებად ეხატებოდა ჩვენს თვალებს და ისე აკვირვებდა ბუნების სიმდიდრე? მე ყველა ეს ისე ცხოვლად მეხატება თვალწინ, ისე ცხოვლად მაგონდება თითქოს გუშინ იყოს მომხდარი!

მშვიდობით, ჩემო სვიმონა, გულითადად მშვიდობას გეუბნება ის კაცი, ვინც ინატრის შენთვის და შენთან ერთად ყველა შენის მეზობლისათვის ყოველ გვარს მშვიდობას და ცხოვრებაში უკეთეს პირობას.

თქვენი სიკვდილამდე ა ვ ტ ო რ ი“. 49)

ალექსანდრე ყაზბეგის ყველაზე ულმობელმა ბიოგრაფმა, დავით კარიჭაშვილმაც კი არ გაატარიზავა ეს პათეტიკური მონოლოგი: „...1871-1878 წლებში ყაზბეგი ტრიალებდა და მოქმედებდა მარტო ხევში... ხევის ბუნება, მისი სტიქიონურის მოვლენებით, მოხვევთა ზნე-ჩვეულებანი, მათი ჭირი და ლხინი, სიძულვილი მოხვევთა გაჭირვების და შეწუხების მიზეზებისა, ღრმად ჩაიბეჭდენ ყაზბეგის გულსა და გონებაში და წაუშლელნი დარჩნენ მისი სიცოცხლის დასრულებამდე...“. 50)

თუმცა ულმობელი, რისი ულმობელია, თუ იქვე იმასაც არ დასძენს, რომ ალექსანდრეს „საქმიანი“ წამოწყებები სტეფანწმინდაში, ყაზბეგის „მედუქნეობა“ იქნებოდა ეს, თუ „ფოდრიადჩიკობა“ (როგორც მაშინ იტყოდნენ, ანუ – იჯარა) – კატას-

ტროფული შედეგებით დამთავრდა.

„ბიოგრაფიული ქრონიკიდან“: 1876 – მეცხვარეობის შემდეგ ალექსანდრე ხელს ჰკიდებს ახალ საქმეს, მედუქნეობას.

„მედუქნეობა“: ამ ახალმა „ინიციატივამ“ გარეშემოთ საერთოდ გადაავინცა ბატონიშვილის მწყემსობა და წლების მერეც კი ვერ ივინყებდნენ პირველ შთაბეჭდილებას (ანუ – შოკს!) ჯერ „სანდროს დუქნისა“ და მერე თვით „მედუქნის“ ხილვისაგან.

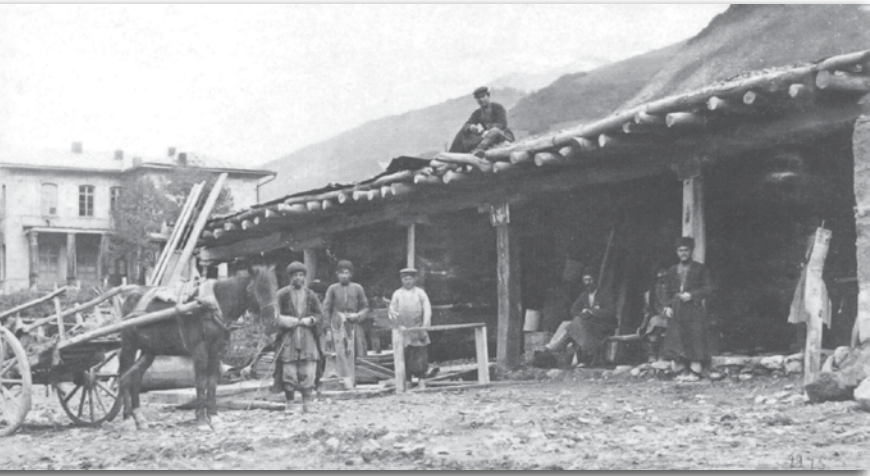
ანდრია კობაძე, ყაზბეგის იმდროინდელი ნაცნობი, იგონებდა: „თიბათვის თუ მკათათვის თვე იყო, მე არ მახსოვს, როდესაც ჩემი ცხვრებით მივუახლოვდი სოფ. აჩხოტის მახლობლად ერთ მიწურს, ბელტებისაგან აშენებულს პატარა ქოხსა (ბალაგანას). რომელიც აშენებინა ალექსანდრე ყაზბეგს თავის მამულის ეკლიანში. ამ ქოხში მოწყობილი იყო დუქნის ყაიდაზედ ყაფაზა და თაროები. ყაფაზაზედ ედგა ორი პატარა-პატარა არყის „ბოჩკა“ და ღვინო, რომლების გარშემო ელაგა რუსულ-ქართული სანყაო ჭურჭელი: კასუშუკიანი, შკალიკიანი, პოლკვარტინი, კვარტიანი, თუნგიანი, ჩეთვერიანი, ნახევართუნგიანი და ვედროიანი რუსული ჭურჭელი. ღვინისთვის იყო თუნგიანი, ნახევარ თუნგიანი, ჩარექიანი და ნახევარჩარექიანი, ქართული თიხის სანყაოები. დაზგა ანუ დარაბი იყო ერთიანის ფიცრის თარო, რომელზედაც ჭერიდან ჩამომეჯღღრია ძველი დაჟანგული უღლიანი სასწორი, რომლის ფიალაზედ ელაგა: ათიოდ სხვადასხვა წონის თუჯის გირები რუსულის ციფრებით და ასოთი აღნიშნულნი. ხის ორ თაროზე ეწყო რალაც კოლოფები, საიდანაც აძლევდნენ მუშტარს თამბაქოს პაპიროსს, ასანთს, მესამე თაროზედ იდგა სამი თუ ოთხი შუმის ქილა, რომელშიც ეყარა ხმელი ხილი და კამფეტები, ქვეშ ჭურჭელში იყო ერთი ჭილობის ტომარა (ჯუული) თამბაქოიანი, საიდანაც შეკრულ ნეკოებს იღებდნენ



დარიალის ხეობა – სადგური ყაზბეგი – მოხეური სახლი
დ. ერმაკოვის ფონდი © (სემ)

და მზეზე გასაშრობად აწყობდნენ გარეთ. ერთ ბალაგანის კუნჭულში ტომარათი იდგა კავკავიდან ახლად მოტანილი კიტრი. ამ სავაჭრო ქოხის შესავლის კარების თავს ეწერა ფიცარზედ „სავაჭრო ალ. ყაზბეგისა“ რუსულად: „Торговля Алек. Казбега“ *здесь продается водка и вино*“. 51)

ანდრია კობაიძის ჩანაწერების კითხვისას სულ უფრო და უფრო გიკვირთ, როგორ დაუმახსოვრებია ამ მწყემს ბიჭს ბელტებისაგან აშენებული „ბალაგანას“ მთელი „ასორტიმენტი“ და თვითონაც რომ ვერ ხვდებოდა ისე, როგორი სამსახური გაუწია გენიალური „მედუქნის“ იმ გადარეულ თავანისმცემლებს, რომელთაც მთელი ეს „ბალაგანი“ უფრო აინტერესებთ (და, რაც მთავარია, უფრო



ქართული დუქანი. მლეთა დ. ერმაკოვის ფონდი © (სემ)

მოსწონთ!), ვიდრე ნებისმიერი უდიდესი და უმდიდრესი სავაჭრო კომპლექსი მსოფლიოში...

არანაკლები სიზუსტით აღწერს ეს დაკვირვებული მეცხვარე „სანდროს დუქნის“ მეპატრონის გამო-

ჩენას და მის იერს: „...ნელზედ, როგორც მეცხვარეს, დანა მება და დუქნის გარეთ, ველზედ კიტრებს თლა დაფუნყე; ამ დროს ყაზბეგიდან მოვიდა თეთრცხენიანი ახალგაზრდა მხედარი, ტანწვრილი ვაჟკაცი, რომელსაც თეთრი ჩოხა ეცვა, თეთრძვალა მასრებიანი. ქეჩოზე შეეგდო თუშური ნაბდის ქუდი. ნოქარმა დანახვის უმაღვე დაიძახა; – ოჰ! სანდრო მოვიდაო. მაშინ მივხვდი, რომ ეს ის სანდრო იქნება, რომელზედაც ხალხი იძახდა; მიხეილის შვილი რუსეთით მოვიდა და ძალიან სწავლული არისო. [...]

მე არ ვიცი მას შემდეგ რამდენი ხანი განაგრძო ალექსანდრე ყაზბეგმა ამ მინურის ქოხში ვაჭრობა! არც ის ვუნცი, თუ რა ჰქმნა იმ სავაჭროთი, იზარალა თუ ისარგებლა, მხოლოდ, შემდეგში ამავე ხელობას განაგრძობდა თავის მამა-ბიძების სავაჭრო დუქანში სოფ. სტეფანწმინდაში და ვნახე, რომ კარგად მოწყობილი დუქანი ჰქონდა“.

ისიც მრავლისმეტყველია, როგორ „აგვირგვინებს“ უკვე ხანდაზმული ანდრია კობაიძე „სანდროს დუქანთან“ დანყებულ მოგონებათა ციკლს: „ალექსანდრე ყაზბეგი იყო ამხანაგი და ნამგალა მთიელ მოხევეებისა და გუდამაყრელებისა; მას ხალხი კარგათა ჰყვანდა გაცნობილი, იგი აკვირდებოდა მათ ზნე-ჩვეულებას, იწერავდა ხალხურ ლექსებსა, მას ვაჭრობა ჰქონდა ხალხთან, მან იცხოვრა და დრო გაატარა მთის ხალხთანა. მან თავის თავზედაც ის გამოსცადა, რაც ჭირი ენახა ჩვენს ხალხსა, მან დასწერა და შეთხზა ისე, როგორც და რაც თვალით ნახა“. 52)

„ბიოგრაფიული ქრონიკიდან“: (1876-1878) – ამ წლებში ალ. ყაზბეგი ეწევა „ფოდრიაღჩიკობას“, საქართველოს სამხედრო გზაზე ტვირთის გადაზიდვა-გადმოზიდვას. ყაზბეგს უმეტესად სამხედრო უწყებებთან აქვს ხელშეკრულებები გაფორმებული (ალ. ყაზბეგის ხელნაწერთა ფონდში,

რომელიც დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში, არსებობს მასალები, რომლებიც მის ამ საქმიანობას ადასტურებს, ხელშეკრულებები, ხელწერილები, ქვითრები, მონუმობები და სხვ.)

„ფოდრიადრიკობა“ (ანუ – მეიჯარეობა): „მგონი 1877 თუ 1878 წელი იყო, ალექსანდრე გზით კონტრაგენტს „ხანმას“ რიშხეს და უპრავლაუმჩ მამედ უსენ იბრაგიმოვს ნოტარიუსით შეეკრა: ჩემი მამულების თივას 1500 თუ 2000 ფუთს დაგიდგამო სადგურ* ყაზბეგში. იმ დროს ომიანობა იყო, ყოველ სადგურზე „ხანმას“ 50-70 ცხენი ჰყავდათ და მრავალი ეკიპაჟები, სამხედრო გზაზე დიდი მოძრაობა იყო, თივა ბევრი იყო [.....]. სანდროს, როგორც გენერლის ვაჟს, ენდნენ და მისცეს წინდანიწვე 800 მანეთი. სანდროს სადა ჰქონდა თივა?! ერთი ფუთი არ ებადა. იმ დროს კავკავში, სამოქალაქო ბაღის გვერდზე, სასტუმრო „ლონდონი“ იყო. აქ იყრიდნენ თავს ოსის მემამულიე ნააფიცრალი ვოენები, აფიცრები და სხვა მოქეიფე ხალხი. ახმედ დუდაროვი, ყარუბეგ დუდაროვი, ტორჩინოვი, პრისტავი გლახა მამსუროვი და ჩვენი ალექსანდრე. მთელ ლამეებს კარტის თამაშში კლავდნენ. ალექსანდრემ კარტში წააგო ის 800 მანეთი. კონტრაგენტსტვომ უჩივლა ალექსანდრეს და მერე ისპოლნიტელნი ლისტი გამოიტანა. გაიგო ეს სანდროს დედამ. წაიშინა თავში და კავკავში ჩავიდა. მახსოვს, მდიდრულად იყო ჩაცმული, ძვირფასი ხავერდის პალტო ეცვა. მივიდა მამედ უსენ იბრაგიმოვთან, მერე „ხანმასთან“ და სთხოვა ნაწილ-ნაწილად გადაეხდევინებინა ეს ფული.

გააგზავნეს ბოქაული სტეფანწმინდაში, გაყიდეს ცხვარი. თითო კარგი დედალი ცხვარი ორ მანეთად გაიყიდა. ცხვარი იმდენი არა ჰყავდა, რომ ვალი დაეფარა, გამოართვეს ძვირფასი ხალიჩები და სხვადასხვა ნივთები. სხვათა შორის, ყაზბეგის ბუფეტჩიკმა ფონკენშტიენმა იყიდა ხუთ თუმნად

შესანიშნავი სილამაზის ვერცხლის ბოკალები“ (იოსებ ბურდულის მოგონებებიდან). 53)

გიორგი მოზდოკელის მონათხრობი: „ბოქაულის გამოჩენა რა შედეგს გამოიღებდა, არაა ძნელი მისახვედრი. აღწერით კი, მიხეილ მოზდოკელმა აღწერა, რომელსაც ალექსანდრე ყაზბეგის სახელი ყურთ ჩაესმოდა ბავშვობის დროიდან. დუშეთელ მოზდოკელების ოჯახს რაღაც ნათესაური კავშირი ჰქონიათ ყაზბეგებთან და რამდენჯერმე შეხვედრიან კიდეც ხევის გამგებლის დუშეთში ვიზიტისას... ისე რომ, მიხეილ მოზდოკელის გულდამამძიმებელი მონათხრობის მოსმენა მოგვიწევს: „ვალემა ძირს დასცეს ერთ დროს განთქმული მდიდარი ოჯახი მიხეილ ყაზბეგისა. იგი სავსე ყოფილა უნიკალური ნივთებით. ბოლოს, ალექსანდრე წამოვიდა ყაზბეგიდან თბილისში და ხელი მიჰყო სცენას და ლიტერატურას. მის დედას ტვირთად დაანვა სახლკარის მოვლა და ვალეების გადახდა. ჩავარდა სანყალი ელისაბედი გაჭირვებაში. ამ გარემოებით ისარგებლა მიხეილის ძმისშვილმა გიორგი ყაზბეგმა, რომელიც იმ დროს უკვე პოლკოვნიკის ჩინს ატარებდა. ის ასესხებდა ელისაბედს ფულს და საბოლოოდ იმ თანხების ანგარიშში შეიძინა ალექსანდრეს უძრავი ქონება, მიწები და სახლი.

ერთადერთი დიდი წყალობა გიორგი ყაზბეგის მხრივ იყო ის, რომ მან ნაყიდ სახლიდან არ დაითხოვა საცოდავი და უბედური ქვრივი, რომელმაც თავის ჭერ-ქვეშ დაასრულა ტანჯული სიცოცხლე. არ მახსოვს, სწორედ რომელ წელს იყო ეს, ცნობილ რუსეთის არქეოლოგ ქალს, გრაფინია უვაროვას, მოსკოვიდან მომავალს საქართველოში სამხედრო გზით, უკითხავს მიხეილ ყაზბეგის ქვრივი. უვაროვა მოგვითხრობს, რომ ელისაბედი უკვე მოხუცი, სრულიად გათეთრებული იმყოფებოდა თავის სახლში და თავის მოსამსახურებებთან ერთად

მატყლს ართავდა, როგორც ამას აკეთებდნენ ძველად საბერძნეთის მეფის ცოლები. ყველა ეს ნათქვამია რომელიღაც რუსულ ჟურნალში“. 54)

„ყაზბეგიანთ სასახლეში“ სიტუაცია აშკარად დაიძაბა: მამულების მეტი წილი გაყიდული; ფოსტას ხან სასამართლოდან გამოგზავნილი უწყებები მოაქვს, ხან – მევალების წერილები და აქედან, ყველაზე უსიამოვნო, ჩერვლენოედანაა – სანდროს ოდინდელი კეთილისმყოფელის, მამუკა ჭავჭავაძისაგან – ვალად აღებულ 2000 მანეთს (ვერცხლით!) ითხოვს: „Сообщаю Вам, что мною написано письмо к Душетскому Мировому Судье кн. Илико Чавчавдзе, чтобы он предварил Вас скорей уплатить от которого жду ответа; вместе с тем я предупреждаю Вас, что через полторы недели поручаю своему брату взыскать с Вас долг с процентами и судебными издержками, со дня протексация векселя; последняго я никогда не предполагал делать; но когда Вы меня сами к тому вынудили [.....] не надо забывать что 2000 руб. мне должны около 3-х лет, пора и честь знать!“. 55)

ცნობისათვის: მამუკა ერთ-ერთია იმ ჭავჭავაძეთაგან, რომლებიც ალექსანდრემ თავისი მეგობრის, ლევან ჭავჭავაძის, საშუალებით გაიცნო. მაზრის თავადაზნაურობის წინამძღოლის, უმდიდრესი მემამულის, ნიკოლოზ შატახინის ოჯახში ჩასიძებული მამუკა და მიხეილ ჭავჭავაძენი მეუღლეებითურთ განსაკუთრებული სითბოთი „მეურვეობდნენ“ ყაზბეგს (დედამისსაც ხომ უყვებოდა წერილში: „აქ ჭავჭავაძენი არიან ორნი, ძალიან მდიდრები, რუსი ქალები ჰყავთ ცოლებათ... რომელთაც ძალიან ვუყვარვარ და ყველა საქმეში ხელს „მიმართავენ“-ო). აქვე დავუმატებ, რომ ცოტა ხანში „ჩერვლიონოეს ჭავჭავაძეთა“ რიცხვი გასამდა, რადგან ახლა უკვე თავად ლევანმა შეირთო შატახინების ოჯახის მესამე, უმცროსი ასული.

ლიზამ, თავატკიებული და გესლადქცეული „ბიცოლას“ შიშით, სტუმრობას უკლო; მოკლედ, „ქალბატონო, სახლში სკუჩნობაა!“ – როგორც ყაზბეგების სახლიკაცი, იორდანე იმეორებდა ხოლმე...

სანდრო, თავის ოთახში ჩაკეტილი, ფანქარმომარჯვებული, ცდილობს გაიხსენოს რაში გაიხარჯა წინასაქორწინოდ ნასესხები, „ჭავჭავაძიანთ“ ორი ათასი მანეთი?! ვინაა ახლა მაგ თანხის დამბრუნებელი?! ამ დროს – ცოლ-ქმრის მოტყუება ხომ არასოდეს უფიქრია – რამდენი სიკეთე ახსოვს მათგან... აი, ასეა – ჩერვლიონოეში ჩასიძებისას, რალაც ზღაპრულ მზითვსა და მომავალზე რომ გელაპარაკებიან, ის ნასესხები ორი ათასი უკვე გასტუმრებული გგონია...

ან იმ ძაუგის დანყველილ კაზინო „ლონდონში“ საიჯარო 800 მანეთის წაგება რა იყო?! რომელ ახალბედა „კარტიოჟნიკს“ მოუგია ვისტი იქაურ მრავალნაცად, გაქნილ, პროფესიონალ მოთამაშებთან – დუდაროვი იქნებოდა ეს თუ ტორჩინოვი...

მერე იმ თავის, ერთსა და იმავე, მთავარ საფიქრალს უბრუნდება: რაა პირველმიზეზი იმისა, რომ მისი ჩერვლიონოეში მოამაგე ცოლ-ქმარი განბილებული დატოვა და ახლა სასამართლოში უჩივიან; რომ კიდევ ერთი სასამართლო ელის, რადგან თივის შესაძენად ავანსად აღებულ ფულს ვერ აბრუნებს; რომ რამდენიმე წელიწადში ჯერ გააპარტახა და მერე კი გაანიავა მამისეული დანატოვარი?! რით აიხსნება ყოველივე ეს: მასზე გადმოსული „შთამომავლობითი სასჯელით“?! თავისივე არაპრაქტიკული ბუნებით?! ქართულ ხასიათში ესოდენ ამოუძირკვავი დაუდევრობით?! თუ ყოველივეთი ერთადე?!

იგივე სიტუაცია ლიზა ყაზბეგის თვალთ: „სანდრო, 1870 წ. ოქტომბრის გასულს დაბრუნდა სტეფანწმინდას, სადაც დახვდა ბებერი დედა და შერყეული ოჯახი. თვითონ ავათმყოფი და ძალზე

გამხმარი. რალა თქმა უნდა, ძალუა კეკეს ჩაშხამდა ნუთი სოფელი: გაუქრა წარმოდგენილი ტკბილი იმედები და საზარელმა ანმცომ, ცხოვრების სინამდვილემ საწყალს მოხუცს შეუხუთა სული... ძალუა კეკეს შერყეული ოჯახი თანდათან ენგრეოდა, საქონელს უყიდდნენ, (ქმარი რომ მოუკვდა, ვალი დარჩა) მამულებს უხუთავდნენ, ერთი სიტყვით, სანდროს მოვალეები სხვა და სხვა ნაირათ ავიწროვებდნენ... გაჭირვებაში იყო საწყალი!...

სანდრო რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, სადაც დაჰყო სამი წელიწადი (ნავიდა 1867 დაბრუნდა 1870 წ.) – ავადმყოფობდა და თუმცა სტეფანწმინდის მცხოვრებლათ ითვლებოდა, მაგრამ თბილისში და კავკასიში ხშირად დაიარებოდა თავისი შინაური საქმეების მოსაგვარებლათ. შინ სულ მუდამ ფათურობდა: პოდრადებს იღებდა, ცხენებს და ურმებს ამუშავებდა და სხ. და სხ. ამ გვარ საქმესა ჰკიდებდა ხელსა მაგრამ... ვერა ეშველა რა, იმის საქმეები მუდამ დაუსრულებელი და უნაყოფო რჩებოდნენ: ვერ გამაგრდა მუხლში, ვერ მოიკიდა ნიადაგი.

სწორედ ამ ხანებში სანდროს (1871-1879) მდგომარეობა ისეთი საძაგელი და დომხალივით არეული იყო, რომ არამც თუ გარეშე პირი, უეჭველია, თითონაც წინასწარ ვერ იტყოდა, თუ ეს აუარებელი აწენილ-დაწენილი საქმეები როდის და როგორ დამთავრდებოდა?...

ჩვენს საყვარელ სანდროს 8-9 წელიწადი სხვა და სხვა ცომის, ზნეობის და ხელობის ჩარჩ-პოდრაჩიკებთან ჰქონდა საქმე დაჭერილი და რალა ჩინი უნდა, ერთმანეთი უნდა ხერხივით გაეტან-გამოეტანათ...

რადგან ამისთანა უსიამოვნო დროს აღწერას აღარ მინდა დაუბრუნდე ამისთვის აქვე აღვწუსხავ თუ რა საქმეებში იყო და მდგომარეობაში რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ იმ დღემდე, როდესაც მწერლათ გამოგვეცხადა.

...როდესაც ჩვენს მხარეს ე. ი. სახელმწიფო გზატკეცილზე მომატებული მოძრაობა შეიქნა და მუშაობა და ფულის შოვნა შესაძლებელი გახდა, მაშინ, ალბათ, სანდროსაც იმედი მიეცა თავის მდგომარეობის გაუმჯობესებისა. როგორც საქმის ქალაღებიდანა სჩანს, სანდროს ამისი დიდი სურვილი ჰქონდა: თავისებურად დაფათურდა, ურმები და ცხენები ბლომათ გაანყო, რამდენიმე ფოდრათი აიღო, მაგრამ თავის ჩვეულებას არ უმტყუნა: ვერც ერთი საქმე ვერ შეასრულა, მოგების მაგივრად პასუხისგებაში ჩავარდა!"⁵⁶



დარილის ხეობა – „გველეთის ხიდი“
დ. ერმაკოვის ფონდი © (სემ)

ბუნებრივია, რომ მთელ ამ ისტორიას ჩვენც ვუბრუნდებით და თუ ძალიან შევყევით, რალაც „ემპათიური პათოსით“ შეპყრობილნი, „ყაზბეგისეული დილემის“ განსჯისას ისეთი სიმძაფრით ვუპირისპირებთ ერთმანეთს არგუმენტებსა და კონტრარგუმენტებს, თითქოს ეს 150 წლის წინანდელი დრამა კი არ არის, არამედ ახლა, ჩვენ თვალწინ, ჩვენთვის უახლოეს და უსაყვარლეს ადამიანს თავს დამტყდარი უბედურებაა, რომლის აცდენა არც შეგვეძლო და ვერც შევძელით, მაგრამ, რატომღაც, როგორც ხდება ხოლმე, მაინც ვიდანაშაულებთ თავს...

და სწორედ მაშინ, ეს სულიერი დისკომფორტი თავის პიკს რომ მიაღწევს, უეცრად, თავისით, რალაც ელემენტარული ჭეშმარიტება „გამოგინათდებათ“: მოიცა, რას დავტირით – გვინოდა კი „წარმატებული მოიჯარადე ალექსანდრე ყაზბეგი“?!

ვახტანგ კოტეტიშვილი ამ „ბიოგრაფიულ პარადოქსს“ ბრწყინვალე მეტაფორა გამოუძებნა: „მასასადამე, ალ. ყაზბეგი 1879 წელს სტოვეებს ხევის, იქაურ საქმიანობას, და ტფილისში გადმოდის, ახალ, სულ სხვა ცხოვრების დასაწყებად. პრაქტიკულ ცხოვრების გზაზე ალ. ყაზბეგი სასტიკად დამარცხდა. იდეალისტურმა გატაცებამ, რეალურ „კეთილდღეობის“ საფუძველი გამოაცალა, და მამის სავესტო ოჯახი ვალებში დაილია. აბა, მოუსმინეთ გიგო ყარანგოზიშვილს, რომელიც განგაშით სავსე წერილს სწერს ალექსანდრეს 1877 წ.: „ცხვარი გაგიყიდეს ნახევარ ფასად, და შენი უძრავი მამული აწერილი არის. რატომ არ მოხედავ ძმაო, და შენს თავს არ უშველი? სწორედ გითხრა, ძალიან მენწყინა მეცა და ყოველს შენს მოკეთეს და მეგობარსაც ეს ამბავი. თუ რომ შენ არ შეგიძლიან აწარმოვო, და როგორც იყოს გაათაო ეს საქმე, ერთი რწმუნების ქალაქი მაინც გამომიგზავნი!-ო“.



ვახტანგ კოტეტიშვილი
© (ლმ)

მაგრამ ალ. ყაზბეგს რომ ამისთვის ყურადღება მიექცია, მაშინ ხომ მთელი მისი ბიოგრაფია ასეთი აღარ იქნებოდა. **ეს დაუდევრობა არის, რომ დროშა-სავით წინ უძღვის მის პოეტურ ცხოვრებას**, და კერა ჩამქრალი, ვალებში გაყიდული, ქართულ სცენაზე თავ-დავინწყებით და იშვიათი ექსტაზში უვლიდა „ჩენურს“ – ხანჯლებით. მის არქივში კი დაცულია ცნობა, რომ 1880 წელს, ივნისის 6, ყაზბეგში მივიდა სასამართლოს ბოქაული, ალექსანდრე ყაზბეგის მამულების ჩასაბარებლად.

აიგავა სანდროს ოჯახი, რომლის მოხუცებული დედა, მოკუნტული ტახტზე იჯდა, და თავის დახვესებულ ჩანგს უკანასკნელად აჟღერებდა“. 57)

თბილისისაკენ: ყველაფერი იმით დამთავრდა, რომ 1879 წლის გაზაფხულის ერთ საღამოს ალექსანდრემ გადანწყვიტა, რომ, გადარჩენა თუ უნდოდა, სტეფანწმინდას უნდა გასცლოდა და თან – დაუყოვნებლივ! დაიწყო კიდეც ჩემოდნის ჩალაგება, რათა მეორე დღეს თბილისისაკენ მიმავალ დილიყანსს დამგზავრებოდა (გავიდა ის დრო, სამსამი ეტლი რომ ელოდებოდა სახლის კარებთან!) და სამუდამოდ ამ ქალაქში დამკვიდრებულიყო. თბილისში იქამდეც ჩადიოდა, ცხადია; უყვარდა ახალ ნაცნობებთან თავმოწონება – კეთილშობილი იერით, თეთრი ჩოხით... იმ „მოსკოვური ჩამოღვენილიობის“ ახლა უკვე აღარაფერი ემჩნეოდა; მისივე მთამ მოასულიერა და დაუბრუნა ჩვეული ხიბლი. გარეგნულად ის „თბილისის დასაპყრობად“ მზად იყო.

აი, რამდენად მზად იყო თბილისი სანდრო ყაზბეგის „გულში ჩასაკრავად“, კიდევ საკითხავია...

ჯერ კიდევ 14 წლის ყმანვილს ილიასათვის უჩვენებია თავისი პირველი პიესა – „აღმზრდელნი“. თვითონ რომ ვერ მივიდოდა ილიასთან, ცხადია; მშობლებს რა რეაქცია ჰქონდათ ამ „დრამატურგიულ



ალექსანდრე მირველოვი – გასეირნება თბილისში მე-19 საუკუნის ბოლო

დებიუტზე, ხომ ვნახეთ. ახლა ვიმარჩიელოთ: თავმოყვარეობას პატივმოყვარეობამ სძლია და დიდი მწერლისაგან „გზის დალოცვას“ ელოდნენ, თუ რომელიმე ნათესავმა გამოიჩინა ინიციატივა?!

თუ ინიციატორები მაინც მშობლები იყვნენ, ნეტავ სცოდნოდათ ამ თავგადაკლულ აღმზრდელთ, რა დათვურ სამსახურს უწევდნენ მართლაც ზეგარდმო ნიჭით ცხებულ შვილს თავიანთი „პროტექტორობით“: ჯერ იყო და ივანე კერესელიძეს (ერთხანს ქართულში რომ ამეცადინებდა სანდროს) „ცისკარში“ (1859 №11) დააბეჭდინეს ბიძამისის

სანდროსადმი მიძღვნილი ყოვლად უნიჭო ლექსი და ორი წლის შემდეგ – ასევე გაუნაფავი ლექსი თავად სანდროსი – „ნანა მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“ („ცისკარი“, 1861, №12).

ოჯახური პატივმოყვარეობა დაკმაყოფილებულია, ეფექტი, როგორც ყოველთვის – ჩანაფიქრის საპირისპირო! იმდროინდელი პატარა ტფილისის კიდეგ უფრო მცირერიცხოვანი ქართველი მკითხველი ხომ ყველაფერს იმასსოვრებს; ყველა ახალ სახელს თავისი პირველი წარმატება-წარუმატებლობის ელფერი ახლავს და, საფიქრებელია, „ჩვენი მწერლობის ალყაფის კარების გაღებაში“ ალექსანდრე ყაზბეგს არც ეს უნიჭარი დებიუტი დახმარებია და არც ილიასთან მიტანილი „აღმზრდელნი“. პირიქით თუ იქნებოდა...

„ბიოგრაფიული ქრონიკიდან“: 1879 – „თბილისში ჩამოსული ახალგაზრდა ყაზბეგი (იგი ამ დროს 30 წელს იყო გადაცილებული) პირველ ხანებში დაბინავდა ჩულურეთის ერთ-ერთ მეორეხარისხოვან სასტუმროში.

სტამბა: აბა, რომელ დამწყებ მწერალს არ უოცნებია, რომ საკუთარი გამომცემლობა ჰქონოდა?! გამონაკლისი არც ალექსანდრე ყაზბეგი გახლდათ. ეს სურვილი მას ზაქარია ჭიჭინაძისათვის გაუნდვია. ზაქარიას თქმით, მას ალექსანდრესათვის გაუცნია მესტამბე არსენ კალანდაძე, რომელიც დაინტერესებულა თანამფლობელობის პრინციპზე დაარსებული სტამბის იდეით. პირველი ნაბიჯები გადაუდგამთ კიდეც: სათანადო ნებართვაც მიუღიათ (არქივში ინახება თბილისის ვიცე-გუბერნატორის 1879 წ. გაცემული ნებართვა „მიხეილის ხიდთან სტამბის გახსნის“ თაობაზე).

„ყაზბეგმა 300 მ. ასოები შეიძინაო, – იხსენებდა ზაქარია ჭიჭინაძე, – მაგრამ, რადგანაც ხვედრი ფული ვერ იშოვნა“, ვერც ეს პრაქტიკული ჩანაფიქრი განხორციელდა...

თბილისი. მთავარმართებლის სასახლე და „სობორო“



თეატრი – საბედისწერო ლტოლვა: თბილისში იყო ერთი ადგილი, რომელიც ამ გამოუსწორებელ მეოცნებეს ანდამატივით იზიდავდა და ეს თეატრი გახლდათ. მიუხედავად იმისა, რომ მთელი მისი „რომანი თეატრთან“ ნებისმიერ სხვას გამოაფხიზლებდა, ყაზბეგი მთვარეულივით მიუყვებოდა ერთხელ და სამუდამოდ არჩეულ გეზს და არ იყო ქვეყნად ძალა, რომელსაც შეეძლო, თეატრისადმი მისი საბედისწერო ლტოლვა გაენელებინა...



თბილისი. სათავადაზნაურო ბანკის თეატრი © (სკმდეს)

ყაზბეგის თანამედროვეთა მოგონებებიდან გვახსოვს, როგორ ახალისებს პროვინციული ყოფის ერთფეროვნებას სანდროს „მონოსპექტაკლები“, როგორ უყვარს ეს მომენტალური გარდასახვანი: უბირი მწყემსიდან ან მედუქნიდან – ბრწყინვალე არისტოკრატამდე და როგორ ტკბება მოხდენილი ეფექტით. რალაცას მსგავსს უთუოდ თეატრის არენიდანაც მოელოდა: დაუოკებელი წარმოსახვის პატრონს, ეტყობა, ნეტარების წუთებს ჰგვრიდა კოლოსალური ემოციური მუხტის სცენაზე გახარჯვა.

ამიტომ თბილისში ახალჩამოსული სანდრო ყაზბეგისათვის (ეს 1879 წელია), თეატრი ნამდვილი ხსნა იყო – როგორც დამწყები დრამატურგისათვის; როგორც არტისტული ნატურისათვის, რომელიც ფარვანასავით ილტვის სცენის განათებული წრისაკენ; როგორც უცხო სოციუმში მოხვედრილი ადამიანისათვის, რომელსაც ადაპტაციის პროცესში რჩევა და დახმარება სჭირდება.

აქ არის ერთადერთი „მაგრამ“ – ყურადღების ცენტრში აღმოჩენილი ახალბედა ვინმეს პოტენციური კონკურენტი არ უნდა იყოს. ღვთის მადლით, ეს პრობლემა მსახიობ „მოხევის“ (ყაზბეგის სასცენო ფსევდონიმი) პირველივე სპექტაკლის შემდეგ მოიხსნა.

დაიწყო „თბილისის დრამატული დასის“ ყოველდღიურობა – თავისი რეპეტიციებით, პრემიერებით, ბენეფისებით, გასტროლებით, პატარ-პატარა ინტრიგებით („აუცილებელი კომპონენტი“ – თუკი ეს მართლა თეატრია!) და ალექსანდრე ყაზბეგმა უკვე იგემა ის მაცთუნებელი „კულისების მტკერი“, რომლის გარეშეც უკვე ვეღარც კი წარმოედგინა ცხოვრება...

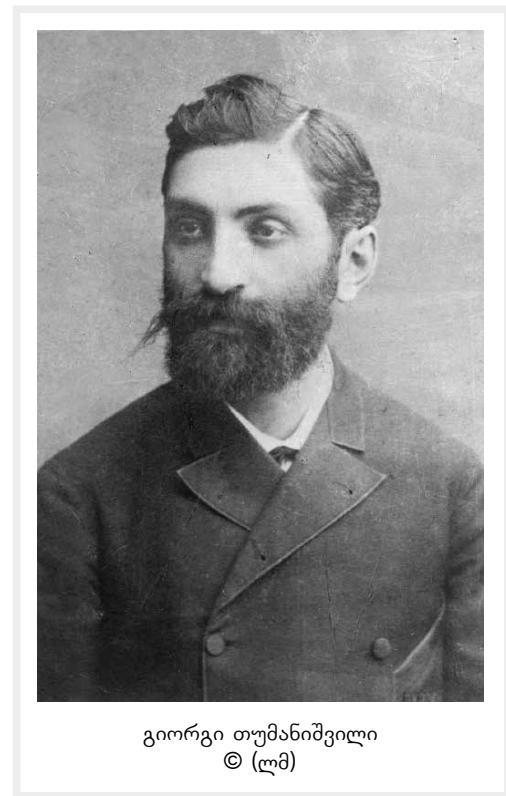
მალემრწმენ მოხევეს აბედნიერებდა მაყურებელთა ტაში (მეტწილად დივერდისმენტებში ვირტუოზულად შესრულებული „ლეკურისათვის“), მაგრამ, მეტწილად, იმავ მაყურებელთა და განსაკუთრებით კი, რეცენზენტთა ცინიზმი უბრალოდ კლავდა! თუმცა, განებივრებული ბავშვის სიჯიუტით, იგი ისე ჩააფრინდა „საყვარელ სცენას“, რომ თავისი სამსახიობო კარიერის დასასრულს დაემსგავსა რომაული კოლიზეუმის მაყურებელთაგან ათვალწუნებულ, დასასჯელად განწირულ გლადიატორს...

იოსებ გრიშაშვილი: „ა. ყაზბეგი 1880 წლამდე უჩინარი ადამიანი იყო. იგი მაშინ გამოჩნდა ჩვენს სა-

ზოგადო ასპარეზზე, როცა ერთი მუჭა მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია მუდმივი ქართული თეატრის საფუძვლის ჩაყრაზე ოცნებობდა. ეს მოხდა 1879 წელს. მუდმივი დასის სეზონი გაიხსნა შემოდგომაზე ბარბარე ჯორჯაძის პიესით „რას ვეძებდი, რა ვიპოვე!“, ხოლო ალექსანდრე ყაზბეგს 1880 წლის დასაწყისში ვხედავთ ქართულ სცენაზე“.⁵⁸⁾

„დრამატული ისტორიები“. ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიის ამ ეტაპზე ძველი თეატრალი, **გიორგი თუმანიშვილი** ჰყვებოდა: „ყაზბეგს მე გავცეანი 1879 წელს... ამ წელს საქართველოს ცხოვრებაში ადგილი ჰქონდა ღირსშესანიშნავ მოვლენას: ჩამოყალიბდა მუდმივი ქართული დრამატული დასი... რეპერტუარი კი შეიძლება ითქვას სრულებით არ იყო. ერისთავისა და ანტონოვის პიესებმა ყველას საკმაოდ მოაბეზრა თავი, ახლები კი თითზე ჩამოსათვლელი იყო... სწორედ ამ მომენტში დ. გ. ერისთავმა, როგორც თვითონ ირწმუნებოდა, გამოიხატა პროვიდენციალური არსება, რომელსაც შეეძლებოდა ქართული თეატრის გადარჩენა. ამასთან მან დაასახელა უცნობი ალ. ყაზბეგი. ყაზბეგს, როგორც გადმოსცემდა დავით ერისთავი, ჰქონდა 25-მდე თარგმნილი პიესა ქართულ ენაზე. გავიგე რა ამის შესახებ, გაშმაგებით დავუწყე ძებნა მოგზავნილ კეთილმოქმედს. ბევრი ძებნის შემდეგ კეთილმოქმედი ნახული იქნა რომელიღაც ნომრებში ჩუღურეთში... ეს იყო გამხდარი და ფერმიხდილი ახალგაზრდა, მაგრამ მეტად სიმპათიური ლამაზი ფიზიონომიითაც კი. მან განაცხადა, რომ მართლაც ბევრი თარგმნა, არც კი ახსოვს სახელდობრ რამდენი. მაგრამ მას ყველაფერი უნესრიგოთ აქვს. ამასთან მან გამოთქვა თავისი მზადყოფნა გასამრჯელოს გარეშე ემსახუროს ქართულს თეატრს, რითაც კი შეუძლია და ამხანაგობის სრულ განკარგულებაში გადასცა ხუთმოქმედებიანი დრამა „ცხოვრების მე-

გობარი“... ვთვლიდი მას შინაარსის მიხედვით სრულიად შესაბამისად ქართული ცხოვრებისათვის და ალტაცებული ვიყავი, როდესაც მივიღე დიდი რვეული, სუფთად დაწერილი თვით ყაზბეგის მიერ. მე შევპირდი მიმეცა ის გადასანერად და დამებრუნებინა ორი-სამი დღის შემდეგ. ქართულმა რეპერტუარმა მისგან [ყაზბეგისაგან] სერიოზული დახმარება მიიღო. ის კიდეც თარგმნიდა, კიდეც გადმოაკეთებდა და კიდეც წერდა ორიგინალურ პიესებს“.⁵⁹⁾



ალექსანდრე ყაზბეგი ამ ისტორიას გიორგი თუმა-ნიშვილისაგან ერთობ განსხვავებული ტონალობით მოგვითხრობს: „ლაპარაკი იყო რეპერტუარის უქონლობის გამო. ესევე იყო მიზეზი, რომ თითო-ოროლა სპექტაკლებიც დიდი გაჭირვებით იმართებოდა, რადგანაც ერისთავისა და ანტონოვის თხზულებათა თავი საკმაოდ მოეძულებინა საზოგადოებისათვის. მე წავედი შინა და მოუდექე პიესების წერას, თარგმნას და გადმოკეთებას. მოკლე ხანში შევადგინე ოცდაერთი პიესა და თბილისისაკენ გამოვნიე, დარწმუნებულმა, რომ ქართულ თეატრზედ მზრუნველი საზოგადოება სიამოვნებით მიიღებს ჩემს შრომას.

წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება, როდესაც მაღლობის მაგიერ ცხვირწინ ფრუტუნი დამინყეს და მასხრად ამიგდეს, როდესაც ერთს კრებაზედ დრამატულს საზოგადოების მმართველობას შევატყობინე ჩემის შრომის შესახებ. „რამდენი პიესა? როგორ, რა სთქვი?!“ განუწვევტლივ მესმოდა აქეთიქით მსხდომებისაგან და მას თან დაჰყვებოდა უზრუნველი ხარხარი“. 60)

დიახ, აქ უკვე საცოდავ მშობლებს ველარაფერს გადააბრალებდი – სანდრო, თავისივე ინიციატივით, სავსე ხურჯინით მიადგა „დრამატულ კომიტეტს“ და სტეფანწმინდიდან წამოღებული „ნობათი“ – თერთმეტი „დრამაკომედია“ (ზაქარია ჭიჭინაძის ნეოლოგიზმია!) გადმოულაგა მაგიდაზე: „მათ განიხილეს პიესები, მაგრამ სასცენოდ არც ერთი არ მოიწონეს და ხელნაწერები უკან დაუბრუნეს, – იგონებდა ზაქარია, – ალ. ყაზბეგს დიდად ეწყინა, ამბობდა: აქ თუ მტრობა არ არის, ნუთუ თერთმეტი პიესაში ერთი პიესა მაინც არ აღმოჩნდა ღირებული: ეს მე არ მჯერაო!“

წარმოდგენაც კი გიჭირს ამ სურათის: ამპარტავანი ახალგაზრდა მოხევე, დაზაფრული, როგორ დგას

მაგიდასთან და დასტა-დასტად როგორ ალაგებს იმ თავის ხურჯინში დაწუნებულ პიესებს...

ქვეყნად ვერავინ და ვერაფერი დაარწმუნებდა ალექსანდრე ყაზბეგს, რომ მისი ავტორიტეტული შემფასებელნი ტენდენციურნი არ იყვნენ; ზუსტად ისევე, როგორც იმათ ვერ გადაარწმუნებდი, რომ კიდევ ერთ ახირებულ გრაფომანს გადააწყდნენ.

განამწარებ ალექსანდრე ყაზბეგს კი ეს სიტყვები აღმოხდა: **„დავდიოდი ჩემს დედაქალაქში, ჩემს მოძმეთ შორის, ჩემს საყვარელთ შორის, რომელთაც ელტვოდა, ისე განუსაზღვრელად ეახლოებოდა მთელი ჩემი არსება და ამ ყოველს ჩემთა შორის დავდიოდი მარტო, განცალკევებული, როგორც გზადაკარგული უდაბნოსა შინა!“** 61)

ქვის გული უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ ამგვარ აღსარებაზე ცრემლი არ მოადგეს.

ცრემლისმომგვრელი ისტორია: საბედნიეროდ, მაინც გამოჩნდა ერთი ღვთისნიერი არსება, რომელსაც გული აუჩუყა ამ დიდი, გაბუტული ბავშვის ყურებამ. რალა თქმა უნდა, ქალი იყო – **მაკო საფაროვა-აბაშიძისა:** „გარეგნული შეხედულება ისეთი ჰქონდა სანდროს, რომ სილამაზით იმასთან ჩვენს დასში ვერავინ მოვიდოდა, – იგონებდა მაკო საფაროვა, – ტანადი, დიდრონი, მომცინარე, ჟუჟუნა თვალები, მშვენიერი ტუჩ-კბილი, ჩაცმული ხომ ისე იყო, რომ ჩვენს ღარიბ სცენას თავის დღეში არ ჰყოლია ისეთი მორთული არტისტი თვით წარმოდგენის დროსაც. ამასთანავე წრეს გადასული ზრდილობიანი იყო. აი, ასეთი იყო გარეგნულადა ახალგაზრდა სანდრო, როდესაც ერთხელ ჩემი ავადმყოფობის დროს ჩემმა ქმარმა, ვასო აბაშიძემ შემოიყვანა ჩემთან სანოლ ოთახში და თან დაუმატა: – ეს არის სანდრო ყაზბეგი, რომელსაც ჩვენთან ერთად უნდა მუშაობა ქართულ თეატრში და, აბა, შენ იცი, როგორ შეუწყობ ხელსო... მე ცოტა არ



ვასო აბაშიძე
© ლმ

იყოს ავიმრიზე, რომ ლო-
გინში მწოლარეს თავს
დამაყენა ასეთი ფრანტი,
მაგრამ შემდეგ, როცა შინა-
ურულად გავიცანი, დილით
სალამომდე ჩვენსა იყო
ხოლმე, მიზიდავდა აუარე-
ბელ ხილს და ყოველის
ლონით ცდილობდა ჩქარა
მოვლონიერებულიყავ, რად-
განაც უნდოდა ჩემთვის ნა-
ეკითხა თავისი პიესა, არ
მახსოვს „აღმზრდელები“
თუ „თუ ცხოვრების თანა-
მოგზაური“, 62) ამ ორში ერ-
თი. – როდესაც წამიკითხა,
არ ვიცი პიესის შინაარსმა
თუ ჩემი ორგანიზმის სი-
სუსტემ, ისე იმოქმედა ჩემ-

ზე, რომ ისტერიკა მომივიდა. სანდრო წამოხტა
აღტაცებული, ცრემლები გადმოსცვივდა, თან ტი-
როდა და თან იძახოდა: – ღმერთო ჩემო, აი როდის
ვიგრძენ მე პირველი ბედნიერება, ჩემმა პიესამ ტი-
რილი გამოიწვიაო“. 63)

მაკო საფაროვა მარტო ამ ერთი გულსაკლავი მი-
ზანსცენისათვის სამუდამოდ ეყვარებოდათ ალექ-
სანდრე ყაზბეგის თაყვანისმცემლებს; ეყვარებოდათ
ქალური გუმანის გამო, რომელმაც უკარნახა, რომ
ამ მოკრძალებულ, თეატრალთაგან განანწყენებულ,
ახალგაზრდა კაცს, მომხიბლავს, მაგრამ რაღაც
ტრაგიკული ნაჭდევით დათრგუნულს, სწორედ იმ
წამს სჭირდებოდა თანაგრძნობა და გამხნელება,
მთლად რომ არ დაეკარგა რწმენა – თავის თავისაც
და ზოგადად – ადამიანებისაც; პიესა როგორი იყო და
რა ერქვა – ამას უკვე აღარც ჰქონდა მნიშვნელობა.
ცრემლისმომგვრელი კი იყო ეს ყველაფერი...



მაკო საფაროვა-აბაშიძისა
© ლმ

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1880 წ. მაისის 13

– თბილისის საზაფხულო თეატრის შენობაში იმართება მაკო საფაროვას ბენეფისი. ქართული დრამატიული დასი პირველად წარმოადგენს ა. მოჩხუბარიძის ოთხმოქმედებიან დრამას „ერთი უბედურთაგანი“.

„ერთი უბედურთაგანი“: ახლა მოვუსმინოთ, როგორ იხსენებს მართლაც რომ ერთი უბედურთაგანი იმ საღამოს და ოთხმოქმედებიან დრამას, რომლის „სცენისშემდგომი გაგრძელება“ სულ უფრო და უფრო ემსგავსება ტრაგედიას: „...პიესის გათავების შემდეგ საზოგადოებამ კიდევ რამდენჯერმე გამოიმინვია ტაშის ცემით. გამოიმინვია და ამით გათავდა ჩემი სიამოვნება, რადგან ამ გვარის მიღებით ჩემი მოწინააღმდეგენი კიდევ უფრო გააბრაზა და განაზრახა ლიტერატურაში, გაზეთების საშუალობით, გამოელაშქრათ ჩემზედ. მე ჯერ კიდევ კულისებს უკან ვიდეგ და ანგარიში ვერ მიმეცა ჩემის თავისთვის, როდესაც ერთბაშად გამოვფხიზლდი სცენის მოსამსახურეების ბრახაბრუხზედ... მარტოკა, სრულიად ობლად, დარჩენილი ვიდექი მე... გულს რალაცამ მოუჭირა, ვიგრძენ სიმარტოვე და ამოოხვრასთან ერთად გავწიე შინისკენ“. 64) როგორ ჰგავს ყაზბეგის ეს შინდაბრუნება საიუბილეო საღამოს დამთავრების შემდეგ (ოპერის თეატრში, 1958 წლის 29 დეკემბერს) ელბაქიდის დაღმართზე სახლისაკენ ეულად მიმავალ, მხრებჩამოყრილ გალაკტიონს... როგორ ჰგავს ერთმანეთს ეს ორი უცნაური, მარტოსული და იჭვნეული პოეტი. რა გასაკვირია, რომ სწორედგალაკტიონთან ამოვიკითხავთ ყაზბეგის სულიერი სამყაროს იშვიათად ფაქიზ ჩანახატს: „არცერთს მის თანამედროვეთაგანს არ განუცდია ის შემამფოთებელი სიცოცხლის დრამა, რომელიც წილად ხვდა ალექსანდრე ყაზბეგს, ნახევრად შემ-

ლილს, ნახევრად წმინდანს. არავის უტარებია ისე, როგორც მას, ეკლის გვირგვინი, რომლის წვეტები ჩხვლეტენ მის გაფითრებულს, მაღალ, გონიერ შუბლს“. 65)

ალბათ არსად ისე მწარედ და მტკივნეულად არ უგრძნია ყაზბეგს გალაკტიონის ნახსენები „ეკლის გვირგვინის წვეტების“ ჩხვლეტა, როგორ იმ „საბედისწერო სატრფოსაგან“, თეატრი რომ ერქვა.

საზაფხულო თეატრის „დრამებს“ დავუბრუნდეთ: 13 მაისს რომ იწინასწარმეტყველა ყაზბეგმა თეატრალური რეცენზენტების „გამოლაშქრება“, 16-ში აუხდა:

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1880 წ. მაისის 16 – გაზეთი „დროება“ (№ 103) ბექდავსმომოხილვას – „საფაროვას ქალის ბენეფისი“, სადაც „მომოხილვის“ ავტორი წერს: „...ესრედ წოდებული დრამა მოჩხუბარიძისა, ესრედ წოდებული-მეთქი, რადგან ნამდვილად მოჩხუბარიძის პიესაში არავითარი დრამა არ მოიპოვება. თუ იყო რაიმე დრამატიული ნინოს ცხოვრებაში, ავტორმა დამალა ანტრაქტებში“. და იქვე რეცენზენტი დასძენს: „აქტიორებმა როლები კარგად იცოდნენ უფ. მოხევის გარდა“.

1880 წ. ივლისის 2 – გაზ. „დროება“ (№ 139) „დამსწრის“ ხელმოწერით ბექდავს რეცენზიას 29 ივნისს არწრუნის თეატრში დადგმულ ა. ყაზბეგის ნათარგმნ ვოდევილზე – „ორი ქორწილი ერთად“.

რეცენზენტი სპექტაკლის გარჩევისას იწუნებს პიესის ენას და შენიშნავს, რომ იგი დაწერილია ქართული სიტყვებით და რუსული ფრაზებით... და ამის დასამტკიცებლად მოყავს შესაფერისი ადგილები.

1880 წ. ივლისის 3 – „დამსწრის“ რეცენზიით ნონასწორობადაკარგული ა. ყაზბეგი „დროების“ რედაქციაში საპასუხო წერილს ავზავნის, რომელშიც შეურაცხმყოფელი ეპითეტებით ამკობს რეცენზენტს. წერილს ამთავრებს ასე: „თქვენ ან ცილისნამებით გინდათ დაამციროთ ჩემი შრომა, ან და მოხევის ხანჯლების ტრიალს და მისი თვალების ბრიალს უხუმროდ შეუშინებხართ და თქვენ თითონაც აღარ გაგეგებათ რას წერთ“, და იქვე იშველიებს ი. ჭავჭავაძის სიტყვებს:

„გვიან თუ მალე,
 დღესა თუ ხვალე,
 რაც ენას ვცოდეთ, ის გასწორდება,
 მაგრამ კი თქვენი
 მრუდე საქმენი
 ისევ და ისევ მრუდედ დარჩება“.

1880 წ. ივლისის 6 – გაზ. „დროება“ (№ 143) აქვეყნებს ა. ყაზბეგის (მოჩხუბარიძის ხელმოწერით) საპასუხო წერილს – „ბ. რედაქტორო“ და ურთავს შემდეგ შენიშვნას: „ვბეჭდავთ ამ პილპილ-მოყრილ წერილს მოჩხუბარიძისას იმის გამო, რომ ქართულად მხოლოდ ერთი გაზეთი გვაქვს და არ გვინდა რომ მიფერება დაგვწამოს ვინმემ“.

„როგორც ეტყობა მოჩხუბარიძეს თავისი ფსევდონიმის თვისება იმიტომ გამოუჩენია, რომ ენა დაუნუნეს. ჩვენ მოვთხოვეთ მოჩხუბარიძეს მისი პიესა. გვინდოდა დოკუმენტით დაგვემტკიცებინა მისი ტყუილი გაცხარება და დაგვერწმუნებინა, რომ ძალიან შეგვეცოდა მოჩხუბარიძე... თორემ უფრო მძიმე შეცდომას უჩვენებდით მის პიესაში, ვიდრე ჩვენს რეცენზიაში იყო ნათქვამი. მოჩხუბარიძემ არ მოგვცა. ამ ერთის „დოკუმენტის“ უქონლების გამო მეორეს მივმართეთ, აი, ამ წერილს: ხელმეორედ

გადავიკითხეთ და ენის გამალაზათიანებელს აღაგებს ხაზი გავუსვით. გირჩევთ თქვენც გადაიკითხოთ დროის გასატარებლად“.

ესეც „მთარგმნელობითი დებიუტი“! ორიგინალურ პიესას რაც შეეხება, თეატრალური კრიტიკის შემოტევებით დაბნეულმა ავტორმა „ერთი უბედურთაგანი“ ხუთჯერ გადააკეთა და, საბოლოოდ, 1881 წლის 1 თებერვალს დრამა წარმოდგინა უკვე როგორც ორმოქმედებიანი კომედია. ამ დადგმას „დროება“ (1881 წ. № 25) კიდევ უფრო სარკასტული რეცენზიით გამოეხმაურა, რასაც ნყობიდან გამოსული ყაზბეგის გალიზიანებული პასუხი მოჰყვა. ძნელი წარმოსადგენი იყო, რომ ასეთი „ნაცნობობის“ შემდეგ, სწორედ „დროება“ შეიფარებდა ამ აძაგრულ მოხევეს, მაგრამ სწორედ ასე მოხდა.

ალექსანდე ყაზბეგი „დროებაში“. სოსიკო მელიქიშვილის

თვალთ: გაზეთ „დროების“ თანამშრომელი სოსიკო მელიქიშვილი (ამასთანავე, რედაქტორის, სერგეი მესხის ცოლის ძმაც გახლდათ) იგონებდა: „მე ძალიან დაახლოებული ვიყავი და მეგობრულად ვიცნობდი სანდრო ყაზბეგს როგორც ახალგაზრდობაში, ისე უკანასკნელ დროს. 1880 წლებში სანდრო ყაზბეგი იდგა პლენანოვის ქუჩაზე, სომხების ეკლესიის გვერდით, ზარაფიშვილის სახლებში, სადაც საცხოვრებელი ნომრები იყო გამართული. აქ სანდროს ერთი ნომერი ეჭირა. მე და ასიკო ცაგარელი, ჩვენი დრამატურგი, თითქმის ყოველდღე დავდიოთ სანდროსთან. სანდრო გვი-



ავქსენტი ცაგარელი © ლმ

კითხავდა თავის ლექსებს. ასიკო უქებდა, მე კი ვუნუნებდი, არ უფარგოდა ლექსი, ხორკლიანი იყო, არ იყო ლექსად შეკრული, არც რითმი, არც აზრი. გზაში ვეცყოდი ასიკოს: „ბიჭო, არა გრცხვენია, იმ უხეირო ლექსებს უწონებ?“ ასიკო მეტყოდა: „სანდროს ერთი სპილოს ძვლის ხანჯალი აქვს, ოქროს ჩუქურთმიანი, მინდა ის დავცანცლოვო“.

ერთხელ სანდრომ მორცხვად გვითხრა: მოხევევებზე მაქვს დაწერილი წერილები, ჯერ კი სულ არა მაქვს დათავებული, წაგიკითხამთ.

წაგიკითხა, მოგვეწონა: „დააბეჭდინე, ჩვენი ხალხი გაიცნობს თავის თანამოძმე მოხევევების ცხოვრებას, ძალიან საინტერესო იქნება“.

მოუტანა „დროების“ რედაქტორს სერგეი მესხს, რომელმაც მოუწონა და რამდენიმე ფელეტონად დაბეჭდა 1880 წლის „დროებაში“ № 56-დან.

ერთხელ მარტოკა შევედი სანდროსთან. სასამართლოს ბოქაულს აუნერია ნომრების პატრონის ვალში მთელი მისი ქონება, სანდრო გაფითრებული იდგა. მაშინვე დავიბარე ნომრების პატრონი, მივეცი ჩემი საკუთარი ფული ხუთი თუმანი. დანარჩენი ცხრა თუმნის (სულ თოთხმეტი თუმანი დასდებოდა) ბარათი ჩამოვართვევინე. მე შევპირდი: ამ ფულსაც მალე მოგცემთ და ყაზბეგს სხვა ბინაზედ გადავიყვანთ, მხოლოდ ნივთები გაათავისუფლეთ. გადავსინჯე აღწერილი ნივთები მთლათ და აღმოჩნდა: ექვსი თუ შვიდი შექსპირის ნაწერები – სამი თუ ოთხი პატარა რვეულები თავისი ლექსებისა. სანდრომ მაგიდის უჯრიდან ამოალაგა სხვადასხვა პირთა და თავის დედის წერილები, რომელთაც ფაქიზად ინახავდა. ყველა ესენი შემაკვრევიან, ერთი ყუთი ჰქონდა, იმაში ჩამალაგებინა და მე მომაბარა. იყო კიდევ ჩემოდანი, რომელშიც ელაგა სანდროს საცვლები, ჩოხა-ახალუხი და სხვა ტანსაცმელი. ეს ყუთი წიგნებით და მისი ნაწერებით მე წამოვიღე და სტამბაში შევიწინახე.

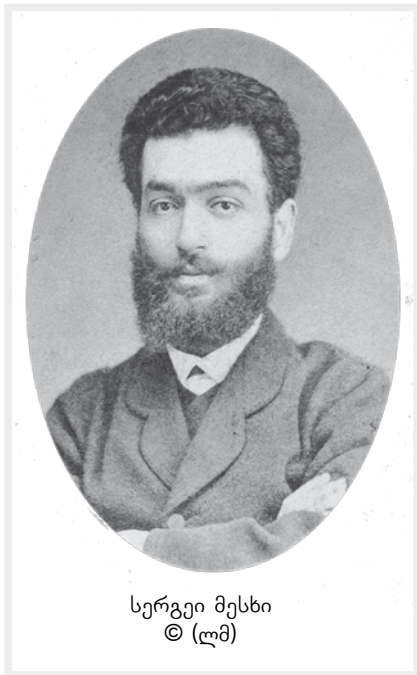
რედაქციაში ვუამბე სანდროს გაჭირვება. მითხრეს, აქვე, ახლოს სდგას გიგო ყარანგოზიშვილი, შეიძლება თავისთან გადაიყვანოსო. გიგო დაყაბულდა; მივუტანეთ ნომრის პატრონს დანარჩენი ფულიც და სანდრო თავის ჩემოდნით, რომელზედც ზემოთ ვსთქვით, გადმოვიყვანე ყარანგოზიშვილთან, მაგრამ ყარანგოზიშვილი მალე გადავიდა იმ სახლიდან; სანდროს კი სად ჰქონდა შეძლება თვით ეძლია ქირა. მაშინ მოვუხერხეთ ბინა „დროების“ რედაქციაში, რომელიც იმ დროს იყო რუსთაველის პროსპექტზე, მუხრანბატონის სახლში (შემდეგ მანთაშევისა). ოთახი პანია იყო, მაგრამ რა გაეწყობოდა. აი, აქედან იწყება მისი გამუდმებული ლიტერატორული მუშაობა.



ივანე მუხრან-ბატონის (მუხრანსკის) სახლი გოლოვინის პროსპექტზე © (სემ/სიმ)

1880 წელს დაბეჭდა „მოხვევები და მათი ცხოვრება“. 1881 წლის ივნისის 18-დან დაიწყო ბეჭდვა „ელგუჯასი“ „დროებაში“. ივნისში დაიბეჭდა რვა ფელეტონი, 18 ივლისიდან სექტემბრამდე ბეჭდვა შესწყვიტა, ვინიდან სანდრო ქართულ დასთან, როგორც მსახიობი, წასულიყო საგასტროლოდ. ენკენისთვიდან განაგრძო ბეჭდვა და წლის დამლევამდე დაბეჭდა თვრამეტი ფელეტონი.

1882 წელს დაიწყო ბეჭდვა „დროებაში“ „მამის მკვლელი“-ს. [.....] ამ წელშივე დაიბეჭდა მისი წერილი მოთხრობები: „ჩინოვნიკი ილუზიძე“ (№№ 238, 239), „ელბერდ“ (№№ 248, 250, 252), „მწყემსის მოგონება (№№ 268, 271), „ციცკა“, „ფათი“ და „ერთი სამწუხარო შემთხვევა“ (ქუთაისიდან).



სერგეი მესხი
© (ლმ)

სად და როდის სწერდა სანდრო ყაზბეგი? სანდრო სწერდა შიგ „დროების“ რედაქციაში, მთელი რედაქციის შემადგენლობის წინაშე. იყვნენ ხოლმე თითქმის მუდამ თვით სერგეი მესხი და მისი მეუღლე კეკე (ჩემი დაი), აკაკი, პეტრე უმიკაშვილი, ასიკო ცაგარელი, პოეტი სოსიკო ბაქრაძე, გ. თუმანიშვილი, ა. ლულაძე, მე და კიდევ სხვებიც. სწორედ იმ დროს, როცა აკაკი კითხულობდა თავის მოსწრებულ, მახვილ ფელეტონებს, მსმენელი მზიარულობდნენ, იმ დროს სანდრო ყაზბეგი წაკუზული იჯდა, წინ ეწყო „ელგუჯასი“ ან „მამის მკვლელის“ წინა ფელეტონები, გაგრძელებას წერდა ხოლმე და იქვე გადასცემდა ს. მესხსა. ამ მუშაობის შემდეგ მთელი რედაქცია სანდროთი მივდიოდით ალექსანდრეს ბაღში და შენინგის პავილიონში“. 66

დავით მესხის თვალით: „მაშინ რედაქცია გოლოვინის (რუსთაველის) პროსპექტზე იყო, მუხრან-ბატონის სახლში. იონა მეუნარგიაც გვანჯდიდა იმ დროს წერილებს... სერგეის მუშაობა აუკრძალეს. გულის ანევრიზმა თანდათან უმძაფრდებოდა. რედაქციაში ვმუშაობდით: სანდრო ყაზბეგი, სტ. ჭრელაშვილი (სანო), დავით კეზელი (სოსლანი), პეტრე უმიკაშვილი, ილია ხონელი (ბახტაძე) და მე. მუდმივად რედაქციაში პეტრე, სანდრო და მე ვიყავით. დანარჩენები შემოივლიდნენ და მასალას გვანოდებდნენ. „დროება“ მაშინ დიდი ტანის გაზეთი არ იყო და ამდენს მომუშავეს მასალის დაგროვება არ უნდა გაგვჭირვებოდა... მასალის შემოკლება მაინც ხდებოდა, უფრო ხშირათ ცენზორის წყალობით. და ყველას გვიკვირდა: ისეთი დროც იყო ხომ, როცა სერგეი თავის რედაქტორობაში მარტო უძღვებოდა გაზეთს. გვიკვირდა და ვგრძნობდით, რა ჯაფაც უნდა დასდგომოდა. უნდა ეწერა, გადაეკითხა მასალა, შეესწორებია, მერე კორექტურა, ცენზორთან ხშირი დავიდარაბა და ზოგჯერ ასოთამწყობობაც...



დავით მესხი
© (ლმ)

ზევით რომ მასალის შემოკლება ვახსენე, ყოველ ასეთს დროს ჩვენი გაჭირვების ტალკვესი სანდრო ყაზბეგი იყო.

ჩვენს პრესასა და საზოგადოებაში ამ მწერლის თაობაზე ატეხილი განგაშის გამო, აქ ორიოდ სიტყვა უნდა ვთქვა.

ჯერ იმ ხანებშიც, როცა ყაზბეგი რედაქციაში ჩვენთან ერთად მუშაობდა, კანტიკუნტად ხმა გაისმოდა, რომ მისი ნაწერები იმის ბიძაშვილს დიმიტრის ეკუთვნის, რომ ამ დიმიტრის სიკვდილის შემდეგ სანდრომ ეს ნაწერები ხელთ იგდო და ამზეურებ-სო... ეს ხმები მწერლის დასწულელებისა და უფრო კი სიკვდილის შემდეგ გახშირდა, გაიზარდა. ადასტურებდნენ და კვერსაც სცემდნენ საზოგადოებაში ზოგიერთი მწერლებიც და გარეშენიც... და რომ ეს ხმები შეთხზული ჭორებია, ამის მოწმედ, სხვათა შორის, მეც გამოვდგები.

ვფიქრობ – ეს ხმები იმითაც უნდა იყოს გამოწვეუ-

ლი, რომ ალ. ყაზბეგი ჩვენს მწერლობას უეცრივ, გრიგალივით მოევლინა: იგი არც ისე ახალგაზრდა იყო, მთიდან რომ ჩვენს ლიტერატურულ წრეში ჩაება. მაშინდელ ამ წრეს არც უნახავს, არც რამ სმენია და უეცრივ ოციოდე დრამატული ნაწერები ჩამოიტანა და ზედიზედ მოთხრობებიც მიაყოლა...

ეს ეჭვები უნიადაგო და უფხოა იმათთვის, ვინც ყაზბეგის ყოველდღიური მუშაობის მოწმენი ვიყავით. სამწუხაროდ, ასეთი მოწმეების სია დღეს ერთობ შემცირებულია.

მე და სანდროს საცხოვრებელი ბინა რედაქციაში გვეკონდა და, აი სწორედ ამ დროს დაინერა და დაიბეჭდა კიდეც „ელისო“, „ელგუჯა“ და სხვ.

ვიმეორებ – თუ ისეთი რამ დროული საგაზეთო მასალა საკმაოდ დაგროვდებოდა, მაშინ, სანდრო თავისუფალი იყო. ხოლო როცა ასეთი მასალა გვისუსტებდა, ანდა ცენზორის წითელი მელანი ულმობლად გადახაზავდა ხშირად ვრცელ წერილსაც, მარქაფად სანდრო გვეყავდა... ჩაუჯდებოდა, ჩვენ ვუცაცხანებდით, თავს კიდეც გზირი – ასოთამწყობი ადგა, ფარატინის ფარატინზე თავისი დიდი მოთხრობებისას, და ასეთი ნაწყვეტები სტამბაში ხშირად გადაუკითხავადაც იგზავნებოდა. ხშირად ვეტიყოდი ხოლმე: სანდრო, კაცო, არ დაგვლუპო, მოთხრობა მალე არ გაათავო!..

– რა გინდათ, რა ვქნა! თუ ამას მოვრჩები, სხვა ვეღარ დავინწყე! – იტიყოდა ხოლმე.

დილით ძილი უყვარდა და გაღვიძებული ლოგინში ნებივრობდა და თავის ცუცქნა მაიმუნს – ჟაკოს ეალერსებოდა. ჟაკო მუდამ უბეში ჰყავდა, წერის დროსაც, ხანდახან აცმუკტებოდა, ატყდებოდა, სტაცებდა თათს დაწერილ ფარატინს და ანაკუნებდა. სანდროს ხელახლა უხდებოდა დაწერა..

ალარ ვიცი – რა მახსოვრობისა უნდა ყოფილიყო, რომ იმოდენა ტანის მოთხრობა-რომანები გაეზე-პირებინა – თუკი ისინი მართლა სხვას ეკუთვნოდა. 67)

ლიტერატურული დებიუტი და ილია ჭყონია: ალექსანდრე ყაზბეგის დებიუტს „დროებაში“ არაერთი თვითმხილველო ჰყავდა, მაგრამ ამათგან ერთ-ერთი, ჟურნალისტი ილია ჭყონია, რომლის მოგონებასაც ახლა გავეცნობით, ერთგვარი ინსპირატორიც აღმოჩნდა ამ დებიუტისა: „ალექსანდრე, ანუ როგორც იგი თავის თავს და აგრეთვე მისი დროინდელი საზოგადოება უწოდებდა, სანდრო ყაზბეგი მე გავიცანი 1880 წელს გრიგოლ ჩარკვიანის იმ წელშივე გახსნილს წიგნის მალაზიაში, რომელშიც თავს იყრიდა მოცლილობისას ქართველი ინტელიგენცია, მათ შორის მესვეურნი მწერლობისა, აკაკი, რაფიელ ერისთავი, ნიკო ლომოური, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები. ხშირად შემოდიოდნენ იქვე ილია ჭავჭავაძე, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები, სერგეი მესხი, ანტონ ფურცელაძე და სხვ.“

სანდროს გაცნობამდე გავიცანი ერთი მისი სასცენო ნაწარმოები – პატარა ვოდევილი, რომელიც გადმომცა პირველმა პროფესიონალმა – გამომცემელმა ქართული წიგნებისამ – ზაქარია ჭიჭინაძემ, რომლის ნაქეზებით გრ. ჩარკვიანმა გახსნა ის თავისი პირველი ქართული წიგნის მალაზია.

ვოდევილის გადმოცემისას ზაქარიამ მითხრა: აი, ეს ახალი მწერლის ერთი მრავალ ნაწარმოებთაგანი, ნაიკითხე, გაეცანი, ჯერ არაფერი დაბეჭდილა მისი, მარა სერგეი გაიცნო ამ ცოტა ხანში და იმედი აქვს, „დროებაში“ დაუბეჭდავს რასმე. კეთილი გულის კაცია, ძალიან უყვარს ჩვენი ქვეყანა და მწერლობა, იცის ფრანგული ენაც. [.....]

...ამ დროს მალაზიაში შემოვიდა სანდრო ყაზბეგი. მაღალი ტანის, კარგი ტანადი, წვერ მოპარსული, მაღალი ცილინდრიანი ქუდი. ქუდი მოიხადა და მე დავინახე მისი მაღალი შუბლი, მოგრძო, სწორი ცხვირი და მონაბლისფრო თმა, ოდნავ შეთხელებული. მივიდა პირდაპირ ზაქარიასთან, რომე-

ლიც იმ დროს წიგნებს ითვლიდა და აწყობდა ზოგს დახლზე და ზოგს თაროზე და გაუმართა საუბარი ერთ თავის სასცენო ნაწარმოების შესახებ, რომლის სცენაზე დადგმის იმედს აძლევდნენ თურმე რაფიელ ერისთავი და კოტე ყიფიანი. სხვა პიესებს კი რეჟისორები და აქტიორი (სიტყვა მსახიობი მაშინ არ იხმარებოდა) წუნს სდებდნენ თურმე.

– წუნს მდებენ ისეთებიც, ალელვებით ამბობდა სანდრო, რომელთაც არ წაუკითხავთ იმდენი, რაც მე დამინერია. მთელი ზანდუკი მაქვს სავსე ჩემი პიესებით. ერთი შეკვრა მათი რომ ამოვილო და თავზე დავაბერტყო რომელსამე მათგანს, თავის ქალა ოთხად გაუსქდებათ და ისინი კი თავხედობის სიამაყით ინუნებენ ჩემს დრამატულ გემოვნებასა და ნიჭს. თუმცა თავად არც გემოვნება აქვთ და არც ნიჭი.

ბოლოს სანდრომ ზაქარიას დაუნყო ჩურჩული, რაც მე აღარ მესმოდა, რადგანაც მოშორებით ვიჯექი მოსაუბრეთაგან.

ცოტა ხნის შემდეგ სანდრო წამოვიდა პირდაპირ ჩემსკენ, მომიახლოვდა და გამეცნო, ხელში ქონებოდა ჩემგან ნაკითხული მისივე ვოდევილი, გადაშალა და მითხრა: თქვენ ეს კუპლეტი მოგწონებიათ, გულითადად გთხოვთ გამაგონოთ ის ხმა, რომელზეც თქვენის აზრით უპრიანია დამღერება.

მე გამეცინა და ვუთხარი: სასიმღერო სმენა არ დამეყოლია და არც არასდროს მიმღერია, რის გამო თქვენს თხოვნას ვერ შევასრულებ მეტეი. [.....].

რალა თქმა უნდა, ასეთი მიზნით ჩვენ აღარ შევკრებილვართ, თუმცა ერთმანეთს იმ დღიდან მუდამ ვხვდებოდით, უმთავრესად „დროების“ რედაქციაში, სადაც სანდრო ჯერ ხშირად და შემდეგ ყოველდღე დადიოდა, მეტადრე მას შემდეგ, რაც მისი ნაწერების ბეჭდვა დაიწყო. ყველაზე ადრე ის მოდიოდა რედაქციაში და ყველაზე გვიან ის გადიოდა,



ილია ჭყონია
© (ლმ)

რადგანაც უფრო ხშირად, ის რედაქციაში სწერდა თავის ნაწარმოებებს. წერას არ უშლიდა მას არავითარი ხმაურობა.

რედაქტორი „დროების“, სერგეი მესხი იყო მისი მწერლობის ნათლია, ლალაცა და წამქეზებელიც. პირველად სანდროს ნაწერებთან დაიბეჭდა „დროების“ ნომრებში მისი ეთნოგრაფიული მიმოხილვა ხევისა, რაც მაშინვე გადაითარგმნა რუსულად რაფიელ ერისთავის მიერ და გა-

მოქვეყნდა „რუსეთის საიმპერატორო საგეოგრაფო საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ცნობებში“. რამდენიმე ხნის შემდეგ დაიწყო მისი ბელეტრისტულ ნაწარმოებთა ბეჭდვა და 1885 წლამდე მან დაწერა და დაბეჭდა ყველაფერი, რაც კი შექმნა მისმა ნიჭმა. [.....].

ერთხელ, „დროების“ „ივერიასთან“ შეერთებამდე, სერგეი საჩქაროდ უნდა წასულიყო ორი დღით სადღაც. რედაქციაში ჩემს მეტი აღარავინ იყო დატოვებული. ორივე ნომრის მასალა თავად გადასცა ასოთამწყობს, ხოლო მეორე დამიტოვა და მე მითხრა: თუ რამ დააკლდეს, საქრონიკო მასალა გადათარგმნე რუსული გაზეთებიდან და სტამბას ისე გადაეციო. მეც პირველი ნაწილი დაბარებულისა შევასრულე და უფროს ასოთამწყობს დავეკითხე, იკმარებდა თუ არა ის ნომრისათვის. ამწყობმა მხოლოდ დილის ათი საათისათვის გამცა პასუხი: ფელეტონის მასალა კიდევ მომანოდო.

ის-ის იყო შევუდექი საჭირო თადარიგს, რომ ჩემთან რედაქციაში მოვიდა სანდრო და იკითხა სერგეი.

მე დავაკმაყოფილე მისი ცნობისმოყვარეობა და დავეკითხე, თან ხომ არ ჰქონდა ახალი მოთხრობა რამ, ანუ მოთხრობის დასაწყისი, რომ სტამბაში გამეგზავნა ხვალინდელი ნომრისათვის.

ის შენუხდა და მომიგო: რატომ დროზე არ გამაგებინე, დიდი სიამოვნებით დავწერდი რამეს და მოგანოდებდიო. ვთხოვე, დაეწყო რამე და იქვე დაეწერა სამასიოდე საგაზეთო ბნკარი.

– განა მე ასეთ შემთხვევაში თხოვნა მჭირია, რომ გუნებზე ვიყო და თავი ხელად მქონდესო, მომიგო მან და დააპირა რედაქციიდან გასვლა.

უცებ გამიელა თავში აზრმა – შემეტყუებინა ის რედაქტორის კაბინეტში ჩამეკეტა იქ და არ გამომეშვა, სანამ რამეს არ დამინერდა გაზეთისათვის.

ასეც მოვიქეცი.

ორი საათის შემდეგ მან გადმომცა სწორედ მაშინ დაწერილი ის პატარა, ერთი საუკეთესო მისი ესკიზთაგანი, რომელსაც სახელად ჰქვია „ციცკა“.68)

ჩავთვალთ, რომ ის ორი საათი ყაზბეგი თავისი მწერლობის „დაბადების მონმობას“ ავსებდა, პირველ განაცხადს იმ უბადლო ნიჭისა, რომლითაც განგებამ, ბედის ყველა უკუღმართობის საზღაურად დააფილდოვა.

ავტორზე არანაკლებ ბედნიერი, ვგონებ, სერგეი მესხი იყო: „უნდა შეგვეწიო, სანდრო! – პირველად მომჩენის პათოსით ამხნევებდა იგი „დროების“ დებიუტანტს, – უნდა შეეწიო მამულს, საყვარელ ხალხს, ლიტერატურას, პრესას. შენ ბევრი ისეთი რამე იცი, ან დაწერილი გაქვს, როგორც „ციცკაა!“ დღეიდან ყველაფერი განზე უნდა გადასდო, ყოველივე პირადი დაივიწყო და წერო, წერო და მხოლოდ წერო!“

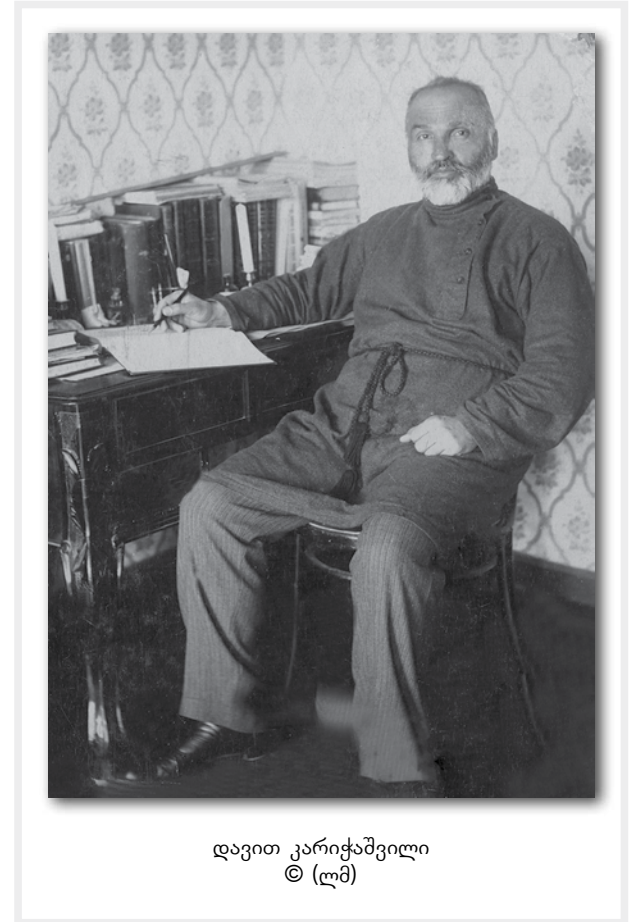
ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1880 წ. სექტემბრის 18

– პირველად ქვეყნდება ალ. ყაზბეგის მხატვრული ნაწარმოები, ეს არის მოთხრობა „ციცკა“ (გაზ. „დროება“, № 197).

ყაზბეგის გმირთა პროტოტიპების ძებნა და აღმოჩენა ხომ ცალკე სფეროა – ზოგჯერ დეტექტიურ რომანს მიმსგავსებული: მაგალითად, ვახტანგ კოტეტიშვილთან ამოიკითხავთ, რომ ციცკას პროტოტიპი ყოფილა სანდროს ბიძაშვილის – „ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა, რომლის შესახებ შექმნილია ხალხური ლექსი, და ამ ლექსში თითქმის იგივე სიუჟეტია, რაც ალ. ყაზბეგის მოთხრობაში“.

„ციცკა“ – ალექსანდრე ყაზბეგის „კავკასიური საგის“ ტრაგიკული უვერტიურა – **დავით კარიჭაშვილმა**, მწერლის ლიტერატურული დებიუტის გახსენებისას მის ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებს დაუწყებია: „ციცკაში“, ...რა თქმა უნდა, ფრიად მცირე სამზღვრებში, მოთავსებულია პლანი, ხასიათი, მიმართულება და ღირსება მის საუკეთესო ნაწერებისა. ამ ორის თხზულებითგან შეიძლება კაცს დაენახა რა ღირსების და მიმართულების მწერალიც უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე ყაზბეგი, მაგრამ ბევრმა, ან უკეთ ვთქვათ, ვერავინ დაინახა და ყაზბეგის შესახებ ისევ იმავე აზრისა იყვნენ, როგორც წინააღმდეგობა, ე. ი. წარმოედგინათ როგორც ერთი ფუქსავატი და ქარაფშუტა კაცი, რომელსაც არაფრის რიგიანის დაწერის შნო არა აქვს და არც არავითარი აზრი არ უტრიალებს თავში. მხოლოდ ს. მესხი თუ გრძნობდა, რომ ა. მოჩხუბარიძეს შეეძლო „დროებისათვის“ სამსახური გაენია თავის თანამშრომლობით და აკი ამიტომაც უყვავებდა და აქეზებდა საწერად. ამ ნაქეზებამ გაჭრა და ყაზბეგმა 1881 წლის იანვრის 18-ითგან (უნდა იყოს: „ივნისის 18-ითგან“ – ზ. ა.) „დროებაში“ იწყო ბეჭდვა დიდის მოთხრობისა, რომელსაც ჰქვია „ელგუჯა“. „ამ

მოთხრობის მკითხველნი აღტაცებაში მოვიდნენ. ასეთის მარჯვე კალმით, ასეთის მხატვრობით და ასეთის ოსტატობით ჯერ კიდევ არ დაწერილიყო მოთხრობა ქართულს ენაზე“.69)



დავით კარიჭაშვილი
© (ლმ)



„ელგუჯა“. 1920 წ. გამოცემა
© (ლმ)

ელგუჯას სახელი სამუდამოდ დაამახსოვრდათ გაზეთ „დროების“ იმ მკითხველთ, რომელნიც სუნთქვაშეკრულნი ადევნებდნენ თვალს მოხვეე რაინდის საბედისწერო თავგადასავალს და სულმოუთქმელად ელოდნენ გაზეთის მორიგი ნომრის გამოსვლას; ან მარტო ის ეპიზოდი რად ღირს, „დროების“ სტამბაში ასოთამწყობნი ელგუჯას სიკვდილს რომ ვერ შეეგუვნენ და ავტორი აიძულეს მოთხრობის გაგრძელება დაენერა.

ლიტერატორთა გამოხმაურებათაგან ყველაზე ყურადსაღები გრიგოლ ორბელიანის აღტაცებული მინაწერებია „დროების“ არშიებზე: „კარგია“; „ძალიან კარგია“; „მშვენიერება არის“; „დიდად მიამა“; „უფალო მოჩხუბარიძევე, გიხაროდეს, შენა ხარ პირველი მწერალი, ღრამატიკი საქართველოში, აკლია მხოლოდ ზოგიერთი მართლწერა შენს მშვენიერ ქართულს ენას. ნუ დაიზარებ, შეისწავ-

ლე ესეცა, რომელიც სრულიად არ არის ძნელი“; დაბოლოს: „ღმერთმა გაკურთხოს მოჩხუბარიძევე, იმ გულის დატკობისათვის, რომელიცა მომეცა ამ მოთხრობის ნაკითხვის ჟამს. ჯერ ქართულს ენაზედ მზგავსი არა დანერილა რა“.

სერგეი მესხი ავტორს გულში იკრავს – „ამასაც მოვესწარი, რომ გრიგოლ ორბელიანი „დროებას“ აქებს, „შენი ელგუჯასთვის“, მაღლობას გვიცხადებს! ასეთი აღტაცება ჯერ არ მსმენია!“. ეხლა გადმომცეს წერილი, ამონაწერებიც შემატყობინეს, რომლებიც კითხვისას არშიებზე წაუნერია“ (**დავით კარიჭაშვილი**). 70)

გიორგი განჩილაძე: „დელიკატური აქ არის არა გრ. ორბელიანის სიტყვების გახმაურების ფაქტი, არამედ ამ გახმაურების გამომწვევი მიზეზების საიდუმლოება. ამ საიდუმლოების მაგიური ძალა კი იმ ნიშნობრიობაში იყო დაფარული, რომელიც გრიგოლ ორბელიანის სიტყვებში იგრძნეს, დაინახეს ან სურდათ დაენახათ მაშინდელ საქართველოში. გრ. ორბელიანი იმპერიის ნიშნობრივი ფიგურა იყო. ამიტომ ყაზბეგით მის აღტაცებაში ხალხმა დაინახა შემოტრიალება არა ლიტერატურაში, არამედ საქართველოს პოლიტიკური სტრატეგიის კურსში. როდესაც ინფანტერიის გენერალი ისეთი მწერლის წინაშე იხრის ქედს, რომლის შემოქმედებაში ღიად არის გახსნილი კავკასიის ხალხების წინააღმდეგ მიმართული იმპერიული „დაყავი და იბატონე“-ს კურსი, რომელშიც წარმოჩენილია კავკასიის ხალხთა ერთობლივი ინტერესები და მენტალური ნათესაობა, ბუნებრივია, ასეთი მწერლით გრ. ორბელიანის აღტაცებაში ხალხმა დაინახა უფრო მეტი, ვიდრე მისი ლიტერატურული ნაწარმოების მიმართ კომპლიმენტია“. 71)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1881. დეკემბრის 1 – გაზ. „დროება“ (№ 251) ბეჭდავს მოთხრობა „ელგუჯას“ დასასრულს.

„ელგუჯას“ გამოქვეყნების შესახებ ავტორი აღნიშნავს: „ზოგი გაზეთში ადგილის სიმცირის გამო, ზოგიც სხვადასხვა ჩემგან დამოუკიდებელი მიზეზის გამო, ეს მოთხრობა ისე ვერ დაიბეჭდა, როგორც მომზადებული იყო. ამ ცოტა ხანში კი ცალკე წიგნად, უფრო ვრცლად და შესწორებული გამოვა“.

დავით კლდიაშვილმა აღწერა „ელგუჯას“ დაწერის ისტორია: „ელგუჯა“ თავდაპირველში თავდებოდა ეხლანდელი პირველი თავის ბოლოში [იგულისხმება „დროების“ პუბლიკაცია] ელგუჯას სიკვდილით. სტამბაში ასოთამწყობებმა განაცხადეს, რომ ფელეტონს არ ავანყობთ, თუ გმირი ვაჟკაცის ელგუჯას ამბავი არ განაგრძო სანდრომ. ამისთანა ვაჟკაცს არ მოვაკვლევინებთო. გაუგზავნეს რედაქციაში სანდროს დიომიდე კილაძე და ორი ასოთამწყობი, სთხოვეს, რომ ელგუჯა არ მოეკლა და მისი ამბავი გაეგრძელებინა.

– ელგუჯას ასე ადრე არ მოგაკვლევინებთო! მითხრესო, – გადმომცა სანდრომ. – თან მეტის-მეტად მიამა ასეთი მომართვაო, – სთქვა სანდრომ, თან კი გასაჭირში მაგდებდაო. ცოტა ყოყმანის შემდეგ, რაკი არ მეშვებოდნენ, იქვე გადავაკეთე ფელეტონის ბოლო და ქვეშ მივანერე „გაგრძელება იქნება“. მძიმედ დაჭრილი ელგუჯა ნაიყვანეს მოსარჩენად ვითომც გადაღმა სოფელში. რამდენიმე დღის შემდეგ მოთხრობის გაგრძელებაც მზად მქონდა და სტამბის ასოთამწყობებმა დამანერინეს დიდი მოთხრობა. სიამოვნებით, სიცილით მითხრა ეს სანდრომ“. 72)

ვახტანგ კოტეტიშვილი გვაცნობს ძალიან საინტერესო ვერსიას, რომლის მიხედვითაც ყაზბეგისეული ელგუჯას პროტოტიპი ლეგენდარული სვიმონ ყაზბეგი იყო.

ელგუჯას პროტოტიპი – სვიმონ ყაზბეგი: „ამ სვიმონ ყაზბეგის შესახებ არსებობს შემდეგი ლეგენდა: ერეკლე მეფის დროს, სპარსეთიდან საქართველოში ჩამოსულა განთქმული ფალავანი, რომელმაც გალახა ყველა ჩვენი მოჭიდავე, რომელ კუთხიდანაც კი მოვიდა. ამ გარემოებას დიდად დაუფიქრებია ერეკლე მეფე. ეძებენ ისეთ ფალავანს, რომ სპარსელი გალახოს, თორემ სახელმწიფო ვარდება სირცხვილში. სწორედ ამ დროს ხევიდან ტფილისში მოდის სათხოვნელად ახალგაზრდა სვიმონ ყაზბეგი, რაღაც 18 წლისა, მოხუცი მოხვეის თანხლებით. ეს სვიმონი უზარმაზარი ვაჟკაცი ყოფილა და ისეთი დიდი ხმა ჰქონია, რომ სტეფანწმინდიდან მეორე სოფელში ადიოდა იმისი ხმაო. ეს სვიმონი შესულა ერეკლესთან თავის საქმის გამო, ერეკლეს თვალში მოსვლია ვაჟკაცი და უთქვამს: ჯერ ნურასა მთხოვ, რადგან სათხოვარი მე მაქვსო, უთქვამს სპარსელი მოჭიდავის ამბავი და უთხოვინა, დაეჭიდო. სვიმონ ყაზბეგს შორს დაუჭერია: მოხვეე გახლავარ, ჭიდაობისა არა ვიცი-რა, და ხმაღში კი დიდის სიამოვნებითაო. მაგრამ ხმალი კი არ იყო საჭირო, არამედ ჭიდაობა. ბოლოს სვიმონს მოუხსენებია, ვიფიქრებო და მოგახსენებთო. სახლში დაბრუნებულს უამბუნია ყველაფერი მოხუც მოხვეისათვის. მოხუცს უფიქრია და უთქვამს, ჯერ წავიდეთ, ის სპარსელი ვნახოთ და გადავწყვიტოთო. წასულან დიდუბეში, სადაც ჭიდაობა იმართებოდა. ყველას ყურადღება მიუქცევია სვიმონისათვის, რადგან იმოდენა ხალხში მხრებ-ზევით მაღალი იყო. სვიმონი შეუმჩნევია სპარსელსაც. იქიდან გამობრუნებულებს ჰქონიათ ბჭობა, და სვიმონს

უთქვამს: დავეჭიდები კი, მაგრამ თუ გამლახა, თავს აღარ ვიცოცხლებო. მოხუციც დასთანხმებია, რომ გალახულ კაცს აღარ ეცოცხლებიო და ასეთ დასკვნამდე მისულან: სვიმონი იწვევს საჭიდაოდ სპარსელს, მხოლოდ დიდუბის მოედანზე კი არა, ავლაბრის ხიდზე და პირობით, რომ გალახული გადაგდებულ უნდა იქმნეს მტკვარშიო. ეს პირობა უცნობებიათ ერეკლესთვისაც, სპარსელისთვისაც და ჯარისთვისაც. სპარსელი დათანხმებულა. მეორე დღეს კი მომსკდარა აუარებელი ხალხი, ზურნა, განგამი... სვიმონი საჭიდაოდ მზად არის... სპარსელი არ ჩნდება. აფრენენ კაცებს და ამბავი მოაქვთ: წუხელ გაიპარა სპარსეთშიო. ერეკლესაც ეს უნდოდა, და გახარებულმა, სვიმონ ყაზბეგი დიდად დაასაჩუქრა. ასე იხსნა სვიმონ ყაზბეგმა სირცხვილისგანაო“.

73) მეორე ვერსიის თანახმად, „ელგუჯა... ყოფილა ცნობილი მეცხვარე, რომელსაც დიდი გმირობა გამოუჩენია, როგორც თავისუფლებისათვის მებრძოლს. მისი სახელი დღესაც ცოცხალია ხევში, და ჩონგურზე დღესაც დამღერიან:

„ელგუჯამ ცხვარი აჰყარა,
მწყემსებს გაუყო ზიარი,
ადგა და გამოემართა,

ეგ მადლიანი, ღვთიანი“-ო. და სხვ.“

74) 1884 წელს „ელგუჯა“ ცალკე წიგნად გამოვიდა. უკვე დაბეჭდილი წიგნი ცენზურამ აკრძალა, ხოლო მთელი ტირაჟი გაანადგურა. ერთადერთი ეგზემპლარი გადარჩა, ისიც შემთხვევით.

სვიმონ ჩოფიკაშვილის პროტოტიპი: „იმის მიუხედავად, რომ გაბრიელ ყაზბეგი რუსეთის სამსახურში მოქმედი რეალური პიროვნება იყო, ხოლო სვიმონ ჩოფიკაშვილი მწერლის მიერ შექმნილ პერსონაჟად ფიგურირებს, ქართულ სალიტერატურო კრიტი-

კაში გაჩნდა ამ ორი პიროვნების იდენტიფიკაციის მცდარი ვერსია. ამ შეხედულების ავტორად გვევლინება ცნობილი კრიტიკოსი და მწერალი გიორგი ნატროშვილი, რომლის კატეგორიული მტკიცებით, „გაბრიელი არის პროტოტიპი „ელგუჯას“ ერთ-ერთი მთავარი გმირისა. ამ მოთხრობის პერსონაჟი სვიმონ ჩოფიკაშვილი, რომლის მისწრაფებებს მწერალი იზიარებს, იგივე გაბრიელ ყაზბეგია“. გ. ნატროშვილი შემდეგ აგრძელებს: „საქართველოს რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლამდე, სვიმონ ჩოფიკაშვილი იყო მიღებული კაცთაგანი მეფესთან. ამას ებარა მთის ხალხი და მთის სიმაგრეები, რომელსაც კავკასიის კარს უწოდებდნენ – დარიალა.“ [.....] გაბრიელი ასევე ერთგულ მსახურად დაუდგა რუსეთის ხელისუფლებას და 1804 წლის აჯანყებაში მონაწილე მთიელებს დაუნდობელი ბრძოლით დაუპირისპირდა. განა შესაძლებელია იმის წარმოდგენა, რომ ცარიზმის პოლიტიკის მამხილებელ ალ. ყაზბეგს თავისი პაპის ამგვარი ქმედება მოსწონებოდა და მისი პორტრეტი სვიმონ ჩოფიკაშვილის ტიპში განესახიერებინა?“

(**ვალერიან ითონიშვილი**). 75) „ხევის საგამი“ რომანტიკულ სულსაც და რეალისტურ სურათებსაც დრამატიზმის ფესვი ჰქვეყნავს, და მოისმის დროდადრო ტრაგიზმის სუნთქვა და ეს არა მხოლოდ იმიტომ, რომ აქ ბევრია მკვლევლობა და სისხლი, ბევრია ტანჯვა და წამება და, ორიოდ გამოწკლისის გარდა, თითქმის ყველა მთავარი გმირი იღუპება. მთავარი მაინც ისაა, რომ ხელიდან გეცლება ის ძვირფასი და საწუკვარი, რაც ისედაც ნაშთია გარდასული დიდებისა, ამ ნაშთს შეფარებია თვითმყოფადობის ნიშნები და იმასაც არ განებებენ, ვერა და ვერ შეგიკრავს დარიალის კარი და მოდის და მოედინება წამლეკავი ნაკადი“

(**როსტომ ჩხეიძე**). 76)

გიორგი ნათაძე იხსენებდა, როგორ დაეძებდნენ იმდროინდელი სემინარიელები ცენზურის მიერ აკრძალულ „ელგუჯას“: „ჩვენ გვენატრებოდა ამ წიგნის ხელში ჩაგდება, მაგრამ ვინ გვალისრებდა მის წაკითხვას? ერთი ჩვენი ამხანაგის ძმა მსახურობდა ქართულ დაწესებულებაში. იმის ოჯახში ეცნობოდა ჩვენი ამხანაგი ქართველ ინტელიგენციას. მოხერხებული ბიჭი იყო და როგორღაც კვალი მიაგნო „ელგუჯაზე“. სიხარულით შეგვატყობინა: – „აბა, ბიჭებო, ვიშოვე წასაკითხად, მისი პატრონი ხუთ მანეთს თხოულობს წაკითხვაში, ჩქარა ფული, თორემ წიგნი ხელიდან წაგვივა.“ საჩქაროდ შევკრიბეთ საჭირო თანხა. ვაფრინეთ ამხანაგი ნატურისტვალის მოსატანად, მოუთმენლად ველოდით მის დაბრუნებას და სანატრელ წიგნს. ამხანაგი ჩქარა დაბრუნდა და პალტოს შიგნითა ჯიბიდან დიდის სიფრთხილით დაგვანახა ლურჯ, სქელ ქალაღდისყდიანი წიგნი, რომელზედაც მოზრდილი ასოებით ეწერა „ელგუჯა“... მივაშურეთ მთანმინდას. გაზაფხული იყო. მთის კალთაზე, მოფარებულ ადგილას მოვიყარეთ თავი და წავიკითხეთ. ერთი კითხულობდა, სხვები ყურს უგდებდნენ. ვკითხულობდით გატაცებით. წიგნის შინაარსი ძლიერ ნაპერწკლად მოხვდა ჩვენს ახალგაზრდა გულს და შიგ უცნაური ძლიერი ჭიაკოკონა გააჩინა. ასეთი რამ ძლიერი ჩვენ ჯერ არ განგვეცადა.“ 77)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1881, აპრილის 1 – გაზ. „დროება“ (№ 69) ბეჭდავს ა. მოჩხუბარიძის წერილს – „ლექციები ქართულს ენაზე“, რომელიც მიმართულია აკ. წერეთლის „ვეფხისტყაოსანზე“ წაკითხული ლექციების წინააღმდეგ.

1881, აპრილის 2 – აკ. წერეთელი გაზ. „დროებაში“ (№ 70) აქვეყნებს საპასუხო წერილს ალ. ყაზბეგის წინა დღით გამოქვეყნებულ წერილზე – „პატრონო რედაქტორო!“ აკაკი აღნიშნავს: „...თუ ჩემი შენიშ-

ვნები „ვეფხისტყაოსნის“ გმირების შესახებ ოდესმე დაიბეჭდა, მაშინ, რასაკვირველია მკითხველები თავისთავად დაინახავენ, რომ „დროების“ № 69-ში დაბეჭდილი ბ-ნი მოჩხუბარიძის სტატია ჩემი ლექციების შესახებ, თავიდან ბოლომდე ცილისწამება არის“.

1881, აპრილის 5 – გაზ. „დროება“ (№ 73) „ახალ ამბებში“ საზოგადოებას აუწყებს, რომ ალ. ყაზბეგისაგან მიიღო წერილი აკ. წერეთლის საპასუხოდ (წერილი არ დაბეჭდილა).

1881, დეკემბრის 22 – გაზეთი „დროება“ ბეჭდავს იონა მეუნარგიას [„ლელოს“ ფსევდონიმით] „ელგუჯას“ გარჩევას, სათაურით – „საუბარი“.

იონა მეუნარგიას კეთილგანწყობაში ფრიად დაეჭვებული ყაზბეგის პასუხში ამ რეცენზიაზე ეწერა: „მე დიდ მნიშვნელობას არ ვაძლევ ამ სიტყვებს და არც დიდ ღირსებად მიმაჩნია მათი გაგონება, რადგანაც არც საკვირველ და არც თავმოსანონებელ ღირსებად ჩათვლება ბ. მეუნარგია, რომ თქვენისთანა მწერალთ შორის, უანგაროს და გულით მოყვარე ქართველს, ქართულ ლიტერატურაში ახალი რამ ომიროსის ნანარმოებად ეჩვენოს“. 78)



იონა მეუნარგია
© (ლმ)

„არსენა“: 1881 წლის დამლევეს, ალექსანდრე ყაზბეგი სულ ორი კვირის განმავლობაში დაწერს სამმოქმედებიან დრამას „არსენა“ („ყაჩაღი არსენა“), რომელსაც საეტაპო მნიშვნელობა ექნება მისი, როგორც დრამატურგის, კარიერისათვის.

1882 წლის 1 იანვარს „ყაჩალი არსენა“ საბენეფისოდ წარმოადგინეს, იმავდროულად „ივერიაში“ ქვეყნდება; „დროება“ იუნყება, რომ – „საზოგადოებამ მობენეფისე დაასაჩუქრა მრავალის ტაშით და ძვირფასი ნივთებით.“ პიესამ თბილისელი თეატრალეზის ყურადღება მიიპყრო და მალევე თვით ივანე მაჩაბელი გამოეხმაურა რეცენზიით „ივერიის“ 1882 წლის პირველ ნომერში.

კვლავ „დროება“: „ჩვენ არ შეგვიძლიან მადლობა არ განვუცხადოთ ამ ახალ მწერალს, როგორც „ელგუჯასათვის“, ისე დრამა „არსენასთვის“. მოჩხუბარიძემ დაამტკიცა ამ თავის თხზულებებით, რომ ის კარგად იცნობს კაცის გულს და შეუსწავლია იმისი მოძრაობა“. აქვე ეწერა, რომ პიესა „ერთს უპირველეს ადგილს დაიჭერს ჩვენს რეპერტუარში“.

სტეფანე ჭრელაშვილმა, ყაზბეგის ერთგულმა გულშემატკივარმა, თავის რეცენზიაში („იმედი“, №1) „არსენა“ დავით ერისთავის „სამშობლოს“ შეადარა და ამ გაბედული პარალელით საკუთარი თავის რწმენა შემატა ნირნამხდარ ავტორს. სხვათა შორის, უნდა ითქვას, ყაზბეგის ამ პიესას მართლაც ხანგრძლივი და საკმაოდ წარმატებული სცენური სიცოცხლე ჰქონდა.

მაგრამ, აი – ქუთაისიდან გაზეთ „შრომის“ კორესპონდენტი იუნყებოდა: „არსენაზედ“ უსუსტესი პიესა არ არის ჩვენს რეპერტუარში“.

უნდა ითქვას, რომ ეს ქუთაისში გამომავალი გაზეთი იქცა მთავარ ტრიბუნად ილია ხონელისა და დავით კეზელისათვის ალექსანდრე ყაზბეგის ლიტერატურულ თუ თეატრალურ საქმიანობაზე საქილიკოდ. ამ დუეტს ავქსენტი ცაგარელიც „ნაეშველა“: ქართული ბომონდის ნებიერი „ასიკო“, „ხანუმას“ ავტორი, ასე ცუდად რომ დაგვამახსოვრა თავი სოსიკო მელიქიშვილის მოგონებიდან –

არსაქებ ლექსებს რომ უქებდა მიამიტ სანდროს ოქროს ჩუქურთმიანი ხანჯლის „დასაცანცლავად“...

„მტრების ბანაკი“: „მაშინდელი ცნობილი ლიტერატორები: დავით კეზელი („ზოილი“, „სოსლანი“), ილია ბახტაძე („ხონელი“), ვალერიან გუნია („ვალიკო – ია“), იონა მეუნარგია („ლელო“), და სხვები ერთპირად ყაზბეგის წინააღმდეგ იყვნენ განწყობილნი“ (ი. გრიშაშვილი). 79)



დავით კეზელი
© (ლმ)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1882 იანვრის 5 – გაზ. „დროება“ (№ 2) აქვეყნებს ლელოს [იონა მეუნარგიას] ვრცელ ფელეტონს სათაურით „თეატრალური ქრონიკა“, რომელიც იწყება მოჩხუბარიძის მოხსენიებით: „მას აქეთ, რაც ბატ. მოჩხუბარიძემ „დროების“ თეატრალურ რეცენზენტებს („დროებაშივე“) ენის წაგრძელება გვითხრა“, ჩვენ პირველათაა, რომ თეატრალურ ქრონიკას ხელს ვკიდებთ. იმ ხანათ ისე მოხთა, რომ სიტყვა ჩამოგვართვა ბატ. ემბემ, რომელიც თეატრალურ საქმეში ძლიერ განვითარებულია და ჩვენ ენა დავიმოკლეთ“.

ავტორის რეაქცია: „რამდენად მიიღო საზოგადოებამ ეს პიესა [„არსენა“] რა ღირსება და გავლენა იქონია, ეგ თვითონ წარმოდგენაზე დამსწრე საზოგადოებამ იცის და მე არც მინდა, იმაზე ლაპარაკი, მაგრამ რომ სრულის სიჩუმით გვერდი ავუქციოთ იმ ვითომდა კრიტიკოს რეცენზენტებს... არ შემიძლიან... იმისათვის, რომ დაგანახოთ რამდენათ სხვადასხვა რიგათ ესმისთ და ხედავენ ერთსა და იგივეს?“.

1882, იანვრის 6 – გაზ. „დროება“ (№ 3) ლელოს (იონა მეუნარგიას) საპასუხოდ აქვეყნებს ა. მოჩხუბარიძის „წერილს რედაქტორთან“, რომელშიც აღნიშნავს: „ამ ბ. ლელოს წერილმა მე იქამდინ მასიამოვნა და იმედი მომცა შემდეგისათვისაც, რომ მე ეხლაც არ დავიზარებ კიდევ რამდენიმე რჩევა მივცე... ეს რჩევა გახლავს შემდეგი: თქვენი რეცენზიები არ ვარგა და გირჩევთ ისევ გონიერად ენა დაიმოკლოთ“.

„წრეში მომწყვედი მგელი“: ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიის ერთი ყველაზე გულისშემალონებელი სფერო მისი განუწყვეტელი ბატალიებია ჟურნალისტებთან, პუბლიცისტებთან, კრიტიკოსებთან: „ბატონი ხონელ-ბნელოები, ილო-ტი-

ლოები... ვანო მჭედლიშვილი, დავით კეზელი... და სხვანი.“ ამ ჩამონათვალში (და ეს მართლაც დამაფიქრებელია!), დავით კეზელი (სოსლანი) და ილია ხონელი (ბახტაძე) „დროების“ რედაქციაში ალექსანდრე ყაზბეგის გვერდიგვერდ მუშაობდნენ (ეს სოსიკო მელიქიშვილის მოგონებებიდან ვიცით). აი, როგორ მოახერხა „მოჩხუბარიძემ“ თანამშრომლები მოსისხლე მტრებად გადაექცია – ეს ცალკე კვლევის საგანია. და, არცთუ უინტერესო...

საფიქრებელია, რომ „სიტყვიერ დუელებში“, რომლებიც კოლეგათა ნებისმიერ წრეში იმართება ხოლმე, მისთვის უცხო სოციუმში მოხვედრილ, გულფიცხ, სიდინჯეს და ფსიქოლოგიურ ტაქტიკას მოკლებულ ყაზბეგს, ზღვარსგადაცდენილი სიცხარე შეჰქონდა პოლემიკაში და ესოდენ მხსნელი იუმორით ვერ ანეიტრალებდა გარდაუვალ კონფლიქტს... ამ ლოგიკით, ისიც უნდა ვივარაუდოთ, რომ ვერბალური შეხლა-შემოხლა გასცდა ლიტერატურისა თუ თეატრის პრობლემათა ფარგლებს და მოკამათებებს შორის პიროვნული (შესაძლოა, უპატიებელი) წყენის კედელი აღმართა. ახლა უკვე ყოველი მომდევო პოლემიკა აათმაგებდა მოკამათეთა ურთიერთსიძულვილს და გამორიცხავდა ნებისმიერ კომპრომისს.

სხვანაირად, უბრალოდ ვერ ავხსნით ჩვეულებრივ სიტუაციებში სრულიად პოზიტიურ ადამიანთა მიერ კოლეგის ისეთ „კონსოლიდირებულ“ დევნას, როცა ყაზბეგი სულ უფრო და უფრო ემსგავსებოდა მონადირეთა წრეში მომწყვედი, განწირულ მგელს.

რას ფიქრობს ეს ალყაშემორტყმული „მგელი“: „საკვირველ ბედზედა ვარ გაჩენილი, ღმერთმან იცოდეს!.. არ ვიცი, რა ვარსკვლავი მიშუქებდა ამ დღეს, რომელი იმ ღმერთთაგანი თანაგრძნობის და რომელი უთანაგრძნობის სხივთა ჰყენდა ჩემს მომავალს... უეჭველად უნდა აღიჭურვონ ჩემს

წინააღმდეგ სხვა და სხვა ხარისხის და ღირსების გმირნი, ჩემზედ უნდა სცადონ თავიანთი ჭკუა-მავილობის მჭრელობა, თავიანთი ხუმარ-მასხარობის ფხიანობა და ყველა... სცდილობს, უეჭველად თავის მოვალეობად ჰხდის... ცოცხალი მიწაში ჩამფლას, თუნდაც თავისი მოქმედების მიზეზად საბუთიც არა ჰქონდეს!...“ 80)

„მამის მკვლელის“ გამოქვეყნება „დროებაში“ 1882 წლის იანვრიდან იწყება (კვლავ გრიგოლ ორბელიანი წაანერს საგაზეთო გვერდის არშიაზე – ქართველი ჰომეროსიაო!). იმავე წელს „დროებაში“ ერთიმეორის მიყოლებით ქვეყნდება „ფათი“, „ელბერდ“, „ჩინოვნიკი ელურიძე“, ხოლო ჟურნალ „ივერიას“ მეათე ნომერში კი – „ელისო“, რომლის განწყობა და გარემოც ასე ეხმიანებოდა ყაზბეგის „კავკასიური საგის“ მეორე შედევრს – „ელბერდს“.

სწორედ ამ პუბლიკაციების შეფასება იტვირთა „ევროპას ნაზიარებმა“ იონა მეუნარგიამ, რომელსაც ევროპეიზმის ადეპტად მიაჩნდა თავი და თუმცა „ელგუჯას“ პუბლიკაციას, პრინციპში, პოზიტიური რეცენზიით გამოეხმაურა, ერთი წლის შემდეგ (თითქოს იმ პირველი აღტაცების გატრიზავება უნდაო), გამოაქვეყნა უსიამოვნო მენტორული ტონით დანერილი სტატია ყაზბეგის ბოლოდროინდელი შემოქმედების შესახებ („ალექსანდრე ყაზბეგი“, „ივერია“, 1883 №1).

გიორგი გაჩეჩილაძე. ყაზბეგი და კობა-სტალინი: მე-19 საუკუნის რუსულ ლიტერატურაში შეიძლება მივაკვლიოთ იმ ადამიანთა ფსიქოტიპების და ქცევის მოდელების წინასწარმეტყველებას, რომელთაც მე-20 საუკუნის ისტორიაში დიდი როლი შეასრულეს. ამ ფონზე საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ სტალინის ფიგურის ერთ-ერთი პირველი კონტურული მონახაზი ყაზბეგის „მამის მკვლელში“ გამოიკვეთა. ყაზბეგის „მამის მკვლელი“ განეკუთვნება არა „მამის

მკვლელის“ მითის პირდაპირ, არამედ რიკომეტულად წარმოსახვის ნიმუშთა კატეგორიას. ყაზბეგის „მამის მკვლელს“ სიუჟეტურად „მამის მკვლელის“ მითთან არაფერი აკავშირებს, გარდა მამისმკვლელობის თავზარდამცემობით გამოწვეული ფსიქოლოგიური ეფექტისა. „მამის მკვლელში“ ყაზბეგის ინტერესის საგანი არის არა შვილის მიერ მამის მოკვლით გამოწვეული დრამა (რომანში ასეთი რამ არ ხდება), ან მამის მიერ შვილის მოკვლით გამოწვეული ფსიქოდრამა (როგორც ეს არის „ხევისბერ გოჩაში“), არამედ დრამა, რომელსაც ინვესს საზოგადოების მხრივ შვილისადმი (თანაც ქალიშვილისადმი) მამის მკვლელობის უსამართლოდ წაყენებული ბრალდება.

ყაზბეგი გვეუბნება, რომ კულტურის ფასეულობანი არ არის საკმარისი გარანტია იმისთვის, რომ ადამიანი ყოველთვის დაცული იყოს საზოგადოების მხრივ ამგვარი უსამართლო ბრალდების წაყენებისგან. მეტიც, „სამართლებრივი ნიჰილიზმის“ პირობებში ყოველთვის არსებობს რეალური მუქარები, რომ არასამართლებრივი საზოგადოების ხელში კულტურის ფასეულობანი უსამართლო დასჯისა და აგრესიის ბარბაროსულ ინსტრუმენტად იქცეს.

„მამის მკვლელი“ ამერიკული ვესტერნის ტიპის მოთხრობაა, სადაც შესანიშნავი ხუთეულია: კობა, იაგო, მთიული, ელბერდი და ჩეჩენი ფარჩო. ხევის დიანბეგი და კობას და იაგოს მტერი გირგოლა აბრაგების განადგურების გეგმას შეიმუშავებენ და ჯარი ალყას შემოარტყამს სასტუმროს, რომელშიც ისინი არიან გაჩერებული. ჯარის უფროსმა ალყაშემორტყმულებს დანებებისკენ მოუწოდა. სასტუმროდან პასუხად ხუთი თოფი გავარდა და ხუთი ჯარისკაცი ნაიქცა. ალყაშემორტყმულების სახლს ცეცხლი წაუკიდეს. ცეცხლის კვამლზე ხუთი აბრაგი ფანჯრიდან გადმოეშვა, მათ ჯარი გააპეს და ის იყო სამშვიდობოს უნდა გასულიყვნენ, რომ

თავდამსხმელები გონს მოეგნენ და ერთიანად შემოეხვივნენ მათ. „რამდენიმე წუთს ხალხი გაიშალა და იქ მყოფების თვალს წარმოუდგა სხვა დახოცილებს შორის იაგო თავისი სამი ამხანაგით, რომელნიც გულაღმა ეყარნენ და შესაზარს სურათს წარმოადგენდნენ. არა სჩანდა მათ შორის მარტო კობა, რომელიც ამ არეულობაში რაღაც მანქანებით გასხლტომოდა, გამჯდარიყო პირველ ცხენზედ და სუბუქად დაჭრილი, შეჭფარებოდა ფუთხუზის ტყეს“. ამას მოსდევს „მამის მკვლელის“ წარწერით წუნუს სიკვდილით დასჯის სცენა. ამ ამბიდან მეორე თუ მესამე დღეს გამარჯვებული დიანბეგი და გირგოლა ხევში ეტლით ბრუნდებიან. გირგოლა შემფოთებულია კობას გადარჩენის ფაქტით. დიანბეგი ოფიცრის წოდებას ულოცავს გირგოლას. ამ დროს „ტყიდან გავარდა თოფი, გახვრიტა დიანბეგი, რომელიც გადმოვარდა ტროიკიდან და გვერდში დასჭრა გირგოლა, რომელმაც გაიგონა ხმა: – მე ვარ კობა! ორნივე მე განაცვალებთ იაგოს!

ამ სიტყვებით ის გაქრა, როგორც მოჩვენება, რომ თავის დღეში აღარ გამოჩენილიყო“.

ამრიგად, ყაზბეგის „მამის მკვლელს“ წერტილი ესმება სწორედ იმ ადგილას, საიდანაც იკვრება ახალი რომანის კვანძი. დაიხოცნენ რომანის პერსონაჟები, მაგრამ გადარჩა მთელი რომანის გენერატორივით მამოძრავებელი კობა. მაგრამ რაკი ბუნებაში არაფერი იკარგება უკვალოდ, არ შეიძლება უკვალოდ გაქრეს კობაც. ყაზბეგმა „მამის მკვლელი“ დაასრულა, როგორც რომანის დაუწერელი მეორე ნაწილის დასაწყისი.

მაგრამ რომანის დაუწერელი მეორე ნაწილი ყაზბეგის სიკვდილის შემდეგ, ისტორიამ დაწერა და დაასრულა.

1932 წელს ბერლინში გამოქვეყნდა სტალინის სემინარიელი მეგობრის, იოსებ ირემაშვილის წიგნი

„სტალინი და საქართველოს ტრაგედია“, სადაც წერდა: „სოსოს იდეალი და ოცნების საგანი იყო გამხდარიყო მეორე კობა, მებრძოლი და გმირი, სახელგანთქმული, როგორც იყო ეს უკანასკნელი. კობა მასში უნდა აღმდგარიყო. ამ მომენტიდან სოსომ დაირქვა კობა და გვაიძულებდა მხოლოდ ამ სახელით მიგვემართა მისთვის“. 81)

„ელისო“. გავა წლები და ბოსლეველისა თუ იონა მეუნარგიასაგან განსხვავებით (ირონიულად რომ წერდა ყაზბეგზე: „მისი ნაწერების ტერიტორია ლარსით იწყება და დუშეთში მთავრდება“-ო), კიტა აბაშიძე „ელისოს“ ყაზბეგის საუკეთესო ნაწარმოებად ჩათვლის და დაწერს, რომ მოხვევე ვაჟიას და ჩეჩენი ელისოს სიყვარული „ეჩვენება მთელი კავკასიის ხალხის შეერთების სიმბოლოდ“.

ეს კავკასიური ერთიანობა ხომ საერთოდ იდეაფიქსი იყო ალექსანდრე ყაზბეგის, მხოლოდღა მის „კავკასიურ საგაში“ განხორციელებული... მარტო ის რად ღირს, სახელი „ელბერდ“ როგორ გასდევს მთელ მის ცხოვრებას: „ჩეკიენტ სიმონასადმი“ მიწერილი გულდათუთქული წერილი გავისხენოთ...

გიორგი გაჩეჩილაძე. „ელბერდ“ – „ჯალათი და მსხვერპლი“: „კითხვაზე, თუ რა არის ყაზბეგის შემოქმედების მთავარი პრობლემა, არსებობს ერთადერთი პასუხი: ძალადობის ეგზისტენციალური პრობლემა. ლაპარაკია ჯალათისა და მსხვერპლის, როგორც გამარჯვებულისა და დამარცხებულის, იმ ფსიქოდრამის შესახებ, რომელიც ორივეს ერთმანეთის მიქვლება აქცევს. ჯალათი და მსხვერპლი ერთობლივი წყვილია. ცალკე არც ჯალათი არსებობს და არც – მსხვერპლი. საფუძველი, რაც მათ აერთიანებს – ძალადობაა.

მოთხრობა „ელბერდი“ მწერლის ახლობლის ტრაგიკულ ბედზეა დაწერილი. ტრაგედია სახელმწიფოებრივ დონეზე აყვანილმა ცილისწამებამ და

უსამართლობამ გამოიწვია. ყაზბეგის ახლობელი ჩეჩენი ელბერდი საჯაროდ ჩამოახრჩვეს. ყაზბეგმა მშვენივრად იცოდა, რომ ჩამოხრჩობილ ელბერდს ვეღარ გააცოცხლებდა, მაგრამ ისიც იცოდა, რომ ხალხი დასახელმწიფო, რომელსაც თავისი მოქალაქის უფლების მიმართ პატივისცემის გრძნობა არ აქვს, თავად არის განკითხვის ღირსი. სახელმწიფოში, სადაც ადამიანს უსამართლოდ აყოფინებენ ყულფში თავს, ხმის ამოუღებლობა განა არ ნიშნავს არა მხოლოდ უსამართლობასთან კაპიტულაციას, არამედ მასთან ფარულ წილნაყარობასაც? ყაზბეგმა ასეთ მდგომარეობასთან შერიგება ვერ შეძლო. მან მიიღო გამოწვევა და სიცოცხლის რისკის ფასად, სახეში ესროლა ხელთათმანი მთელ იმპერიულ რეჟიმს. ეს მოხდა 1882 წელს. გაივლის კიდევ 16 წელი და 1898 წელს საფრანგეთის არმიის ებრაელი ოფიცრის, დრეიფუსის, მიმართ ფრანგული მართლმსაჯულების მიერ ჯაშუშობაში უსაფუძვლოდ წაყენებული ბრალდებების გამო ემილ ზოლა ღია წერილით მიმართავს საფრანგეთის პრეზიდენტს: „მე ბრალს ვდებ!“ ამ წერილის გამო საფრანგეთის სასამართლომ 1989 წლის 23 თებერვალს საპყრობილეში ჩასმა მიუსაჯა ემილ ზოლას. მაგრამ ემილ ზოლას ზურგს უმაგრებდა ფრანგული და დასავლური დემოკრატიის ინდივიდუალურ დონეზე გამოსატყული ტრადიციები. ვინ უმაგრებდა მხარს და ვისი მხარდაჭერის იმედი უნდა ჰქონოდა იმპერიის პირისპირ მარტო დარჩენილ ა. ყაზბეგს?

ღიად არავინ!

ცენზურის შიშით გამოწვეული მიზეზები, რის გამოც კრიტიკა დუმილით შეხვდა „ელბერდს“, გასაკვირი არ არის. საკვირველი იმ თემებზე ხმის ამოღებაა, რომლებიც ყაზბეგმა გაბედა და ის რისკი, რომელზეც ამ მოთხრობის დაბეჭდვით „დროების“ რედაქცია წავიდა.

ამ პატარა მოთხრობაში გამოსატყულია ყაზბეგის შემოქმედების მთავარი პრობლემა: ძალადობა კაცობრიული ყოფიერების უღრმეს შრეებში – დანყებული „დაბადების ტრავმიდან“, დამთავრებული სოციალური ძალადობის ფორმებით. ყოფიერების ამ თავისებურებისთვის თვალის გასწორებას ბედნიერების მაძიებელი ყაზბეგის გმირები მიჰყავს ბიბლიური ფორმულის – „ადამიანი ტანჯვისთვის არის გაჩენილი“ – თავიდან აღმოჩენამდე.

არის რალაც სიმბოლური იმაში, რომ რა სიმძაფრითაც ყაზბეგმა ძალადობის ფენომენი განსჯის საგნად აქცია, იმ სიმძაფრით აქციეს პოლიტიკურმა რეჟიმებმა მისი შემოქმედება ძალადობის ობიექტად. უწინარეს ყოვლისა, ეს ეხება ყაზბეგის შემოქმედების ეთნიკური ინტერესების ჩარჩოებამდე დავიწროების ცდებს. ეს იყო კაცობრიული კულტურის საერთო კონტექსტიდან ყაზბეგის მონყვეტის დივერსია. ყაზბეგის როგორც ქართველ, ისე რუს მკვლევარებს მხედველობიდან გამორჩათ ფაქტი, რომ იმპერიული რეჟიმის კრიტიკის საქმეში ყაზბეგი თუ ვინმესგან არის დავალებული, ქართული მწერლობის შემდეგ, პირველ რიგში, დოსტოევსკისა და ტოლსტოისგან. პირველთან მას აახლოვებს იმპერიის რეჟიმში ჩამოყალიბებული რუსი ხალხის „იატაკქვეშური“ ფსიქოლოგიის მიმართ ინტერესი, მეორესთან – რუსეთის „სხვისი თვალით“ ხედვის ობიექტივიზმი“. 82)

„ციკო“ ილიას „ივერიაში“ დაიბეჭდა, მომდევნო, 1883 წლის იანვარში. ამ მოთხრობის პროტოტიპების მოსაძებნად ყაზბეგს შორს წასვლა არ დასჭირვებია: გიორგი ნათაძის თქმით (რომელიც მასწავლებლობდა სტეფანწმინდაში ყაზბეგის გარდაცვალების შემდეგ), ციკოს ეტყობოდა, რომ „ახალგაზრდობაში საოცარი სილამაზისა უნდა ყოფილიყო... თავის რძალ სალომესთან ერთად ხშირად იყო ყაზბეგიანთას, მიხეილის

ოჯახში და არწევდა სანდროს აკვანს...“. მრავალი თაყვანისმცემელი ჰყოლია...

ანდრია კობაიძე ყვებოდა: „...ციკო, რომელზედაც მოგვითხრობს ალ. ყაზბეგი, ისევე ცოცხალი არის, რომელიც ქალობაში მოიტაცა თავისმა მეზობელმა ვასილი ზალიაშვილმა. სოფ. სტეფანწმინდაში სანდრო მონამე იყო იმისი თუ როგორ აიღო ქრთამი ცხრა თუმანი მისმა მამამ, მიხეილმა, იმიტომ, რომ სამართალში მფარველობა გაენია ვასილი ზალიაშვილისათვის. მაშასადამე ალექსანდრემ დაწერა ის, რაც ნახა თავისი თვალითა. ალექსანდრესთან ნამყოფმა ივანე ვალიაშვილმა მიაბო, რომ დღე რასაც მოინახამდა, იმას ღამე სწერავდაო“. 83)

იოსებ ბურდულსაც ჰყოლია ნანახი ციკო: „ციკო – ეს ის სახელოვანი ციკო იყო, რომლის მოტაცება საფუძვლად დაედო ყაზბეგის ერთ-ერთ საუკეთესო ხელოვნებით დაწერილ მოთხრობას „ციკოს“. ციკო ამ ბოლო წლებში იქნებოდა 95 წლისა. მაინც ეტყობოდა, რომ ეს მოხუცებული ახალგაზრდობაში საოცარი სილამაზის უნდა ყოფილიყო“. 84)

ლიტერატურულ „ციკოს“ არანაკლებ დრამატული ბიოგრაფია ჰქონდა. გავეცნოთ, რას წერდა ყაზბეგის ახალი მოთხრობის შესახებ გაზეთ „შრომის“ მიმომხილველი ფსევდონიმით – ბოსლეველი.

ბოსლეველი: „ეს პატარა, ლაზათიანის ენით დაწერილი მოთხრობა, სადაც დაცულია მოხვევთა ლაპარაკის კილო, ბევრი კარგი მხარეებით არის შემკობილი, მოთხრობაში აქა-იქ მკითხველს შეხვედება მარგალიტივით სწორად, ხელოვნურად დაწერილი სურათები, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ ავტორისათვის ბუნებას არ მოუკლია პოეტური ნიჭი და ფანტაზია“.

მაგრამ ამ სასიამოვნო „უვერტიურას“ ანეიტრალეზდა ფინალი ავტორის შეგონებით: „ჩვენ ვურჩევთ ბატ. მოჩხუბარიძეს, რომ შეყვარებულს ყმანვილ კაცებს თავი დაანებოს და გამოიყვანოს გმირებად დაცოლ-შვილებული, რომელთაც ვარდ-ბულბულიანობა კარგა ხანია გამოუცდიათ. ჩვენ გვგონია, რომ ამგვარის გმირების საშუალებით, უფრო გულ-დინჯად და დაწყნარებით გაგვაცნობს იგი მოხვევების საზოგადოებრივ ცხოვრებას, მათს აზრსა და შეხედულებას ქვეყნიერებაზედ. ჩვენ მასაც ვფიქრობთ, რომ ბატონ მოჩხუბარიძეს აღარ დასჭირდება თავის გმირების განსხვავებულ პირობებში ჩაყენება, მათი ერთად დახოცვა და ისიც საშინელის სიკვდილით. გვიჩვენოს ერთი, რომ მოხვევების ცხოვრება მარტო ქალების მოტაცებიდგან არ შესდგება. თორემ ის მალე დაცლის თავის არსენალს და კიდევ უფრო ადრე მოაბეზრებს თავს მკითხველებს თავისი ერთგვარის მოთხრობებით“. 85)

გაზეთ „შრომის“ ასოთამწყობს, სადაც ბოსლევლის „კრიტიკული მიმოხილვა“ გამოქვეყნდა, 1883 წლის ნაცვლად, შეცდომით, 1933 წელი რომ აეკრიფა, საუკუნის შემდეგ ვინმე მიამიტი სოცრეალისტური კრიტიკის ნიმუშად მიიჩნედა ამ ტექსტს.

ასე ჩაუშხამა „ხევის ბეთჰოვენს“ კიდევ ერთი დღე „ზეღირებული“ იდეებით უკვე მონუსხული ახალ-თაობის არცთუ უნიჭო წარმომადგენელმა „ბოსლეველმა“ – ევსტათი მჭედლიძემ.



ბოსლეველი
(ესტატი მჭედლიძე)
© (ლმ)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან – 1883: მაისის 8 - გაზეთი „დროება“ (№ 91) იწყებს მოთხრობა „ციციას“ ბეჭდვას.

მაისის 24 - გრძელდება მოთხრობა „ციციას“ ბეჭდვა („დროება“, № 96).

კიტა აბაშიძე: „ეს ერთადერთი მოთხრობაა ყაზბეგისა, რომლის შემდეგაც გამხნეებული და დამშვიდებული გულით მივდივართ, ვინაიდან გვწამს, რომ „სიცოცხლე, ბედნიერება“ კვლავ შესაძლებელია, იგივე ცხოვრების ფატალური, აუცილებელი და საიდუმლო ძალია. ბუნება „სიკვდილით შეიქმს სიცოცხლეს“, ეს მისი წესი და კანონია და, მამასადამე, ცხოვრებაც სანეტაროა და სასიამოვნო, ვით დაუსრულებელი მოძრაობა, მიმდინარეობა, დაუბოლოვებელი ცვლილება სიკვდილისა და სიცოცხლის შუა.[.....].“

„გადაშალეთ „ციცია“ და თქვენ იქაც ნახავთ ქალს, რომელსაც უყვარს ერთი, ხოლო მეორის გატაცებული, თავდავინყებელი, გამმაგებული გრძნობის წინაშე, მოჯადოებული სდგას და, ეჭვი არ არის, მისდა უნებურად, მისდა შეუგნებლად, მის ბუნების ჯურღმულსა და უფსკრულში უკვე სწარმოებს მოძრაობა. ამ ძლიერ ძალისაგან წარმოებული მოძრაობა და მღელვარება, რომელიც მორჩილი თანაგრძნობით არის აღსავსე და ნეტარის გაოცებით შემკული. ძალა სიყვარულისა ისეთი რამ არის ყაზბეგის თვალში, რასაც უძლეველად მომხიბლველი თვისება აქვს: მისი წინააღმდეგობა არავის შეუძლია, თვით უფრო ურჩი და უკმეხი ამ ქალის წინაშე ქედს იხრის და მუხლს იყრის“. 86

კიტა აბაშიძის ერთტომეულის წინათქმაში აღინიშნა: „კ. აბაშიძემ ალ. ყაზბეგს მხოლოდ ერთი შენიშვნის გაკეთება შეუბოძა: „არა მგონია, იყოს ჩვენში მეორე მწერალი, რომელსაც უარესი ენით დაეწეროს თავისი თხზულებანი, ვიდრე ყაზბეგსაო“. 87)



კიტა აბაშიძე
© (ლმ)



ძველი თბილისი

თეატრის კულტი – ილია ჭავჭავაძე: „ხომ იცი თეატრი რა დიდი რამ არის ჩვენისთანა დაცემულ ხალხისათვის. მაგის მეტი ნაციონალობის ნიშან-წყალი ჯერჯერობით ჩვენ არა გვაქვს-რა! ეგ ერთი ადგილი, საცა ჩვენი ენა საჯაროდ ისმის და საჯაროდ მოქმედებს. ესეც საკმაოა, რომ კაცმა თავი გამოიდოს, თორემ თეატრს ხომ სხვაც ბევრი სიკეთე მოსდევს“. 88) და კიდევ: „ჩვენი თეატრი, რაც უნდა იყოს, ჩვენის ეროვნების საჯარო ნიშანია. ეს ყველა ქართველს უნდა ახსოვდეს, თუ თავისი ქვეყნის ბედზე გულაცრუებული და გულ-აყრილი არ არის“. 89)

კოტე ყიფიანი, თავის მხრივ, ილიას მიერ ნაგულისხმევ „ბევრ სხვა სიკეთეს“ ჩამოთვლის: „...თეატრი არის ხალხის სასწავლებელი უმაღლესი სკოლა, რომელიც ცხოველის სურათებით ელაპარაკება ადამიანის სულსა და გულსა. თეატრი, ამისთანა თვისებით ადამიანის გუნებაზედ უფრო ძლიერად ჰმოქმედებს, ვიდრე სხვა რამე სამუალება, ადამიანის ჭკუით გამოგონილი. უკეთესი შემაქცევარი, უკეთესი დროის გასართობელი, სულსა და გულის ამამალლებლი, უკეთესი მსაჯული ადამიანის ნაკლოვანებისა, უკეთესი გამამხნეველებელი ჩვენს ცხოვრებაში სხვა ისეთი არა არის რა – თეატრის მეტი!“ 90)

არ არის გასაკვირი, რომ სწორედ იმ დროიდან, რაც ქართული თეატრის აღორძინების პროცესში ილია და აკაკი ჩაერთვნენ, თეატრი კულტურის კერიდან, ნელინელ, საკულტო კერად გადაიქცა. ეს მხოლოდ სიტყვათათამაში არ არის, მართლაც ასე იყო და ამის ყველაზე მკაფიო ილუსტრაცია გახლდათ დავით ერისთავის ისტორიული პიესის, „სამშობლოს“, პრემიერა 1882 წლის 20 იანვარს, რომელმაც ეროვნული მანიფესტაციის ხასიათი მიიღო. „სამშობლო“ ორიგინალური პიესა არ იყო:

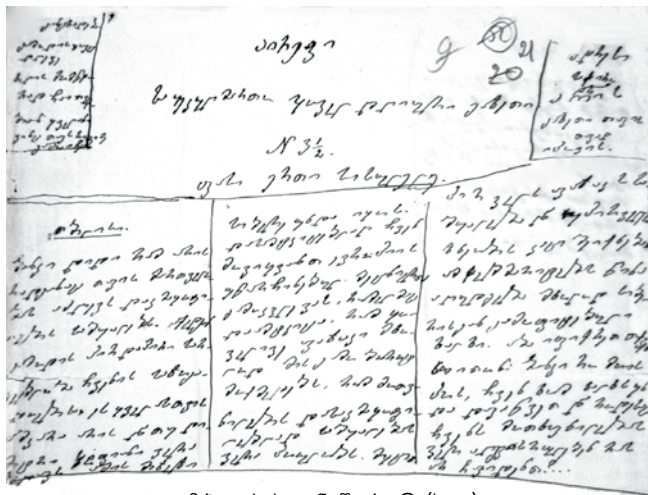
დავით ერისთავმა გადმოაქართულა ფრანგი დრამატურგის ვიქტორიენ სარდუს დრამა „ფლანდრია“; ამასთანავე პიესას ეროვნული კოლორიტი შესძინა და მაყურებელს წინაპართაგან სამშობლოსათვის თავდადება მაგალითად დაუსახა.

„XIX ს. 80-იან წლებში თეატრის არსებობამ ისტორიულ-პატრიოტული ნაწარმოებების შემდგომი ზრდა განაპირობა. დაიდგა: აკაკი წერეთლის „პატარა კახი“, ალექსანდრე ყაზბეგის „ქეთევან წამებული“, ანტონ ფურცელაძის „დიდი მოურავი“. კოტე მესხის „რუსთაველი“ და „თამარ ბატონიშვილი“. გან-

საკუთრებული წარმატება ხვდა წილად დავით ერისთავის „სამშობლოს“ (გადმოქართულებული სარდუს „ფლანდრიიდან“) – სცენიდან პირველად გაისმა სამშობლოსთვის თავგანწირვის მოწოდება! მაყურებელმა დაინახა გმირი და რწმენა ესახებოდა სვიმონ ლიონიძის ამ სიტყვებზე: „ქართველები ეგრე მალე არ ამოიწყვიტებიან!.. ქართველები აგრე ადვილად როდი დასთმობენ თავის სამშობლოს!.. ბევრი ამისთანა შავი დღე უნახავს საქართველოს, მაგრამ ისევ და ისევ ფეხზე დამდგარა, ისევ გამობრუნებულა, ისევ ისე ამალღებულა!..“ ამიტომაც, შეთქმულთა მიერ ბრძოლის წინ აღსრულებული ლოცვის ხილვისას ი. მეუნარგიას გადმოცემით „საზოგადოება ფეხზე წამოდგა და ისე მოისმინა ეს ლოცვა“ (გუბაზ მეგრელიძე). 91)



არტიტული საზოგადოების თეატრი
გოლოვინის პროსპექტზე (სკმდეს)



აღ. ყაზბეგის ხელნაწერი © (ხეც)

მაყურებელთა პატრიოტული ზეატაცება და განსაკუთრებით კი – სცენაზე ეროვნული დროშის ფრიალი ადგილობრივ ხელისუფლებას რომ არ მოეწონებოდა, ცხადზე ცხადია, აკრძალეს კიდეც სპექტაკლი. მაგრამ შეშფოთდა „ცენტრიც“, განებივრებული „პოლიტიკურ რომანტიზმთან“ კარგა ხნის წინ გამოთხოვებული ქართველობის ლოიალობით. ინიციატივა „გამაფრთხილებელი სიგნალისა“ იმჟამინდელი რუსეთის ერთ-ერთ ყველაზე გამოჩენილ პუბლიცისტს, გაზეთ „მოსკოვსკი ვედომოსტის“ რედაქტორს – მიხეილ კატკოვს ეკუთვნოდა. ისიც გავიხსენოთ, რომ კატკოვი ამასთანავე რუსეთის საიმპერატორო კართან დაახლოებული პირი იყო და „საიდუმლო მრჩევლის“ ტიტულს ატარებდა.

„...ვედომოსტში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში ყველაზე უფრო შეურაცხყოფელი იყო ფრაზა, რომ „აჯობებს, გაჭირვებულმა ქართველებმა ის თავისი ეროვნული დროშები სცენიდან მოაშორონ და გოდფრუას ცირკს მიჰყიდონ“.

რა რეაქცია იქნებოდა ამ „სილის განწინაზე“ საქართველოში, ადვილი წარმოსადგენია. გასცეს კიდეც საკადრისი პასუხი კატკოვის პასკვილს ილია ჭავჭავაძემ („კატკოვის პასუხად“) და აკაკი წერეთელმა („ვერ ხედავთ?“).

მოჩხუბარიძე ამასობაში, გზადაგზა იგერიებს ოპონენტებს და ფანატიკური გატაცებით განაგრძობს წერას და სცენაზე თამაშს. აქ, სცენაზე, იგი უკვე „ა. მოხევის“ ფსევდონიმითაა ცნობილი და ისედაც მგრძობიარე ნატურა, ავადმყოფურად განიცდის, როდესაც თეატრალური რეცენზენტები ყოვლად უდიერად იხსენიებდნენ მის გვარს; ყოველი მსახიობისათვის ესოდენ ნანატრ აპლოდისმენტებსა და საქებარ სიტყვებს კი პრესაში, როგორც წესი, მხოლოდ მოცეკვავის ამპლუაში იმსახურებს.

– „გუშინ ხომ არ დანყებულა! შორიდან მოდის! ეს არის ხალხი, რომელსაც პირად მტრად მივაჩნივარ, რადგანაც მათ ყბედობას ყბედობითვე არ შევკასუხებდვარ, თავი არ გამიყადრებია, ისინი ვერ შეურიგდებიან ამას, მაგრამ საზოგადოება დაინახავს ჩემს სინდისიერს წადილს სამსახურისას და თანაც იგრძნობს, დაუფასებელის და გენიოსის ნიჭის ნაწარმოებებს ვერ ვაძლევ, მიხვდება, რომ ვაძლევ ყველაფერს, რაც მაქვს, და რისი მიცემის საშუალება და მდგომარეობა გამაჩნია, დამაცადეთ, მე მხოლოდ ვინყებ. ხალხი გონიერია და დღეს თუ ხვალ, უეჭველად დაინახავს კეთილსინდისიერ შრომას, უფრო მეტად, ვიდრე დღევანდელი კრიტიკოსები, რომელთა მოქმედება ტალახის, ლაფის, ღვარძლის, შურისა და სრულის უმეცრებისაგან შედგენილა. პირველის მოქმედების შემდეგ მე ხალხი მიწვევდა და მიკრავდა ტაშს, დარბაზი აღტაცებულის ძახილით მეგებებოდა, ქვეყნის გულშემამტკივარნი იქ იმყოფებოდნენ!“.

ი. ხაბაძე

თუ გვინდა ბოლომდე გავერკვეთ, სინამდვილეში რა ხდებოდა ყაზბეგის გარშემო, „ქართული სცენის ტრფიალთ“ მოვუსმინოთ:

მაკო საფაროვ-აბაშიძისა: [ყაზბეგს] „განსაკუთრებით უყვარდა სცენა, მაგრამ, როგორც მსახიობი, ძალიან სუსტი იყო სანდრო. ხანდახან ვეტყვდი ხოლმე: სანდრო, მე რომ შენს ადგილას ვიყო, სცენას დავანებებდი თავს და წერას მივყოფდი ხელსა-მეთქი. ეს იყო მისი მკვლელი აზრი: ძალიან სწყინდა, არტისტობას რომ ვუწუნებდი“. 93)

იოსებ გრიშაშვილი: „ყაზბეგს არავითარი ამპლუა არ გააჩნდა: იგი თამაშობდა ახალგაზრდას და ხნიერსაც, გმირსა და ფუქსავატსაც, ფრანტსა და გლეხს. მას უთამაშნია სამოცდაათი როლი ერთმანეთის საწინააღმდეგო, სხვადასხვა ტიპისა და ხასიათისა... მას უმღერია ვასო აბაშიძესთან ერთად ლიკაშვილის პარტია ოპერეტაში („მეფლისი იტალიელებით“), მაგრამ ყველგან შინაურულად, პერსონაჟების შინაგანი ბუნების გაუცნობლად, ნაჩქარევად, ერთი სიტყვით, ძველი რეცენზენტის ტერმინი რომ ვიხმარო, „ანსამბლს ხელს უწყობდა“ და, როგორც აქტიორს, თვალსაჩინო კვალი არ დაუტოვებია ქართული თეატრის ისტორიაში... [.....]. და მართლაც, ყაზბეგი თუ მკრთალი იყო, როგორც მსახიობი, სამაგიეროდ, განსაცვიფრებელი ყოფილა როგორც მოცეკვავე. ძველად ქართული წარმოდგენა ცეკვით უნდა დამთავრებულიყო: ლეკური, ჩაჩური, აფხაზური... აი ამ ცეკვების პირველი ორგანიზატორი და შემსრულებელი იყო ჩვენი დიდი ბელეტრისტი. [.....]. ...სამი რამ იყო განსაცვიფრებელი ალექსანდრე ყაზბეგში: ლოველას გენერალ ჯამბარაშვილის როლის შესრულება პიესა „ქლანდელ სიყვარულში“, ჩაჩური ცეკვა და დიდი ბელეტრისტის ნიჭი.თითქოს ეს სამი რამ საკმაოდ უნდა ყოფილიყო ქართველი საზოგადოებისათ-

ვის, რათა პატივისცემით მოქცეოდნენ ამ პროზის ფენომენს და აბუჩად არ აეგდოთ მისი სცენისადმი მისწრაფება“. 94)

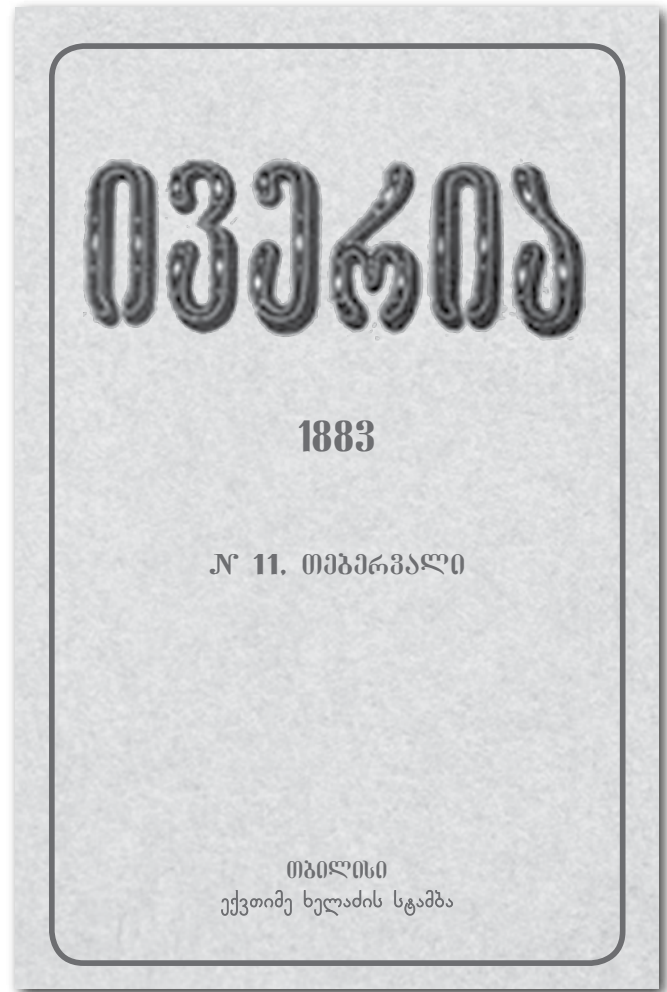


იოსებ გრიშაშვილი
© (ლმ)

„თეატრის მაგნეტიზმი“ – ესაა ერთადერთი ახსნა ალექსანდრე ყაზბეგის სცენისადმი დაუოკებელი ლტოლვისა. „თეატრის მაგნეტიზმი“ იმდენად სპეციფიკური ფენომენია, რომ აშკარად იმსახურებს საგანგებოდ მიუზღუნდეთ: „თეატრი – ვერავითარი მონათხრობი, ან, გნებავთ, მოემისა თუ ბულგაკოვის რომანები ბოლომდე ვერ აგისხნიან, მაინც რა ხდება აქ?! შენი თვალთ უნდა ნახო. ის, რაც მე ვნახე, მართლაცდა კიდევ ერთი რომანის თემა იყო და ნამდვილად ვნანობ, პროზაიკოსი რომარა ვარ“. ამ, ჩემსავე ადრინდელ ტექსტს, აქ ისიც უნდა დაუმატო, რომ, როგორც ჩანს, ყაზბეგის დროინდელი ეპოქიდან გასული საუკუნე-ნახევრის განმავლობაში ქვეყანაზე ყველაფერი შეიცვალა – გარდა თეატრისა. ამას ლამაზი ფრაზისათვის არ ვწერ – მართლა ასე ვფიქრობ, ისევე და ისევე ყაზბეგის თანამედროვე თეატრალების მოგონებებიდან გამომდინარე.

„განკიცხულის“ გამოქვეყნება ჟურნალ „ივერიის“ 1884 წლის პირველი ნომრიდან დაიწყო. თავისი ავტობიოგრაფიული რომანით ალექსანდრე ყაზბეგს, როგორც ჩანს, „საქართველოს ბომონდთან“ უნდოდა ანგარიშსწორება და, იმავდროულად, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „თვითრეაბილიტაციაც“ იმ მკითხველის თვალში, რომელსაც (ყაზბეგის ვარაუდით, სწორედ „ბომონდის“ მცდელობით) ეგზომ შებლალულად წარმოესახა მისი ბიოგრაფია. ამიტომ იყო, რომ „განკიცხულში“ ავტორმა მინიმუმამდე დაიყვანა ლიტერატურული პირობითობები და პრაქტიკულად წაშალა ზღვარი რომანის პროტოტიპებსა და პერსონაჟებს შორის. ეს გარემოება ხაზგასმულია რომანის კომენტარებშიც: „პორფირუშკად ავტორის მიერ მონათლულია პორფირე ბარ-შვილი, სოფიოდ – ელისაბედ ყაზბეგი და ლევანად – თვითონ ავტორი... ალ. ყაზბეგს შეყვარებია თავისი ნათესავი ქალი, მაგრამ ნათესავები ამხედრებიან მას და

შერთვის ნება არ მიუციათ. ქალი კი გაუთხოვებით პორფირე ბარ-შვილზე“.



ჟურნალი „ივერია“ (სპეზ)

„განკიცხული“ ერთგვარი ლაკმუსის ქალღმერთია: ან ძალიან მოსწონდათ, ან ყოვლად გულგრილნი იყვნენ და, ისე მგონია, რომ ეს „ლაკმუსის ქალღმერთი“ ამჟღავნებდა ლატენტურ სიმპათია-ანტიპათიას ყაზბეგის ბელეტრისტიკის რომანტიკული პათოსის მიმართ. კიტა აბაშიძე, რომელიც საერთოდ თვლიდა ყაზბეგს ქართულ ლიტერატურაში ნეორომანტიზმის წამომწყებად, „განკიცხულს“ ევროპული ყაიდის „ბულვარულ რომანად“ მიიჩნევდა (ვგონებ, სავსებით სამართლიანად) და არასოდეს შეჭქონდა მისი კერპის საუკეთესო ნაწარმოებთა ნუსხაში. აი, დავით კლდიაშვილი კი ისე აღფრთოვანდა, რომ, ნაკითხვისთანავე, 1884 წლის 14 აპრილს, ბათუმიდან მისწერა ყაზბეგს: „...თუ არ გენყინებათ, იმასაც მოგახსენებთ, რომ თქვენს ნაწერებში, რომლებიც მე თითქმის ყველა ნაკითხული მაქვს, ერთი ვერ აჯობებს „განკიცხულს“. იგი ამასთანავე სთხოვდა ადრესატს, – „ცენზურის მიერ ამოღებული ორი თავის შინაარსი მაინტერესებს და როგორმე მომწერე რა ხდებოდა იქო....“.

ყაზბეგი, რაღა თქმა უნდა, მაინც დიდად ემადლიერებოდა კლდიაშვილს, რაც მისი საპასუხო წერილიდანაც ჩანს. აი, „განკიცხულის“ გამოტოვებული თავების შინაარსი კი, რაღაც მიზეზების გამო, არ გაუგზავნია.

არ არის გასაკვირი, რომ ისეთი სევდანარევი იუმორის პატრონი, როგორც დავით კლდიაშვილი იყო, ვერ ჰგუობდა ვერც ყაზბეგის ჰეროიკულ „ფორტეს“, ვერც იუმორისაგან შორსმდგომ პერსონაჟებსა და კოლიზიებს. ეს კარგად შენიშნა ვახტანგ კოტეტიშვილმა: „ალექსანდრე ყაზბეგის გმირები არ იცინიან. მის შემოქმედებაში არის ისეთი მომენტები, როდესაც შეიძლება სიცილი, მაგრამ არავინ არ იცინის, თითქოს ყველა გრძნობს, რომ მათ თავზე საბედის-წერო ხმალი არის გადმოკიდებული“. 95)

1884 წლის საახალწლო დღეებში ალექსანდრე ყაზბეგს ერთი უსიამოვნო სიურპრიზი ელოდა: თეატრის მიერ უკვე დაანონსებული მისი ბენეფისი, რომელზეც მისივე „წამება ქეთევან დედოფლისა“ უნდა წარმოდგენილიყო, გადაიდო, „რადგან სასულიერო მთავრობისაგან აკრძალული იქმნა“.

„ხევისბერი გოჩა“ 1884 წელს „განკიცხულის“ გამოქვეყნებას მოჰყვა. „დროების“ ერთგული მკითხველი აგვისტოდან ნოემბრამდე ეცნობოდა ამ მოთხრობას და, უკვე წლის ბოლოს გამოქვეყნდა „ელეონორა“ – აქ ავტორი ცდილობდა ერთგვარი უანრული სიმბიოზი შეექმნა ისტორიული მოთხრობის, მითისა და იგავისაგან (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „დროებას“ 1883 წლიდან, სერგეი მესხის ნაცვლად, უკვე ივანე მაჩაბელი რედაქტორობდა, რომელიც, თავისი წინამორბედის მსგავსად, განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა ყაზბეგისადმი).

„ხევისბერი გოჩა“, შეიძლება ითქვას, საკულტო ნაწარმოებად იქცა, ხოლო ხევისბერის შეგონება, – გახსოვდეს, ვისი გორისა ხარო, – სამუდამოდ შთაინერგა ქართულ ცნობიერებაში. ყაზბეგის არც ერთ სხვა მოთხრობაში ასეთი ფატალური უღმობლობით არ წარმოჩენილა დილემა, რომელიც მას ყველაზე უფრო აწუხებდა: არჩევანი გრძნობასა და მოვალეობას შორის. როცა კი დამდგარა მის წინაშე ეს არჩევანი, ყაზბეგში, როგორც ჩანს, გრძნობა იმარჯვებდა და არაა გასაკვირი, რომ მისთვის გაუნელებლად მტიკინეული იყო მარადიული კითხვები გრძნობისა და მოვალეობის (შესაბამისად – დანაშაულისა და სასჯელის) შესახებ. ეს კითხვა მან უპასუხოდ დატოვა „ელეგუჯაში“ (რაც არ გამორჩენია კიტა აბაშიძეს!), სამაგიეროდ, მათ მკაფიოდ უპასუხებს „მოძღვარში“, რომლის გამოქვეყნებაც სწორედ ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ სიმბოლურ აქტად აღიქმება.

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან – 1885 წლის ივლისის

ბოლო: – გამოდის ჟურ. „ივერიის“ შემვიდე ნომერი, რომელშიც ა. მოჩხუბარიძის ხელმოწერით იწყება „მოძღვარის“ ბეჭდვა.

„მოძღვარი“: „ამ მოთხრობაში ვხატავ იდეალურ მოძღვარს და უმაღლესი მოვალეობის აღსრულების დროს დახლზე არ ფიქრობს. ჩემი მოძღვარი ხალხისა და ქვეყნისათვის თავგანწირულია“, – ამბობს ალ. ყაზბეგი.

გამოხმაურებათაგან ყველაზე მოულოდნელი ანტონ ფურცელაძისა იყო, რომელიც, „არც გულითა და არც გონებით არ იყო ყაზბეგზე კარგი აზრისა“ და პრინციპულად არ კითხულობდა მის ნაწარმოებებს.

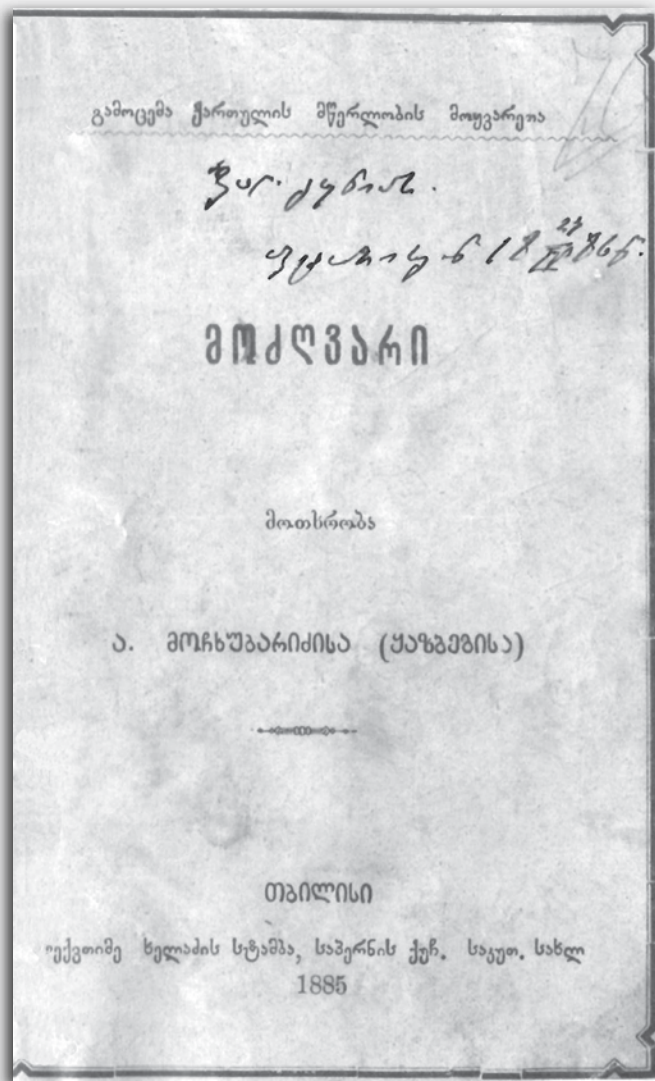
შემდგომ, ანტონ ფურცელაძე იგონებდა, როგორ შემოათენდა ამ მოთხრობის კითხვისას: „იმავე დილით გავექანე ყაზბეგისაკენ. ის დამიხვდა რედაქციის კარებთან. მე აღტაცებით ვეცი მას და დავუწყე კოცნა. სანდროს სიამოვნებისაგან მოერია თვალებში ცრემლი. იმას არა სჯეროდა, რომ მე, ანტონ ფურცელაძე, იმისი ნაწერებით ასეთს აღტაცებაში შევიდოდი“. 96)

იონა მეუნარგიამ ამჯერადაც არ დააკლო თავისი „შხამის წვეთი“: „უკანასკნელს მოჩხუბარიძის მოთხრობაზე „მოძღვარზე“ ბევრს ვერაფერს ვიტყვი კარგს. გარდა ორისა თუ სამისა პოეტურის ფურცლისა... მე ვერაფერი ვიპოვე მოთხრობაში შესანიშნავი. ნაკლუფანება კი ცოტა არ არის“. – კატეგორიულად ასკვნიდა იგი. 97)

ახლა მოვესმინოთ **კიტა აბაშიძეს**, რომელიც ერთ სულმოუთქმელ მონოლოგში გვაუწყებს იმასაც, თუ რა იყო ამ მოთხრობაში „შესანიშნავი“ (ამ ომონიმის ორივე მნიშვნელობით). თავის საკრამენტულ კითხვებს იგი ონისეთი იწყებს: „...ნუთუ ეს კაცი არ იყო ღირსი მაცვალასი, ნუთუ მარტო და მხოლოდ ამ კაცს

არ ეკუთვნოდა მაცვალა? მაშინ, როდესაც, თვით მაცვალაც ამ გრძობას დამონებოდა მთლად და უშიშრად, თამამად გაიძახოდა: „მე მინდა ონისესთან შეერთება, იმიტომ, რომ მიყვარს, ნამუსზედაც კი მეტად მიყვარსო“. ნუთუ ვისმე ჰქონდა ნება, მათ გრძობაში გარეოდა? ნუთუ ან თემს, ან დედას, ან მამას, ან ქმარს ნება ჰქონდა, ხელი შეეშალა იმ უმწვერვალესი ნეტარებისათვის, რომლისკენაც მიისწრაფოდა მათი მშვენიერი სული და ხორცი? ან კი რა გამოვიდოდა ამ წინააღმდეგობიდან, თუ არ გაცამტვერება ამ ადამიანთა სიცოცხლისა, მათი ცხოვრების დასახიჩრება, მათი ბედნიერი არსებობის დამხობა და დაღუპვა? მაგრამ საზოგადოება, მახინჯ პრინციპებზე აგებული, დამპალი ზნეობის მოსარჩლე, თემია იგი თუ ინგლისის „ჰაილაიფი“, სულ ერთია, იგი იცავს ანტიბუნებრივ კანონს და უიმისოდაც ათასგვარად ბუნების ძალებისაგან განანამებს ადამიანს სულს უხუთავს. ეს დარგი მოვლენათა – ქალ-ვაჟთა ურთიერთ შორის კავშირი – იმდენად ინტიმურია, იმდენად ინდივიდუალურია, რომ ამაში გარევის ნება არავის არ უნდა ჰქონდეს, მას უნდა აწესრიგებდეს ბუნება და ბუნებავე უნდა უდებდეს მას საზღვარსა და კანონს“. 98)

„მოძღვარი“ უკანასკნელი მოთხრობაა ალექსანდრე ყაზბეგის „დიდ ნაწარმოებთაგან“ და, ფაქტობრივად, დასასრული მისი „კავკასიური საგისა“, ისევე, როგორც მისი განსაცვიფრებელი, ხუთწლიანი შემოქმედებითი ზეალსვლისა...



„მოძღვარი“ ვალერიან გვინიასადმი მიძღვნილი წარწერით © (ლმ)

გიორგი აბზიანიძე: „საქართველოს მთების მონუმენტურმა ტილოებმა, უცნობი სულიერი სამყაროს ჩვენებამ, ტინის ლოდინად გამოკვეთილმა ადამიანებმა, რომელთაგან ერთოდა ზნეობრივი სინდისის შუქი, ანდამატური ძალით მიიზიდეს ქართული საზოგადოება. მაგრამ ეს პირველი გატაცება ადვილად გაივლიდა, რომ ალ. ყაზბეგს მთის არაჩვეულებრივი სამყაროს მხატვრული ისტორიის თხრობისას, არ წამოეყენებია დიდი პრობლემები, რომლებიც ალელვებდნენ მაშინდელ ქართულ საზოგადოებრივ აზრს“. 99)

ახლა კი გავიხსენოთ, რომ იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრივი აზრის ერთ-ერთი ტრიბუნა – გაზეთი „დროება“, რომელსაც განუყოფლად დაუკავშირდა ალექსანდრე ყაზბეგის სახელი.

„ახალი დრონი“ „დროებაში“: „მთელმა საქართველომ იცის, რომ „დროებაში“ საკმაოდ მიმუშავანია და თუ კარგი მწერლის სახელი არ დამიმსახურებია, დადამბლებულს და ზოზონა მუშადაც არავის ჩაუთვლივარ, – წერდა ალექსანდრე ყაზბეგი, – დიახ, ბევრი, ძალიან ბევრი ვიმუშავე „დროებაში“. მის სტატიებს ჩავანყალე ჩემი თვალის სინათლე. ამ გაზეთში დავინყე შრომა, მას შევთვისდი და ეს გაზეთი შეიქმნა თითქმის ჩემი არსების ნაწილი.

მაგის გარეთ მე დავინყე [მუშაობა] „დროებაში“ სწორედ იმ დროს, როდესაც რედაქცია ყოველ ნაკლულოვანებას ხედავდა. ვმუშაობდი ყინვაში, სიცივეში, მთელს ღამეებს ვატარებდი უძილობაში, რადგანაც ყველა ჩამოცილებული ჰყვანდა და დღე-დღეზე მოელოდა მის მოსპობას.

ისეთი წუთებიც შემხვედრია, როდესაც გაცხარებული მუშაობაში სანთელი ჩამქრალა, ღამის სიბნელეს გახურებული გონების მუშაობა შეუნყვეტია. ამოდ მიძებნია სანთელი, ღამპვიდან ერთითგან მეორეში ჩამინურავს ნავთის ნაძირალები და იმითი შემწეობით გამითავებია სამუშაო.

მაშინ გვერდსა მდგომია მეტის მუშაობით დაოსეული „დროების“ რედაქტორი და მისი ძმა დ. მესხი. იმათთან ერთად გვინეგია ულელი. ამ ყოფით მოგვიტანია იმ დღემდის, სანამ ახალ რედაქციას გადავცემდით“ (**ალექსანდრე ყაზბეგი**). 100)

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ აქ მოყვანილი ციტატა იმ სტატიიდანაა, რომელიც უკვე „დებიუტის შემდგომ“ პერიოდს ეკუთვნის: 1883 წლის ივლისია, ალექსანდრე ყაზბეგის „პირველალმომჩენი“ და მფარველი – 37 წლის სერგეი მესხი სიკვდილის პირასაა, ხოლო „ახალი რედაქცია“, ანუ ივანე მაჩაბელი, მაქსიმალურ „პოლიტიკორექტულობას“ იჩენს „მოჩხუბარძის“, – ამ უნიჭიერესი, თუმცა კონფლიქტური ავტორის ყურნალისტური „გარჩევებისას“, მაგრამ რედაქციის ინტერესებსაც ითვალისწინებს და რადიკალური ნაბიჯებისაგან თავს იკავებს. თავის მხრივ, განაწყენებული ყაზბეგი „ახალ რედაქციას“ არაობიექტურობასა და გულმავინყობაში ადანამაულებს: – „ვაჰ, „დროეზანი“, „დროეზანი“...

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: „1886 წლის თებერვლის 16 – ქართული დრამატიული დასი მაყურებელს წარუდგენს შექსპირის „მეფე ლირს“. წარმოდგენაში მონაწილეობს ილია ჭავჭავაძე. იგი ასრულებს კენტის როლს. დანარჩენ როლებს ახორციელებენ: ლირს – კოტე ყიფიანი, ხუმარას – კოტე მესხი, ედმუნდს – ა. მოხევე (ყაზბეგი), კორდელიას – მაკო საფაროვა-აბაშიძისა, ედგარს – ვასო აბაშიძე“.

როგორი საზოგადოებაა?! საინტერესოა, სპექტაკლის დამთავრების შემდეგ ყაზბეგმა თუ დაურიგა სახსოვრად პრემიერის მონაწილეებს იმ დროისათვის უკვე გამოცემული თავისი წიგნები – ან თხზულებათა პირველი ტომი, ან „მოდღვარი“, ან „განკიცხული“, ან „ელისო“, ან „ციკო“?! ეჭვი მეპარება... ისე კი, თანამედროვეთა თქმით, მარ-

თლაც, რაღაც ბავშვური მინდობით და მონდომებით ურიგებდა გარემოთ თავის წიგნებს, თითქოსდა ამით მათ თავისი სულიერი ზეობის თანამონაწილეებად იწვევდა...

საქართველოს ორი ქალაქი განსაკუთრებით იზიდავდა ალექსანდრე ყაზბეგს – ბათუმი და თელავი. ბათუმს ვენვიოთ.

ბათუმში: „ბათომი, ბათომი (ალ. ყაზბეგის შენიშვნა: „აქაურები ბათომს უწოდებენ და მეც ბათომს ვეძახი“), ეს საოცნებო ბათომი, რომელიც თითქოს მანქანებით იცვლება, შემკობილი ბუნებისაგან უნარჩინებულეს ნავთსაყუდართ ან მხარის სიმდიდრეს შეადგენს. შემოზღუდული უზარმაზარი ტყით დაბურვილის მთებით შეუფასებელს სანახავადა ხდის“ (**ალ. ყაზბეგი – „მგზავრის წერილ-ბილამ“**). 101)

„ბათუმში მაშინ თეატრისათვის შესაფერისი შენობა არ იყო. წარმოდგენები იმართებოდა ერთ პატარა სახლში, რომელიც მხოლოდ ასამდე მაყურებელს თუ დაიტევდა. თეატრს დიდძალი ხალხი ესწრებოდა. [.....]. რაც გასაკვირი არ იყო, რადგან თამაშობდნენ ისეთი მსახიობები, როგორც მარ. საფაროვი-აბაშიძისა, ვასო აბაშიძე და ლადო მესხიშვილი. მესხიშვილს საოცარი, ლამაზი ტკბილი ხმა ჰქონდა – ბარიტონი და მის სიმღერას აღტაცებაში მოჰყავდა მსმენელი. მშვენიერი, წკრიალა ხმა ჰქონდა საფაროვი-აბაშიძესაც და როცა ამათთან ჩამოვიდოდა ხოლმე ნატო გაბუნიაც, მაშინ ესენი თამაშის გარდა საზოგადოებას ხიბლავდნენ თავიანთი სიმღერებით. ძრიელ იზიდავდა საზოგადოებას აგრეთვე ქეთო ანდრონიკაშვილის ლეკური; ლეკურს ანდრონიკაშვილისა განსაკუთრებული მოხდენილობით ცეკვავდა. ხანჯლებით პირდაპირ გიჟური მოთამაშე იყო სანდრო ყაზბეგი“ (**დავით კლდიაშვილი**). 102)

ივანე მჭედლიშვილი: „რაც დრო გადიოდა, იმდენად შინაური კაცი ხდებოდა ჩემს ოჯახში სანდრო. ჩვენ ასე ვცხოვრობდით თითქმის სამ თვეს. ხშირად გველაპარაკებოდა თავის თავგადასავალს, როცა ის მთებში მწყემსობდა. თუ არ მასთან დაახლოებული კაცი, ძნელად მიხვდებოდა მისი სულის ღელვას. ხშირად, იმის თხელ ტუჩებზედ ღიმილის გამომხატველი თრთოლვა მისი სულის, გულის შფოთის აღმნიშვნელი იყო. ძნელად გაუგებდა ადამიანი მოწყენას, თუმცა საიმისო მხიარულიც არ იყო. ბევრჯელ არ იყო წერის გუნებაზედ, როგორც ამას თვითონ იტყოდა ხოლმე, მაგრამ სიკვდილად მიაჩნდა, თუ წერის დროს ვინმე ხელს შეუშლიდა. ხანდახან ნაკუნ-ნაკუნ ქალაქებზე იცოდა წერა და ბოლოს საკვირველის ხელოვნებით ერთად თავს მოუყრიდა და შეადგენდა ერთს ვრცელ ამბავსა“.¹⁰³



ძველი ბათუმი

თელავში. საგანგაშო მინიმუმბანი: [ყაზბეგი] „თელავში ხშირად ჩამოდოდა. ცხოვრობდა მსახიობ ვიქტორ გამყრელიძესთან, რომელიც თელავის ბიბლიოთეკის გამგედ მუშაობდა. ხან კარგად ეცვა, ხან, ცუდად, უფრო კი ნაბადს ატარებდა. ვიქტორი დამიძახებდა, მთხოვდა ჩაი გამეკეთებინა პატარა საუზმით და ალექსანდრესათვის ამით მაინც მეცა პატივი. მაშინ ნაკითხული მქონდა მისი რომანები. გულით მინდოდა მასთან საუბარი, მაგრამ პატარა რომ ვიყავი, ვერ ვბედავდი. ერთხელ, როგორც იქნა, შევეკითხე „განკიცხულის“ შესახებ. ნუთუ მართალია, რაც დანერლია „განკიცხულში“. სანდრო ჩაფიქრდა, თავი ჩაღუნა და მიპასუხა: – მართალია, ცხოვრებიდან მაქვს აღებულიო.“

თელავში ალექსანდრე სტუმრად დადიოდა ილია აბრამის ძე ზარაფიშვილთანაც. ის ყაზბეგს, როგორც მწერალს, დიდ პატივსაც სცემდა. თავისთან სადილზე იწვევდა კიდეც. ერთხელ მას წვეულება ჰქონდა და ალექსანდრეც მასთან იყო სტუმრად. მასპინძელი ყველანაირად ცდილობდა სტუმრების გამხიარულებას. სულხანიშვილები შესანიშნავად მღეროდნენ. ალექსანდრე ერთხანს დაღვრემილი იყო, მაგრამ კახურმა სიმღერებმა მალე აღტაცებაში მოიყვანეს. ფეხზე წამოდგა და ლექსი თქვა:

მარტო ვარ, მარტო ვიმღერი,
 არავინა მყავს მობანე;
 მაისის წვიმავ, წამოდი,
 გული სევდისგან მომბანე!
 ნიავო, წყნარად დაჰქროლე,
 ფოთოლს ტამ დააკრევიწე...
 სწორის არ გამტანს, უფალო,
 ცხვირი სამ წააკრევიწე!!..

სანდროს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა, აგრეთვე მაიკო რუსიშვილთან, რომელიც ქისტაურელი ერისთავების დეიდა იყო და ყაზბეგსაც შორეულ

ნათესავად მოხვდებოდა. ეს მაიკო ავადმყოფ ყაზბეგს პატივსა სცემდა. მას არ უნდოდა მწერალი ხალხში ცუდად გამოჩენილიყო, პირს ძალად ჰზანდა, თმას უვარცხნიდა, მაგრამ ყველაფერი ამაოიყო. ოდესღაც კეკლუცი სანდრო თავის თავს ყურადღებას აღარ აქცევდა.

სანდროს მიმართ განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდა ვასილ ბარნოვი. ის იმ დროს თელავის სასულიერო სასწავლებელში იყო მასწავლებლად. მეგობრულად ექცეოდა ყაზბეგს: თავისთან მიჰყვანდა დასაძინებლად, ასმევდა და აჭმევდა“ (ელენე ანდრონიკაშვილი). 104)



ძველი თელავი

ელისაბედ თარხნიშვილის უკანასკნელი წერილი:

„საყვარელო შვილო ალექსანდრე! შენს დიდხანს სიცოცხლეს ყოვლის შემძლებელს ღმერთსა ვსთხოვ, ყოვლის ბედნიერებით. შვილო... როგორ არ გებრალეები? სულ ავით ვარ მთელი ზამთარი არის. რა სასოებით მოგელოდი და არ მოხველ! წიგნის მოუწერლობა რაღა არის, რომ არა მწერ? შე დალოცვილო, რა ვქნა მე შენი სიყვარულით? და რა გიამება? აღარა ვარ და შენ უფრო რითაც დამშორდე, იმისი მოწადე ხარ. მეც დავბერდი ჯანითაც, სხეულითაც აღარა შემიძლიან რა. თვალთაც დამაკლდა ამთენი მწუხარებით და შენი ასე მოშორებით. რათა შვები შვილო, რათ დადიხარ გარე-გარე? მოდი და ვიცხოვროთ ერთათ. რაც მამიშენის სისხლით ნაშოვნი პენცია მაქვს, შენც იხმარე და მეც. არც ტანთ დაგაკლდება, არ ფეხთ. ბევრნი არიან და ყოფილან ღარიბნი. ჩვენ თუ ერთათ ვიცხოვრებთ და ერთმანეთს გაუგონებთ, ვიცხოვრებთ. განა აქ კი არ შეგიძლიან წერებათ... იცი, რომ მე შენთვის სიცოცხლეს არ დავიშურებ. ღმერთი არის მოწამე, და მე შენ არც ჩაცმას, არც დახურვას არ დაგაკლებ, მაგრამ შენი ბრალია, არ მატყობინებ, არა მწერ სად გამოგიგზავნო. რათა შვილო, რათ ამყარე აგრე გული? განა მე მაგისტანა უწყალო დედა ვარ შენი, რომ თუ ღონისძიება მექნება შენთვის დავიშურვო?... სხვებრ იყავ ბედნიერათ [და კ]არგათ ჯანის სიმრთელით...

შენი დედა ე ლ ი ს ა ბ ე დ ყ ა ზ ბ ე გ ი ს ა ვ .
23 იანვარს, 1888 წელსა სტეფან წმინდით.“ 105)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1888 წელი. ივნისის 23- გაზ. „ივერია“ (№30) ბეჭდავს სამგლოვიარო განცხადებას – „ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგი აუწყებს გარდაცვალებასა დედისა თვისისა ელისაბედ ესტატეს ასულ ყაზბეგისას“.

წავიდა ამ ქვეყნიდან უკანასკნელი ადამიანი, რომელიც დღემოდამ ფიქრობდა თავის ერთადერთ ვაჟიშვილზე და, მუხლმოყრილი, უფალს ევედრებოდა, როგორმე დაენდო და არ გაენირა მამისეულ კერას განრიდებული უძლები შვილი... დააკლდა ეს ლოცვები მის სანდროს, ნამდვილად დააკლდა და ჯერ კიდევ სიჭაბუკისას ნაგრძნობი „ანმყო დროის დედინაცვლობა“ ახლა, სიჭარმაგისას, უღმობლად შემოუბრუნდა...

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1890 წ. თებერვლის 20
– ალ. ყაზბეგს მიხეილის საავადმყოფოს სულით ავადმყოფთა განყოფილებაში ათავსებენ.

ივნისის დასაწყისი – თითქოს გამოკეთებული და გამოჯანმრთელებული ალ. ყაზბეგი საავადმყოფოდან გამოჰყავთ.

თედო სახოკია ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიის სწორედ ამ მონაკვეთს (ფსიქიატრიულ კლინიკაში პირველად და მეორედ წაყვანას შორის) ასე იგონებდა:

„...სრულებით უსახსროდ დარჩენილ ალ. ყაზბეგს, ღამე თავშესაფარებელი ბინა რა არის, ბინაც კი არა ჰქონდა!.. მართალია, სიძე ჰყავდა, დის ქმარი, საინტენდანტოს მოხელე, ვინმე ფურმანი, მრავალთახიანი ბინის პატრონი, მაგრამ იმ მრავალთახიან ბინაში ერთი, თუნდაც სულ პატარა ოთახი არ აღმოჩნდა ისეთი, რომ დაავადებულ ყაზბეგს ღამე გაეთია. ყოფილა შემთხვევა, რომ სიძეს კარზე მისდგომია, იმას კიდევ შინ არ შეუშვია, და ყაზბეგს სამზარეულოში ან პირდაპირ დერეფანში უთენებია ღამე, თავის ნაბდის ამარა ...დაავადებული მწერალი ყოველდღიური სტუმარი იყო სარძევისი, რომელიც მოთავსებული იყო მაშინდელ სასტუმრო „პეტერბურგის“ ნომრების ქვეშ. ამ სარძევის პატრონი იყო ვინმე ადამია... ალ.

ყაზბეგი მოითხოვდა ჩაის ან მანონს, შესატანებლად მისცემდნენ ფრანგულ ფუნთუშას... სულ ნახარჯი შეადგენდა სამ შაურს, მაგრამ არც ის სამი შაური გააჩნდა ყაზბეგს. ადამიას გაუგონია, რომ მისი ღარიბი მუშტარი ქართველი მწერალია, გაზეთში მისი ნაწერები იბეჭდებო. ხან გადაახდევინებს, ხანაც სამადლოდ არაფერს გამოართმევს, ხან კიდევ „დაანერს“. ასეთი „დანერილები“ 3 მანეთამდე მოგროვდა. ყაზბეგს თავისი ხელნაწერი ლექსების რვეული მოაქვს გირაოდ: როცა ფული მექნება, მოგიტან და დამიბრუნეო... ადამიას გუმანი გაუმართლდა: თავისებური გირაო გირაოდ დარჩა და 3 მანეთის ვალი მისმა მუშტარმა საიქიოში თან წაიტანა“. 106)



თედო სახოკია
© (ლმ)

ალუზიები: „მხოლოდ გიყვებს ვთვლი ადამიანებად, ვისაც სიგიჟემდე უნდა იცხოვროს, ვინც შეშლილივით გელაპარაკება, ვისაც გაგიჟებით უნდა, შეამჩნიონ და თან ყველაფერს დახარბებულა, ყველაფერი ერთბაშად უნდა, რომ მიიღოს. ისინი არასოდეს ამთქნარებენ მონყენილობისაგან და არც გაცვეთილი ფრაზებით ლაპარაკობენ. მხოლოდ ინვიან, ინვიან, ინვიან რომაული სანთელივით და მერე ფეთქდებიან, რათა ვარსკვლავებს ობობას ქსელის მაგვარი შუქი მოაფრქვიონ“ (**ჯეკ კერუაკი – „გზაზე“**).

„Бедная Лиза“: „სანყალი ლიზა“ ერქვა XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნის რუსული ლიტერატურის კლასიკოსის, ნიკოლოზ კარამზინის ამავე სახელწოდების მოთხრობას, რომლის მთავარი გმირი – ქალაქელი არისტოკრატისაგან ჯერ მოხიბლული და მერე კი მიტოვებული სოფლელი ქალიშვილი, ვერ გადაიტანს სულიერ ტრავმას და თავს დაიხრჩობს. ეს სენტიმენტალური და შემდგომში იშვიათად პოპულარული მოთხრობა აქ შემთხვევით არ გამხსენებია. ისე მგონია, რომ რუსულენოვან ლიზა ყაზბეგს, რომელსაც „Бедная Лиза“, რალა თქმა უნდა, წაკითხული ჰქონდა, არაერთხელ უღვრია ცრემლი ამ დრამატულ სიუჟეტზე და „შეცდენილ სოფლელ გოგოში“ თავის თავს ხედავდა – „მიმნდობ არისტოკრატკას“, რომელსაც სიცოცხლე გაუმწარა ყოვლისმკადრებელმა დიდგვაროვანმა ბიძაშვილმა!

სხვათა შორის, „ქართველი ლიზას“ შემთხვევაში „რომანტიკული ვერსია“ სწორედაც რომ ბოლო ადგილზე გადადის (ერთადერთი, რაც შეიძლება კაცმა ამ სიტუაციაში გაიფიქროს – გაუცნობიერებელი ეჭვიანობაა, რადგან ლიზაც საკმაოდ აქტიურად ერეოდა სანდროს რომანებში). გაცილებით მეტია ალბათობა, რომ სანდრომ, თავისი „არაპროგნოზირებადი იმპულსურობით“, უნებლიე,

მაგრამ გამოუსწორებელი წყენა მიაყენა ლიზას, რალაცით უხეშად ჩაერია მის ცხოვრებაში. რა იყო ეს: გათქვა ლიზას ისეთი ინტიმური საიდუმლო, რომელიც ლიზამ მხოლოდ მას გაანდო, როგორც უახლოეს მეგობარს; ლიზასგან სამომავლოდ შერჩეული მამაკაცი დააფრთხო და გააქცია თავისი მორიგი „გამოხდომით“, თუ კიდევ სხვა რამ მისივე „ასორტიმენტიდან“, – ჩვენ ვერასოდეს გავიგებთ! მაგრამ, როგორც ჩანს – ისეთი უპატიებელი წყენა იყო და ისეთი ფატალური შედეგი ჰქონდა, რომელსაც ქალი ვერასოდეს აპატიებს მამაკაცს – და თუ აპატია – ის ქალი არ არის! ის ანგელოზია!

ლიზა ყაზბეგი ანგელოზი ნამდვილად არ იყო, და არც აპატია „გადარეულ ბიძაშვილს“ ის დაწყევლილი დღე! ჩანაფიქრის თანახმად, შურისძიებასაც ფატალური შედეგი უნდა ჰქონოდა, ოღონდ ეს „პროლონგირებული მკვლელობა“ უნდა ყოფილიყო, ანუ ისეთი სასტიკი მორალური სასჯელი, როცა ბანალური მკვლელის მიგზავნა მსხვერპლისათვის შევებად ჩაითვლება.

ისეთი შეგრძნება გაქვთ, რომ „ანგარიშსწორების სცენარი“, თავისი სისასტიკით, არა „სანყალი ლიზა ყაზბეგის“, არამედ „ერინია ყაზბეგის“ დაწერილია: ცხადზე ცხადია, აქ მინიშნებაც კი არ უნდა ყოფილიყო რეალურ მიზეზზე – ასეთ შემთხვევაში, „სანყალი ლიზა“ თვითონ დაზარალებოდა. გონიერმა „ერინია ყაზბეგმა“ მზერა „Бедная Лиза“-დან „ჰამლეტზე“ გადაანაცვლა და ცოტა ხანში მის ზურგსუკან – განსვენებული ძმის, დიმიტრი ყაზბეგის აჩრდილი დაილანდა.

ელისაბედ ყაზბეგი (1844-1915) არცთუ ჩვეულებრივი ქალი გახლდათ: მისი უფროსი ძმის, ცნობილი სამხედრო და საზოგადო მოღვაწის ბიოგრაფიიდან ვიგებთ, რომ: „1877-1878 წლებში რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს გიორგი ყაზბეგი

იყო ქობულეთის რაზმის შტაბის უფროსი. რაზმი ბათუმის მიმართულებით მოქმედებდა და ყველა ოპერაციაში იღებდა მონაწილეობას. [...] ამ ომში გიორგი ყაზბეგის გვერდში იბრძოდა მისი და ელისაბედი, პეტერბურგის სამეანო სასწავლებლის კურსდამთავრებული“. ასეთივე თავდადებით ევლებოდა თავს ელისაბედ ყაზბეგი მის მიერ დაარსებულ სკოლას, აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მუშაობასა და საქველმოქმედო ნაწილებებში.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ელისაბედ ყაზბეგი მართლაც ნაკითხი ქალი იყო, მშვენივრად წერდა (რასაც მისი ოპონენტებიც კი აღნიშნავდნენ) და „მანდილოსანი ავტორის“ (ვანტანგ კოტეტიშვილის თქმით) მემუარები დიდი ინტერესით იკითხება (უფრო დანვრილებით მის შესახებ იხ. ჩვენს „დამატებაში“ ნინო შიოლაშვილი – „ყაზბეგების საგვარეულო ისტორიიდან“).

ვაი, რომ მთელი ეს ტალანტები ანტიკურ ერი-ნიად გარდასახულმა ელისაბედ ყაზბეგმა თავისი ბიძაშვილის მორალურ განადგურებას შეაღია.

მაგრამ იქამდე, მოდი, გავეცნოთ ამ მტერ-მოყვარე ბიძაშვილთა ურთიერთობის რამდენიმე ეპიზოდს: ჯერ ყურადღებით გადავიკითხოთ ლიზა ყაზბეგის სტეფანწმინდიდან „მისი“ სანდროსათვის გამოგზავნილი წერილი.

წერილი: «Я недавно получила один очень хорошенький подарок, дорогой Сандро, чернильницу и подсвечники. Письма не было. Я не знаю от кого, но догадываюсь. Никто не может быть так внимателен и так много думает обо мне даже в дали. как мой милый Сандро. Если это ты, то премного благодарю. Подарок мне очень понравился и еще больше понравилось и обрадовало твое внимание; хотя всему

этому я была рада, но были и неприятности: это, то, что ты должно быть думаешь, что ты и твои дела нисколько не интересуют меня, иначе ты написал бы и письмо с подарками. Впрочем, может быть ты хотел заинтересовать меня, а письмо напишешь отдельно. Я бы много хотела написать тебе, но торопят меня. Другой раз напишу подлинное письмо. Теперь напишу только то, что мы устраиваем спектакль, в котором я тоже участвую. Я была бы рада, чтобы и ты поспел к спектаклю... Целую тебя в лоб. Когда ждать тебя к нам. Наши целуют тебя. Твоя Лиза Казбек.» 107)

საგანგებოდ მომყავს ამ 1877 წლის დეკემბრით დათარიღებული წერილის დედანი, რადგან თარგმანში, შესაძლოა, რაღაც ნიუანსი დაკარგულიყო. არადა, როგორი სიტბოთი და ხალისიანი შეთამაშებით სავსე წერილია. რა შეიცვალა ბიძაშვილების ურთიერთობაში ისეთი 3-4 წლის განმავლობაში, რომ ლიზა პირველი ახლობლიდან პირველ მტრად იქცა?!

ლიზა ყაზბეგის ვიზიტი რედაქციაში: „1881 წლის გასულში თბილისს ჩამოვედი. პირველ ხანებში სანდროს ბინას ვერ მივხვდი: სწორედ არავინ იცოდა იმისი ნამდვილი ბინა, მაგრამ მწერლის სახელი კი, ყველას გაეგონა. ჩემთვის ეს ხმა ახალი გასაგონი იყო; ჩემდა სავალალოდ და სამარცხვინოდ უნდა ვაღიარო, როგორც რომ ქართული ლიტერატურის ჟურნალ-გაზეთებს თვალყურს არ ვადევნებდი და როგორც უმეტესობა იმ დროის ინტელიგენციისა, ისე მეც, ქართველი მწერლებისა და იმათი ვინაობისა არა გამეგებოდა რა. [...].

ერთს დღეს, უეცრად, სანდროს შევხვდი, ჩოხით და თუშური ქუდით, უსწორ-მასწოროდ ჩაცმული, ბულვარზე დაიარებოდა. ჩოხის ერთი კალთა მხარზე ჰქონდა შეგდებული და თითქოს უბეში რაღაც საგანი ეჭირა. მეამა იმის ნახვა და შორიდანვე

შეესცინე, გამოვეხმაურე – იმან ბეცობის გამო ჯერ ვერ მიცნო და შედეგ კი მომეხვია, მაკოცა.

– სანდროჯან, რამდენი ხანია შენი ნახვა მინდა და ვერ მივაგენი, სად დგებარ?

– მე? „დროების“ რედაქციაში ვსდგევარ, ვისაც ჩემი ნახვა უნდა, იქ მომნახოს. სანდრო ძალიან მხიარული იყო, დიდი კმაყოფილებით იცინოდა და მახვილობდა. ახლო დავაცქერდი და სახე მოსვრილი ჰქონდა კოსმეტიკით.

– ქა, რა დაგმართვია სანდროჯან, სახე რათა გაქვს შელებილი?

– რას ანობ, მართლა?! ნუხელ თეატრში ვთამაშობდი, და ალბათ, გრიმროვკა ისევ ზედვე შემრჩა... დამავინწყდება ხოლმე, ქალო, პირი კარგად ვერ დამიბანია. საქმე ბევრი მაქვს, ვერ ვიცილი...

– ეგ უბეში რაღა გიჭირავს?

– ეს არის ჩემი უპირველესი მეგობარი! – ჩამოიგდო მხრიდან და დამანახვა პატარა მაიმუნი, რომელიც ცქვიტად გამოიყურებოდა. ამ პატარა სულიერს ისე ვუყვარვარ, რომ უჩემოთ ველარ სძლებს. ეხლა სასადილოდ მივდივარ და თან მიმყავს. მიმითითა მაიმუნზე და მითხრა:

– ეს გახლავს ჩემი მეგობარი ჟაკო! გთხოვთ, სწყალობდეთ.

ვიცინეთ, ვიოხუნჯეთ და პატარა მანძილი ერთად გავიარეთ, მე გულმოდგინედ ვაკვირდებოდი, თითქოს პირველადა ვხედავდი ჩემს სანდროს. [.....].

სანდროს შეხვედრის შემდეგ, ორ-სამ დღეს იმის ლოდინში გავატარე: მოუთმენლად ველოდი, მესწრაფებოდა იმის ნახვა, მაგრამ ვერა და ვერა მეშველა-რა, არსად გამოჩნდა, თუმცა სანდრომ ჩემთვის გაუგებარის მიზეზების გამო ამიკრძალა რედაქციაში მისვლა, მაგრამ იმის ნახვის სურვილმა დამძლია და ერთს დღეს გავსწიე სანდროსაკენ. [.....].

...დიდის კრძალვით რედაქციის კარები შევალე, კითხვით მივაგენ სანდროს ოთახს. მოსამსახურემ შემინვია ცოტა დაბალს და ბნელს ოთახში, ოთახი საკმაოდ დიდი იყო, ღარიბად მოწყობილი... არა, ღარიბად მოწყობა, ეს წარმოსადგენად ადვილია, მაგრამ იქ არაფერი მოწყობილობა არ იყო, არც ღარიბისათვის და არც მდიდრისათვის. აქ ყველაფერი აყრილ-დაყრილი, ანენილ-დანენილი იყო, სანდროს დოღლარობა, იმისი დაუდევარი ცხოვრება კარგად მქონდა შესწავლილი და ამიტომ სრულებითაც არ გამკვირვებია: აქა-იქ მიყრილ-მოყრილი ტანისამოსი, გაფანტული წიგნები... ეს სანდროს წესი იყო და მამინვე მივხვდი, რომ ეს იმისი საკუთარი ოთახი უნდა ყოფილიყო.

მე აქ მეუცხოვა და გამაკვირვა ერთმა სანახაობამ: შუა ოთახში იდგა დიდი უბრალო ხის მაგიდა, რომელზედაც ეყარა აუარებელი, დომხალივით არეული რვეულები!... გულმოდგინედ, დაკვირვებით დავუწყე თვალიერება ამ სამუშაო ტაძრის კუთხეს, სადაც მოთავსებული იყო ჩვენი მოჩხუბარიძე. [.....].

...ვიდექი გაჩუმებული, პირველად ცოტა სიბნელის გამო ვერაფერი გავარჩიე რა, ყველაფერი ნახული მეუცხოვა და ანგარიშმიუცემლად პირდაპირ მაგიდასთან მივედი, ის იყო ხელი მივანვდინე ერთს გაშლილ რვეულს, მინდოდა მენახა, რა იყო დანერილი, როდესაც უეცარი, სასტიკი ხმა მომესმა: „ხელი არ ახლო“. მე შევკრთი, უკან დავიწიე, მხარ მარჯვნივ, ფარდა მიფარებული სანოლი იდგა, რომელზეც სანდრო გულალმა იწვა და რაღაცა რვეულსა კითხულობდა. სანოლის სათაურზე იჯდა მაიმუნი – ჟაკო. სანდრომ, – როგორც თვითონ შემდეგ მითხრა, – თვალი მაშინ შემასწრო, როდესაც ქალადების ასალებად ხელი გავინოდე, და შეშინებულმა, გველნაკბენივით შეჰკივლა: „ხელი არ ახლო“, ამ სიტყვების თქმის უმაღლ ნამოვარდა კიდევ. ფარდის

უკან მწოლიარემ ფეხის ხმა რომ გაიგონა, ჯერ თურმე ბიჭი ვეგონე (თვითონ მითხრა) და არაფერი ყურადღება არ მომაქცია, მაგრამ როგორცვე მე დამინახა, წამოიჭრა! მე გამიკვირდა იმისი შეშფოთება და დავეკითხე: „ყმანვილო, რისა შეგეშინდა, ქალაღღებს ხომ არ შეეჭამ?“ სანდრომ პასუხის მაგივრად მჭიდროდ ხელი წელზედ მომხვია და თავის სანოლისაკენ ციბრუტივით მიმატრიალა ამ სიტყვებით: „შენ შორს მაგ ქალაღღებთან, ნუ მიხვალ!.. ნუ გაგიკვირდება ჩემი თხოვნა. რედაქციაში ათასნაირი ქალაღღები არის ხოლმე და უცხო პირს იმათთან საქმე არა აქვს“... რადგანაც სხვებმა დამარწმუნეს სანდრო თვალსაჩინო მწერალიაო, მეც იმ დღიდან საზოგადოების მუშაკად ვსახავდი და ვფიქრობდი: მწერალს და მოგაზეთეს ათასნაირი დარდი უნდა ჰქონდეს, ათასი მოვალეობა აწუხებს. ჩვენი ლაპარაკის საგანი გახდა მაიმუნი – უაკო“. 108)

უაკოს „პიროვნებას“ ჩვენ აუცილებლად მივუბრუნდებით, ახლა კი გავიხსენოთ, რომ ლიზა ყაზბეგი თბილისში 1881 წლის ბოლოს ჩამოვიდა, ანუ სწორედ იმ დღეებში, როდესაც „დროების“ ფურცლებზე „ელგუჯას“ გამოქვეყნება დამთავრდა და ალექსანდრე ყაზბეგი, ლიტერატურული დებიუტიდან ერთი წლის შემდეგ ქართველ მწერალთა ოჯახის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენლად იქცა. ზემოთქმულის დასტურად, ერთი აღტაცებული შეფასება მოვიხმოთ.

„პანეგირიკი“: „...მთელს თბილისში ყაზბეგის ქება ისმოდა, მთელს საქართველოში მოჩხუბარიძის მწერლობის ხმა ქუხდა და ელავდა. ყაზბეგის ნიჭის თაყვანისმცემლები თანდათან მრავლდებოდნენ, მოჩხუბარიძის ნაწერებს მთელი საქართველო კითხულობდა, მკითხველი საზოგადოება ამათ აღტაცებაში მოჰყავდა!

ყაზბეგმა ააფრიალა გულწარმტაცი მშვენიერი ფერადებით ნახატი დროშა და ჩადგა საპატიო ალაგას მწერლობის რაზმში. ყაზბეგის მწერლობამ ქართველებს მოაგონა ერთი თავისი სხეულის ნაწილი, დავინწყებული საქართველოს კუთხე: მკითხველები მიიწვია მთისკენ, მიუთითა, დაანახვა ძველებური წესწყობილება, თუ როგორ ბჭობდა თემი, როგორ ირჩეოდა სათემო საქმეები. დავინწყებული მოგვარონა და მძლავრის კალმით, სისწორით დაგვიხატა ის შეურყეველი ძმობა-ერთობა, რომელიც ძველს დროს საქართველოში სუფევდა გაურჩევლად სქესისა და წოდებისა“. 109)

ავტორი?! უთუოდ დაინტერესდით, ყაზბეგის ცნობილ კოლეგათაგან ვის ეკუთვნის ეგზომ ზეატაცებული, თუმცა ზუსტი და ხატოვანი შეფასება მისი „კავკასიური საგისა“?! გაგიკვირდებათ, მაგრამ ვერცერთ სახელს ვერ დაგისახელებთ იმდროინდელ ლიტერატორთაგან. ვერ დაგისახელებთ, რადგან ამ ტექსტის ავტორი ელისაბედ ყაზბეგი გახლავთ. ციტატა კი მისი მემუარების რვეულიდანაა, სწორედ იმ პასაჟის გაგრძელებაა, სტუმრად რომაა თავის სანდროსთან (ერთი შენიშვნა: ინტრიგის შეასანარჩუნებლად ლიზა ყაზბეგის ტექსტში შინაურული „სანდრო“ განგებ შევანაცვლე „ყაზბეგით“) და გულწრფელად აღიარებს, რომ მისი არცერთი სტრიქონი არ წაუკითხავს. ამავე პასაჟს აგვირგვინებს ასეთი ფრაზა: „დიახ, სანდრომ 4-5 წელიწადი ლიტერატურის ასპარეზზე დიდის უნარით იმუშავა! ნუ დავივინწყებთ, რომ ამავე დროს, დიდის ერთგულობით, გულმოდგინეთა შრომობდა ჩვენის ტეატრისათვის...“.

ლიზას ვიზიტისას, 1881 წელს, ალექსანდრე ყაზბეგს არა 4-5, არამედ, პრაქტიკულად, „ერთწლიანი

ლიტერატურული სტაჟი“ აქვს, ანუ ყოველივე ზემოთქმული აღწერილი ეპიზოდიდან რამდენიმე წლის შემდეგ ჩაინერა – ეს უნდა დავიმახსოვროთ!



ალ. ყაზბეგის ბიძაშვილი – ელისაბედ
(ლიზა) ყაზბეგი
© (ლმ)

დეტექტივის დასაწყისი: კაცმა რომ თქვას – რა არის აქ „სადეტექტივო“?! – ვთქვათ, არ ჰქონდა წაკითხული იმხანად ლიზას „თავისი სანდროს“ მოთხრობები, მერე ხომ წაიკითხა და დააფასა კიდეც?! საქმე ის არის, რომ დიდი ხნის უნახავი ბიძაშვილების შეხვედრა, მემუარების ავტორის ჩანაფიქრით, იდილიურ შთაბეჭდილებას უნდა ტოვებდეს... და მართლაც, საფიქრებელია, 1881 წლის დეკემბერში სანდროსა და ლიზას შორის მეგობრულ-ნათესაური სიტბო ჯერ კიდევ არ იყო განუღებელი და მთლიანობაში „ვიზიტი რედაქციაში“ სავესებით რეალისტურად აღიწერა. იყო ერთადერთი „მაგრამ“!

ტექსტის სანდოობის „კონტენტ-ანალიზის“ მეთოდით დადგენით (რომელიც „საკვანძო სიტყვების“ მიგნებაზეა აგებული) გატაცებული მკვლევარი 1881 წლის დეკემბრის ბოლოს ლიზა ყაზბეგის სანდროსთან ვიზიტის აღწერისას აუცილებლად გამოარჩევდა ორ პასაჟს –

„გაშლილი რვეული“ და „შეშინებული სანდრო“: ეს ორი „ნაღმი“, უაკოს „მაიმუნობების“ ფონზე, რამდენიმე ხნის შემდეგ უნდა აფეთქდეს: მოგონებების ტექსტის პირველად გაცნობისას მკითხველს, წესით, უნდა დამახსოვრებოდა მიზანსცენა „გაშლილი რვეულითა“ და „შეშინებული სანდროთი“ (ისეთი ემოციური აქცენტია იქ!), მაგრამ ამაში ვერანაირ ვერაგობას ვერ დაინახავდა, თუნდაც იმიტომ, რომ ამ პასაჟს „კეთილგანწყობილი მემუარისტის“ მიერ მწერალი-ბიძაშვილის შემოქმედების აღტაცებული შეფასება – ნამდვილი „პანეგირიკი“ მოსდევდა.

აი, მერე კი, ელისაბედ ყაზბეგის მოგონებების იმ ნაწილში, სადაც „კავკასიური საგის“ „რეალური ავტორი“ დასახელდება, ერთდროულად იფეთქებს ეს ორი „ნაღმი“, და შეძრწუნებულმა მკითხველმა, რომელიც უკვე ენდო გულდადაგულ მემუარისტს, რომ „გაშლილი რვეული“ სანდროს არ ეკუთვნოდა,

უნდა თანაუგრძნოს მიამიტ ლიზას, მაშინვე რომ ვერ ამოხსნა „გაშლილი რვეულისა“ და „შეშინებულ სანდროს“ დილემა...

კიდევ ერთი საიდუმლო: „ახალი ადრესატის“ ვინაობაზე მალე მოგახსენებთ. ახლა კი – ერთ საიდუმლოზე, რომელიც მწარედ დააფიქრებს ნებისმიერ მკვლევარს ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიისა: თუ გავიხსენებთ, რომ ლიზა ყაზბეგი თბილისში 1881 წლის ბოლოს ჩამოვიდა, ანუ იმ რუსულენოვანი წერილის დაწერიდან ოთხი წლის შემდეგ, ნამდვილად შევამჩნევთ ნაკლებ სიტბოს და ოდნავ ირონიულ ტონს, მაგრამ რა მტრობაზეა ლაპარაკი?! აქედან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბიძაშვილთა ურთიერთობა რადიკალურად შემდგომ, 1883 წელს უნდა შეცვლილიყო, სწორედ იმ წელს, როდესაც ინერებოდა ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული რომანი...

კიდევ ერთი საიდუმლო ყაზბეგის ბიოგრაფიაში, რომელშიც, ვგონებ, იმალება უმთავრესი მიზეზი „განკიცხულის“ შექმნისა (ეს რომანი ჟურნალ „ივერიაში“ 1884 წლის დასაწყისში გამოქვეყნდა).

„ოჯახური ვატერლო“: „განკიცხულის“ მთავარი ინტრიგა „პროტოტიპების ხლართშია“: „სოფიოდ“ მონათლული ლიზა ყაზბეგი ულმობლად ანგრევს „განკიცხულის“ გმირის ბედნიერებას... „განკიცხული“ 1883 წლთა დათარიღებული და, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ამ დროიდან იწყება ყაზბეგების „ოჯახური ვატერლო“.

„ცრუ-დიმიტრი“: ერთი „ცრუ-დიმიტრი“ თუ გვახსოვს რუსეთის ისტორიიდან, მეორე, ქ-ნი ელისაბედის ჩანაფიქრით, საქართველოს ისტორიაში უნდა დამკვიდრებულიყო – უპრეცედენტო ლიტერატურული პლაგიატის ნიმუშად. ლიზა ყაზბეგის ვერსია ასეთი გახლდათ: მის „ძვირფას“ ბიძაშვილს 1880-იანი წლების დასაწყისშივე უკვე ისეთი ინტე-

ლექტურული დეგრადაცია ემჩნეოდა, რომ ის ვერასგზით ვერ შექმნიდა იმ პერიოდში გამოქვეყნებულ ნაწარმოებებს და ბელეტრისტიკის ეს შედეგები, სინამდვილეში მის განსვენებულ ძმას – დიმიტრი ყაზბეგს (1838-1880) ეკუთვნოდა.

როდესაც ეს „მეტად ნიჭიერი, განათლებული, დარბაისელი, იდეური, წყნარი მოღვაწე“ 1880 წლის თებერვალში სტეფანწმინდაში გარდაიცვალა, ამ დროს იქ დიმიტრის ახლობელთაგან არავინ იმყოფებოდა, გარდა ალ. ყაზბეგისა და მოურავ ალოშკა შადურისა. ამ სიუჟეტში იყო დიმიტრის გარდაცვალებისთანავე მომენტალურად გატეხილი განჯინაც, საიდანაც სანდრომ ხელნაწერები გაიტაცა ალოშკა შადურის თვალწინ; დეტექტიური ჟანრის ყველა კანონის დაცვით, რალა თქმა უნდა, იყო მკვლელობაც: შადური, როგორც არასასურველი მონმე, უნდა გამქრალიყო და გაქრა კიდევ! სინამდვილეში მომხდარი მკვლელობა მართლაც შემადრწუნებელი გახლდათ – ალოშკა 1888 წელს, ივლისის 30-ში, ღამით მისივე მანიაკმა შვილმა, ვანია მოკლა. აი, ვისი დაკვეთით მოკლა, ეს უკვე ლიზა ყაზბეგის „მწერლური ტალანტის“ მიგნება იყო: – „შესაძლებლად მიმაჩნია ფსიქიკურად ძლიერის ხასიათის მქონე სანდროს, დაემონავებინა სუსტი ხასიათის პატრონი ახალგაზრდა ჭაბუკი ვანია“, – ამტკიცებდა იგი თავის მოგონებებში და იქვე განმარტავდა, რომ ყაზბეგმა ეს ამაზრზენი დანაშაული ჰიპნოზის საშუალებით განახორციელა...110)

აქვე, ალბათ, ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ამ კრიმინალური დრამის ფინალში, როგორც ხდება ხოლმე, ლიზამ სენტიმენტალური ნოტა შეიტანა და ალექსანდრე ყაზბეგის „პროგრესირებადი დამბლის“ გამოვლინებები „სინდისის ქენჯნით“ ახსნა... როგორი წასაკითხია ყველაფერი ეს საღ გონებაზე?!

დიახ, ეს სანდროსთან თანშეზრდილი ლიზა ყაზბეგია! ოლონდ, დიმიტრის სიკვდილიდან 14

წლის შემდეგ თვალი აეხილა და ირწმუნება, რომ მისი „მიტკას“ ხელნაწერთა მიმტაცებელი სანდრო „ცრუ-დიმიტრია“! ნამდვილი დიმიტრი, ავტორი ამ შედეგებისა, უსამართლოდ დაავინყებულ, განისვენებს სტეფანწმინდის სასაფლაოზე...



აღ. ყაზბეგის ბიძაშვილი – დიმიტრი (მიტკა)
ყაზბეგი
© (ლმ)

„დეტექტივის სცენარი“, ბევრი გარემოების გამო, ფსიქოლოგიურად ზუსტად იყო გათვლილი: დიმიტრიმ თავისი ბრწყინვალე სტუდენტობით პეტერბურგში ისე დაამახსოვრებინა თავი იმდროინდელ მეგობრებს (ილია ამბობდა: „მთელი თავით მაღლა იდგა ჩვენში“-ო), რომ სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მისგან რაღაც განსაკუთრებულს ელოდნენ; ალექსანდრემ, როგორც ვნახეთ, პირიქით, ახალგაზრდობისას თავი ვერაფრით გამოიჩინა; სტეფანწმინდას შეფარებული დიმიტრი იდუმალ ფიგურად აღიქმებოდა; ირაციონალური და ფეთქებადი ალექსანდრე – აშკარად გამაღიზიანებელი იყო: დასაწყისში – განებევრებული ბავშვის მანერებით და „თეთრი ჩოხით“, ბოლოს კი – „უაკოთი“, ძველმანებით და კლეპტომანიით.

„ფიგურების განლაგება“ „საჭადრაკო დაფაზე“ ლიზა ყაზბეგისგან ერთადერთ სვლას მოითხოვდა: „უსიმაპათიო კლეპტომანს“ ხურდა ფულსა და ფერად ნაჭრებთან ერთად, „სიმაპათიური სტუდენტის“ ხელნაწერებისა და მწერლური სახელის მითვისება უნდა დაბრალდებოდა! ლიზამ გააკეთა ეს სვლა, მით უმეტეს, იმდროინდელი საზოგადოების ერთი ნაწილი (ყაზბეგის ტერმინოლოგიით – „საქართველოს ბომონდი“) და, ნაწილობრივ, შემდეგდროინდელი მკვლევარნიც მზად იყვნენ დაეჯერებინათ მისთვის.

დავით კარიჭაშვილი: „ის გარემოება, რომ ალექსანდრე ყაზბეგი შეიქნა შემთხვევითი მემკვიდრე დიმიტრი ყაზბეგის ქაღალდებისა, თავის თავად არას ამტკიცებს... ძნელი დასაჯერებელია, რომ ამ ქაღალდებში ყოფილიყვეს ის სხვილი და წვრილი მოთხრობები, რომლებიც ალექსანდრე ყაზბეგმა დაბეჭდა ხუთი წლის განმავლობაში. თუკი 1872 წელს დიმიტრი ყაზბეგმა შესაძლებლად სცნო, დაებეჭდვინებინა „კრებულში“ პატარა სცენა მოხვევითა ცხოვრებიდამ – **მაწე სული**, რატომ

არ დაინახა საჭიროდ გამოექვეყნებინა დიდი და საკითხავად ფრიად საინტერესო მოთხრობები „ელგუჯა“, „მამის მკვლელი“, „მოძღვარი“, „ხვეის ბერი გოჩა“, „ციკო“? ჩვენ ეჭვიც არა გვაქვს, რომ დიმიტრი ყაზბეგის ქალაქებში იქნებოდა მისი ნაწერებიც, მაგრამ ჯერ არ გვაქვს უფლება ვთქვათ, რომ ეს ნაწერები იყო სწორედ ის მოთხრობები, რომლებითაც ისახელა თავი ალექსანდრემ. ჩვენის ფიქრით დიმიტრი ყაზბეგის ნაწერები უნდა ყოფილიყვნენ სახალხო ლექსები, ლეგენდები, რწმუნებანი, ჩვეულებანი და ისტორიული გარდმოცემანი. ყველა ეს ალექსანდრეს შეეძლო გაეხადა მასალად თავის მოთხრობებისათვის.

იმ ფაქტს, რომ ალექსანდრემ, დიმიტრის სიკვდილის შემდეგ წაიღო მისი ქალაქები და აღარ დაუბრუნა მემკვიდრეებს, ფაქტს, არა საქებურს და დასაგმობს, ჩვენ ვხსნით იმავე მიზეზით, რითაც აიხსნება მისგან სხვის წერილების მიმალვა. ხოლო იმ ფაქტში, რომ ალექსანდრე ყაზბეგმა გამოიყენა თავის მოთხრობებისათვის მასალად დიმიტრის ნაწერები, თუ ასეთი ფაქტი არსებობს, არაფერი დამამცირებელი არ არის იმის ლიტერატორულის სახელისათვის“. 111)

პეტრე უმიკაშვილის ელისაბედ ყაზბეგთან გაგზავნილი წერილიც ნიშანდობლივია: „იქნება მართლა რამე აღმოჩნდეს დიმიტრისა. რა მოხარული ვიქნები, რომ იცოდე! მე დარწმუნებული ვარ, კარგი რამ უნდა იყოს მისი ნიჭის ნამოქმედარი. თუმცა, ვინ იცის, შემუშავებას აპირებდა და დარჩა შეუმუშავებელი. სტეფანწმინდას ჩემს ყოფნაში მისი ნაწერი ვთხოვე დიმიტრის და, როგორც მახსოვს, მითხრა, რომ ვაპირებო თუ დაწყებული მაქვსო, მაგრამ გუნებაზე, წერის გუნებაზე ვერ მოვდივარ, რომ დაუჯდო. ძალად ნამუშავრობა კი არ ვარგაო“.

1894 წლის 30 ივნისს პეტრე უმიკაშვილი ლიზა ყაზბეგს მისწერს: „მეკითხები, სანდროს და დიმიტრის ერთად რად ახსენებო, რად გინდა იცოდე იმათი ამბავიო? სწორედ უნდა გითხრა, ძალიან ღრმად ვიგრძენი და გულში ჩამეჭრა შენი გამწარებული სიტყვები. დიმიტრის კარგი თავი გაჰქრა, არაფერი დასტოვა და არავინ იცნობსო, სანდროს ვარსკვლავი სხვა სახით განათდა, მთელი საქართველო დასტირისო და საუკუნოდ სახსენებელი იქნებაო... სანდროს ცხოვრება მინდა გავიგო... ჩვენის მწერლობის და მწერლების ვითარების გაგებისათვის. დიმიტრის ცხოვრება მინდა გავიგო, როგორც კაცისა, თავისი ღირსებით და ნაკლულევანებით, რომელიც გამოუყვანია ჩვენის ხალხის და საზოგადოების ნიადაგს და მიწა-წყალს... ილია ჭავჭავაძე დღესაც იტყვის ხოლმე, რომ ამხანაგებში მთელი თავით მაღლა იდგა ჩვენშიო. ამისთანა კაცის ავი და კარგი რომ ვიცოდეთ, გამოგვადგება, საერთოდ ჩვენ, ქართველობას... განა მარტო მწერალი არის სადიდებელი, იმიტომ, რომ ისა სწერს? რატომ არ უნდა ვიცოდეთ სხვა, არა – მწერლის ცხოვრებაც... აი, რად ვახსენე დიმიტრი და სანდრო ერთად.“ 112)



პეტრე უმიკაშვილი © (ლმ)

ვახტანგ კოტეტიშვილმა კარგად ახსნა ამ „მზაობის“ მექანიზმი: „საქართველომ ყაზბეგის მოსვლა სხვანაირად მიიღო: შეიძლება ეს არ იყო შეგნებული, მაგრამ განცდილი კი იყო. ყველამ იგრძნო, რომ „ელგუჯას“ ავტორი დავიწყებული ქვეყნიდან მოდიოდა და როცა ნახეს ჩვეულებრივი ქართველი კაცი, ჩოხაში გამოწყობილი, ხანჯლებით მოცეკვავე, დარდიმანდი, აღარავის სჯეროდა მისი ავტორობა. ყველას უნდოდა, რომ ავტორი ვინმე სხვა ყოფილიყო, რომელიც არავის უნახავს და რომელიც აღარ არის. ეს გამოძახილი დღესაც ისმის, მაგრამ ამას თავის ახსნა აქვს. ადამიანი, რომელმაც დაწერა „ელგუჯა“, „მამის მკვლელი“, „ელისო“ და სხვა, თავის დროისათვის უცხო იყო და იქნებ ჩვენთვისაც ჯერაც არ იყოს დაახლოებული“.113)

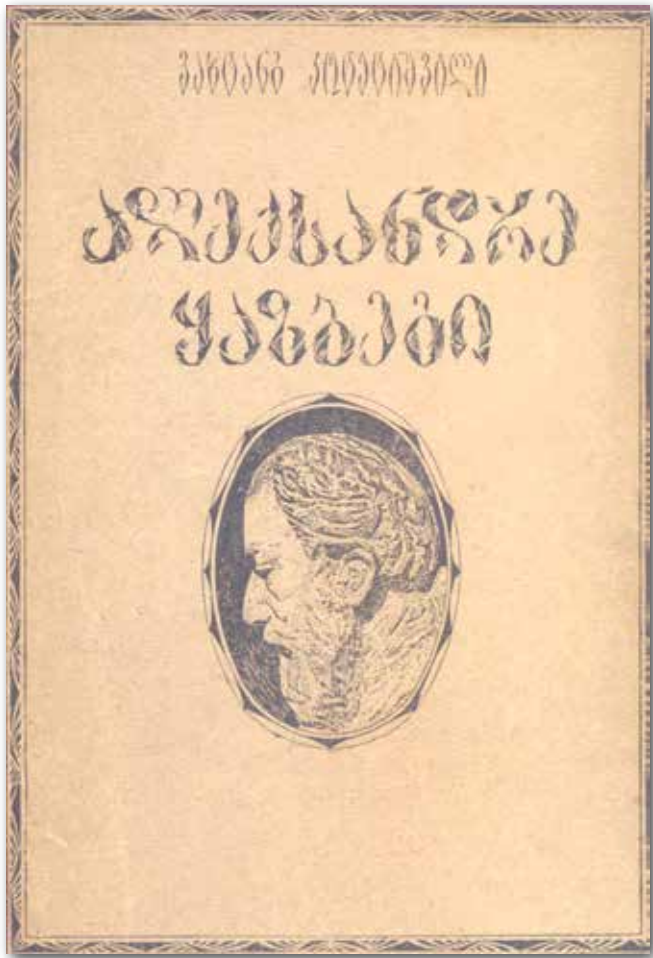
ალექსანდრე ყაზბეგის გარდაცვალებიდან უკვე ოცდაათი წელი იყო გასული, როდესაც ჟურნალმა „მნათობმა“ წამოიწყო ლიზა ყაზბეგის მემუარების ბეჭდვა (1924 წლის აპრილიდან – 1926 წლის იანვრამდე), ხოლო თბილისის „სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპედაგოგო ფაკულტეტის ნებართვით“, ამავე უნივერსიტეტის პროფესორმა მიხეილ ზანდუკელმა 1924 წელს გამოაქვეყნა წიგნი, სათურით: „ალ. ყაზბეგის (ა. მოჩხუბარიძის) ორიგინალობა და დიმი. ყაზბეგი“. ალექსანდრე ყაზბეგთან „ნავიანევი ბატალიის“ წამომწყებ ავტორს, საომარი არსენალი, პრაქტიკულად, ლიზა ყაზბეგისაგან დარჩა მემკვიდრეობით; თავის მხრივ, „მეტი სოლიდურობისათვის“ მან წიგნის მეორე ნაწილი ისეთ ლიტერატურათმცოდნეობით შტუდიებს დაუთმო, რომლებიც, მისი რწმენით, ამყარებდნენ ელისაბედის „ბიოგრაფიულ კომპრომატს“.

პროფესორი მიხეილ ზანდუკელი (1889–1969) ამტკიცებდა, რომ ა. მოჩხუბარიძის ფსევდონიმით 1880-1885 წელს „დროებასა“ და „ივერიაში“ გამოქვეყნებული მოთხრობების რეალური ავტორი გახლდათ არა „კლეპტომანი, პლაგიატორი, სიმულიანტი, სულითა და ხორციტ ავადმყოფი და დეგენერატი“ ალექსანდრე, არამედ – მისივე ბიძაშვილი, „ხალხოსანი მოღვაწე“ დიმიტრი ყაზბეგი.

თავის ტექსტოლოგიურ „შტუდიებს“ მან დაურთო ამონარიდები დავით კარიჭაშვილისა და გიორგი ნათაძის მიერ შედგენილი ბიოგრაფიებიდან და ლიზა ყაზბეგის „ბიოგრაფიული მასალა“.

დღეს, ასი წლის შემდეგ იმ პუბლიკაციებიდან, ის „შტუდიებიცა“ და მთელი ის წიგნიც, XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ღვაწლმოსილი მკვლევრის და „ნითელი პროფესურისგან“ განსხვავებით, უზადო რეპუტაციის ადამიანის ერთგვარ „კაპრიზად“ აღიქმება. მაგრამ ნუ დავივიწყებთ, რომ ყველაფერი ეს 1924 წელს ხდება, აქ, საქართველოში, უკვე დაკარგული დამოუკიდებლობისათვის უკანასკნელი გაბრძოლების ჟამს..

ამიტომაც ალექსანდრე ყაზბეგის სახელის დაცვა ისეთსავე პათოსს მოითხოვდა, როგორც იცავენ ხოლმე ეროვნულ სიმბოლოებსა და ინსიგნიებს. სწორედ ამგვარი პათოსი აღმოაჩნდა **ვახტანგ კოტეტიშვილს** და ამის დასტურია მისი „საპასუხო გასროლა“ ერთი წლის წინ წამოწყებულ „ლიტერატურულ დუელში“ – მონოგრაფია „**ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი**“.



ვ. კოტეტიშვილის წიგნი „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“

1925 წელს გამოცემული ეს 250-გვერდიანი გამოკვლევა ნაბიჯ-ნაბიჯ აცამტვერებდა პროფ. ზანდუკელის არგუმენტებს და გრაალის მცველის პათოსით ღირსებას უბრუნებდა „მოჩხუბარიძის“ შებლაღულ სახელს.

მიხეილ ზანდუკელმა, საპასუხოდ, იმავე წელს გამოსცა თავისი „ალექსანდრე თუ დიმიტრი ყაზბეგი“, რომელშიც არაფერი იყო ახალი, გარდა გულდასაწყვეტი „დამატების“, სადაც **ნიკო ნიკოლაძე** ავტორისადმი



მიხეილ ზანდუკელი
© (ლმ)

გამოგზავნილ წერილში (დათარიღებულია 1925 წლის 4 აგვისტოთი) სრულ სოლიდარობას უცხადებდა მას და მეტიც, საერთოდ იწუნებდა „ყაზბეგების“ პროზას (იმისდა მიუხედავად, ალექსანდრესი იყო ის თუ დიმიტრის); ანაქრონიზმად, „გადაჭარბებით გაკობტავებულად“ მიაჩნდა და, ვგონებ, მხოლოდღა „ზრდილობისათვის“ აღნიშნავდა, რომ ეს ნაწარმოებები „ენის სიმშვენითა და სიმდიდრით გამოირჩევაო“. 114)

ნიკო ნიკოლაძე, ქართველ „თერგდალეულთა“ სახელოვანი წარმომადგენელი, „ულმობელი საქმის კაცი“ (როგორც არჩილ ჯორჯაძე ამბობდა) და თავად რაციონალიზმის განსახიერება – აღმაცერად რომ უყურებდა „ირაციონალურ ნეორომანტიკოსს“ – გასაკვირი არაა. გასაკვირი ისაა, რომ გარეშემოთა განწყობა ნიკოლაძისათვის უფრო მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, ვიდრე ვახტანგ კოტეტიშვილის კონტრარგუმენტები პროფ. ზანდუკელის „თეორიის“ საპასუხოდ.

როგორ არ დააფასებ აქ ილიას, რომელსაც, მიზეზთა გამო, პიროვნულად არანაირი სიახლოვე (და არც სიმპათია) ჰქონია ყაზბეგთან (ნერია კიდეც ამაზე მანსვეტაშვილის მემუარებში), მაგრამ დიდად აფასებდა, როგორც მწერალს, სათანამშრომლოდ მიიწვია „ივერიაში“ და ყველაფერს აკეთებდა, რათა შეემსუბუქებინა მისი დუხჭირი ყოფა. რაც შეეხება „ცრუ-დიმიტრის სიუჟეტთან“ მის მიმართებას, როგორც ითქვა, ილია სტუდენტობის დროიდან იცნობდა დიმიტრის და, ნიკო ხიზანიშვილისა არ იყოს, გული სწყდებოდა, რომ ესოდენ იმედისმომცემი ახალგაზრდისგან არაფერი გამოდნა (უფრო დანვრილებით ილიასა და ყაზბეგის ურთიერთობათა შესახებ იხ.: ლადო მინაშვილი, „ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები“, თბ., 2003).

ნიკო ხიზანიშვილს უნდოდა, ალექსანდრე და დიმიტრი ყაზბეგების „პარალელური ბიოგრაფიების“ მაგალითზე ახალგაზრდა მკითხველისათვის განკუთვნილი ერთგვარი „მორალიტე“ შეექმნა ქართული დაუდევრობით მინავლებულ ნიჭზე (დიმიტრი) და თავდავინწყებული გზებით მიღწეულ მოულოდნელ გამონათებაზე (ალექსანდრე). „ავტორობასთან“ დაკავშირებული კითხვები მას ნამდვილად არ აწუხებდა: ჯერ ერთი, კარგად იცნობდა და „გრძნობდა“ ალექსანდრეს და, სულაც, თვითმხილველი იყო, როგორ „აცნობდა“ თავის „ფელეტონებს“ გაზეთის სარედაქციო ორომტრიალში „დროების“ ეს „მოუთვინიერებელი“ ავტორი.

სწორედ ამ „პარალელური ბიოგრაფიების“ შექმნაში დახმარებისთვის მიმართა ნიკო ხიზანიშვილმა 1894 წელს ლიზა ყაზბეგს, რომელმაც ამ თხოვნაში „განგების ხელი“ დაინახა და შეუდგა მემუარების წერას, რასაც 18 წელი მოანდომა. სანდროს სიჭაბუკის წლებიდან მას მართლაც ბევრი რამ საინტერესო ახსოვდა და აღწერა კიდეც. თუმცა შემდგომ ხიზანიშვილის დაკვეთა დიამეტრულად საპირისპირო მიზნისაკენ მიმართა.



ნიკო ხიზანიშვილი
© (ლმ)

„ცრუ-დიმიტრის“ ისტორიულ-ლიტერატურული ექსკურსი ძალიან რომ არ გაგვიგრძელდეს, მოკლედ ვიტყვი, რომ ვახტანგ კოტეტიშვილის ნიგნში მოხმობილი კონტრარგუმენტები ყოველგვარ საფუძველს აცლიდა ლიზა ყაზბეგისა და მას მინდობილი პროფ. ზანდუკელის „ბრალდებებს“.

მიხეილ ასათიანმა, გამოჩენილმა ქართველმა ფსიქიატრმა, იმავე წლებში თავის ორ ახალგაზრდა ასისტენტს – **ტიტე ლლონტსა** და **ლადო კოტეტიშვილს** (ვახტანგის ძმას) დაავალა ფსიქიატრიულ ასპექტში შეესწავლათ „ყაზბეგთა ავტორობის“ საკითხი, რომელმაც იმჟამად ეგზომ ააფორიაქა ქართველი ნიგნიერი საზოგადოება.

ლადო საერთოდ ჩამოშორდა ამ თემას, ტიტემ კი კვლევა განაგრძო და გასული საუკუნის 40-იან წლებში დაასრულა გამოკვლევა, რომელიც ადასტურებდა ყაზბეგისათვის დასმულ დიაგნოზს – „პროგრესული დამბლისა“ (თანამედროვე ტერმინოლოგიით – „პროგრესირებადი დამბლის“) და ასახელებდა ერთადერთ მიზეზს ასეთი დიაგნოზისა: „აქ... თავის ბოროტ საქმეს შეუმჩნევლად აკეთებდა ტვინში ადრე ჩასახლებული მკრთალი სპიროქეტა. ჯანგატეხილ ორგანიზმს მან უფრო ადვილად დარია ხელი. ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში დაიწყო საბედისწერო რღვევა, რომლის საგანგაშო ნიშნები შეერივნენ პიროვნების უკმარისობიდან გამომდინარე ქცევის უცნაურობებს. ამ მოვლენებში გაურკვეველობამ საბაბი მისცა და დიდხანს ასაზრდოვა ის უმართებულო აზრი, რომ ა. ყაზბეგი 1880 წლიდან პროგრესული დამბლით გონებაშერყეულ ავადმყოფს წარმოადგენდა. სინამდვილეში, ამ ავადმყოფობამ გაცილებით უფრო გვიან, არაუადრეს 1888 წლისა, იჩინა თავი. ამდენად, მას არ შეეძლო ა. ყაზბეგისათვის ხელი შეეშალა მის შემოქმედებით მუშაობაში“ (ამ გამოკვლევის საჟურნალო ვერსია მხოლოდ ნახევარი საუკუნის შემდეგ გამოქვეყნდა

ჟურნალ „ცისკარში“ – 1996 წ., №9-10).

ცხოვრების დასალიერს ყაზბეგს გაუჩნდა ერთი ბათუმელი მეგობარი, რომელიც თითქმის ათი წელი განუყრელად თან ახლდა და ბევრი წყენისა და შეურაცხყოფის გადატანა გაუადვილა. ყაზბეგის მკითხველთაგან ცოტაა ისეთი, ვინც არ იცოდეს მისი სახელი – ჟაკო.

ჟაკო ნამდვილად ღირსია, მასზე ცალკე შევჩერდეთ, რადგან ყაზბეგის ბიოგრაფიაში ამ არსებას სრულიად უნიკალური როლი ეკუთვნის.

აკაკი წერეთლის თქმით, ჟაკო ყაზბეგმა ბათუმიდან თვითონ ჩამოიყვანა, სხვათა აზრით კი, იგი ბათუმიდან საჩუქრად ჩამოუყვანეს. ასეა თუ ისე, 1880-იანი წლების დასაწყისში საგანგებოდ შეკერილ ჟილეტში გამოწყობილი ჟაკო თბილისში დასეირნობს ყაზბეგთან ერთად, დადის რეპეტიციებზე და რედაქციებში, უზომოდ თავნება „ყმანვილია“ და, სასაცილოა, მაგრამ მისდამი დამოკიდებულება საინტერესო რაკურსით დაგანახებთ პატრონის პორტრეტს: იაკობ მანსვეტაშვილი იგონებდა ყაზბეგის ნათქვამს: „რა ვქნა, მე უმაგისოდ გაძლება არ შემეძლიან...“ ახლა, ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობარსა და კოლეგას, პოლიევქტოს კარბელაშვილს (ცხვილოელს) მოვუსმინოთ: „...საწერი მაგიდა ცოცხმოსმული იყო; საწერელი, კალამი, ფანქარი, მელნის საშრობი ქაღალდები, ნიგნები, რვეულები ერთნაირად აქეთ-იქით იყო ნატყორცნი და ნალრლენი, – სანდროს არა თუ ეწყინა ჟაკოს ასეთი თავხედობა, პირიქით დაუწყყო კოცნა და გულში მიიკრა“.

როგორ გვაგონებს ყველაფერი ეს სტეფანწმინდის „სასახლეს“, პატარა სანდროს მორიგ, ჭირვეულ „სცენას“, აფორიაქებულ დედ-მამას და უკმაყოფილო დეიდების ერთმანეთში გადალაპარაკებულს: „Infant terrible!“ ...

შესაძლოა, ჟაკოს სრულიად ბუნებრივად დაეკისრა პირადი ფსიქოთერაპევტის ფუნქცია. ისევ ცხვილოელს მოეუსმინოთ: „როდესაც გაჯავრებული იყო სანდრო, „ჟაკო“ გაქანდებოდა და აქეთ-იქიდან ახტებოდა ზედ, ხან ტანისამოსს ეწეოდა, ხელზედ სწვდებოდა, ხან წინ აემართებოდა ორ ფეხზედ და... უცინოდა, თუ ასე ვერ გააცინებდა სანდროს... თავის გრძელ, გალუულ კუდს ხან წინ, პირისახეზედ გადმოუკიდებდა და ხან სხვა მხრივ. მხოლოდ მაშინ გაეცინებოდა სანდროს და დაუწყებდა ალერსს გონიერს ჟაკოს. როცა გაჯავრებული მოვიდოდა შინ და მე ვერ შევძლებდი მის დამშვიდებას და გაჯავრებისაგან გამოფხიზლებას, განგებ სადმე მძინარე ჟაკოს ავუტეხავდი ხოლმე“. 115)

ისიც არაა გამორიცხული, რომ (თავდაპირველად, ყოველ შემთხვევაში) ეს ერთგვარად ეპატაჟური ჟესტი იყო: გროტესკული დეტალის შემოტანა აბსოლუტურად შეუსატყვის ატმოსფეროში; „მონესრიგებულ საზოგადოებასთან“ თავისი განსხვავებულობის, არმსგავსების ხაზგასმა (თუ ასეა – ცეცხლთან თამაშია: სიტყვა „უმსგავსის“ სემანტიკას ჩავუკვირდეთ!).

დაბოლოს, არსებობს კიდევ ერთი, ჟაკოს „რეპუტაციის შემლახავი“ მოსაზრება ტიტე ლლონტისა, რომელმაც ყაზბეგის ავადმყოფობის ისტორიაში მისი „მანიების“ ჩამონათვალს საწყალი ჟაკოც მიუმატა: „ასეთივე მნიშვნელობის ფაქტია ყაზბეგის უცნაური დამოკიდებულება „ჟაკოს“ სახელით ცნობილ მაიმუნთან. მთელი წლების მანძილზე ალექსანდრე უბით დაატარებდა ამ არასიმპატიურ პირუტყვს და თავს მშვენივრად გრძნობდა იმ სიბინძურეში, რომელსაც ეს უშნო ცხოველი ავრცელებდა მის ირგვლივ“. 116)

ვაპატიოთ პატივცემულ ექიმს ამ უდანაშაულო არსებისადმი გამოვლენილი ანტიპათია. მან, თავისი ფსიქიატრობის მიუხედავად, რატომღაც ვერ

იგრძნო, ყაზბეგის ამღვრეულ ცნობიერებაში როგორ შეანაცვლა ჟაკომ ნანატრი, არდაბადებული ვაჟიშვილი და ზუსტად ისევე ანებივრებდა ამ „უშნო ცხოველს“, როგორც მამამისი ყოვლად აუტანელ სანდროს.

ძნელია სიცოცხლეზე ხელჩაქნეული ადამიანის ყურება და კიდევ უფრო ძნელია, როდესაც ერთს რომელსამე ჟესტში ან ქმედებაში თვითმკვლელობის ნაირსახეობას ხედავ. ისე მგონია, ტოტალური სიმარტოვისას ყაზბეგისათვის ეს ჟაკოს გაყიდვა იყო: „იმისთანა გაჭირვებაში ჩავარდა ა. ყაზბეგი, რომ ის თავისი საყვარელი ჟაკო თუმნად გაყიდა“, – წერდა აკაკი, რომელსაც, მაინცდამაინც, არც ჟაკო ეხატებოდა გულზე და არც მისი პატრონი... ისე, „ჟაკოს გასხვისების“ რიცხვიც რომ დახსომებოდა, ჩვენც გვეცოდინებოდა, როდის დამთავრდა ალექსანდრე ყაზბეგის გაცნობიერებული სიცოცხლე... რალაც თავისთავად გადავედით იმ გულსაკლავ თემაზე, რომელსაც ჩვენი თხრობის ტრაგიკული პერსონაჟის სიცოცხლის დასალიერი ჰქვია...)

დასალიერი. ვახტანგ კოტეტიშვილი: 1880-86
წლამდე, – ეს არის ალ. ყაზბეგის შემოქმედების უმაღლესო პერიოდი, რის შემდეგაც იწყება დაფანტვა, დაწყვეტა და გონებრივ-ზნეობრივი პიროვნების თანდათანობითი გაუქმება. მაგრამ ეს შემოქმედებითი პერიოდი ისეთი ინტენსიური იყო, მოვარდნილი და საოცარი, რომ ალ. ყაზბეგს, ეს შემოქმედებითი პროცესის ხასიათი ანათესავებს შემოქმედების ტიტანებთან, რომელნიც ვულკანისებურად ამოხეთქავენ და მალევე ცივდებოდნენ“. 117)

დავით კლდიაშვილი დაღმასვლის სიმპტომებს ჩაინიშნავს თავის მემუარებში. რამდენიმე მინიმუმებით უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს 1885 წელია: [ბათუმში] „...დასის ჩამოსვლისას გავიცანი მსახიობად მყოფი, ჩვენი სიამაყე, დიდი მწერალი სანდრო ყაზბეგი.

მაღალი, გამხდარი, ბეჭებში ცოტათი მოხრილი, მოკლე ჩოხით. იგი ვერაფერ კარგ შთაბეჭდილებას ახდენდა თავისი გარეგნობით; ამასთანავე თვალშიც კარგად ვერ იხედებოდა – ეს ერთ დროს თურმე შნოიანი, ლამაზი, კოხტა ყმაწვილი, ამ ხანებში სულ გამოცვლილიყო. არ დაიჯერებდით მისი მნახველი, რომ ეს იყო „ელგუჯას“ და „მამის მკვლელის“ ავტორი. ლაპარაკიც კი შნოიანი არ იცოდა და სიტყვის წარმოთქმა სრულიად არ ეხერხებოდა. მახსოვს, ერთხელ ექიმ გიგო გაბაშვილის ოჯახში სუფრაზე საზოგადოებაში სიტყვა წარმოთქვა, მაგრამ ისეთნაირად, რომ მისმა მოსიყვარულე ექიმმა უთხრა: „– სანდრო, თუ გიყვარდე შენებურად წერე და ხმა-მაღლა ლაპარაკს თავი დაანებე!“ 118)

გავა კიდევ რამდენიმე წელი და ჩვენი თხრობის მთავარ გმირს, მიუსაფარს და ცხოვრებაზე ხელჩაქნეულს თბილისის ქუჩაში გადავანყდებით...

თედო სახოკია: „ყაზბეგს ხშირად ვხედავთ ქუჩაში: დახეული ჩოხა-ახალუხი აცვია, თავზე ბუხრის ქუდი ჰხურავს, ისიც შებერტყილი, ზემოდანაც ხანგრძლივი ხმარებისაგან შელანძღული ნაბადი წამოუსხამს. ბეც თვალებს, მორღვეულებს, უსიცოცხლოდ აცეცებს. ერთ დროს ლამაზ სახეზე ტანჯვის, განუსაზღვრელი ტანჯვის ბეჭედი აზის. ეტყობა, არც ხალისი აქვს და აღარც ღონე, რომ თავის გარეგნობისათვის იზრუნოს, და მით უფრო, არც სხვა ზრუნავს მისი არსებობისათვის“. 119)

ცნება „შინ“ – ყაზბეგის სიციცოხლის მიწურულს – მისი დისა და სიძის (ავადსახსენებელი ფურმანის) სახლის დერეფანია, ოთახი „დროების“ რედაქციის მანსარდაში, იქამდე და მერეც – იაფფასიანი სასტუმროების ნომრები...

„ინტერიერი“ განუმეორებელ შთაბეჭდილებას ახდენს! რამდენიმე აღწერა არსებობს, ზოგიერთი უკვე მოვიხმეთ. ბოლოდროინდელ სურათს პროფ.

ივანე ლოლაშვილის ჩანაწერი წარმოგვისახავს.

ივანე ლოლაშვილი: „1888 წლიდან ა. ყაზბეგს... თანდათანობით ნერვიული მოშლილობა დაეწყო, შემოქმედებითი მუშაობისათვის საჭირო ნებისყოფა დაკარგა, აზრისა და სიტყვის დაბოლოებას ვერ ახერხებდა, შიშის გრძნობა დაეუფლა და მისი ცხოვრება რალაც უცნაურობების შემცველი გახდა. ყაზბეგი ჯერ ვერა გრძნობდა დაავადებას, მუშაობას არ ანელებდა, პირიქით, ბევრსა წერდა, დღე და ღამე ქალაქებს ჩაჰკირკიტებდა, ახალ-ახალ მოთხრობებს იწყებდა, მაგრამ ნებისყოფა აღარ შესწევდა, რომ დაწყებული სამუშაო ბოლომდე მიეყვანა, უმიზეზოდ ანჩხლობდა, დაწერილი ქალაქის ფურცლებს აქეთ-იქით ისროდა, თავის მოვლაზე არ ზრუნავდა, საათობით იჯდა გაჩუმებული, გარინდებული, გადასაღებ ფერად სურათებს ეტანებოდა, ერთნაირ უმნიშვნელო საგნებს (ასანთის კოლოფებს, ფერად ნაჭრებსა და მისთანებს) აგროვებდა, კლუბტომანიის სენი იპყრობდა“. 120)

ვახტანგ კოტეტიშვილი – დავით კლდიაშვილი – თედო სახოკია – ივანე ლოლაშვილი... როგორ მოწინებებს იწვევს ამ ლიტერატორთა სახელებიც და მათი მიმართება ჩვენს დიდ წინაპართან.

ასე, ერთი ამოგმინვით თუ გავიხსენებთ ჩვენს მეხსიერებაში სათუთად დაგმანულ, ყველაზე მტკივნავან, ძნელადამოსათქმელ და არასაღიარებ ეპიზოდებს ჩვენთვის ყველაზე ახლობელი და ყველაზე საყვარელი ადამიანების ცხოვრებიდან. შესაძლოა, ამ „საყვარელ ადამიანებს“ საუკუნე გვაშორებდეს, მაგრამ მათი ტრაგედიის ყრუ გამოძახილი თან გვდევს და არ გვასვენებს, როგორც მოუშუშებელი იარა ან ფანტომური ტკივილი.

ახლა – ერთი ყაზბეგისეული ტექსტი, რომელიც ბოლოსათვის შემოვიწინებთ – მისი დაუმთავრებელი მოთხრობის – „სულის მჭმუნვარების“ ტრაგიკული

უვერტიურა. ყოველივე ის, რის გაცნობიერებასაც მისმა მკითხველებმა საუკუნე-ნახევარი მოვანდომეთ, მან კი ტრაგიკული სიმძაფრით წარმოთქვა ერთ უწყვეტ მონოლოგად თუ თვითგანაჩენად:

„ტილო გულო!. ჩაკედი და ჩაიბუგე: ჩამწვარი ჩაიფერფლე!.. რა გნადის და სად მიიბრძვი?... როდემდის ჰგრძნობდე, როდემდის იბრძოდე, როდემდის ნადილობდე?...

სულო აღშფოთებულს, შესდექ!.. იკმარე, ზვირთნო სისხლისანო სხეულში მთებად აშენებად და მომქუხად დანგრევას. ფიქრთა და ოცნებათა ქარიშხაო, მოსპეთ გრგვინვით ტრიალი, რევა და ქროლვა... არ არის გზა თქვენ თქვენთვის. არ არის ბოლო. მეტად შორს ნახტომი უფსკრული გიძევს შუა. ვერ მისწვდე ვარდს აღვსილსა სურნელებით!.. ვერ სწვდე ედემსა სულის დამტკობსა, ვერ იგრძნო ნეკტარი სულის დამშვიდებისა!.. შორს, შორს განგშორებია იგინი... მიხედე ბულბულს და შესაძლებლის მიუღწეველმა მიმართე სხვასა... არა?... არ მიჯერებ? მაშ გაგიხსნას ყბა დედამინამ, რომ თავის ჩახვევაში მოგცეს განცხრომა!.. მაშ გასკდეს ცა და ნიაღვარმა წალეკ-ჩააქროს დაუდეგარი ცეცხლი ცხოვრებისა... დაგრგვინვოს მეხმა ელიასამა, რომ ჩასწვას გამმაგებული წადილი შენი, რად გასჩნდი განუსაზღვრელის წადილით?.. რად ვერ ახერხებ შენის მიბრძოლების შეყენებას. რათა გლრღნის წადილი ერთისა და მას ემონები?.. რისხვას ზეცისას მოვიწვევ შენს თავზედ მოუსვენარო, ცეცხლის მფრქვევო წადილო, გამტეხო და აღმაშფოთებულო ჩემის არსებისავე!... ქმნილებავე ჯოჯოხეთის მომცემო და სამოთხეთ მოსალოდნელო!.. განახმსლა გული დღემდის ტანჯვით შენი მომლოდინე?!...“ (121)

ამ ტექსტის კითხვისას ცხადლივ ვხედავთ აცახცახებულ, მის მიერვე გაცხადებული თვითგანაჩენის აღსრულების მომლოდინე ალექსანდრე ყაზბეგს.

განაჩენის აღსრულების ქრონიკა: 1890 წლის 3 თებერვლიდან ალექსანდრე ყაზბეგს „ჭკუიდან შემლის ამკარა ნიშნები გამოაჩნდა, რის გამოც, ნაცნობ-მეგობრები იძულებულნი გახდნენ, რომ საავადმყოფოში მოთავსებაზე ეზრუნათ“.

1890 წლის 8 თებერვალს ა. ყაზბეგის მეგობარმა იოსებ მელიქიშვილმა (ცოლის ძმა სერგეი მესხისა, გაზ. „დროების“ კორექტორი) თბილისის პოლიცემისტერის სახელზე შეიტანა შემდეგი შინაარსის განცხადება:

„თავად ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგს ხუთი დღის წინ გამოაჩნდა სიგიჟის შეტევები. ავადმყოფობამ სწრაფად მიიღო მწვავე სასიათი... ავადმყოფი გარსშემორტყმულ ხალხზე იარალით იწვეს. ამას შეიძლება სამწუხარო შედეგი მოჰყვეს. მაქვს პატივი გთხოვოთ: გამოიძიოთ ა. ყაზბეგის ავადმყოფობის მდგომარეობა მისი საგიჟეთში მოთავსებისათვის. 1890 წ., რვა თებერვალი. *იოსებ მელიქოვი*“.

„იმავე დღეს ამ განცხადების საფუძველზე თბილისის მესამე უბნის ბატონ პრისტავის დავალებით ამავე უბნის ზედამხედველმა ხიმჩენკომ გამოვიძიე თავად ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგის მდგომარეობა და გამოირკვა შემდეგი: საადგილმამულო ბანკის დირექტორმა თ. ივანე გიორგის ძე მაჩაბელმა და იმავე ბანკის წევრმა თ. დავით ზაქარიას ძე ბარათოვმა მოგვცეს ჩვენება, რომ ბატონი ყაზბეგი ამბობს: „ცოლსა ვთხოულობ, ქორნილი მექნება მარხვაში“. მალაზიაში 50 კაპიკიანი ჩითის ყიდვას აპირებდა და თითო არშინში ოთხ მანეთს აძლევდა. საერთოდ, უსაფუძვლოდ ლაპარაკობს.

სასტუმრო „საბადურის“ პატრონმა, სამსონ გამცემლიძემ და მისმა მსახურმა დავით აბუთიძემ მოგვცეს ჩვენება, რომ „ა. ყაზბეგი უკანასკნელ დროს

„საბადურში“ იდგა ბინად. მან ორი სკამი დაწვა ლუმელში, ღამით ოთახში მღეროდა და თამაშობდა, საერთოდ სისულელეს ლაპარაკობს. ამ მოქმედებებს ისინი სთვლიან სიგიჟის ისეთ მოვლენად, რომელიც მის გარშემო მყოფ პირთათვის სრულიად არ არის საშიში“...

10 თებერვალს თბილისის პოლიცემისტერმა იოსებ მელიქიშვილის განცხადება და საუბნო ზედამხედველის ოქმი გადაგზავნა თბილისის გუბერნიის მმართველობის საექიმო განყოფილებაში.

13 თებერვალს ამის საფუძველზე გუბერნატორმა გიორგი შერვაშიძემ ზემოხსენებული დოკუმენტების დართვით წერილობით სთხოვა კავკასიის სამოქალაქო უწყებათა სამედიცინო ნაწილის სამმართველოს უფროსს, რომ ავადმყოფი ა. ყაზბეგი დაუყოვნებლივ, ურიგოდ მოეთავსებინათ თბილისის მიხაილოვის საავადმყოფოში.

22 თებერვალს, როგორც თბილისის მესამე უბნის პრისტავის მიმართვა ადასტურებს, „ავადმყოფი ყაზბეგი შეიპყრეს და ფსიქიატრიულ განყოფილებაში მისთვის გამზადებულ ოთახში გამოამწყვდიეს“. ნინო ბიბოს ასული ყაზბეგის გადმოცემით, ეს მძიმე მოვალეობა ვაჟა-ფშაველას უკისრია. ოთახში შემწყვდეულ ალ. ყაზბეგს ბევრი უანჩხლია, მაგრამ ექიმების სხვადასხვა დაპირებით ძლივს დაუმშვიდებიათ“.

ვინ არ იჩემებდა ყაზბეგთან მეგობრობას, მაგრამ ყველაზე მძიმე – დელიკატურ და ქალაქელი ინტელიგენტიანათვის ძნელად საყურებელ სიტუაციაში, სწორედ ეს ჩარგლიდან ბედად ჩამოსული გენიალური გლეხი უპატრონებს თავის განწირულ თანამოკალმეს...

არაა გასაკვირი, რომ ყველაზე წრფელი და გულშიჩამწვდომი ლექსი ალექსანდრე ყაზბეგს სწორედ ვაჟა-ფშაველამ უძღვნა:



ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველა
ალ. როინაშვილის ფოტო © (ლმ)

„მსოფლიო ლიტერატურაში ვაჟა და ყაზბეგი განმარტოებით არიან, და მათთანვე არის მთას შეფარებული ქართული სულიც...“

(კიტა აბაშიძე)

ალექსანდრე ყაზბეგს

შვილო ტანჯულის ქვეყნისაჲ,
სული დაჰლიე ტანჯვითა,
მიუხვალ მამა-პაპათა
ამოღებულის ხანჯრითა,
ცრემლად დამდნარის გულითა,
დაღლილი მტრისა ჯავრითა!..
ჯავრი ტანს ნაბდად გეხვევა,
ცრემლი მიგყვება საგძლადა
და ტრფობა შენის ქვეყნისა
უქმს და ხელუყრელს აბჯრადა.
თავს დგმული ეკლის გვირგვინი
ფერხთ-წინ დაუგდე გმირებსა,
მამულისათვის გამწყდართა
იმ საქართველოს შვილებსა.
ცოცხლად იმედით მცხოვრებო,
გთხოვ, იმათაც სცე ნუგეში!
პირობა ქართველებისა,
ვგონებ, მიგყვება უბეში!..
უჩვენე შენი კალამი,
ნანები სისხლის გუბეში!

„ბიოგრაფიული ქრონიკიდან“: 15 თუ 16 ივნისს ალექსანდრე ყაზბეგი საავადმყოფოდან გამოწერეს.

წინო ყაზბეგი წერს: „გამოჯანმრთელებული სანდრო ისევე ჩვენთან (ბიბო ყაზბეგის ოჯახში – ი. ლ.) დაბრუნდა. ძლიერ გახარებული იყო. [...] მეორე დღეს სანდრო ბიბო ყაზბეგმა ბაზარში წაიყვანა, უყიდა თეთრი ჩოხა და, უკან რომ ბრუნდებოდნენ, გზაში შეხვდათ ვაჟა-ფშაველა. სამთავემ როინიშვილის

ფოტოგრაფიაში შეიარეს. სურათი ჯერ სანდრომ გადაიღო ცალკე თეთრი ჩოხით, მერმე – ვაჟასთან ერთად ხელგადახვეულმა“. 123)



ალ. ყაზბეგის თხზულებათა დ. კარიჭაშვილისეული გამოცემა (1904 წ.)

„ბიოგრაფიული ქრონიკიდან“: 1891 წლის 7 თებერვალსა. ყაზბეგი ისევ საავადმყოფოში მიიყვანეს. ავადმყოფობა სწრაფი პროგრესით განვითარდა. ერთ წელიწადში ა. ყაზბეგი ისე შეიძვალა, რომ გონება მთლად დაუქვეითდა.

„ბიოგრაფიული ქრონიკიდან“: 1892 წლის 4 მაისს თბილისის მიხაილოვის საავადმყოფოს უფროსი ორდინატორი წერს: „Александр Казбек доставлен в больницу 7 февраля 1891 года и находится в отделении до настоящего времени. Он страдал с самого начала и до сего времени страдает паралитическим слабоумием, т. е. неизлечимой формой болезни. Настоящее его состояние такое, что он лишен почти способности ясно говорить и умственная сторона его окончательно в упадке...“. 124)

„ბარაკის ბალკონზე“: „1893 წელს გორიდან თბილისში ჩამომიყვანეს, მიმაბარეს სამასწავლებლო ინსტიტუტთან არსებულ საქალაქო სასწავლებელში, ბინად კი – სულით ავადმყოფთა სამკურნალო უფროს მრეცხავთან, რომელიც იქვე ცხოვრობდა, – იგონებდა ნიკოლოზ ტლაშაძე. – სამკურნალო მტკვრის პირას იყო, ნათლი კლდით ნაშენი. იქვე ახლოს ხის შენობა იყო, რომელსაც „ბარაკს“ ეძახდნენ. ქვის შენობაში მწვავე ავადმყოფნი იყვნენ მოთავსებულნი, „ბარაკში“ – მშვიდნი. ექიმობდნენ ექ. პავლოვსკი, ორბელი და გედევანიშვილი, უკანასკნელი – განსაკუთრებით „ბარაკში“.

ამ „ბარაკის“ ბალკონზე ხშირად ვხედავდი ერთ კაცს, რომელიც იჯდა სკამზე, მარცხენა ხელზე ყბით ჩამოყრდნობილი, იდაყვით დაბჯენილი ბალკონის მოაჯირზე, თეთრი წვერით, უქულოდ. ის იჯდა მუდამ ჩუმად და გასცქეროდა ბალკონის წინ ხეებით და ბუჩქნარებით ნარგავ ფართობს.

ჩვევად მქონდა ავადმყოფთა გაღიზიანება. ამ კაცის მიმართ კი რაღაც მოკრძალებას ვგრძნობდი. მას ხშირად დიდხანს ვუცქეროდი თანაგრძნობით. რაღაც წინა-გრძნობა მიზიდავდა მისკენ. მაშინ ქართულ მწერლობას არ ვიცნობდი და არც ის ვიცოდი, თუ ეს დიდი ა. ყაზბეგი იყო“ (**ნიკოლოზ ტლაშაძის მოგონება**). 125)

ერთმა ლამაზმა მითმა წამით გამოაცოცხლა ეს დამთრგუნავი ერთფეროვნება: თითქოს ყაზბეგმა თანაგრძნობის დეპეშა გაუგზავნა პარიზში, მარიოს ფსიქიატრიულ კლინიკაში მწოლიარე მოპასანს, რომელიც იმავე დიაგნოზით 18 თვე ეთხოვებოდა სიცოცხლეს და ბოლოს, 43 წლისამ, განისვენა 1893 წლის 6 ივლისს.

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1893 წ., დეკემბრის 10 – გარდაცვალება ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგისა, დაბადებიდან ორმოცდამეექვსე წელსა.

მოკვდა ყაზბეგი და ყველაფერი დალაგდა – მისი პირველი მტრები პირველ გულშემატკივრებად იქცნენ: ყაზბეგის გამამწარებელი დავით კეხელი ხომ გვასხოვს? როგორ მოთქვამს „Тифлисский листок“-ში უყურადღებოდ მიტოვებულ და უდროოდ გარდაცვლილ ყაზბეგზე?!. გამოსათხოვარ წერილებშიც და სახელდახელოდ დაწერილ მოგონებებშიც ბევრი იყო ბადაგი და ნაკლები – გულწრფელობა...

ზოგადქართული მიმართება კი ილიას „ივერიამ“ გამოხატა: **„ორჯელ დაბადებულს ერთი სიკვდილი ვერას უზამს. ყაზბეგი კი მეორედ მაშინ დაიბადა, როდესაც თავისი ნიჭიერი კალამი უძღვნა ქვეყანას, დაიბადა ისე, რომ მისი აკვანი ყოველი ქართველის გულში ირხეოდა, და ასეთს აკვანში გამოზრდილს ადამიანს კი სიკვდილი ხელს ვერ შეახებს“** („ივერია“, 1893, №269). სხვა, დანარჩენი, ყველაფერი წესითა და რიგით წარიმართა.

თედო სახოკია მოგვითხრობს, თუ როგორ წარიმართა: „დემიტრი ყიფიანის შემდეგ საქართველოში ასეთი ამბით მარტო ალ. ყაზბეგს ეღირსა დასაფლავება! ზღვა ხალხი, ქალი, კაცი, შეგირდობა, მწერლობის მსახურნი, საზოგადო მოღვაწენი. უკუის ხიდთან რომ იყო სამგლოვიარო პროცესიის თავი, ბოლო ისევ მიხეილის საავადმყოფოს სამლოცველოსთან ჩანდა დიდი მთავრის ქუჩაზე. გვირგვინები, გვირგვინები და კიდევ გვირგვინები!.. მანდილოსნების ხელით მოტანილ ცოცხალ ყვავილთა შორის კუბო არც ჩანდა. პროცესიამ გაიარა უკუის ხიდი, აუხვია ბარიატინსკის (ამჟამად ჯორჯიაშვილის) ქუჩას, გაიარა გოლოვინის პროსპექტი, დასაკრძალავად თავის სამშობლო სოფელ ყაზბეგში მიასვენებდნენ საქართველოს სამხედრო გზით.

ვერაზე, ჯვართან კუბო დაასვენეს. პანაშვიდი გადაუხადა სამღვდელოებამ და მოსკდა სიტყვები...

ქართველი ერი დაობლდა... გაფასებდით, გაფასებთ და კვლავაც დაგაფასებთ... მოიგონეს ყველაფერი, ხოლო არავის მოჰგონებია ფურმანი, ყველას დაავიწყდა ადამიას სარძეო... სამ მანეთში ლექსთა კრებულის დაგირაგება...“. 126)



სამგლოვიარო პროცესია ოპერასთან © (ლმ)

19 დეკემბერს ალ. ყაზბეგი ქვაშვეთის წმინდა გიორგის ეკლესიაში გადაასვენეს. გასვენებას უამრავი ხალხი ესწრებოდა და არა მარტო თბილისელები და ქართველები. „ვერის ჯვართან“ სამგლოვიარო პროცესიის წინაშე გამოსათხოვარი სიტყვები წარმოთქვეს აკაკი წერეთელმა, ვაჟა-ფშაველამ, გიორგი წერეთელმა, გრიგოლ აბაშიძემ, ვალერიან გუნიამ და სხვებმა.

ყანდარმერიის აგენტის თვალით: „...გასული წლის დეკემბერში გარდაიცვალა ტფილისის საავადმყოფოში ქართველი ბელეტრისტი *ალექსანდრე ყაზბეგი*. ეს მწერალი დიდი ხანი იყო სულით

ავადმყოფი და იტანჯებოდა. სიცოცხლეში მასზე სრულიად არავინ არ ზრუნავდა და არც ფიქრობდა. მაგრამ მოკვდა თუ არა, ქართველებმა ასტყეხეს ერთი განგაში. მისმა სიკვდილმა მისცა საშუალება ქართველებს თუ მთელი ქვეყნისათვის ვერა, კავკასიისათვის მაინც, რომ ისინიც არსებობენ (როგორც ეს ჩაიდინეს სომხებმა არწრუნის გასვენებაზე). მიცვალებულის გვამის დაკრძალვა ერთი კვირით შეაჩერეს და ყოველ დღე რამდენიმეჯერ იხდიდნენ პანაშვიდებს, რომლებსაც დიდძალი საზოგადოება ესწრებოდა (განცხადებანი ამის შესახებ ყოველ დღე იბეჭდებოდა ადგილობრივ გაზეთში).



ქაშვეთის ტაძარი © (სკმდეს)

როგორც ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება, აგრეთვე ყაზბეგის გვამის დიდი პატივით დასაფლავება, უნდა ვიგულისხმოთ, მოხდა სომხების ზეგავლენით, რომელთაც იმედი ჰქონდათ, რომ ეს ამბები გამოიწვევდა პოლიციასთან შეტაკებას, რომლის დროსაც უეჭველათ ექნებოდა ადგილი დიდ

სისხლის ღვრას, თუ სახეში მივიღებთ ქართველების თავმოყვარეობას და სიფიცხეს“. 127)

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1893 წ., დეკემბრის 22 – დაკრძალვა სოფელ სტეფანწმინდაში, მამა-პაპის გვერდით, თავისივე სახლის ეზოში.

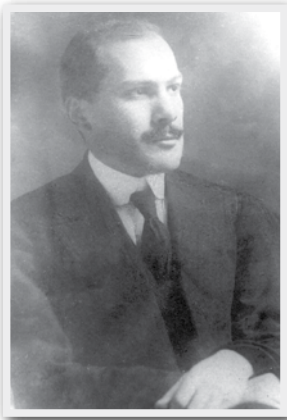
„ქართველ მწერლებს უნდოდათ მისი დაკრძალვა თბილისში, მთანწმინდაზე, მამადავითის ეკლესიის ეზოში, მაგრამ ბიბო ყაზბეგმა განაცხადა: მე რომ დაგთანხმდეთ, მთელი ხევი გადამასახლებსო. ალ. ყაზბეგი დაკრძალეს თავის სამშობლო სოფელ სტეფანწმინდაში“. 128)



სამგლოვიარო პროცესია ვერის ჯვართან © (ლმ)

„დეკემბრის თვის მრისხანე თოვლ-ქარ-ბუქში, სწორედ იმ დროს, როდესაც ყოველ მგზავრს უჭირს და ერიდება სამხედრო გზით მოგზაურობას, რადგანაც ბიბოს მთაზე ზვაგების გამო ხშირია უბედური შემთხვევები, ყაზბეგელები (ე. ი. სტეფანელნი) და მათთან ერთად სიონისა და სნოს მაშინდელი საზოგადოება, სულ ორასზე მეტი ცხენოსან-ფეხოსანი მოხვევე, მიეგება ბიბოს მთაზე სანდროს ცხედარს, რომელსაც ბიბოშვილები ბიბო (ადამ) და რაფიელ (ფიდო) ყაზბეგები მოაცილებდნენ თბილისიდან. ყოჩაღმა მთიელებმა ცხედარი ეტლითურთ ხელ და ხელ გადმოიტანეს ჯვრის უღელტეხილზე. სოფ. სნოში დახვდა დიდძალი ხალხი: მოხუცი თუ ახალგაზრდა, ქალი თუ კაცი. მანდილოსნები მოთქმით ტიროდნენ. ერთი მათგანი გულსანვაგი სიტყვებით მოიხსენიებდა რომელიმე ქართველ მწერალს ან მეფეს და სხვანი მანდილოსანნი ბანს ეუბნებოდნენ სიტყვებით „სადარო იმისააო“...“. 129)

„ყაზბეგის ფენომენი“ ვახტანგ კოტეტიშვილის თვალით: „ასე იცხოვრა და შემოქმედების ცეცხლით დაიფერფლა ადამიანი, რომელსაც სულ რომ არაფერო დაენერა, მხოლოდ ბიოგრაფია შეინახავდა მკაცრი ისტორიის ხსოვნაში. ხოლო რაც დაწერა, ეს იყო და არის ქართული გზების, ფანტასტიკის და ტკივილების დაუშრეტელი აუზი, ეროვნული რომანტიკა, გმირობის აპოლოგია, და ადამიანურის, ნამდვილ ადამიანურის დაკარგვის გამო აგოდებული სული. ეს არის მოცემული იმ საზღვრებგადალახულ შემოქმედებით, რომელიც გვიტაცებს და გვაოცებს კიდევ“. 130)



გერონტი ქიქოძე
© (ლმ)

გერონტი ქიქოძის თვალთ:

„...როდესაც ალ. ყაზბეგმა თავის ნამდვილ დანიშნულებას მიაგნო, ის, ალბათ, ინსტიქტით გრძნობდა, რომ მისი დღეები დათვლილი იყო. ამით აიხსნება ის აჩქარება, ის შემოქმედებითი ციებ-ცხელების თრთოლვა, რომელიც მის მოთხრობებს ატყვია და რომელიც მათს ემოციურ ზეგავლენას აძლიერებს, მაგრამ მათს მხატვრულ სრულყოფას ხშირად ზიანს აყენებს. იშვიათია ისეთი ქართველი მკითხველი, რომელსაც ახალგაზრდობის დროს ცრემლები არ დაეღვაროს ყაზბეგის მოთხრობებზე, მაგრამ იშვიათია ისეთიც, რომელსაც მათი ნაკლი არ ეგრძნო უფრო გვიან“. 131)

თამაზ ჭილაძის თვალთ: „არიან მწერლები, რომელთა შემოქმედებაც თითქოს თავისთავად მოითხოვს ორჯერ წაკითხვას – ერთხელ ბავშვობაში, მეორედ კი ხანდაზმულობის ჟამს. თითქოს მათ მთლიანად გაგებისათვის საჭიროა, როგორც ყრმის ნდობა, ასევე ჭარმაგი კაცის გამოცდილება თუ სიბრძნე“. 132)

„საოცარ ვარსკვლავზე დაბადებული“ ალექსანდრე ყაზბეგის თვითდახასიათება: „ჩემი არსება გადაბმულია ჩემი ქვეყნის არსებასთან უხილავის ძალით... სადაც უნდა ეტკინოს ჩემს ერს, მისივე ტკივილი მეც მაგრძნობინებს და მის გუნების გვარად მოაწყობს ჩემს გუნებასაც. ამ დღეში მყოფის ნადილი ნალველის ამოღვისა, თავის მახლობელთან, თავის არსების შემადგენელს ნაწილთან, არის წესიერი, ჩვეულებრივი და აუცილებელი მოვლენა! მისი გამოთქმის უფლება აქვს ყველას, საერთო ტკივილის დროს კვენესა ერთისა, არის უფლება თვითოეულისა

და წმინდა მოვლენის შეხება უწმინდურის ხელითა არის კაცისათვის უღირსი საქციელი, მისივე დამამცირებელი საქციელი. ამ ფიქრებმა, ამ აზრმა დაბადა ჩემი პიესები, მოთხრობები და ლექსები“. 133)



ალექსანდრე ყაზბეგის საფლავის ძეგლი (1894)
ირმა დოლიძის ფოტო

1886 წელს, კრიტიკოსთაგან გაბეზრებული ყაზბეგი სასოწარკვეთით წერდა: „...რალათ გზას მილობავთ? გამიშვით სხვაგან, იქნება იქაც სადმე შევხვდე ელგუჯას ან კიდეც მის პროტოტიპს, ანმყო სავაგლახ-სატირალს წარმომადგენელთ! გამიშვით დავიტირო ჩემი მკვდრები ამისთვის, რომ ჩემნი არიან და ჩემი გული მიიბრძვის მათკენ!..“.

ნეტა, თუ შეხვდა?! თუ შეხვდა იმათ, ვისზედაც ამნაირი ექსპრესიით ყვებოდა; იმათაც, რომლებსაც კარგად იცნობდა და რომლებთანაც ცხოვრების ყველაზე წარმატაბი დღეები აკავშირებდა, და იმათაც, ვინც თვალთ არ ენახა, მაგრამ არანაკლებ უყვარდა?!

აღბათ, მართლაც უფრო ბედნიერი იყო იმ წარმოსახულ სამყაროში, სადაც აღმაცერად არავინ უყურებდა; სადაც ეგულებოდა რაინდები, ვისთანაც ძმობა და მეგობრობა ენადა ამ მარტოსულ და ნატანჯ იდალგოს... იმ სამყაროში, სადაც ასე გაშინაურდა მოჩხუბარიძის გვარით ცნობილი მისი ორეული, ალექსანდრე ყაზბეგს ეგულებოდა ოდენ იქ შემორჩენილი ქართულ-კავკასიური რაინდული პირველსაწყისი. სადღაც, სულის სიღრმეში, სიყმანვილიდანვე სჯეროდა, რომ მთელ ცხოვრებას ამ საწყისის მსახურებას შესწირავდა, წმინდა გრაალის მაძიებელი რაინდის მსგავსად და საძულველ „საქართველოს ბომონდს“ სულიერი სრულყოფის შარავანდედმოსილი წარუდგებოდა; ოდესღაც, ჭაბუკური ამპარტავნების წამს, გაუმჟღავნებია კიდეც თავისი ეს ფარული მიზანი... მაგრამ, მერე, ფრთებმოტეხილს, სწორედ იმ ბომონდისაგან განკიცხულს და განრიდებულს, როდესაც მზალსავით „სიცოცხლის ისევე ეშინოდა, როგორც სიკვდილის“, მხსნელ სავანედ ისევე და ისევე კავკასიის მთები ესახებოდა; ის მთები, სადაც თავის გმირებს მიუჩინა ბინა და მათთან იმქვეყნიურ შეხვედრას ლამობდა.

ერთ თავის გაუგზავნელ წერილში ამ გატანჯულ ადამიანს აღმოხდა: „**მე არც ცოლი, არც შვილი, არც თუ სხვა რომელიმე გულის შემატკივარი არ დამრჩება, თუ საქართველოში ჩვენი დროის პირველის ბელეტრისტის სახელი არ დამრჩა...“**.

ყოველივე ამას წერდა 1886 წელს, როდესაც მისი ბელეტრისტის ყველა შედეგრი უკვე შექმნილი იყო, თვითონ კი, უკვე დაღმასვლის ნიშნებით დამფრთხალი, თავგანწირვით ებლაუჭებოდა იმ წარმოსახულ ქიმს, სადაც თავისი წიგნები ეგულებოდა და სადამდე ასვლასაც მთელი ცხოვრება მოანდომა...

„ყოფნა-არყოფნის“ დილემა ალექსანდრე ყაზბეგს „ალიარება-არალიარების“ კითხვად შემოუბრუნდა და არავინ იცის, როგორი იყო თავად ყაზბეგის საბოლოო პასუხი...

ეგების იდუმალმა ხმამ მაინც აუნყა, რომ მისი სახელი – „თავისი დროის პირველი ბელეტრისტისა“ სამარადისოდ დამკვიდრდა და ქართული პროზის ოლიმპს მწვერვალ ყაზბეგზე გადაანაცვლებს.

იმ მწვერვალიდან, თუ გავირინდებით, შესაძლოა, ჩვენც გავიგონოთ ერთი, დაუოკებელი გულის წინასწარმეტყველური ამოძახილი: „**...და შემოვალ საქართველოს კარებში დიდებით!**“

რამდენიმე მოგონებაში ამოიკითხავთ, რომ როდესაც სიცოცხლის ბოლო დღეებში ალექსანდრე ყაზბეგს „მიხეილის საავადმყოფოს“ პალატაში მისი ახალგამოცემული წიგნი მიუტანეს, მან გადაშალა, დააჩერდა თავის ფოტოს, „მერე ამოხია იგი და გადაყარა იქით“.

აგრესიული ჟესტი, რაღა თქმა უნდა, ავტორის შემოქმედებას მიაწერეს. არადა, ხომ შეიძლება ეს დაბინდული გონების წამიერი გამონათება ყოფილიყო: სიმბოლური აქტი-მინიშნება, რომ მისი სურათი ისევე შეუშლის ხელს მისი წიგნის მკითხველს, როგორც თავად გარიყული ყაზბეგი უშლიდა ხელს მისი შემოქმედების ღირსეულ აღქმას.



ალექსანდრე ყაზბეგის ძეგლი სტეფანწმინდაში
ავტორი – ირაკლი ოჩიაური. XX ს. 80-იანი წწ.

ბიბლიოგრაფია და კომენტარები:

ალექსანდრე ყაზბეგის თხზულებანი და კომენტარები
ციტირებულია მწერლის

თხზულებათა სრული კრებულიდან (თსკ):

ალ. ყაზბეგი, თსკ., ტ. 1. თბ. 1948.

ალ. ყაზბეგი, თსკ., ტ. 2. თბ.: 1948ა.

ალ. ყაზბეგი, თსკ., ტ. 3. თბ.: 1949.

ალ. ყაზბეგი, თსკ., ტ. 4. თბ.: 1950.

ალ. ყაზბეგი, თსკ., ტ. 5. თბ.: 1950ა.

აგრეთვე: ალ. ყაზბეგი, თხზულებანი. წინასიტყვაობის
ავტ. დ. კარიჭაშვილი. თბ.: 1904.

„ქართული ყაზბეგიანადან“ განსაკუთრებული მად-
ლიერებით უნდა მოვისხენიო **ორი დოკუმენტური
ნაშრომი**, რომელთა გარეშეც, უბრალოდ ვერ გაე-
რისკავდი წამომეწყო მუშობა ალექსანდრე ყაზბეგის
ბიოგრაფიაზე. ესაა – **ი. გორგაძისა და ნ. გურგენიძის**
1998 წელს გამოცემული „ალ. ყაზბეგი – ცხოვრებისა
და შემოქმედების ბიობიბლიოგრაფიული ქრონიკა:
მატიანე (1848-1893) და **ეთერ ავსაჯანიშვილის** მიერ
1988 წელს შედგენილი „ცხოვრება ალექსანდრე ყაზ-
ბეგისა“ (მის თანამედროვეთა მოგონებების მიხედვით).
რაც შეეხება „მფარველ ანგელოზს“ ალექსანდრე ყაზ-
ბეგის ნაკვალევის ძებნაში საბედისწერო ბილიკზე
შემდგარი მკვლევრისათვის, ეს, რალა თქმა უნდა, –
ვახტანგ კოტეტიშვილი იყო!

სრული ბიბლიოგრაფია ასე გამოიყურება:

- 1) ა. ფრონელი, „მთიულეთი“, თბ., 1896, გვ. 7.
 - 2) დიმიტრი კარიჭაშვილი, ელისაბედ თარხნიშვილის ვაჟიშვილისადმი გაგზავნილ წერილზე (14. XI. 1869 წ.) დაყრდნობით, მიიჩნევდა, რომ მწერალი დაიბადა 1847 წლის 14 ნოემბერს. დ. კარიჭაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფია“ – წიგნში ა. ყაზბეგი (ა. მოჩხუბარიძე), თბზულებანი, ტფ., 1903. გვ. I.(შემდგომში: დ. კარიჭაშვილი და შესატყვისი გვერდი რომაული ციფრებით).
 - 3) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“, ტფ., 1925, გვ. 10. (შემდგომში: ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი...“).
 - 4) ზ. ჭიჭინაძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“. „ლიტერატურის მატიანე“, წიგნი 3-4, თბ., 1942 წ.გვ. 292. (შემდგომში ზ. ჭიჭინაძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“).
 - 5) ელ. ყაზბეგი, „მასალები ალ. ყაზბეგის ბიოგრაფიისათვის“, უურნ. „მნათობი“, 1924, №7-8, გვ. 313.
 - 6) თსკ., ტ. 5., გვ. 209.
 - 7) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი...“, გვ. 16.
 - 8) ზ. ჭიჭინაძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 209.
 - 9) ი. გრიშაშვილი, „ლიტერატურული ნარკვევები“, თბ., 1952, გვ. 303
 - 10) ელ. ყაზბეგი, „მნათობი“, 1924, №7-8, გვ. 313.
 - 11) ელ. ყაზბეგი, „მნათობი“, 1924, №5, გვ. 206).
 - 12) თსკ., IV, გვ. 253.
 - 13) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი...“, გვ. 12.
 - 14) ზ. ჭიჭინაძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 293.
- შენიშვნა:** „50 ცხენი ყაზბეგების „სასახლის“ საჯინი-ბოში“, რალა თქმა უნდა, ავტორისეული გადამეტებაა.

- 15) ი. ჭავჭავაძე, თბზულებები 20 ტომად, ტ. XIV, გვ. 444 (ავტობიოგრაფია ბროკგაუზის ენციკლოპედიური ლექსიკონისათვის).
- 16) ზ. ჭიჭინაძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 293.
- 17) ზ. ჭიჭინაძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 294.
- 18) კრებული: „ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა“, თბ., 1988., გვ. 78-79 (შემდეგში – „ცხოვრება...“).
- 19) „ლიტერატურის მატიანე“, წიგნი 5, ნაკვეთი პირველი, თბ., 1949, გვ. 70.
- 20) ელ. ყაზბეგი, მოგონებანი, ტ. I, ლიტერატურის მუზეუმის ფონდი № 022823.
- 21) თსკ., ტ. 5., გვ. 175.175
- 22) ნ. ბარათაშვილი, „პირადი წერილები“, თბ., 2015, გვ. 16.
- 23) „ცხოვრება...“, გვ. 82.
- 24) თსკ., ტ. V, გვ. 177-178.
- 25) თსკ., ტ. 5., გვ. 177.
- 26) იქვე.
- 27) თსკ., ტ. 5., გვ. 179.
- 28) თსკ., ტ. 5., გვ. 117-180.
- 29) თსკ., ტ. 5., გვ. 183.
- 30) თსკ., ტ. 5., გვ. 180.
- 31) თსკ., ტ. 5., გვ. 200.
- 32) თსკ., ტ. 5., გვ. 201.
- 33) თსკ., ტ. 5., გვ. 541
დედის პასუხი [24]
- 34) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი...“, გვ. 30-31. [34]
- 35) თსკ., ტ. 4., გვ. 245-246.
- 36) თსკ., ტ. 5., გვ. 203-207.
- 37) დ. კარიჭაშვილი, გვ. XXIX.

- 38) რ. ჩხეიძე, „ყაზბეგისა“, თბ., 2005, გვ. 539
- 39) „ცხოვრება...“, გვ. 41
- 40) გაზ. „ივერია“, 1898, № 2
- 41) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი...“, გვ. 40
- 42) თსკ., ტ. 3., გვ. 177
- 43) თსკ., ტ. 3., გვ. 219
- 44) თსკ., ტ. 1, გვ. 13-14
- 45) „ცხოვრება...“, გვ. 173-174
- 46) ი. ლაღუა, „ალექსანდრე ყაზბეგის დრამატურგია“. კრებულში – „მუზეუმი და კულტურული მემკვიდრეობა“, თბ., 2017. გვ. 45
- 47) ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აღ. ყაზბეგის ფონდი, №24.
- 48) თსკ., ტ. 1., გვ. 443-469.
- 49) თსკ., ტ. 5., გვ. 212-213.
- 50) დ. კარიჭაშვილი, გვ. XXII
- 51) გაზ. „ქართული სიტყვა“, 1924, № 4-9.
- თარგმანი:** „ალექსანდრე ყაზბეგის სავაჭრო: აქ იყიდება არაყი და ღვინო“.
- 52) იქვე.
- 53) „ცხოვრება...“, გვ. 180.
- 54) იქვე, გვ. 135.
- 55) „ბიოგრაფიული ქრონიკა“, გვ. 29.
- თარგმანი რუსული ორიგინალიდან:**
- „გაცნობებთ, რომ წერილი დავწერე დუშეთის მომრიგებელი მოსამართლის, თავ. ილიკო ჭავჭავაძის სახელზე, რათა მან გაიძულოთ სასწრაფოდ დამიბრუნოთ ვალი და რომლისგანაც პასუხს ველი; ამასთანავე, გაფრთხილებთ, რომ კვირანახვერის შემდეგ ჩემს ძმას დავავალე, ეს ვალი გადაგახდევინონ პროცენტებისა და სასამართლო ხარჯების ჩათვლით, თამასუქის ვადის გასვლის დღიდან; ამ უკანაჟნელ ქმედებას არ

- ვაპირებდი, მაგრამ ეს თქვენ თვითონ მაიძულებთ [.....] ნუ დაგავინცდებთ, რომ ჩემი 2000 მან. დაახლოებით, 3 წელია, რაც გმართებთ, სინდისიც კარგი საქონელია!“
- 56) ელ. ყაზბეგი, „მნათობი“, 1924, №7-8, გვ. 206.
- 57) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი...“, გვ. 54-55
- 58) ი. გრიშაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი, როგორც მსახიობი“. წიგნში: „ლიტერატურული ნარკვევები“, თბ., 1952. გვ. 303
- 59) ორიგინალი რუსულ ენაზე: Г. Туманов Характеристика и воспоминания. кн. I. 2-е изд. 1913. გვ. 119-121.
- 60) თსკ., ტ. 5., გვ. 186
- 61) თსკ., ტ. 5., გვ. 195
- 62) პიესას ერქვა „ერთი უბედურთაგანი“.
- 63) „ცხოვრება...“, გვ. 39.
- 64) თსკ., ტ. III, გვ. 621.
- 65) გ. ტაბიძე, თხზ. 12 ტომად, ტ. XII, გვ. 67.
- 66) „ცხოვრება...“, გვ. 254-255.
- 67) დ. მესხი, „მოგონებანი“, თბ., 1940, გვ. 75-79.
- 68) ი. ჭყონია, „ჩემი დღე და სოფელი“ (ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგი), ჟურნ. „მნათობი“, 1928, №8.
- 69) დ. კარიჭაშვილი, გვ. XXVI.
- 70) იქვე.
- 71) გ. გაჩეჩილაძე, „თოკის ხსენება ჩამოხრჩობილის სახლში“, ჟურნ. «Литературная Грузия», 2003, № 4-6.
- ქართული ორიგინალი.**
- 72) დ. კლდიაშვილი, „ჩემი ცხოვრების გზაზე“ (მოთხრობები და პიესები), თბ., 1947, გვ. 646-647.
- 73) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 124-125
- 74) იქვე
- 75) ვ. ითონიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“ (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები), თბ. 2006. გვ. 78.

- 76) რ. ჩხეიძე, „ყაზბეგისა“, თბ., 2005, გვ. 79.
- 77) გ. ნათაძე, „მოგონებანი“, ლიტერატურის მუზეუმი, ფონდი №989-ბ.
- 78) თსკ., ტ. 5., გვ. 112
- 79) ი. გრიშაშვილი, „თეატრალური წერილები“, თბ., 1960. გვ. 62.
- 80) თსკ., ტ. 5, გვ. 153.
- 81) გ. გაჩეჩილაძე, „თოკის ხსენება ჩამოხრჩობილის სახლში“, ჟურნ. «Литературная Грузия», 2003, № 4-6. **ქართული ორიგინალი.**
- 82) იქვე. **ქართული ორიგინალი.**
- 83) ან. კობაიძე, გაზ. „ქართული სიტყვა“, 1924, №4-9,
- 84) ი. ბურდული, „მოგონებანი“, „ცხოვრება...“, გვ. 182.
- 85) გაზ. „შრომა“, 1883, № 12.
- 86) კ. აბაშიძე, „ეტიუდები“, თბ., 1962, გვ. 306.
- 87) დ. გამეზარდაშვილი, წინასიტყვაობა წიგნისა – კ. აბაშიძე, „ეტიუდები“, გვ. 064.
- 88) წერილიდან ილია ოქრომჭედლიშვილისადმი. ი. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. 7, თბ., 1991 გვ. 87
- 89) გაზ. „ივერია“, 1881 წ. ნოემბრის მონინავე სტატია.
- 90) კ. ყიფიანი, „მოგონებები, წერილები“, თბ., 1965, გვ. 34
- 91) გ. მეგრელიძე, „ქართული თეატრი და ეროვნული მოძრაობა“ – კრებულში – „ჩვენი ღირსებანი“ (წიგნი VII), თბ., 2016, გვ. 100.
- 92) თსკ., ტ. V, გვ. 111
- 93) მ. საფაროვა-აბაშიძე, „მოგონებანი“, ჟურნ. „მნათობი“, №5, 1947.
- 94) ი. გრიშაშვილი, „ლიტერატურული ნარკვევები“, თბ.,; 1952 წ. გვ. 303.

შენიშვნა: ავტორისული მტკიცება, რომ „ყაზბეგს არავითარი ამპლუა არ გააჩნდა“ – უზუსტობაა, რადგან

„ა. მოხევის“ კოლეგათა მოგონებებში ხშირადაა ნახსენები მისი ძირითადი ამპლუა – „ჟან-პრემიერის“ ანუ „ახალგაზრდა მოარშიყისა“.

- 95) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი...“, გვ. 10
- 96) ა. ფურცელაძე, „მცირე მოგონება ალექსანდრე ყაზბეგზე“, „ცხოვრება...“, გვ. 2810
- 97) გაზ. „ივერია“, 27 აპრილი, 1886.
- 98) კ. აბაშიძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი“. წიგნში „ეტიუდები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, თბ., 1962, გვ. 325.
- 99) გ. აბზიანიძე: „ალექსანდრე ყაზბეგი“ – წიგნში „ქართველი კლასიკოსები“, თბ., 1950, გვ. 259.
- 100) თსკ., ტ. 5., გვ. 195 101) თსკ., ტ. V, გვ. 552.
- 102) დ. კლდიაშვილი, „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, თხზ. სრული კრებ. ორ ტომად. ტ. II, თბ., 1952, გვ. 143.
- 103) „ალექსანდრე ყაზბეგი ბათუმში“ (მოგონება.). „ცხოვრება...“, გვ. 354-355.
- 104) ელ. ანდრონიკაშვილი, მოგონება, „ცხოვრება...“, გვ. 364-365
- 105) „აღწერილობა“, გვ. 165-166.
- 106) თ. სახოკია, „ჩემი საუკუნის ადამიანები“, თბ., 1989, გვ. 57.
- 107) თარგმანი რუსული ორიგინალიდან:

„ძვირფასო სანდრო, ამ ცოტა ხნის წინ ერთი ძალიან კარგი საჩუქარი მივიღე, სამელნე და შანდლები. წერილი არ ახლდა. არ ვიცო ვისგანაა, მაგრამ ვხვდები. არავის შეუძლია იყოს ასეთი ყურადღებიანი და ამდენი იფიქროს ჩემზე, თუნდაც შორსმყოფმა, როგორც შენ, ჩემო საყვარელო სანდრო. თუ ეს შენა ხარ, დიდად გემადღიერები. საჩუქარი ძალიან მომეწონა და კიდევ უფრო მომეწონა და გამიხარდა შენი ყურადღება; ყველაფერმა ამან კი გამახარა, მაგრამ უსიამოვნებანიც იყო: ეს ისაა, რაზეც შენ ალბათ ფიქრობ, რომ შენ

და შენი საქმენი მე სულ არ მაინტერესებს, ასე რომ არ ყოფილიყო, იმ საჩუქარს წერილსაც დაურთავდი. თუმცა, შესაძლოა, ჩემი დაინტერესება გინდოდა და წერილს ცალკე გამოგზავნი. ბევრი რამის მოწერა მინდოდა შენთვის, მაგამ მაჩქარებენ. მეორე ჯერზე ნამდვილ წერილს მოგწერ. ახლა მარტო იმაზე მოგწერ, რომ ჩვენ აქ სპექტაკლს ვდგამთ, რომელშიც მეც ვმონაწილეობ. გამიხარდებოდა, შენც რომ მოგეხერხებინა სპექტაკლზე დასწრება... გაკოცებ შუბლზე. როდის გვეწვევი. ჩვენებიც გკოცნიან. შენი ლიზა ყაზბეგი“.

108) ელ. ყაზბეგი. მოგონებანი. ტ. II, ლიტერატურის მუზეუმის ფონდი № 022823.

109) იქვე.

110) ელ. ყაზბეგი. მოგონებანი. ჟურნ. „მნათობი“, 1925, №11-12

111) დ. კარიჭაშვილი, გვ. XXXIV.

112) მის. ზანდუკელი, „ალექსანდრე თუ დიმიტრი ყაზბეგი?“, ტფ., 1925, გვ. 110-111.

113) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 145.

114) მის. ზანდუკელი, „ალექსანდრე თუ დიმიტრი ყაზბეგი?“, ტფ., 1925, გვ. 175.

115) „ცხოვრება...“, გვ. 276-277.

116) ჟურნ. „ცისკარი“, 1996 წ., №9-10.

117) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 70.

118) დ. კლდიაშვილი, „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, თხზ. სრული კრებ. ორ ტომად. ტ. II, თბ., 1952, გვ. 144.

119) თ.სახოკია, „ჩემი საუკუნის ადამიკანები“, თბ., 1984, გვ. 61.

120) ი. ლოლაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრების უკანასკნელი წლები“, კრებ-ში „ლიტერატურის მათიანე“, №7-8, თბ., 1982, გვ. 317-318.

121) თსკ., ტ. 4., გვ. 112.

122) დოკუმენტები „განაჩენის აღსრულების ქრონიკა-ში“ ციტირებულია ივანე ლოლაშვილის გამოკვლევებიდან „ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრების უკანასკნელი წლები“.

123) „ცხოვრება...“, გვ. 370.

124) თარგმანი: „1891 წლის 7 თებერვალს ალექსანდრე ყაზბეგი საავადმყოფოში მოიყვანეს და იგი ამ დრომდე განყოფილებაში იმყოფება. მას თავიდანვე და ამ დრომდე პარალიტიკური გონებრივი დაქვეითება აქვს, ანუ მოურჩენელი ავადმყოფობა. ამჟამად მისი მდგომარეობა ისეთია, რომ თითქმის წაერთვა გარკვევით მეტყველების უნარი და გონებრივი მხრივაც საბოლოო დაღმასვლაა...“.

125) „ცხოვრება...“, გვ. 392

126) თ. სახოკია, „ჩემი საუკუნის ადამიკანები“, თბ., 1969. გვ. 61.

127) ი. გრიშაშვილი, „ლიტერატურული ნარკვევები“, გვ. 319.

128) ი. ლოლაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრების...“, გვ. 332.

129) ნაწყვეტი იაგორ ლუდუშაურის მოგონებიდან, ციტირებული ი. ლოლაშვილის გამოკვლევაში, „ლიტერატურის მათიანე“ 7-8, გვ. 332.

130) ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, გვ. 77.

131) გ. ქიქოძე: რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტომი I. თბ., 1963. გვ. 220.

132) თ. ქილაძე, „პირველად იყო სიტყვა“, თბ., 1993. გვ. 188.

133) თსკ., ტ. 5., გვ. 203-207.

დამატებანი:

მეფე ერეკლეს წერილი გაბრიელ ყაზბეგს (1791 წ.)

„ჩვენს მაგივრად ყაზბეგიშვილს გაბრიელს მოკითხვა ეუწყოს. მერე შენი წიგნი მოგვივიდა, რაც მოგენერა, ყველა შევითყვეთ. შენ როგორც ჩვენი სიტყვა გაქვს, ისე ყველას დაუარე და შეატყობინე მზად იყვენ. თავაურებისა რომ მოგენერა ზოგიერთის კაცისა, ცალკე დაჰპირდით რამეო, ჩვენგან ეგ არ იქნება, ამიტომ რომ მაგათ ჩვენი წყალობაც სჭირთ, ჯამაგირებიც აქვთ. მოვლენ თავიანთ ჯამაგირსაც აიღებენ ხოლმე და სხვაც მიეცემათ ხოლმე. ნიადაგ ჩვენი მადლიერნი წასულან და ახლა მაგგვარი ლაპარაკები რად უნდათ?

როდის უნახავთ, რომ ჩვენ მაგათთვის გვემტყუნებინოს და, თუ მაგათ არ უნდათ, ჩვენ სხვა გზასაც ვიშოვნით და იმაზე მოვიყვანთ ჯარს. მძევლების რომ მოგინერია, როგორც კვლავ მომხდარა, ახლაც ისე უნდა მოხდეს. ხიდების გაკეთებისა ჩვენის შვილის აღმასხანისათვის მიგვინერია და ალბათ, რომ გააკეთებინებს. შენ ყველას ახლავ შეატყობინე, რომ ყველანი მზად იყვენ და როგორც ჩვენი კაცი მოუვიდესთ, ისე წამოვიდნენ“.



გენერალ-ლეიტენანტი გაბრიელ ყაზბეგი

ნინო შიოლაშვილი

ყაზბეგების საგვარეულო ისტორიიდან (ყაზბეგთა გენეალოგია)

XX საუკუნის დასაწყისში სტეფანწმინდის მოსახლეობა დაახლოებით 100 კომლს შეადგენდა. სოფელში იდგა სადგურის ორსართულიანი ქვის შენობა, რომლის პირველ სართულზე რესტორნის დიდი დარბაზი და მგზავრების საერთო ოთახები, ხოლო ზედა სართულზე სასტუმროს ნომრები იყო განთავსებული. სოფელში იყო ფოსტა-ტელეგრაფის შენობა, კეთილმოწყობილი ორი სასტუმრო – „გრანდ-ოტელი“ და „ევროპა“, კარგი რესტორნებით. სასტუმროს ტერასებიდან მყინვარწვერისა და სამების ტაძრის ლამაზი ხედები მოჩანდა. სადგურის წინ მოედანზე ყვავილნარით მოწყობილი იყო ძეგლი-შადრევანი, რომელიც 1888 წელს იმპერატორ ალექსანდრე III-ისა და მისი ოჯახის წევრების კავკასიაში მოგზაურობის აღსანიშნავად იქნა დადგმული.



ალ. ყაზბეგის ნათესაები © (ლმ)



ალ. ყაზბეგის სანათესაო — ადამ (ბიბო), გიორგი, ვახტანგ და სანდრო ყაზბეგები © (ლმ)

რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ სოფელ სტეფანწმინდასა და მწყინვარწვერს მწერლის პაპის, გაბრიელ ყაზბეგის პატივსაცემად სახელი შეუცვალა და ყაზიბეგი, ყაზბეგი უწოდა.

ალექსანდრე ყაზბეგის წინაპარი საისტორიო დოკუმენტებში პირველად XVIII საუკუნის 30-იანი წლებიდან, თავდაპირველი გვარით – ჩოფიკაშვილით იხსენიება.

ხევში არსებული ცნობის თანახმად, ჩოფიკაშვილების წინაპარი ყოფილა ვინმე ჩოფიკა, რომელიც ჩრდილო კავკასიიდან, ინგუშეთის სოფელ არწივიდან (არწივიდან) საქართველოში გადმოსახლებულა და სტეფანწმინდაში დამკვიდრებულა. ჩოფიკაშვილების გვარიდან დაწინაურდა ყაზი, იგივე ყაზიბეგ¹⁾ და ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის მეფობის დროს ხევის ოთხი სამოურავოდან ერთ-ერთის, სტეფანწმინდის მოურავი იყო. ლტოლვილობაში მყოფი მეფისთვის ყაზიბეგს გარკვეული დახმარება აღმოუჩენია და ამის სანაცვლოდ მას მეფისთვის თავისი მამულის, ყმის და სახელოს ხელმეორედ დამტკიცება უთხოვია. იგი 1733 წელს რუსეთში ხლება მეფეს და მადლიერების სანაცვლოდ ვახტანგის შვილს, ბაქარს მამის მიერ ბოძებული მოურაობის წყალობის სიგელი განუახლება და კვლავ სტეფანწმინდის მოურავად დაუდგენია – „ჟამთა ვითარებისაგან რუსეთს მივედით, შენ, ყაზიბეგ, ჩვენის ერთგულებისა და სამსახურის გულისათვის მოსკოვს მოხვედი: და რაოდენი ძალ გეძვა დიდად ერთგულად გვემსახურე: ამა შენისა მრავალ გარჯილობისა და ნამსახურობის სანუგეშოდ მოხვედით კარსა დარბაზისა ჩვენისასა და შენისავე ნაქონის ყმისა და მამულისა სახელოების მოუშლელობასა და სიმტკიცეს დაგვეაჯენით: ჩვენცა ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და დაგიმტკიცეთ რომელიც სახელოდ გჭეროდეს – სტეფანწმინდა და გერგეტი, ცდო და გველეთი სამოურავოთა“. თუ რა სამსახური გაუწია ყაზიბეგმა ქართლის სამეფო კარს – უცნობია. საინტერესოა, რომ იმავე 1733 წელს მთიელ თავკაცებს – გუდამაყრელებს, მთიულებს, მოხევეებს, თავაურებს და ქისტებს, ერთად დაუდვიათ ფიცი რუსეთში გადახვენილი ვახტანგ VI-ის ერთგულებასა და ქვეშევრდომობაზე და საქართველოში დაბრუნებას სთხოვდნენ მას – „ქ. სულ ერთპირათ შეყრის ამ მოხევეთ თავყანისცემა მოგვისსენებია და თქვენს ერთგულებაზედ დაგვიფიცავს და ეს კაცნი გვიახ-

ლებიან. ჩვენს სიტყვას ეს კაცნი მოგახსენებენ...“.

არაა გამორიცხული ყაზიბეგს მისიონერული როლი ეკისრა და მთიელ თავკაცთა მიერ დადებული ფიცისა და ერთგულების პირობის თანხმობა პირადად მოეხსენებინა მეფისათვის.

სტეფანწმინდის მოურავობა ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილმა ერეკლე II-ის მეფობის პერიოდშიც შეინარჩუნა, იგი 1774 წლის არაგვის ხეობის ხალხის აღწერის დავთარში სტეფანწმინდის მოურავია, ხოლო შემდგომი დროის, 1781 წლის, აღწერაში ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილი აღარ იხსენიება, სავარაუდოდ ამ დროისათვის ის გარდაცვლილია.

ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილს ცოლად ჰყავდა კობიევის ასული (მეუღლის სახელი უცნობია), და ვაჟიშვილები, 1774 და 1781 წლების აღწერებში ყაზიბეგის ოთხი შვილია მოხსენიებული – იასე, ბაადური, გაბრიელი და ივანე, ხოლო მიხეილ გაბრიელის ძის, ალექსანდრე ყაზბეგის მამის, მიერ 1820 წელს შედგენილ ყაზბეგთა გენეალოგიური ცხრილის მიხედვით („ნათესავ-მეტყველება აზნაურთ ყაზიბეგოთა“) დასახელებულია ექვსი ვაჟიშვილი – იესე, ბაადური, გაბრიელი, ივანე, მიქეილი და გიორგი (ბოლო ორი ვაჟიშვილი მცირეწლოვნები გარდაიცვალნენ).

თავად ყაზიბეგი რუსულენოვან დოკუმენტებში დიმიტრის სახელით იხსენიება.

ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილის გარდაცვალების შემდეგ სტეფანწმინდის მოურავობა მის შუათანა შვილს გაბრიელს გადაეცა. ყაზიბეგის შვილებმა თავდაპირველი გვარი ყაზიბეგიშვილით შეცვალეს და ამით გაემიჯნენ თავიანთ მონათესავე სახაზინო გლეხებს – ჩოფიკაშვილებს. ყაზიბეგის შთამომავლები ქართულ წერილობით წყაროებში ყაზიბეგიშვილად, ხოლო რუსულ დოკუმენტებში – ყაზიბეგოვად, ყაზიბეგად, კაზიბეკად და ყაზბეგად იხსენიებიან.

ალექსანდრე ყაზბეგის პაპის, გაბრიელის დაბადე-

ბის ზუსტი თარიღი ცნობილი არაა, იგი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში უნდა დაბადებულიყო. სტეფანწმინდაში მისი მოურავობა ქართლ-კახეთის და რუსეთის სამეფოების ურთიერთობის გააქტიურების პერიოდს ემთხვევა. გაბრიელი მამის სიცოცხლეშივე აქტიურად იყო ჩართული საქართველო-რუსეთის დიპლომატიურ ურთიერთობებში. იგი 1772-1773 წლებში რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის დავალებით მონვეულ ცნობილ მეცნიერსა და მოგზაურს იოჰან გიულდენშტეტს თან ახლდა ჩრდილო კავკასიის ექსპედიციაში და სამი თვის განმავლობაში თარჯიმნობას უწევდა მას. მოგზაური გაბრიელს ყაზბეგ ცობიკაის/ნობიკაის შვილად იხსენიებს.

გაბრიელს ხშირი მიმონერა ჰქონდა საქართველოს სამეფო კართან. იგი ერეკლე II-სთან, გიორგი XII-სთან და ბატონიშვილებთან დაახლოებული პირი იყო. მათი წერილები ჩვენს დრომდეა მოღწეული, დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრსა და საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალურ არქივში. სამწუხაროდ, სტეფანწმინდის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში გაბრიელ ყაზბეგის საბუთები არ არის დაცული. საჭიროდ ვთვლით აღვნიშნოთ, რომ, რადგან გაბრიელ ყაზბეგის სხვა მემორიალური ნივთები არ მოგვეპოვება, სტეფანწმინდის რეაბილიტირებული ისტორიული მუზეუმის ექსპოზიციაში, უმჯობესია, გატანილ იქნეს ზემოთ ხსენებულ სიძველეთსაცავებში დაცული დოკუმენტების ასლები.

სტეფანწმინდის მოურავ გაბრიელ ყაზბეგის მოვალეობაში შედიოდა საქართველოს სამხედრო გზის სოფელ ლარსიდან სოფელ სტეფანწმინდამდე მგზავრთა უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, გზის მოწესრიგება, ხიდების შეკეთება, ჯარისთვის დახმარების აღმოჩენა. მეფე გიორგი XII 1800 წელს გაბრიელ ყაზბეგს სწერდა: „ქ. ჩვენი ბრძანება არის, ყაზიბეგიშვილო გაბრიელ!

...მომავალი რუსის ჯარისათვის მარხილი და სპალნის ცხენები უნდა გამოგზავნო. ეს მარხილები და ცხენები რომ მოგივიდეს, შენ უნდა გაუძღვე და ლარს მიიყვანო... როგორც შენის ერთგულებისაგან ვიცოდეთ, ამ საქმეზე ისე ბეჯითად უნდა მოიქცე და შენის ჯამაგირის მაგიერს წყალობას ჩვენგან მიიღებ“.

რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს სამეფო ხელისუფლების გაუქმების შემდგომ გაბრიელ ყაზბეგმა „შეუდრეკელი ერთგულება გამოიჩინა რუსეთისადმი“. მან რუსეთის განსაკუთრებული ნდობა 1804 და 1812 წლების აჯანყებების დროს მოიპოვა. ორივე აჯანყებისას სტეფანწმინდა მნიშვნელოვან პუნქტს წარმოადგენდა.

გაბრიელი და მისი ძმები აჯანყებულთა წინააღმდეგ გამოვიდნენ. გაბრიელს ალექსანდრემ, იულონმა და ფარნაოზ ბატონიშვილებმა მოციქულები გაუგზავნეს და გვერდით დგომა შესთავაზეს. მაგრამ გაბრიელმა უარით უპასუხა – რუსეთს ერთგულება შეეფიცე და არ შემოძლია ფიცის გატეხაო. ამბოხებულებმა გარკვეულ წარმატებას მიაღწიეს, სტეფანწმინდა აიღეს, რუსები გაძარცვეს და დაატყვევეს. გაბრიელმა ტყვეების გამოსახსნელად საკუთარი ხარჯი გასწია, ხოლო მძევლად თავისი შვილი და ძმიშვილი მისცა. გაბრიელის ერთგული საქციელი პავლე ციციანოვმა იმპერატორ ალექსანდრე I-ს აცნობა: „მაიორი ყაზბეგი შეუდრეკელ ერთგულებას იჩენს რუსეთისადმი, თავისი ჯიბიდან გაიღო 1000 მანეთი რუსის ტყვეთა გამოსასყიდად და საკუთარი შვილი მემამოხებებს მძევლად მისცა...“ ამ ერთგულებისათვის რუსეთის ხელისუფლებამ გაბრიელს, მის ძმას და ძმიშვილებს სამხედრო ნოდებები უბოძეს: გაბრიელ ყაზბეგს 1803 წელს – მაიორის, 1808 წელს – პოდპოლკოვნიკის და 1813 წელს გენერალ-ლეიტენანტის ნოდება ებოძა. სამხედრო ნოდებები მიენიჭა გაბრიელის ძმასა და ძმიშვილებს: იაგორ (იგივე გიორგი) იასეს ძემ 1804 და იოსებ ივანეს ძემ 2) 1805 წლებში მიიღეს კაპიტნობა,



ყაზბეგიანთ ქალები © (ლმ)

ხოლო ივანე ყაზიბეგის (დიმიტრის) ძემ, მისმა შვილმა ლაზარე ივანეს ძე და სიმონ გიორგის (იაგორის) ძე ყაზბეგებმა 1813 წელს – პოდპორუჩიკობა. გარდა სამხედრო წოდებისა მათ დაენიშნათ წელიწადში გარკვეული ჯამაგირი.

გენერალ-ლეიტენანტი გაბრიელ ყაზბეგი გარდაიცვალა 1817 წლის 10 მარტს სტეფანწმინდაში. დაკრძალულია საგვარეულო სასაფლაოზე, თავისივე აშენებულ კარის ეკლესიის წინ, გალავნის ეზოში.

გაბრიელ ყაზბეგს ცოლად ჰყავდა ჩერქეზთა ბატონის მურთაზოვის ასული, რომელსაც ნათლობის შემდეგ ელისაბედი დაარქვეს. შეეძინათ ხუთი შვილი: მიხეილი, ნიკოლოზი, სოფიო, ეკატერინე და ნინო. გაბრიელის უფროსი ქალიშვილი სოფიო ცოლად გაჰყვა დუშეთში მაცხოვრებელ აზნაურ გრიგოლ ყარანგოზიშვილს (ყარანგოზოვს), ხოლო ეკატერინე და ნინო ჩრდილო კავკასიაში ოს აზნაურებზე – დუდაროვსა და ესენოვზე გათხოვდნენ. 3)

გაბრიელის უფროსმა შვილმა მიხეილმა, ალექსანდრე ყაზბეგის მამამ, სრუნლოვანების ასაკში მამის თანამდებობა ჩაიბარა და „ხევის გამგებელი“ გახდა. ერთი ცნობის თანახმად, იგი 1802 წელს, ხოლო მეორე ცნობით 1805 წლის 15 ივნისს დაიბადა. სწავლობდა თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში; მიხეილმა თავი გამოიჩინა გენერალ ერმოლოვის მიერ მთიელების წინააღმდეგ წარმოებულ ომში და ამის გამო 1819 წლის 13 თებერვალს ებოძა პრაპორშჩიკის წოდება; მთელი სამხედრო მსახურება გაატარა კავკასიაში. მონაწილეობდა მთიელთა წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში, მიიღო შემდეგი სამხედრო წოდებები: 1820 წელს პოდპორუჩიკის, 1836 წელს – პორუჩიკის, 1842 წელს – შტაბ როტმისტრის, 1843 წელს – როტმისტრის, 1845 წელს დალესტინის ექსპედიციაში თავის გამოჩენისათვის მიენიჭა პოლკოვნიკის წოდება; 1850-1859 წლებში იყო თბილისის გუბერნიის მთიელი ხალხის უფროსი; 1859 წელს გათავისუფლდა აღნიშნული თანამდებობიდან და იმავე წელს მიენიჭა გენერალ-მაიორის წოდება; მიხეილი 1852 წლის 1 თებერვალს დააჯილდოვეს წმ. გიორგის მეოთხე ხარისხის ორდენით.

მიხეილ ყაზბეგი გარდაიცვალა 1866 წლის 18 ივნისს, 4) სოფელ ფასანაურში, ინსულტის შედეგად. დაკრძალულია სტეფანწმინდაში, საგვარეულო ეკლესიის ეზოში, მეუღლის, ელისაბედ თარხნიშვილის, გვერდით. მან სიცოცხლეშივე თავისი და მეუღლის სახელ-



ალ. ყაზბეგის ბიძაშვილი
– ადამ (ბიბო) ყაზბეგი
© (ლმ)

ზე გუმბათიანი საფლავი ერთ ბერძენ ხელოსანს შეუკვეთა, მაგრამ შეპირებული თანხა არ გადაუხადა, ხელოსანმაც მიატოვა საქმე, საფლავის გუმბათზე ჯვარი აღარ გააკეთა და საფლავი დაუმთავრებელი დატოვა, იგი დღემდე პირვანდელ მდგომარეობაშია.

მიხეილ ყაზბეგი ორჯერ იყო დაქორწინებული, მისი პირველი მეუღლე გახლდათ ქეთევან დიმიტრის ასული საგინაშვილი (ნიკოლოზ ბარათაშვილის მამიდაშვილი და გენერალ-ლეიტენანტ ალექსანდრე საგინაშვილის და), დაქორწინდნენ 1819 წელს. ქეთევანთან მიხეილს შეეძინა ორი შვილი კონსტანტინე და ბარბარე, რომლებიც მცირეწლოვნები გარდაიცვალნენ. ადრეულ ასაკშივე გარდაეცვალა მეუღლეც. ქეთევანის გარდაცვალების ზუსტი თარიღი ცნობილი არ არის, სავარაუდოდ იგი 1843 წელს უნდა გარდაცვლილიყო. მიხეილ ყაზბეგს 1843 წლის 1 აპრილს დაუწერია ლექსი „საყვარლის განშორებაზედ მწუხარება“, რომელშიც კარგად ჩანს საყვარელ ადამიანთან განშორებით გამოწვეული მისი შინაგანი განცდა (ლექსი

დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკრის“ 1859 წლის №7-ში). მიხეილმა მეორედ ესტატიე თარხნიშვილის ასულ ელისაბედზე 5) იქორწინა, რომელიც იყო მეფე გიორგი XII-ის შვილთაშვილი ქალიშვილის ხაზით და იოსებ თუმანიშვილის ქვრივი, ელისაბედთან მიხეილს 1848 წლის 8 იანვარს ალექსანდრე შეეძინა.



ნინო ადამის ას. ყაზბეგი ქმარ-შვილთან ერთად
© (ლმ)

რაც შეეხება გაბრიელის მეორე ვაჟიშვილს, ნიკოლოზს, იგი პორუჩიკის ჩინით გარდაიცვალა. ნიკოლოზი დაიბადა 1808 წელს. სწავლა-განათლება თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებელში მიიღო. ერთხანს სამხედრო სამსახურში იყო. მონაწილეობას იღებდა 1826 წელს გენერალ-ლეიტენანტ თავად მადათოვის ხელმძღვანელობით დევნილ ალექსანდრე ბატონიშვილის შეპყრობაში, იმავე წლის 13 სექტემბერს მონაწილეობა მიიღო ელიზავეტპოლთან 6) ბრძოლაში სპარსეთის ჯარის წინააღმდეგ; 1830 წლის 8 ივლისიდან 6 აგვისტომდე იმყოფებოდა გენერალ-მაიორ აფხაზოვის სადამსჯელო ექსპედიციაში თავაურელი ოსებისა და ქისტების წინააღმდეგ. დაჯილდოებული იყო ხელმწიფე-იმპერატორის ვერცხლის მედლით



ალ. ყაზბეგის ბიძა-
შვილი – რაფიელ
(ფიდო) ყაზბეგი
© (ლმ)

1826 წლის სპარსეთთან ომში მონაწილეობისათვის. გარდაიცვალა 1868 წლის შემოდგომაზე, დაკრძალულია სტეფანწმინდაში, საგვარეულო სასაფლაოზე. 7)

თავისი ქალიშვილის, ელისაბედის დახასიათებით ნიკოლოზი „...ნამდვილი ტიპიური მთის კაცი იყო ჩოხა-ახალუხით, უთუოდ ხანჯალ შემოკრული (უხანჯლოთ არც დღე და არც ღამე ფეხს არსად გასდგამდა, ძილის დროსაც კი თავქვეშ ედო ხანჯალი) დამასურათებელი იყო ყველა მთის წესჩვეულებათა... თავის დროს დაგვარათ კარგათ იყო გაზრდილი: პირველათ რომ რუსებმა თბილისში სასწავლებელი გახსნეს (მგონი ფცორიანსკი შკოლას ეძახდნენ, რომელიც შემდეგ I კლასიკურ გიმნაზიით გარდააკეთეს) იქ სწავლა დამთავრებულმა რუსულ-ქართული ზედმინეებით იცოდა: განსაკუთრებით ლამაზად სწერდა ქართულად. მშვენიერი მოლაპარაკე იყო და განვითარებული, კარგი ცხენოსანი, კარგი და მარჯვე თოვის მსროლელი, შესანიშნავი მუხლ-მაგარი და მარტო ჯიხვებზე მონადირე იყო...“

ნიკოლოზ ყაზბეგი პირველად 27 წლის ასაკში დაქორწინდა. 8) ჰყავდა სამი მეუღლე, შეეძინა რვა შვილი.

ნიკოლოზის პირველი მეუღლე იყო სოფელ ლარსში მცხოვრებ აზნაურ ჯახოთან დუდაროვის ასული სალომე, დაქორწინდნენ 1835 წელს, სალომე გარდაიცვალა 1850 წელს, მასთან ნიკოლოზს შეეძინა ექვსი შვილი: დიმიტრი (მიტკა), გიორგი, გაბრიელი, ელისაბედი, ოლა და რაფიელი (ფიდო).

1853 წელს ნიკოლოზმა მეორედ იქორწინა კავკავის ოლქის სოფელ სანიბაში მცხოვრებ აზნაურ თემურყო კუნდუხოვის ასულ სოფიოზე, რომელიც ქორწინებიდან ერთი წლის შემდეგ გარდაიცვალა. მისგან ნიკოლოზს შვილი არ შესძენია.

1857 წელს მან მესამედ იქორწინა კავკავის ოლქის სოფელ ხუმალაქში მცხოვრებ აზნაურ ეგორ დუდაროვის ასულ ელენეზე, რომელთანაც შეეძინა კიდევ ორი შვილი: იოანე, იგივე ივანე (იანის სახელით ცნობილი) და ქალიშვილი ელენა.

ყაზბეგების საგვარეულოდან ყველაზე ცნობილი და საზოგადო მოღვაწეები ნიკოლოზის მემკვიდრეები იყვნენ. მისმა უფროსმა შვილმა დიმიტრიმ, რომელიც სტეფანწმინდაში ახალგაზრდა მოხვედების სწავლავანათლებელზე ზრუნავდა, 1857 წელს დაამთავრა თბილისის ვაჟთა გიმნაზია, შემდეგ უმაღლესი განათლების მისაღებად რუსეთს გაემგზავრა, მაგრამ პოლიტიკური მოძრაობის გამო სწავლა გერმანიაში გააგრძელა. დაამთავრა ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტი. 1865 წელს სამშობლოში დაბრუნდა და საკუთარ სახლში გახსნა სკოლა. ცნობილი სასულიერო პირი და პედაგოგი გიორგი ნათაძე, 9) რომელიც 30 წელი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა სტეფანწმინდაში, დიმიტრი ყაზბეგის შესახებ წერდა: „დიმიტრის ფიქრი და მისწრაფება მუდამ სახალხო იყო; სოფელი, სოფლის ხალხში ყოფნა, მათი ჭირსა და ღმერთში მონაწილეობის მიღება და მათი ცხოვრების შემსუბუქება ენატრებოდა, ერის ცხოვრების უმთავრეს დედაბურჯად დიმიტრის

სოფელი მიაჩნდა; დაბინავდა სოფელში და დაიწყო ხალხის ცხოვრებაში მოყვანა და მათი ქონებრივი გაუმჯობესება: შეადგინა პატარა წრე გლეხებისაგან და უნდოდა მათი დახმარებით გაეტარებინა ხალხში თავისი აზრები“. გიორგი ნათაძე დიმიტრის დას ელისაბედს სწერდა: „დიმიტრის სახელი ხალხის თვალში შარავანდედით არის შემკული: მისი სიტყვები ანდაზებად არის გადაქცეული“.

დიმიტრი ყაზბეგი წერდა მოთხრობებს, შემორჩენილია მისი მხოლოდ ერთადერთი ნაწარმოები „მანვე სულეები“, რომელიც მოხევეთა ცხოვრებას ეხება, დაიბეჭდა მისსავე სიცოცხლეში ჟურნალ „კრებულის“ 1872 წლის ნომერში. იყო ილია ჭავჭავაძის მეგობარი. მისი ცხოვრება საკმაოდ ტრაგიკულად წარიმართა. მან თავისი ცხოვრება დაუკავშირა თავის შინამოსამსახურე გლეხის ქალს, რის გამოც საკუთარმა და-ძმებმა გარიყეს. დიმიტრის დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა თავის მეუღლესთანაც. „რაც დრო და ხანი გადიოდა, ეს უსიამოვნება უფრო მძლავრი და აუტანელი ხდებოდა, რადგანაც დიმიტრი ჯვარს არ იწერდა, ტასო (ცოლი) კი ამას დაჟინებით თხოულობდა. ტასო სამშობლოში წასვლას და შვილების წართმევას დღემუდამ თურმე ექადა. გააფთრებული მანდილოსანი აღარაფრად თურმე ზოგავდა“. ოჯახური უთანხმოების გამო 1869 წლიდან დიმიტრიმ თავის და-ძმებთან კავშირი განწყვიტა, გარდაიცვალა 1880 წლის თებერვალში, სტეფანწმინდაში, ფილტვების ანთებით, მეუღლისა და და-ძმებისგან მიტოვებული. დიმიტრის ჭირისუფალი მისი ბიძაშვილი ალექსანდრე იყო და მანვე დაკრძალა. დაუკრძალავთ ეკლესიის გალავანში, საკურთხევის მხარეს. სამწუხაროდ, მისი საფლავი დაკარგულია. ცნობილი პუბლიცისტი პეტრე უმიკაშვილი 1894 წელს საყვედურით სწერდა დიმიტრი ყაზბეგის დას, ელისაბედს, „1881 წელს სტეფანწმინდას ვიყავი ერთი კვირა და დიმიტრის საფლავი ვნახე (უბრალო ჭაჭის ქვა ედვა წარწერით, ქვა ნუთუ ვერ დაადებინეთ?).“



ალ. ყაზბეგის ბიძაშვილი – გენერალი გიორგი ყაზბეგი
© (ლმ)

დიმიტრი ყაზბეგს ანასტასიასთან შეეძინა შვიდი შვილი, დიმიტრის შვილებს თავის ნათესავეებთან მამის მემკვიდრეობასთან დაკავშირებით გარკვეული პრობლემები შეექმნათ. საბოლოოდ დიმიტრის და-ძმებმა მისი შვილები ძმიშვილებად აღიარეს და დიდი ბრძოლის შემდეგ მამულიდან წილიც მიიღეს.

ნიკოლოზ ყაზბეგის სამი ვაჟიშვილი (გიორგი, გაბრიელი და ივანე) სამხედრო მოსამსახურეები იყვნენ. შედარებით უკეთესად არის შესწავლილი გენერალ-ლეიტენანტ გიორგი ყაზბეგის (1840-1921 წწ.) ცხოვრება და მოღვაწეობა. აღსანიშნავია, რომ მან სტეფანწმინდის სახლში დის, ელისაბედის, დახმარებით გახსნა დაწყებითი სკოლა.

გიორგი ნათაძე 1897 წლის 12 ივლისის გაზეთ „ივერიაში“ წერდა: „ჯერ სამოცდაათ წლებში განსვენებული დიმიტრი ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი ცდილობდა ჩაეგონებინა როგორმე ხალხისათვის, რომ სკოლა დაეარსებინათ. მთელი თავისი სიცოცხლე ამის მეცადინეობაში იყო, მაგრამ ვერაფერს გახდა, შემდეგ მისმა ძმამ გიორგი ყაზბეგმა ...1880-1881 წელს დააარსა საკუთარი სკოლა... ამ სკოლაში ბატონი გიორგი ყაზბეგი, მისი მეუღლე და ერთი-ც გლეხი პავლე ლუდუშაური ასწავლიდნენ ბავშვებს...“.

გიორგი ყაზბეგს აქვს ნაშრომები სამხედრო გეოგრაფიის, ისტორიისა და ტოპოგრაფიის დარგში. 1874 წელს ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში მოგზაურობის დროს აღმოაჩინა XII-XVII საუკუნეებში შედგენილი „ტბეთის სულთა მატინაე“.

1908-1918 წლებში გიორგი ყაზბეგი უცვლელად თავმჯდომარეობდა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას. გამგეობის ყოფილი წევრი, ღვანდომოსილი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე იპოლიტე ვართაგავა თავის მოგონებებში გიორგი ყაზბეგის შესახებ წერს: „თითქმის ცხრა წლის განმავლობაში ვმუშაობდი



ალ. ყაზბეგის
ბიძაშვილი ელისაბედ
(ლიზა ყაზბეგი).
გურია, 1877/78 წწ.
© (სპუბ)

გიორგი ყაზბეგთან და სინდისის ქვეშ ვამბობ, რომ მან სრულიად გაამართლა საზოგადოების ნდობა და პატივი. ...იმ დიდ ეროვნულ საქმეს, რომლის სათავეში ქართველმა საზოგადოებამ ის დააყენა, იგი ჭაბუკური ენერგიით, გატაცებითა და წინდახედულად უძღვებოდა. ყველა საქმეს, ყველა საკითხს, რაც „საზოგადოებას“ ჰქონდა გასაკეთებელი და გადასაწყვეტი, ყაზბეგი წინასწარ დეტალურად სწავლობდა. საკითხების განხილვისა და გადაჭრის დროს საღ აზროვნებას, ნათელ გონებას და ღრმა ანალიზის უნარს იჩენდა. ის სრულებით არ იყო სადეკორაციო თავმჯდომარე, ფიქტიური წინამძღოლი. ის ნამდვილი, ფაქტიური ხელმძღვანელი იყო გამგეობის მუშაობისა“.

გიორგი ყაზბეგი გარდაიცვალა 1921 წელს სტამბოლში, დაკრძალულია იქვე, მისი საფლავი დღეს უკვე დაკარგულად ითვლება.

გიორგი ყაზბეგის მეუღლე იყო ელისაბედ მალალაშვილი, შეეძინათ ოთხი შვილი: ერთი ქალიშვილი – ელენე და სამი ვაჟიშვილი. მისი სამივე ვაჟიშვილი

დაიღუპა პირველ მსოფლიო ომში: უფროსი შვილი ნიკოლოზი, თათართა პოლკის უფროსის ადიუტანტი, დაიღუპა კარპატებში 1915 წლის 16 იანვარს. გადმოსვენეს ყაზბეგში. მეორე ვაჟიშვილი ალექსანდრე, პოდპოლკოვნიკი, ერთ-ერთი ბრძოლის დროს უგზო-უკვლოდ დაიკარდა, მესამე ვაჟი კონსტანტინე, კაპიტანი, მსახურობდა სარკინიგზო ბატალიონში, დაიღუპა ავტოკატასტროფის დროს 1915 წლის 14 ივნისს.

ნიკოლოზ ყაზბეგის ვაჟიშვილი გენერალ-მაიორი გაბრიელ ყაზბეგი (1842/3-1905წწ.) იყო 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის მონაწილე. მსახურობდა კავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარებში, 1887 წელს დაინიშნა ტამანის 150-ე ქვეითი პოლკის მეთაურად.

რაც შეეხება ნიკოლოზის ნაბოლარა ვაჟს, გენერალ-მაიორ ივანე ყაზბეგს (1860-1943 წწ.) (მას ძირითადად იან ყაზბეგის სახელით იცნობენ), დაამთავრა პეტერბურგის I სამხედრო გიმნაზია; 1912 წელს მიენიჭა პოლკოვნიკის წოდება; მონაწილეობდა 1914-1918 წლების პირველ მსოფლიო ომში. 1918-1921 წლებში მსახურობდა ქართულ ჯარში, სამხედრო სამინისტროს ადმინისტრაციული განყოფილების უფროსად. 1921 წლიდან წავიდა ემიგრაციაში, ჯერ თურქეთში, შემდეგ პოლონეთში; 1921-1931 წლებში ქართველ ოფიცერთა ჯგუფთან ერთად კონტრაქტორად მსახურობდა პოლონეთის ჯარში. გარდაიცვალა 1943 წლის 2 დეკემბერს ქ. ვარშავაში, დაკრძალულია იქვე. ნიკოლოზ ყაზბეგის ერთ-ერთი ვაჟიშვილის, რაფიელის (ფილო) (1850-1918 წწ.), შესახებ საზოგადოებისთვის თითქმის არაფერია ცნობილი. იგი გახლდათ საზოგადო მოღვაწე; ინჟინერ-გამომგონებელი. 1879-1899 წლებში იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი. წერდა მოთხრობებს და ეწეოდა მთარგმნელობით მოღვაწეობას, რუსულიდან თარგმნა ნარკვევი იან ჰუსზე; „Новое Обозрение“-ში დაბეჭდა

მოთხრობა „ხანჯალი“, რაფიელი აქტიურად იყო ჩართული ქართული ხალხური სიმღერების აღდგენა, აღორძინება, შეგროვების საქმეში. გაზეთ „ივერია“-ში გამოაქვეყნა საინტერესო ნარკვევი ქართული ხალხური მუსიკის შესახებ.

ნიკოლოზის უფროსი ქალიშვილი ელისაბედ (ლიზა) ყაზბეგი, დაიბადა 1844 წელს სტეფანწმინდაში. 1872 წელს წავიდა პეტერბურგში საბებიო ინსტიტუტში სწავლის მისაღებად. სწავლობდა პეტერბურგის სამედიცინო კურსებზე. იგი თავის ძმა რაფიელთან (ფილოსთან) ერთად მონაწილეობას იღებდა ხალხოსნურ ორგანიზაციაში, რის გამოც 1874 წელს დააპატიმრეს და ციხეში ორი წელი დაჰყო, 1876 წელს პატიმრობიდან გაათავისუფლეს და სამშობლოში დაბრუნდა. 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს მოხალისედ ჩაენერა წითელი ჯვრის ქართულ რაზმში. 1887/8 წელს ახალციხის მაზრაში დაიწყო ბებიაქალად მუშაობა. 1904-1905 წლებში პორტ-არტურის ბრძოლების დროს მონაწილეობას დად მუშაობდა. ეწეოდა ქველმოქმედებას, სოფელ სტეფანწმინდის სამკითხველოსა და სკოლისთვის გაიღო ფულადი შეწირულობა და წიგნები. იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი. გარდაიცვალა 1910 წლის 25 ივლისს, დაიკრძალა 28 ივლისს სტეფანწმინდაში, საგვარეულო სასაფლაოზე.

აქვს მემუარული ჟანრის ჩანაწერები, სადაც იგი ალექსანდრე ყაზბეგის თხზულებათა ავტორად საკუთარ ძმას, დიმიტრის აცხადებდა. გამოქვეყნდა ჟურნალ „მნათობის“ 1924-1926 წლების ნომერებში.

ნიკოლოზის ქალიშვილი ოლა მონაწილეობას იღებდა ქართული თეატრალური დასის წარმოდგენებში, გათხოვდა ალექსი-მესხიშვილზე და ცხოვრობდა სოხუმში.



გიორგი ყაზბეგი ცოლ-შვილთან ერთად.
მარცხნიდან სხედან: მეუღლე – ელისაბედ მაღალაშვილი,
გიორგი და მათი ვაჟიშვილი ნიკოლოზი;
დგანან: კონსტანტინე, ელენე და ალექსანდრე © (სპეგ)

შენიშვნები:

1) სახელი შედგება ორი სიტყვისგან ყაზი და ბეგი. ბეგი გახლავთ ტიტული, რომელიც თურქულ ენაზე ბატონს, მბრძანებელს ნიშნავს. ყაზი ჩოფიკაშვილს ბეგის ტიტული, გადმოცემის თანახმად, ჩრდილო კავკასიის ხალხებს შეურქმევიათ მის სამეფო კართან დაახლოების გამო. ყაზბეგების საგვარეულო სასაფლაოს დათვალიერების დროს, სამწუხაროდ, ნიკოლოზ ყაზბეგის საფლავს ვერ მივაკვლიეთ.

2) 1804 წლის მთიულეთის აჯანყების დროს იოსებ ყაზბეგი თავის ბიძას, გაბრიელს ედგა მხარში. თუმცა, შემდეგ, იგი სპარსეთში ალექსანდრე ბატონიშვილთან გაიქცა. 1813 წელს დაბრუნდა უკან, დანაშაული მოინანია და ითხოვა პატიება. საქართველოს მთავარმართებლის ნიკოლაი რტიშჩევის განკარგულებით მას დანაშაული ეპატია და მიენიჭა უფლება მიცემული სამხედრო წოდების ტარებისა.

3) ეკატერინე ყაზბეგმა ტრაგიკულად დაამთავრა ცხოვრება. გათხოვდა მაჰმადიან ოსზე, გათხოვებიდან მალევე დაქვრივდა. მაჰმადიანური წესის თანახმად დაქვრივებულ რძალს მისი მამლები ირთავდნენ, რაც ქრისტიანისთვის შეურაცხყოფათ ითვლებოდა, ეკატერინემ ამ მიზეზის გამო თავი მოიკლა.

ნინო ყაზბეგის შვილი იყო სოფიო თარხნიშვილი, რომელსაც ეკუთვნის მემუარული ხასიათის ნაშრომი „დიმიტრი და ალექსანდრე ყაზბეგები (მოგონებანი)“. იგი გათხოვდა თავად გიორგი თარხნიშვილზე, მისი ქალიშვილი იყო ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ნინო თარხნიშვილი-გელოვანისა (ვარლამ გელოვანის მეუღლე).

4) მიხეილ ყაზბეგი თბილისში იმყოფებოდა, როდესაც შეუძლოდ გახდა, დაემართა ინსულტი, მოისურვა სტეფანწმინდაში წასვლა, ექიმების რჩევით დროებით

გადაიყვანეს ფასანაურში, სადაც გარდაიცვალა.

5) ელისაბედ (კეკე) ესტატეს ასული თარხნიშვილი გარდაიცვალა 84 წლის ასაკში, სტეფანწმინდაში, 1888 წლის 22 ივნისს, დაიკრძალა 26 ივნისს.

6) დღევანდელი ქალაქი განჯა. აზერბაიჯანის რესპუბლიკა.

7) სამწუხაროდ, ნიკოლოზ ყაზბეგის საფლავს ვერ მივაგენით.

8) ელისაბედ ყაზბეგის სიტყვით, მამამისი საკმაოდ ახალგაზრდა დაქორწინებულა, ის თავის უფროს შვილ დიმიტრიზე თითქოს 20 წლით უფროსი იყო. ეს ცნობა სიმართლეს არ უნდა შეესაბამებოდეს, რადგან დიმიტრი ყაზბეგი დაიბადა 1838 წელს, მამამისი თუ 20 წლით იყო უფროსი მასზე, გამოდის, ნიკოლოზი დაბადებულა 1818 წელს, რაც არასწორია, ამ დროს ნიკოლოზის მამა გაბრიელი უკვე გარდაცვლილია, ნიკოლოზი კი მამის სიცოცხლეშივე დაიბადა. გარდა ამისა ჩვენს დრომდეა მოღწეული მისი ჯვრისწერის ცნობა, სადაც ირკვევა, რომ იგი პირველად 1835 წლის 20 იანვარს დაქორწინებულა, ხოლო 1838 წელს მას შეეძინა პირველი ვაჟიშვილი დიმიტრი.

9) გიორგი ნათაძე აგროვებდა ცნობებს დიმიტრი ყაზბეგის შესახებ, განზრახული ჰქონდა დიმიტრი ყაზბეგის ბიოგრაფიის დაწერა.

10) სამეცნიერო ლიტერატურაში ელისაბედ ყაზბეგის დაბადების თარიღად უთითებენ 1842/4 წლებს. სინამდვილეში ელისაბედი დაიბადა 1844 წელს. 1842/3 წლებში დაიბადა მისი ძმა გაბრიელი (გაბრიელი მეტრიკული წიგნის დაბადების გრაფაში ორჯერ 1842 და 1843 წლებში გაუტარებიათ სხვადასხვა თარიღებით), გარდა ამისა ელისაბედ ყაზბეგის მემუარებიდან ირკვევა, რომ იგი თავის ბიძაშვილ ალექსანდრეზე 4 წლით უფროსი ყოფილა. ალექსანდრე კი, როგორც საზოგადოებას მოეხსენება, 1848 წელს დაიბადა.

11) არასწორია ასევე ელისაბედ ყაზბეგის გარდაცვალების წელიც – 1915 წ. რომელიც აღებულია ჟურნალ მნათობიდან (1924 წლის №5-ის, გვ.180). საეკლესიო მეტრიკული ჩანაწერების მიხედვით, ელისაბედი გარდაიცვალა 1910 წელს. ცნობა მისი გარდაცვალების შესახებ გენერალ ყაზბეგის სახელზე 1910 წლის 10 ოქტომბერს გაუციათ. აღსანიშნავია, რომ ჟურნალ „მნათობში“ გიორგი ყაზბეგის გარდაცვალების თარიღად, ნაცვლად 1921 წლისა, წერია 1923 წელი (ჟურნალი „მნათობი“ 1924 წლის №5, გვ. 188).

(„კავკასიის კარი“, თბილისი, 2018 წ.)

ია ლაღუა

ალექსანდრე ყაზბეგის არქივი

(ლიტერატურის მუზეუმში დაცული მასალების მიხედვით)

„არასოდეს არ დაგვჭირვებია მუზეუმი ისე, როგორც ახლა, როდესაც ნაირფერი უცხოელი მოდის ჩვენს გასაცნობად. ბაგრატიის სობოროს ნანგრევები და გელათი ჩვენს ძეგლებს ამართლებს. ჩვენ გავვაშართლებს მუზეუმი“ – ვალერიან გაფრინდაშვილის 1919 წელს წარმოთქმული ეს სიტყვები სწორედ ლიტერატურის მუზეუმის საქროებასა და დაარსებას უკავშირდება.

მართლაც, ათი წლის შემდეგ, 1929 წელს, დაარსდა ლიტერატურის მუზეუმი, რომელშიც თავი მოიყარა ცნობილი თუ ნაკლებად ცნობილი მწერლების არქივებმა. დღესდღეობით ლიტერატურის მუზეუმში დაცულია ასი ათასზე მეტი ხელნაწერი; ოცდაათ ათასამდე ფოტო, სამი ათასამდე ფერწერული, გრაფიკული და სკულპტურული ნამუშევარი; ათასზე მეტი მემორიალური ნივთი; თხუთმეტი ათასამდე უნიკალური წიგნი და ჟურნალ-გაზეთი; ასობით ვიდეო და აუდიომასალა. ეს შთამბეჭდავი მემკვიდრეობა, რომელიც არა მხოლოდ ჩვენს ლიტერატურას, არამედ ისტორიასა და, ზოგადად, ქართულ კულტურას წარმოადგენს, ხელმისაწვდომია მკვლევრებისთვის სხვადასხვა გამოფენის, გამოცემისა თუ ელექტრონული ვერსიების მეშვეობით.

რაც შეეხება ლიტერატურის მუზეუმში დაცულ ალექსანდრე ყაზბეგის არქივს, ის მოიცავს ხელნაწერებს, ფოტომასალას, მემორიალურ ნივთებსა და უნიკალურ გამოცემებს. რასაკვირველია, ერთი სტატიის ფარგლებში სრულად ვერ ჩავატყვევთ მთელ არქივს, ამიტომ შევეცდებით, ძირითადი ნაწილი წარმოგიდგინოთ.

ხელნაწერი მასალა:

მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, ალექსანდრე ყაზბეგის არქივში, დაცულია სხვადასხვა მასალა – მოთხრობები, დრამატული თხზულებები, ლექსები, ხალხური შემოქმედების ნიმუშები, პირადი წერილები, თარგმანები, ალბომები; ასევე, სხვა პიროვნებების მასალები, რომლებიც უშუალოდ ალექსანდრე ყაზბეგს უკავშირდება. ეს ხელნაწერები არის როგორც ავტოგრაფები, ისე ავტორიზებული ნუსხები (ავტორის მიერ ჩასწორებული ვარიანტები).

ავტოგრაფები:

- „დილა ქორნილის შემდეგ, ვოდევილი 1 მოქმედებად“¹ – რვეული (დაშლილი); 11 ფურცელი, ზომა 21X17,5 სმ; უთარილო; ტექსტი სრულია;
- „ვაი მზის ჩასვლამდინ. ვოდევილი 1 მოქმედებად, გადმოღებული სხვა ენით“² – რვეული (დაშლილი); 18 ფურცელი, ზომა 21x17,5 სმ; უთარილო; ტექსტი სრულია;
- „გამოცდა ნიშნობის წინ დღით. კომედია ვოდევილი 1 მოქმედებად“³ – რვეული (დაშლილი); 9 ფურცელი, ზომა 21X17,5 სმ; უთარილო; ტექსტი სრულია;
- „ძალუა გადმოვიყვანოთ“⁴ – რვეული (დაშლილი); 1 ფურცელი, ზომა 20,5X17 სმ; უთარილო; დასაწყისია მხოლოდ.

საინტერესოა ავტოგრაფული ხელნაწერი “მგზავრის

¹ სსლმ 17978-ბ, 1რ-10v

² სსლმ 17979-ბ

³ სსლმ 1778-ბ, 11რ-20v

⁴ სსლმ 17976-ბ

წერილები⁵. მიუხედავად იმისა, რომ ის ფრაგმენტულია (5 ფურცელია მხოლოდ), დაუსრულებელი და უთარილო, საინტერესო წყაროს წარმოადგენს ალექსანდრე ყაზბეგის დოკუმენტური პროზის კვლევისთვის: ხელნაწერის ტექსტის დასაწყისი: „ივინის 18 გამოველ თბილისიდან და გავემგზავრე ვლადიკავკაზისაკენ. დიდი ხანი იყო რაც რკინის გზამ შემთხვევა წამართვა ვერის ბალებზედ გამევილო, დავმტკბარიყავ იმათ გაცხოველებულის შეხედულებით, კიდეც მენახა გაჭიმული და კაცის მომწყენი დიღმის მინდორი, სადაც ტროიკის ზარებიც თითქოს ამ მდებარეობას შესთანხმებთან და მხიარული წერიალის ხმის მაგიერ სევდიანად გამოისმოდენ...“ (1რ).

გარდა მხატვრული თხზულებებისა, ფონდში დაცულია ავტოგრაფული ნუსხა „ზღაპრები და ანდაზები, შედგენილი და შეკრებილი ა. მ. მოჩხუბარიძისაგან (ყაზბეგი)“⁶. როგორც ცნობილია, ალექსანდრე ყაზბეგი ქართული ფოლკლორის დიდი მოამაგე გახლდათ და მის მიერ ჩანერილი ფოლკლორული ნიმუშები უხვად იბეჭდებოდა იმდროინდელ პრესაში. აღნიშნულ ხელნაწერსაც ბოლო გვერდზე ელისაბედ ყაზბეგის მინაწერი ახლავს: „გადავეცი ჯეჯილის რედაქციას დასაბეჭდათ. ე. ყაზბეგი“ (46რ). ხელნაწერი შეიცავს ორ ზღაპარს – „ოხრაკა“ (1რ-3რ) და „ოქროს ქოჩრიანი და-ძმა“ (4რ-45ვ). სხვათა შორის, მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, ვახტანგ კოტეტიშვილის არქივში, ინახება ალექსანდრე ყაზბეგისა და სხვათა მიერ ჩანერილი ხალხური ლექსები, რომლებიც თავის დროზე გამოქვეყნდა ჟურნალ „ცისკარში“ და გაზეთებში: „ივერია“, „თეატრი“.

ალექსანდრე ყაზბეგის თხზულებათა თარგმანებიდან მუზეუმში დაცულია ნაწყვეტი მოთხრობიდან „მოძღვარი“, რუსულ ენაზე, თარგმნილი ივანე პოლ-

⁵ სსლმ 17977-ხ

⁶ სსლმ 17973-ხ

ტორაცკის მიერ.⁷ ხელნაწერი წარმოადგენს პოლტორაცკის ავტოგრაფს.

ალექსანდრე ყაზბეგის პირადი წერილებიდან აღვნიშნავთ წერილს ვასილ მაჩაბლისადმი⁸, რომელშიც ის სთხოვს ვასო მაჩაბელს, დაეხმაროს ერთ ბათუმელ კაცს, რომელსაც, მართალია, ამისთვის ფულის გადახდა არ შეუძლია, მაგრამ „საქმის ნასამართებელს“ აძლევს მამულების მეთაედს. ამავე წერილში მოიხსენიებს ილია ჭავჭავაძესა და ივანე პოლტორაცკს; ასევე აღვნიშნავთ ალ. ყაზბეგის წერილს ანტონ ფურცელაძისადმი⁹, რომელიც ჩართულია ელისაბედ ყაზბეგის ავტოგრაფულ ხელნაწერში „მოგონება ალექსანდრე ყაზბეგზე, ნაწილი მეორე“, 75რ-ზე. ამავე ხელნაწერში, 73რ-ზე, ჩაკრულია ალექსანდრე ყაზბეგის ხელნაწერი „მონოლოგი ა. მ.“

მკვლევართათვის არანაკლებ საინტერესოა **ავტორიზებული ნუსხები** – ხელნაწერები, რომლის ტექსტიც ავტორის შესრულებული არაა, მაგრამ მის მიერაა ჩასწორებული. თუკი მათ გადავხედავთ, ვნახავთ, როგორი პასუხისმგებლობითა და რუდუნებით ეპყრობოდა ალექსანდრე ყაზბეგი თითოეულ სიტყვას. ასეთებია: „თავის მახეში“¹⁰; [“დავითის სახლობა, დრამა 4 მოქმედებად“]¹¹; „ყველაფერი ბედზედ არის დამოკიდებული. კომედია ვოდევილი“¹²; „გრძნობა და მოვალეობა. კომედია 5 მოქმედებად“¹³ – ავტორის მიერ ჩასწორებულია რამდენიმე გვერდი 1რ-6ვ. ტექსტის პირველი მოქმედების მხოლოდ დასაწყისია,

⁷ სსლმ 1947-ხ, 2 ფურცელი

⁸ სსლმ 17987-ხ

⁹ სსლმ 13499-ხ, რვეული, 85 ფურცელი

¹⁰ სსლმ 17975-ხ, რვეული; 24 ფურცელი

¹¹ სსლმ 17983-ხ, 57 ფურცელი, 22×18, უთარილო.

¹² სსლმ 17982-ხ, 22 ფურცელი, 32,5×28, უთარილო.

¹³ სსლმ 17981-ხ, 45 ფურცელი, 21×17, უთარილო, ნაკლული

ბოლო აკლია. იძლევა ვარიანტულ სხვაობას. მეორე მოქმედების დასაწყისიდან აკლია 1-4 გამოსვლა, დანარჩენი ბოლომდე სრულია; მე-3 და მე-4 მოქმედებები სრული ტექსტია; მე-5 მოქმედება კი მთლიანად აკლია. ეს კომედია კიდევ ერთი ხელნაწერის სახით არის დაცული ფონდში,¹⁴ რომლის ტექსტი სხვისი გადაწერილია, ხოლო თავფურცელი თავად ალექსანდრე ყაზბეგის მიერაა შესრულებული.

ხელნაწერთა ფონდში, ასევე, დაცულია ალექსანდრე ყაზბეგის საბუთები:

- სოფ. სტეფანწმინდის მთავარანგელოზის ეკლესიის მეტრიკული ამონაწერი ალექსანდრე ყაზბეგის დაბადებისა (ასლი), დათარიღებული 1848 წლის 8 იანვრით;

- ცნობა ალექსანდრე ყაზბეგის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ 1890-1893 წლებში¹⁵;

- ხელშეკრულების ასლი ქართულ თეატრსა (რომელსაც წარმოადგენს ვასო აბაშიძე და კოტე მესხი) და ალექსანდრე ყაზბეგს შორის,¹⁶ დაბეჭდილი რუსულ ენაზე, პირველ ფურცელზე ხელშეკრულებაა, მეორეზე კი ქართული თეატრის მსახიობთა მთავარი მოვალეობები და ჯარიმა დარღვევის შემთხვევისას;

- მოწმობა ალექსანდრე ყაზბეგის აგრესიული პარალიზისგან გარდაცვალების შესახებ,¹⁷ გაცემული „მიხაილოვის“ საავადმყოფოს მიერ, 1893 წლის 10 დეკემბერს.

¹⁴ სსლმ 17980-ბ, 46 ფურცელი, 32X28, უთარილო, სამი რვეული აკინძული.

¹⁵ სსლმ 17987-ბ

¹⁶ სსლმ 2094-ბ

¹⁷ სსლმ 18529-ბ

ფოტომასალა და მემორიალური ნივთები:

ლიტერატურის მუზეუმში ალექსანდრე ყაზბეგთან დაკავშირებული 50-მდე ფოტომასალა და მემორიალური ნივთები ინახება. აქ წარმოსადგენად რამდენიმე მათგანი შევარჩიეთ:

- ვაჟა-ფშაველასა და ალექსანდრე ყაზბეგის ცნობილი ფოტო (ალ. როინიშვილი). ის გვხვდება ალ. ყაზბეგის თხზულებათა 1924 წლის გამოცემაში;

- ალექსანდრე ყაზბეგი გრძელლულიანი თოფით (ძმები რუდნევები, ვლადიკავკაზი) – ეს ფოტო ახლავს ალ. ყაზბეგის თხზულებათა 1904 წლის გამოცემას;

- ალექსანდრე ყაზბეგის ფოტო (ალ. როინიშვილი) – ცნობილი ფოტოა;

- პავლე ანტოკოლსკი, მისი მეუღლე ზინაიდა ბაჟენოვა, ტიცინ ტაბიძე და ვიქტორ გოლცევი ალექსანდრე ყაზბეგის ძეგლთან, 1935 წ. ყაზბეგი;

- ალ. ყაზბეგის სახლი და ეკლესია სტეფანწმინდაში;

- ალექსანდრე ყაზბეგის ქანდაკება გახტანგ კოტეტიშვილისა);

- ალექსანდრე ყაზბეგის კულა, ქამარზე დასამაგრებელი ვერცხლის საფულე „საქონე“; სანერი მოწყობილობა, სასანთლები და მისი ნაქონი ქვის თლილი ქიქა.

2013 წლიდან ლიტერატურის მუზეუმში დაცულია ალექსანდრე ყაზბეგის სტეფანწმინდის სასახლისა და კარ-მიდამოს მაკეტი, რომლის ავტორია გაიოზ ფაფიაშვილი.

გამოცემები:

ლიტერატურის მუზეუმის უნიკალურ წიგნთა კოლექციამი ალექსანდრე ყაზბეგის თხზულებათა 30-მდე გამოცემაა დაცული. უმრავლესობას ახლავს ავტორის მიძღვნილი წარწერები და ავტოგრაფები. მათ შორის:

- „ელისო, მოთხრობა ჩეჩენთ ცხოვრებითგან“ (1882 და 1884 წლების გამოცემა, მიძღვნილი წარწერითა და ავტოგრაფით);
- „განკიცხული“ (1884წ მიძღვნილი წარწერითა და ავტოგრაფით);
- „მოძღვარი“ (1885წ. ავტოგრაფით);
- „ციკო“ (1883წ. მიძღვნილი წარწერითა და ავტოგრაფით);
- „თხზულებანი ა. მ. მოჩხუბარიძისა (ყაზბეგისა)“ (1885 წ.);
- „თხზულებანი ა. ყაზბეგისა (ა. მოჩხუბარიძე)“, სამტომეული, ქართველთა ამხანაგობის გამგეობის მიერ გამოცემული 1891 წელს. სამივე ტომს ახლავს ერთი და იგივე ორი მინაწერი – 1. „წიგნის გამომცემელი ქართული ამხანაგობის მმართველობისგან ავტორს.

1891 წელსა, მარიამობისთვის 22 დღესა“; 2. „დავით ალექსანდრეს ძე გედევანიშვილს სახსოვრად იმ ზრუნვისა, რომელიც მან აღმოუჩინა ალექსანდრე ყაზბეგს, არა როგორც მკურნალმან, არამედ როგორც ნამდვილ ძმამ და მეგობარმან. მისგან დავალებულნი განსვენებული ავტორის ნათესავები. 1894 წ. იანვრის 1-ს დღესა“.

როგორც ვხედავთ, ლიტერატურის მუზეუმში დაცული მასალა საკმაოდ მრავალფეროვანია და მდიდარი წყაროა ტექსტოლოგიებისა თუ ლიტერატურათმცოდნეებისთვის, რომლებიც დაინტერესებული არიან ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლა-გამოკვლევით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ალექსანდრე ყაზბეგის ხელნაწერთა აღწერილობა; შეადგინა და დასაბუქდად მოამზადა შალვა გოზალი-შვილმა; მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1960;
2. ლიტერატურის მუზეუმში დაცული ალექსანდრე ყაზბეგის საარქივო მასალები.